Furtună deasupra Orientului

CRĂCIUN IONESCU

Furtună deasupra orientului

1985

EDITURA POLITICĂ

Bucureşti

Redactor : VASILE FORNEA
Tehnoredactor : FLORIAN SAPUNARESCU

Format 16/34X84. Coli editură 18,21. Coli tipar 19.
Bun de tipar 14 Iunie 1983. Apărut — iunie 1985

Comanda nr. 395/50 204
Combinatul poligrafic „Casa ScînteU", Plata Scînteii nr. 1,
Bucureşti, Republica Socialistă România

Prefaţă

Stîrnit din inima pustiului, la cumpăna dintre iarnă şi primăvară, hamsinul — vîntul celor cincizeci de zile, după cum îl indică şi numele său în arabă — acoperă pe neaşteptate azurul obişnuit al orizontului întunecîndu-1 cu nori denşi de colb şi nisip. Sub rafalele sale nemiloase se schimbă însăşi configuraţia reliefului : dunele, mutate dintr-un loc în altul, capătă noi forme ; vechile poteci ale caravanelor de cămile dispar ; izvoarele de apă sînt îngropate lipsindu-i pe eventualii călători de necesare surse de viaţă.

Hamsinul, intrat în obişnuinţa firii, a fost şi este pentru oamenii Orientului Mijlociu mai puţin dramatic, mai puţin înfricoşător, decît neîncetatele stihii ale istoriei perpetuate din timpuri imemorabile, prezente şi azi, în această regiune, cu furia lor devastatoare. In secolul nostru deasupra Orientului Mijlociu s-au abătut continuu năpraz- nice furtuni disjocînd populaţii, răpindu-le libertatea, nimicind aşezări umane, ucigîndu-le sau schilodindu-le locuitorii. Aceste furtuni sîngeroase n-au apărut însă ca rodul unor răbufniri bezmetice ale naturii pornite din străfundurile deşertului. Ele au fost planificate minuţios în spatele uşilor capitonate sau blindate ale unor guverne şi servicii secrete străine din metropole depărtate geografic dar foarte apropiate prin pofte de jaf şi dominaţie, natural potrivnice intereselor popoarelor ce trăiesc în zona Orientului Mijlociu.

Cartea „Furtună deasupra Orientului", pe care Editura politică o publică sub semnătura lui Crăciun Ionescu, derulează lunga poveste a stihiilor istoriei ce

s-au abătut

în secolul al XX-lea peste această regiune, în neîndurătoarea competiţie pentru reîmpărţirea planetei şi acapararea de noi zone de influenţă, o adevărată şi permanentă bătălie între puteri dinafară, în cave nota de plată a fost suportată întotdeauna de popoarele acestui colţ de lume. Poziţia sa geografico-strategică ca pod de legătură poli- tico-economică între Europa, Asia şi Africa, s-a amplificat în proporţii monstruoase pentru puterile interesate atunci cînd, de sub nisipurile deşertului şi de sub albia marelui Golf ce mărgineşte latura răsăriteană a Peninsulei Arabice, au început să ţîşnească, fă’ încetare, jeturile uriaşe de „aur negru". încleştare® a devenit crîncenă atră- gînd totodată la ospăţ, ca un adevărat magnet, pe mulţi, pe foarte mulţi nepoftiţi.

Intenţiile vînătorilor de sfere de influenţă şi de profituri uşoare de pe urma exploatării marii bogăţii petroliere a regiunii, poftele lor acaparatoare, au perpetuat şi proliferat încîlcite ghemurj de intrigi şi dezbinări înfăşurate cu perfidie de diplomaţia şi activităţile secrete ale puterilor străine. Aceste ghemuri de intrigi şi dezbinări, prezente din păcate pînă în zilele noastre, subzistau sie fapt dinainte de începerea extracţiei comerciale a petrolului în zonă, încă din perioada stăpînirii sultanilor cînd puterile europene se infiltrau temeinic în Orientul Mijlociu în aşteptarea decesului „omului bolnav", cum era supranumit, în cancelariile occidentale, Imperiul otoman, pentru a-şi putea împărţi prada — ceea ce dealtfel au şi făcut la şfîrşitul primului război mondial.

Redeşteptarea sentimentelor naţionale ale arabilor, în pofida tuturor represiunilor şi intrigilor, a condus la lupta politică şi armată a populaţiilor subjugate din Orientul ' Mijlociu pentru dobîndirea independenţei naţionale, pentru dezvoltare liberă ca naţiuni de sine stătătoare, luptă declanşată la începutul acestui secol şi continuată pînă aproape de vremurile noastre. Acesta este al doilea aspect major al cărţii „Furtună deasupra Orientului" asupra căruia autorul insistă larg cu argumentări convingătoare.

Cartea „Furtună deasupra Orientului" nu este o lucrare clasică de istorie. Multitudinea de date, fapte şi con- sideraţiuni de ordin istoric afişează o exactitate ştiinţifică remarcabilă dar modul de prezentare aparţine literaturii politico-istorice, gen foarte preţuit la noi şi în lume, de cercurile largi ale cititorilor, prin care se urmăreşte să se facă cît mai accesibilă înţelegerea unor fenomene şi eveni-

6

mente de larg interes cu rezonanţă în conştiinţa umanităţii. Scrisă într-un stil alert, cu imagini viu colorate punctînd cadrul şi atmosfera desfăşurării faptelor în continuitatea timpurilor, autorul ne prezintă în cartea sa un amplu reportaj istoric, o adevărată frescă de istorie înfă- ţişînd oameni, fapte şi întâmplări, construită în mişcare neîntreruptă pe imensa şi animata scenă a Orientului Mijlociu.

Reuşita cărţii „Furtună deasupra Orientului" rezidă atît dintr-o documentare temeinică, care foloseşte surse bibliografice extrem de variate, cît şi din capacitatea de interpretare istorică datorată în mare măsură cunoaşterii directe de către autor a ţărilor, a modului de viaţă, a tradiţiilor şi obiceiurilor din această regiune a lumii. Crăciun Ionescu, care a pubjjcat în ultimii zece ani numeroase articole şi reportaje despre evenimentele din Orientul Mijlociu, nu este la prima sa carte privind zona respectivă. în Editura politică a apărut sub semnătura sa, nu cu prea mult timp în urmă, cartea de succes „Corespondent în Orientul Mijlociu", rod al experienţei şi studiului din anii în care autorul a trăit şi a lucrat acolo, în calitatea de trimis al presei române. Cartea amintită, un vast reportaj de prezentare pe multiple planuri a unor ţări arabe din Orientul Mijlociu, cu evenimentele lor urmărite pe viu, la faţa locului, ne dezvăluie de la început pasiunea autorului pentru istorie, disponibilitatea sa pentru folosirea metodologiei cercetării riguros istorice în redarea evenimentelor.

în noua sa carte „Furtună deasupra Orientului", Crăciun Ionescu abordează pe planuri multiple fenomenele istorice petrecute pe parcursul secolului nostru punînd continuu în antiteză lupta arabilor pentru libertate şi independenţă naţională faţă de intrigile şi acţiunile puterilor străine ce aveau ca scop, mai mult sau mai puţin declarat, aservirea şi jefuirea regiunii. Autorul investighează, cu mijloacele specifice ale istoricului dar şi ale publicistului de talent, o epocă în care s-a realizat renaşterea arabă cu toate componentele sale : culturală, politică, economică, naţională.

De-a lungul timpurilor năzuinţele şpre libertate ale arabilor s-au manifestat sub variate forme, însă la începutul acestui secol ele au căpătat contururi mai clar de--finite. în regiunile locuite de arabi începea să se dezvolte **o** burghezie naţională — fenomen ce nu trebuie

înţeles ne

apărat în sensul european al cuvîntului —, cuprinzînd oameni de afaceri, intelectuali, liber profesionişti, stu- denţi, ofiţeri etc. Aceste categorii sociale au fost influenţate şi de ideile novatoare de pe continentul european, de lupta tuturor popoarelor subjugate din Europa şi din Imperiul otoman. Să nu uităm că în anit 1859—1878 românii, sîrbii, muntenegrenii şi-au făurit state independente. Bulgaria devenise, la rîndu-i, principat autonom. La lupta antiotomană s-au ridicat reprezentanţi ai celor mai diferite pături din lumea arabă inclusiv notabilităţi şi reprezentanţi ai clerului musulman.

Conştiinţa de comunitate arabă a apărut mai întîi în Siria şi s-a dezvoltat cu timpul şi în celelalte provincii arabe. Aici au luat fiinţă mai multe organizaţii de acţiune arabă care nu aveau însă nici unitate de vederi, nici de scopuri. La Istanbul, s-a înfiinţat, îrf septembrie 1908, „Frăţia araba osmană", cu secţiuni în Siria şi Irak. Această organizaţie îşi manifesta credinţa în sultan, se pronunţa pentru aplicarea constituţiei, pentru egalitatea arabilor cu celelalte naţionalităţi ale imperiului. Erau însă şi organizaţii arabe radicale ca „Al Kahtaniya" (după numele unui erou legendar arab Kahtan) şi „Societatea junilor arabi" care revendicau un stat arab independent. Cu aceasta din urmă a stabilit legături şi Feisal, fiul şerifului Hussein de la Mecca şi alţi fruntaşi ai luptei de eliberare arabă. în 1912 s-a constituit, la Cairo, „Partidul otoman **al** descentralizării" cu peste 10 000 membri în Siria, Liban şi Irak. Programul partidului era moderat : transformarea imperiului într-o monarhie constituţională, cu largă autonomie provincială. în sensul revendicărilor formulate de acest partid s-a pronunţat şi primul congres arab care a avut loc la Paris în iunie 1913. Pentru un stat arab independent acţiona organizaţia militară secretă „Revoluţia arabă" fondată la Cairo în 1914.

în cartea de faţă, autorul se opreşte pe larg asupra rivalităţii între marile puteri imperialiste pentru exploatarea bogăţiilor Imperiului otoman, vizate fiind şi provinciile arabe. încă în 1912 Anglia a recunoscut

„interesele speciale" ale Franţei în Siria şi Liban, după cum Franţa recunoştea „interesele" Marii Britanii în Irak şi Palestina. Germania obţinuse la începutul secolului nostru concesiunea construirii magistralei feroviare Istanbul—Bagdad— Bassra. în iunie 1914 s-a fondat compania anglo-germană „Turkish Petroleum" care a obţinut de la guvernul oto-

man concesiunea exploatării petrolului din Irak. Băncile europene preluaseră prin intermediul „Administraţiei datoriei otomane" controlul asupra finanţelor imperiului.

Intrarea Imperiului sultanilor în război a accelerat procesul său de destrămare, agravînd toate contradicţiile care-1 măcinau şi înlesnind, desigur, posibilităţile de înţelegere a puterilor imperialiste din gruparea Antantei pentru împărţirea „moştenirii" otomane. în timpul primului război mondial Imperiul otoman a mobilizat în total patru milioane oameni (la o populaţie de 21 milioane locuitori) şi a luptat pe frontul caucazian, în Orientul Mijlociu şi pe frontul grec cu 1 500 000 soldaţi, cea mai mare armată pe care a avut-o vreodată acest imperiu. Imensa majoritate a armatei era formată din ţărani turci şi arabi, luaţi de la treburile lor. în timpul războiului starea economică a imperiului s-a înrăutăţit, sporind sărăcia şi mizeria maselor populare. Agricultura imperiului, cu puternice rămăşiţe feudale, nu putea satisface cerinţele mereu sporite ale războiului iar singura soluţie pentru autorităţi a devenit spolierea totală a ţărănimii.

Participarea Imperiului otoman la război împotriva puterilor Antantei a pus pe agenda discuţiilor interaliate problema împărţirii directe a „moştenirii otomane", atît în Europa, cît şi în Asia. în luna martie 1915 a fost încheiat acordul anglo-franco-rus prin care cele două puteri occidentale recunoşteau Imperiului ţarist „dreptul" de a lua în stăpînire strîmtorile Mării Negre, sub rezerva recunoaşterii „drepturilor" aliaţilor occidentali în Turcia asiatică. Conform acestui acord, Constantinopolul urma să devină port liber iar navigaţiei comerciale sub orice pavilion trebuia să i se asigure libertatea deplină. Acordul amintit a fost ţinut secret faţă de România, Bulgaria, Serbia şi Grecia, state interesate în cel mai înalt grad în navigaţie pe Marea Neagră, autorii lui temîndu-se de reacţii contrare în aceste state aliate sau potenţial aliate.

Acordul anglo-franco-rus cu privire la strîmtori a fost făcut public de preşedintele Consiliului de Miniştri al Rusiei, Trepov, la 19 noiembrie / 2 decembrie 1916, cu care prilej a dat guvernului român toate asigurările că Rusia „va recunoaşte libertatea de navigaţie pavilionului românesc".

Tratativele pentru împărţirea Turciei asiatice şi a ţărilor arabe au început la Londra în noiembrie 1915 între subsecretarul de stat la Externe, Arthur Nicolsohn, înlocuit

curind de expertul Foreign Office-ului pentru problemele Orientului Apropiat, Mark Sykes, şi fostul consul general al Franţei în Siria, Franţois-Georges Picot. Tratativele au fost anevoioase, dar la începutul lunii martie 1916 cei doi negociatori au sosit la Petrograd pentru a-i prezenta lui Sazonov, ministrul de externe al Rusiei, proiectul anglo- francez de împărţire a Turciei asiatice şi a ţărilor arabe. La 17 martie 1916 Sazonov a înmînat cîte o notă ambasa-dorilor Angliei şi Franţei în legătură cu proiectul an- glo-francez : guvernul ţarist era de acord cu proiectul an- glo-francez cu condiţia înfăptuirii înţelegerii anterioare asupra Constantinopolului şi strîmtorilor, transferării către Rusia 'a Armeniei turceşti, a regiunii Hakyari şi a unei părţi a ţărmului sudic al Mării Negre şi asigurării dreptu-r rilor şi privilegiilor bisericii ortodoxe în ,,locurile sfinte[-1]. Acordul final s-a încheiat la Londra la 16 mai 1916 şi s-a perfectat prin schimbul de note între sir Edward Grey, ministrul de externe al Marii Britanii, şi ambasadorul Franţei, Paul Cambon.

în cursul primului război mondial arabii au luptat cu abnegaţie pentru eliberarea de sub dominaţia otomană, aşteptînd ca la încheierea ostilităţilor să fie îndeplinite promisiunile făcute anterior de Marea Britanie. Dar alia-ţii britanici procedaseră deja la stabilirea împărţirii pră-zii cu partenerii lor principali din coaliţia militară. Auto-rul insistă asupra ceea ce a promis Mac Mahon şi ce s-a convenit între Anglia, Franţa şi Rusia cu privire la soarta provinciilor arabe. Acordurile Sykes-Picot, apro-bate de ministrul de externe al Rusiei ţariste în 1916. spulberau orice nădejde de constituire a unui mare stat arab independent. Irakul şi Palestina urmau sâ revină Marii Britanii, Siria şi Libanul Franţei. Aceste acorduri nu au rămas închise pentru multă vreme în seifuri. Guvernul sovietic le-a publicat în decembrie 1917, dar guvernele Angliei şi Franţei continuau să ofere promisiuni liniştitoare.

La Conferinţa de pace de la Paris a fost inventat un nou sistem de dominaţie colonială, sistemul mandatelor, în care au fost cuprinse şi provinciile arabe ale Imperiului otoman.

Se ştie că una din cauzele fundamentale ale războiului între marile puteri imperialiste a fost lupta pentru reîmpărţirea lumii şi acapararea de noi colonii, surse de

materii prime şi pieţe de desfacere. Înfrîngerea militară a blocului Quadruplei Alianţe a adus la ordinea zilei chestiunea concretă a împărţirii „moştenirii" coloniale **a** Germaniei şi a împărţirii Imperiului otoman. însă condi- ţiunile politice apărute la sfîrşitul războiului, lupta antiim- perialistă de feliberare naţională a popoarelor asuprite au determinat marile puteri imperialiste să caute forme noi pentru a masca dominaţia colonialistă asupra altor popoare. Aşa a apărut ideea mandatului pe care puterile coloniale trebuiau să-1 exercite asupra fostelor posesiuni otomane şi germane, creînd iluzia unei stări mai mult sau mai puţin temporare de lucruri.

Preşedintele S.U.A., W. Wilson, obişnuit în luările sale de atitudine publică cu promisiuni solemne şi dese referiri la pacea „fără anexiuni şi contribuţii'[1], a sprijinit activ ideea mandatelor sub supraveghere internaţională şi a introdus-o în proiectul Pactului Societăţii Naţiunilor, pînă la forma finală aducîndu-i-se unele modificări. Arti- colul 22 al Pactului Societăţii Naţiunilor, inclus în tratatele de pace din anii 1919—1920, se referea la re- gimul mandatelor. Scopul proclamat al mandatelor era „bunăstarea şi dezvoltarea popoarelor care au încetat de a mai fi sub suveranitatea statelor care le guvernau pînă atunci şi care nu sînt încă capabile să se conducă ele însele în condiţiile deosebit de dificile ale lumii moderne'[1]. Deci unor popoare cu o străveche civilizaţie, cum erau popoarele arabe din fostul Imperiu otoman, nu li se recunoştea dreptul la autodeterminare, dar li se promitea în viitor că : „comunităţilor care au aparţinut odinioară Imperiului otoman şi care au atins un anumit grad de dezvoltare li se poate recunoaşte existenţa ca> naţiuni independente cu condiţia ca provizoriu administraţia lor să fie condusă cu sfaturile şi ajutorul unui mandatar pînă în momentul cînd vor fi în stare a se conduce singure". Statutul fostelor teritorii otomane (categoria de mandate A) a fost discutat în Consiliul celor Patru, Ia conferinţele interaliate de la Londra şi San Remo, înscris în Tratatul de pace de **la** Sevres. Deşi

acest tratat n-a intrat în vigoare, prevederile privind mandatele arabe au rămas aceleaşi.

Arabii nu s-au împăcat cu schimbarea stăpînirii otomane cu o altă stăpînire străină chiar dacă aceasta **era** împodobită cu declaraţii de intenţii generoase sub semnul mandatului care însă nu puteau ascunde adevărata faţă colonialistă a noii dominaţii. Ei s-au ridicat cu curaj

la luptă în repetate rînduri, între cele două războaie mondiale, flăcările revoltei aprinzîndu-se din deşertul irakian pînă în Munţii Siriei şi Libanului, în Palestina şi Egipt, pretutindeni unde popoarele doreau să trăiască libere fără asuprirea stâpînirilor străine.

La sfîrşitul celui de-al doilea război mondial şi în primele decenii ce au urmat arabii au reuşit să-şi dobîndească independenţa naţională silind puterile europene să se retragă în noile condiţii istorice ale prăbuşirii întregului sistem colonial. Rînd pe rînd, de la Oceanul Atlantic la Marea Mediterană şi mai departe pînă la ţărmurile marelui Golf al petrolului, au luat fiinţă state arabe suverane care au cunoscut foarte repede o puternică dezvoltare , şi modernizare a structurilor social-economice, afirmîndu-se cu tot mai multă prestanţă pe arena internaţională.

Aşa cum sublinia autorul în cartea sa anterioară dedicată tematicii Orientului Mijlociu, poporul român a urmărit cu o deosebită simpatie şi solidaritate intemaţionalistă procesul de cristalizare şi de dezvoltare a conştiinţei naţionale a popoarelor arabe încă de la sfîrşitul secolului trecut şi începutul secolului actual, lupta pentru eliberarea de sub jugul stăpînirii otomane, eforturile depuse în continuare pentru dobîndirea deplină a independenţei naţionale, pentru consolidarea acesteia, pentru înfrîngerea grelei moşteniri a secolelor de dominaţie străină, pentru dezvoltarea economică şi socială de sine stătătoare. Gazete' româneşti ale epocii — „Lumea nouă", „România muncitoare", „Adevărul", „Dimineaţa" şi altele — au comentat pe larg în coloanele lor, la vremea respectivă, sensul şi semnificaţiile mişcărilor antiotomane ce se desfăşurau în Siria, Liban, Irak. „Funcţionarii turci n-au făcut decît să sporească politica lor de apăsare faţă de arabi... neurmărind decît să se îmbogăţească" scria ziarul „Adevărul" din 21 august 1919, căutînd să explice cauzele care au determinat marea revoltă antiotomană din cursul primului război mondial.

După prăbuşirea Imperiului otoman, cînd în urma Conferinţei de la San Remo din 1920 a fost instituită dominaţia puterilor europene — Franţa şi Anglia — în Orientul Mijlociu, presa democratică din România a luat poziţie fermă în sprijinul popoarelor arabe. în cursul revol-

telor din 1925—1926 împotriva stăpînirii străine în Siria şi Liban, presa democratică din România, informînd

cititorii despre evenimentele în curs, îşi manifesta, în acelaşi timp, întreaga simpatie pentru cauza libertăţii arabe.' Revista „Facla“ într-un articol intitulat ..Chestiunea Siriei" (12 septembrie 1925) dezaprobînd metodele represive ale autorităţilor franceze sublinia în încheiere : „Dar vîntul redeşteptării popoarelor coloniale suflă cu putere pretutindeni... Exemplul luptelor aprige duse în Maroc, Egipt, India şi China, agită şi populaţiile siriene contra exploatatorilor şi asupritorilor imperialişti, scoţîndu-le din disensiunile sectare, politice şi religioase şi pornindu-le unite către lupta emancipatoare". Iar cîteva luni mai tîrziu aceeaşi revistă, evidenţiind rezistenţa dîrză a populaţiei din Siria împotriva dominaţiei coloniale, scria : „Se vede că Liga Naţiunilor, dînd mandatul asupra Siriei, imperialiştilor francezi, nu s-a informat tocmai bine dacă poporul sirian acceptă această tutelă. Dealtfel, în coloniile aflate sub «protectoratele» imperialiste, pretutindeni e aceeaşi situaţie : popoarele refuza violent să se supună jugului străin".

Dobîndirea independenţei naţionale de ţările Orientului Mijlociu a fost salutată cu căldură de poporul român şi recunoscută imediat de statul român. între România şi statele din regiune s-au statornicit relaţii diplomatice, politice, economice, pe diverse alte planuri, ce au înregistrat o dezvoltare rapidă, cuprinzătoare şi temeinică.

De o valoare deosebită pentru întărirea şi amplificarea acestor relaţii s-au dovedit vizitele preşedintelui Nicolae Ceauşescu într-o serie de ţări din Orientul Mijlociu, primele efectuate de un şef de stat român în această zonă. Datorită convorbirilor la nivel înalt şi hotărîrilor luate în comun, în interesul ambelor părţi, datorită politicii româneşti principiale şi constructive, relaţiile dintre ţara noastră şi lumea Orientului Mijlociu au atins, în puţini ani, o amploare

evidentă întrecînd ca proporţii echivalentul a multor secole din trecut.

România şi-a exprimat, în repetate rînduri, prin reprezentantul său cel mai autorizat, preşedintele ţării, prin numeroase documente de partid şi de stat, prin luările de cuvînt la Organizaţia Naţiunilor Unite şi în alte foruri internaţionale, poziţia sa clară, principială şi consecventă privind soluţionarea problemelor Orientului Mijlociu, confruntat de mai multe decenii cu un conflict ce a adus multe suferinţe, grele pierderi umane şi materiale, cu diverse presiuni şi imixtiuni din afara regiunii, care întreţin o permanentă stare de tensiune.

Partidul şi statul nostru, poporul român consideră că trebuie depuse eforturi perseverente de toate părţile pentru a se ajunge la rezolvarea conflictului pe cale paşnica, pentru a se instaura o pace justă şi durabilă în această zonă a lumii. •

Aşa cum sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu în interviul acordat ziarului „The Jerusalem Post" la 25 februarie 1985 : „România se pronunţă şi s-a pronunţat întotdeauna pentru soluţionarea pe calea tratativelor a problemelor complexe din Orientul Mijlociu. în acest cadru, am avut întotdeauna în vedere retragerea Israelului din teritoriile arabe ocupate în urma războiului din 1967, soluţionarea problemei palestiniene pe baza dreptului poporului palestinian la autodeterminare — inclusiv la realizarea unui stat palestinian independent — stabilirea unor astfel .de relaţii între ţările din Orientul Mijlociu care să asigure independenţa, suveranitatea şi integritatea tuturor statelor din zonă.

Evenimentele au demonstrat că orice acţiuni militare nu au făcut decît să complice şi mai mult situaţia din această regiune. Dimpotrivă, calea negocierilor a dus la o serie de rezultate pozitive. Am în vedere, în această privinţă, negocierile dintre Egipt şi Israel care au dus la tratatul de pace şi la stabilirea de relaţii între cele două ţări.

Aş dori să menţionez că în situaţia internaţională actuală — şi în mod deosebit din Orientul Mijlociu — nu este posibilă decît o soluţie paşnică, prin tratative. Este şi în interesul Israelului să se ajungă la o pace justă şi trainică, să stabilească relaţii de bună vecinătate şi de colaborare cu toţi vecinii săi. Aceasta va reprezenta o adevărată şi- reală garanţie pentru independenţa şi

integritatea Israelului, ca şi a celorlalte state din zonă.

Ţinînd seama de schimbările care au avut loc în Orientul Mijlociu, realizarea păcii în cadrul unor negocieri presupune participarea tuturor ţărilor interesate, inclusiv a Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei. în această direcţie, România s-a pronunţat de mult pentru organizarea unei conferinţe internaţionale, sub egida Organizaţiei Naţiunilor Unite". '

Volumul de faţă al „Furtunii deasupra Orientului" se încheie cu evenimentele imediat următoare celui dc-al doi-

lea război mondial a cărui desfăşurare şi implicaţii pentru această regiune a lumii sînt viu reliefate de către autor. Dar, aşa după .curn cunoaştem cu toţii, după dobîndirea independenţei de stat de către ţările Orientului Mijlociu au urmat noi momente de restrişte, puternice zguduiri şi conflicte armate, popoarele regiunii trăind noi drame. Pe scena politică a Orientului. Mijlociu a apărut complicata problemă palestiniană ca urmare a lipsirii unui întreg popor de o patrie a sa liberă şi independentă. între statul Israel proclamat în 1948 şi ţările arabe vecine s-a iscat un lung conflict conducînd la mai multe războaie sîngeroase şi la o continuă stare de tensiune. Desele imixtiuni din afara regiunii — presiuni diverse, debarcări de trupe străine pe teritoriul unor state independente, participări directe la conflictele armate arabo-israeliene, afluenţa de arme în cantităţi imense şi dintre cele mai sofisticate tipuri, acţiunile insistente ale unor servicii de spionaj şi ale diplomaţiei secrete — toate acestea, conturînd intenţii vădite de dominaţie şi acaparare a zonelor de influenţă, au contribuit la permanentizarea încordării, la încurajarea violenţei, la amorsarea unor adevărate tragedii cum este aceea reprezentată de cei zece ani ai Conflictului libanez, care continuă să provoace noi pierderi umane şi materiale populaţiei Libanului şi să aibă implicaţii grave pentru pacea şi securitatea tuturor celor ce trăiesc în zona Orientului Mijlociu.

DR. GHEORGHE N. CAZAN

Capitolul 1

AMURGUL UNUI IMPERIU

O întîlnire, la început de secol, în Suk El-Hamidîye din Damasc

Soarele coborînd spre asfinţit, poleia cu ultimele sale raze creasta albă de calcar a Jebelului Qassiun, contrafort al Munţilor AntiLiban, la poalele căruia se răsfira labirintul străduţelor întortocheate desenînd contururile bă- trînului oraş. Casele sale de formă cubică, tipice arhitecturii arabe tradiţionale, din piatră lucitoare sau cărămidă nearsă, purtînd patina cenuşie a secolelor scurse, imprimată vizibil pe vechile sale ziduri, punctau insula de verdeaţă a Ghoutei, oază roditoare din jur ce contrasta puternic cu imaginea aridă şi neprimitoare a pustiului vecin. Pieţele oraşului şi îndeosebi marele bazar acoperit, Suk El-Hamidiye, construit cu aproape trei veacuri în urmă şi numărînd circa trei mii de prăvălioare unde se vindeau tot felul de mărfuri ale artizanatului local sau aduse din alte provincii ale imperiului, fremătau, la acele ore ale înserării, de furnicarul mulţimii în continuu neastîmpăr, gălăgioasă şi viu colorată, umplînd, ca de obicei, cu un pitoresc de neegalat, cadrul tabloului cotidian al vieţii din Orient. Deşi la sfîrşit de octombrie, aerul era încă cald, creînd o ambianţă plăcută şi ducînd pînă departe, la fiecare adiere de vînt, aromele specifice ale simigeriilor cu cuptoare la vedere sau ale ospătăriilor

populare cu gră

tare la stradă pe care sfîrîiau frigăruile şi chioftelele din carne de berbec. Cafenelele, oferind ceşcuţe cu cafea abu- rindă fiartă la nisip, în ibrice de aramă, sau mici pahare cu ceai concentrat, precum şi nelipsitele narghilele, aprovizionate de cite un slujnic, din timp în timp, cu tutun tare la gust şi cărbuni aprinşi, îmbiau, la tot pasul, pe trecătorii dornici de popas şi mai ales de nelipsitele taclale, desfăşurate cu aprigă pasiune orientală în jurul măsuţelor aşezate, de cele mai multe ori, direct pe trotuarul „uliţei mari" ce tăia în două Suk El-Hamidiye, de la poarta principală de intrare şi pînă la străvechea moscheie a Ome- yazilor, situată la capătul imensei aglomeraţii comerciale.

Prin mulţimea pestriţă, cu largă paletă reprezentînd diverse naţii : arabi, armeni, kurzi, circazieni, evrei, persani, greci, turci, îşi făceau loc, deloc grăbiţi, oprindu-se, din timp în timp, în faţa prăvălioarelor şi atelierelor producătoare de tăvi cizelate şi orferverie în filigran, de faimoase săbii damasciene, brocarturi, mătăsuri fine şi par- fumuri orientale, trei ofiţeri ai imperiului, în vestoane albe, cu epoleţi auriţi, pantaloni negri, bufanţi, cizme înalte de călărie şi fesuri roşii pe cap. Scurtele lor popasuri se datorau nu atît dorinţei de a admira produsele încîntătoare ale priceperii şi migalei meşterilor localnici ci mai mult pentru a schimba impresii de ordin politic fără nici o legătură cu forfota comercială din jur.

La începutul secolului, mai precis în toamna anului 1906, cînd firul povestirii noastre porneşte să se deru- leze, Damascul, în care trăia peste un sfert de milion de suflete, era unul din principalele centre politico-militare ale Imperiului otoman, capitala geografică a provinciei arabe Siria, întinsă de la poalele Munţilor Taurus, din Asia Mică, la ţărmurile Golfului Akaba, în capătul nordic al Mării Roşii, de la aridul deşert răsăritean pînă la litoralul, veşnic însorit, al Mediteranei. Zidurile străvechilor sale clădiri purtau peceţile unui trecut, măsurat în secole şi milenii, conferindu-i mîndria de a se număra printre cele mai vechi oraşe, cu continuitate

neîntreruptă, din întreaga lume. Prezenţa sa în istorie fusese semnalată, pentru prima oară, de papirusurile egiptene din vremea celei de a XVIII-a dinastii faraofiice şi de tăbliţele asiriene contemporane, fiind menţionat sub acelaşi nume de Dimaşk, purtat şi astăzi în arabă, pentru a apare, mai tîrziu, în textele biblice, ca oraşul reşedinţă al „Ţării lui Şham“ (Bilad Al-Şham). Capitală a unui regat arameean, cucerit cu o mie

de ani înaintea erei noastre de regele David al israeliţilor, din nou independent în urma unei răscoale a sclavilor pe timpul regelui Solomon, căzut apoi sub stăpînirea asirie- nilor, supus de chaldeeni şi perşi, ce vor fi goniţi de pe meleagurile respective de legiunile macedonene ale lui Alexandru cel Mare, Damascul va deveni un important centru al culturii elenistice sub domnia de aproape trei secole a dinastiei seleucizilor. Renăscut în măreţie şi frumuseţe după ee Pompei impusese dominaţia romană, de la care mai păstra unele vestigii, reşedinţă administrativă a unei provincii, bizantine, în primele secole ale erei noastre, Damascul avea să strălucească ca un astru pe scena lumii, împrăştiindu-şi faima peste mări şi ţări, în perioada sa de maximă înflorire, dintre anii 661—750, cînd a fost ales drept capitală a celui mai întins imperiu al timpului, ctitorit de califii omeyazi, dinastie de cuceritori, organiza- tori şi constructori, cei ce aveau să pună bazele civilizaţiei arabe islamice. După înfrîngerea omeyazilor, în bătălia de la Zab, de către abbasizi, şi ascendenţa noii dinastii care a mutat capitala Imperiului arab de pe Barada — „rîul de aur“ cum era denumit în vechime firul de apă ce străbate oraşul — mai spre răsărit, pe malurile fluviului Tigru, în Bagdadul tocmai fondat, Damascul continuă să rămînă un însemnat centru urban, cu ponderea cuvenită în sistemul administrativ al califatului, dar dezbrăcat de atributele gloriei trăite din plin timp de aproape un secol. Pustiit de 'mongoli şi tătari, ocupat apoi de oştile sultanilor mame- luci de la Cairo, Damascul va cădea în 1516, pentru o perioadă de patru secole încheiate, sub stăpînirea permanentă a

Imperiului otoman, care a făcut din oraşul de pe Barada principalul punct de sprijin al dominaţiei sultanilor de la Stanbul asupra întregului Orient Arab.

Rarii călători străini, ajunşi în regiunile arabe aflate sub domnia otomană, se arătau neplăcut impresionaţi de starea de înapoiere şi delăsare în care se găsea populaţia sărăcită de biruri şi de nemiloasă exploatare. Sistemul de administrare al provinciilor arabe, ca dealtfel al întregului Imperiu otoman, era haotic, lipsit de omogenitate, supus continuu unor tendinţe, centrifuge. Guvernatorii trimişi de la Stanbul conduceau după propria lor voinţă, legăturile cu înalta Poartă fiind greoaie, dezordonate, în unele cazuri redueîndu-se la simple relaţii de vasalitate. Principalele obligaţii ale paşalelor constau în strîngerea impozitelor, extrem de împovărătoare pentru populaţie, şi furnizarea

de soldaţi pentru armata imperială. Corupţia, arbitrariul, jecmănirea sălbatecă a supuşilor, ţineau locul unei organizări statale cu continuitate şi eficienţă. De fapt, puterea efectivă a guvernatorilor nu depăşea-decît arareori limitele oraşelor şi împrejurimilor acestora. Pentru strîngerea impozitelor din zonele rurale mai îndepărtate, se organizau adevărate expediţii militare, în urma lor rămînînd doar ruine fumegînde, sînge şi jale. Guvernatorii imperiali aveau drept de viaţă şi de moarte asupra celor cîrmuiţi ; bunul lor plac constituia lege pentru provincia administrată.

Paşalele trimise de sultan se perindau la intervale foarte scurte. într-o perioadă de o sută optzeci de ani, numărul guvernatorilor de la Damasc s-a ridicat la o sută treizeci şi trei. Dintre aceştia doar treizeci şi trei şi-au păstrat funcţia timp de doi ani ; ceilalţi — cîteva luni, iar unii numai cîteva zile. Succesiunea rapidă se datora rareori pedepsirii de către înalta Poartă de la Stanbul a abuzurilor săvîrşite ; schimbările erau dictate, de obicei, de mărimea peşcheşurilor primite de către marii viziri şi de alţi dregători, din partea unor contracandidaţi la postul de guvernator sau din bunăvoinţa de'a fi răsplătite serviciile acoliţilor personali. Cu timpul, unii dintre aceşti guvernatori au intrat în rebeliune, mai mult sau mai puţin deschisă, faţă de administraţia imperială centrală, neglijîn- du-i ordinele şi conducînd provinciile după cum îi tăia capul, în chip de suverani autonomi.

Anarhia ce domnea în provinciile periferice ale imperiului era evidenţiată şi prin desele conflicte armate dintre diverşii guvernatori otomani : Al Jazzar Paşa din Beirut s-a războit, la sfîrşitul secolului al 18-lea, o lungă perioadă de timp, cu Daşer Paşa din Acra (actualul oraş israelian Acco de pe ţărmul Mediteranei) ; cîţiva ani mai tîrziu, Abddalah Paşa din Acra se bătea cu Dawiş Paşa din Damasc, iar în prima parte a secolului 19, Mahommed Aii, paşa din Cairo, cu toate celelalte paşale din Orientul Apropiat şi pînă la urmă chiar cu oastea sultanului trimisă de la Istanbul pentru a-1 readuce la supunere ; fiecare dintre aceştia antrenau în luptele intestine pentru putere pe emirii

locali din Munţii Libanului sau din regiunile druze, pe cei de la Mecca sau din alte zone ale Peninsulei Arabice.

în a doua jumătate a secolului trecut, regrganizarea administrativă încercată de vizirii reformatori înai ameliorase puţin starea imperiului, evidenţiind o uşoară tendinţă spre ordine dar corupţia şi mentalitatea retrogradă a'func-

ţionarilor provinciali împiedicau desfăşurarea eficientă a acestui proces. Zonele periferice continuau să rămînă în afara stăpînirii efective a administraţiei otomane.

în partea estică a Peninsulei Arabice, la începutul secolului nostru şeicii locali se bucurau de o autonomie efectivă şi dinastia wahabită din Nedjd începea acţiunea de construire a unui stat centralizat reunind, sub steagul fanatismului religios, triburile răzleţe, aşa cum mai reuşise să realizeze şi în primele decenii ale secolului al 19-lea cînd pusese în pericol întreaga dominaţie a Istanbulului asupra Orientului Arab, acţiune eşuată, atunci, numai datorită intervenţiei armatei egiptene a lui Mohammed Aii, paşa de la Cairo.

în Mesopotamia exista o administraţie otomană şi garnizoane de sprijin (la Bagdad se afla, comandamentul armatei a şasea) dar comunicaţiile erau extrem de greoaie, unei scrisori trebuindu-i, în medie, 35 de zile pentru a ajunge la Istanbul şi viceversa.

Partea vestică a Peninsulei Arabice era controlată de cîteva mici garnizoane otomane stabilite la Mecca, Medina şi în portuleţele de la Marea Roşie — Djeddah, Yanbo, Rabegh — dar şi aici şeicii locali îşi păstrau autonomia şi trupele turceşti nu se aventurau în afara fortificaţiilor, triburile beduine constituind un inamic curajos, incomod, atunci cînd li se încălcau ţinuturile şi li se ştirbea libertatea. Construirea căii ferate a Hedjazului, pornită, exact la începutul secolului, de la Damasc şi încheiată, în 1908, la Medina, străbătînd o distanţă de 1 263 kilometri, prin regiuni puţin populate sau de deşert ale Siriei de sud, actualei Iordanii şi mai departe în zona de vest a Peninsulei Arabice, avea drept scop tocmai întărirea stăpînirii otomane în această parte a Orientului Arab, des tulburată de răzmeriţe ale populaţiei împotriva cărora erau trimise expediţii de pedepsire nu întotdeauna victorioase.

La o astfel de expediţie împotriva druzilor răsculaţi din regiunea sudică a Siriei, participase, în toamna lui 19u6, regimentul al 30-lea de cavalerie aparţinînd armatei a 5-a cu garnizoana la Damasc, una din cele şapte armate otomane răspîndite în diverse colţuri ale imperiului. Din acest regiment de cavalerie, făceau parte şi cei trei ofiţeri pe care i-am lăsat plimbîndu-se

prin Sukul El-Hamidiye al capitalei siriene, proaspăt întorşi din campania de pedepsire a populaţiei răsculate în zonele Djebelului Druz şi ale

podişului Golan. Discuţia lor se purta asupra impresiilor culese în timpul expediţiei şi opiniile exprimate nu erau deloc favorabile sistemului de reprimare şi asuprire pus în practică de autorităţile de la Istanbul care foloseau trupe anatoliene împotriva populaţiei din Orientul Arab şi unităţi militare formate din arabi în regiunile din Asia Mică şi Europa, masele de supuşi ai sultanului avînd de îndurat, în mod egal, peste tot, silniciile puterii centrale sau locale. Populaţia turcă suferea, la fel, ca şi celelalte naţionalităţi ale imperiului. Recrutările forţate goliseră satele din Anatolia de bărbaţi, stagiul militar durînd şase- şapte ani, în condiţii extrem de dure. Supravieţuitorii, de regulă, după toate cele îndurate şi făcute, vlăguiţi de diferite boli, nu se mai întorceau la căminele lor, ajungînd oameni fără căpătîi, la periferiile oraşelor, în căutare de lucru sau în cel mai bun caz se angajau în serviciul jan-darmeriei, pămintul de acasă rămînînd să fie lucrat de femei şi bătrîni.

Discutînd despre starea deplorabilă a' armatei şi a imperiului, cei trei ofiţeri se opriră, la un moment dat, în faţa unei prăvălioare -modeste, de pe o uliţă lăturalnică a Sukului El-Hamidiye, pentru a intra în vorbă cu negus-' torul care după trăsături şi vorbă era turc de origine ca şi ei şi, în ciuda îmbrăcăminţii şale sărăcăcioase, avea o anumită distincţie în c mportare ce-1 deosebea de înfăţişarea masei analfabete a micilor comercianţi din bazar. Vizita lor la această prăvălioară nu fusese întîmplătoare. Negustorul, pe nume Mustafa, se afla la Damasc, în surghiun, din cauza activităţii sale politice, adevărata sa profesie fiind aceea de medic. Cam din aceleaşi motive ajunsese în Siria şi tînărul căpitan Mustafa Kemal care, însoţit de cei doi camarazi 'de regiment, încerca în acea seară de octombrie să stabilească legătura cu medicul din Istanbul nevoit să

vîndă fasole şi orez în sukul din Damasc.

Mustafa Kemal, fiul unui modest slujbaş turc din Salonic, terminase în'ianuarie 1905 cursurile Academiei de război din Istanbul, cu gradul de căpitan, avînd la acea dată 24 de ani neîmpliniţi. Tînărul ofiţer, cursant sîrguin- cios, căruia profesorii săi îi prevesteau o carieră strălucită, participase, în timpul şcolii, la activitatea unei asociaţii secrete ce îşi propunea să promoveze idealuri de libertate a poporului şi de modernizare a statului, mărginindu-se, îndeosebi, la acţiuni propagandistice.

In aşteptarea repartizării, împreună cu alţi colegi, care-i împărtăşeau opiniile politice, închiriaseră la Istanbul, pe numele unuia dintre ei, un apartament unde se întâlneau pentru a discuta şi a pune la cale planuri ale activităţii lor secrete. Denunţaţi de un fost ofiţer, ce reuşise să le câştige- încrederea, tinerii conspiratori fuseseră arestaţi şi întemniţaţi. Dar, datorită sprijinului primit din par- tea unor ofiţeri superiori cu vederi liberale, după ce făcură cîteva luni de închisoare, au fost eliberaţi şi împrăştia^ la unităţi ale armatei imperiului cantonate în regiuni mai periferice. Căpitanul Mustafa Kemal nimerise la Damasc, unde fusese încadrat ca ofiţer de stat major, la regimentul al 30-lea de cavalerie şi trimis în expediţia de pedepsire din sudul Siriei.

Cei doi Mustafa, ofiţerul şi doctorul, s-au reîntîlnit, cîteva nopţi mai tîrziu, în casa acestuia din urmă, într-o periferie a Damascului, punînd la începutul lui noiembrie 1906 bazele organizaţiei secrete, denumită „Patrie şi Libertate[11], care avea să întrunească adeziunea unui număr important de ofiţeri şi intelectuali decişi să participe la o acţiune fermă pentru redresarea ţării aflată sub dictatura tiranică a sultanului Abdul Hamid al II-lea. Folosindu-se de protecţia unor ofiţeri prieteni din statul major al armatei de la Damasc, tînărul căpitan se deplasă la Beirut, Jaffa şi Ierusalim, pentru a crea filiale ale organizaţiei în rîn- durile ofiţerilor din garnizoanele respective. Dar convingerea sa era că pentru reuşita acţiunii propuse, locul cel mai propice îl constituia Salonicul, pe atunci important centru militar al Imperiului otoman în Europa, sediul garnizoanei armatei a 3-a în cadrul căreia activau un număr important de ofiţeri patrioţi. în acest scop, procurîndu-şi un bilet de permisie, îmbrăcat civil şi sub înfăţişare de turist, Mustafa Kemal se îndreptă spre Egipt, luînd de aici vaporul de Salonic. El rămase în acest oraş, cu ajutorul unor prieteni din armată, vreme de patru luni, creînd şi acolo o filială a organizaţiei întemeiate la Damasc. în scurt timp, organizaţia sa ya fuziona cu societatea secretă denumită „Uniune şi Progres", foarte activă la Salonic, care avea să joace un rol determinant în revoluţia „Junilor Turci" şi în detronarea despoticului sultan Abdul Hamid al II-lea. Mustafa Kemal, urmărit, în continuare, de poliţia politică a sultanului, a fost nevoit să se întoarcă, din nou, in Siria, reluîndu-şi locul

în cadrul armatei a 5-a unde va rămîne pînă la jumătatea anului 1907' răstimp folosit din plin pentru creare de nuclee revoluţionare în rindurile ofiţerilor diverselor unităţi militare din regiune.

în septembrie 1907, avînd gradul de vice-maior, Mustafa Kemal este transferat la statul major al armatei a 3-a de la Salonic unde îşi continuă activitatea sa politică secretă. Aici va fi centrul revoluţiei „Junilor Turci“ din iunie 1Ş08 şi al organizării luptei pentru înfrîngerea contrarevoluţiei din aprilie 1909, acţiuni în cadrul cărora tî- nărul ofiţer va juca un rol important. Evidenţiindu-se ca unul dintre organizatorii armatei, Mustafa Kemal va ajunge, în cursul primului război mondial, general şi comandant de armată, iar apoi conducătorul revoluţiei naţionale de eliberare şi făuritor al Turciei noi, modeme. După victoria decisivă a tinerei armate turceşti, al cărei comandant şef era, în bătălia de pe rîul Sakarya, nu departe de Ankara spre care se îndrepta în vara lui 1921 o puternică armată greacă, Marea Adunare Naţională a poporului turc îi va conferi lui Mustafa Kemal, numit şi Atatiirk, gradul de mareşal şi titlul de Gâzi (Victoriosul) pentru a fi ales apoi, în octombrie 1923, primul preşedinte al Republicii Turcia.

Trecuseră mai puţin de douăzeci de ani de la întîlnirea din Suk El-Hamidiye din Damasc dintre tînărul căpitan Mustafa şi doctorul Mustafa în urma căreia fusese puse bazele societăţii secrete „Patrie şi Libertate“. în acest răstimp, se petrecuseră o serie de evenimente hotărîtoare privind soarta imperiului sultanilor de la Istanbul, a cărui prăbuşire devenise de mult inevitabilă, ca şi a celorlalte imperii vecine — habsburgic şi ţarist. Dar pentru a se ajunge acolo, popoarele aflate sub stăpînirea acestor imperii vor cunoaşte noi încercări, trecînd prin vîlvătăile pustiitoare ale primului război mondial, cu cohorta sa de suferinţe şi grele jertfe de sînge, servind drept carne de tun intereselor claselor stăpînitoare în lupta lor barbară pentru cuceriri, dominaţie şi exploatare.

Imperiul otoman, zdruncinat de mult timp de racile morale, politice şi administrative de nelecuit, îşi va încheia existenţa cedînd locul pe harta politică a lumii unui stat creat pe baze noi, modeme : Republica Turcia, al cărui ctitor fusese însuşi Mustafa Kemal.

Iar în spaţiul Orientului Mijlociu rămas liber după

destrămarea Imperiului otoman se vor grăbi să se înghesuie noi oaspeţi nepoftiţi, de peste ţări şi mări, împărţindu-şi pe moment prada, dar continuînd mai departe jocul im-

jerialist de a căuta să-şi smulgă, unul altuia, o bucată :ît mai grasă, nesocotind interesele popoarelor din această parte a lumii, dreptul lor la libei tate şi independenţă naţională. Vremea imperiilor coloniale începuse însă să se scurgă precipitat şi anacronismul lor devenise evident. Pe ruinele Imperiului otoman din Orientul Mijlociu vor lua fiinţă în deceniile următoare statele arabe naţionale, con-fruntate, de la început, cu politica mai veche a luptei pentru sfere de influenţă, practicată de unele puteri străine încă din secolele trecute şi perpetuată, din păcate, pînă în zilele noastre.

Fesul sau turbanul

în noieînbrie 1906, cînd tînărul căpitan de stat major Mustafa Kemal punea la Damasc bazele organizaţiei secrete „Patrie şi Libertate[1]', la Istanbul domnea, de trei decenii împlinite, Abdul Hamid al II-lea, poreclit „sultanul roşu" pentru modul despotic în care cîrmuia imperiul. Se urcase pe tron, într-un moment de restrişte, urmînd fratelui său mai mare, sultanul Murad al V-lea, ce realizase recordul celei mai scurte domnii din istoria Imperiului otoman : părăsise puterea după numai trei luni, retrăgîn- du-se ca urmare a unei afecţiuni mintale, în palatul Qi- ragan de pe malul european al Bosforului, unde avea să-şi sfîrşească viaţa, în linişte, 28 de ani mai tîrziu.

Murad al V-lea ajunsese sultan, oarecum pe neaşteptate, fără vrerea sa, luînd locul unchiului Abdul Aziz I, detronat la miezul nopţii de 29 mai 1876, printr-o lovitură de stat şi asasinat, trei zile mai tîrziu, crima fiind camuflată în sinucidere. Conjuraţia militară fusese inspirată de „Noii Otomani" (Yeni Osmanhiar) sau „Tinerii Otomani", organizaţie -fondată în 1865, care îmbina propaganda luminării poporului cu activitatea social-politică, ridicîndu-se împotriva absolutismului şi cerînd transformarea societăţii şi a statului.

„Tinerii Otomani" susţineau necesitatea unor reforme structurale menite să schimbe înfăţişarea

imperiului-dezlî- nat, plin de contradicţii de ordin etnic şi religios, cu administraţie haotică, deficitară şi coruptă — într-un stat unitar, bazat pe egalitate şi drepturi civice ale tuturor supuşilor, indiferent de naţionalitate şi credinţă, pe ordine şi justiţie, pe conducerea centralizată a provinciilor,

Ei vor evolua, în continuare, spre menţinerea predominanţei elementului turc în condiţiile cînd, în centrele urbane mai importante de pe întinsul imperiului cît şi în capitala sa, populaţia de origine turcă era minoritară iar la conducerea treburilor publice se perindau, de multe ori, diverşi aventurieri din regiunile periferice sau chiar din afara hotarelor. Este semnificativ faptul că din cei 298 de mari viziri care au ţinut frîiele imperiului timp de şase secole, mai mult de jumătate au fost după origine albanezi, greci, bosniaci, arabi, circazieni, gruzini, armeni, evrei şi chiar italieni — se înţelege, trecuţi la islamism. Aparatul administrativ, imediat inferior, avea o înfăţişare şi mai pestriţă din punct de vedere naţional, excluzînd în mare măsură elementul turc. Marii dragomani ai Porţii, din ultimele două veacuri de existenţă a imperiului, aparţineau marilor familii greceşti din Fanar : Mavrocordat, Ghica, Caradja, Şuţu, Callimachi, Moruzi, Ipsilanti, familii din rîndurile cărora au fost recrutaţi şi unii din domnii străini trimişi de la Istanbul să ocîrmuiască Principatele române mai bine de un secol, perioadă cunoscută sub denumirea de „domnia fanariotă'*.

Turcii din Anatolia şi Tracia, regiuni unde aceştia formau o populaţie compactă, ocupîndu-se în general cu lucratul pământului şi păstoritul, se ţineau, prin tradiţie, mai departe de oraşe. La Istanbul, populaţiile de origine greacă şi evreiască din Fanar, Pera şi Hasskeni, se dovedeau mai numeroase decît populaţia de origine turcă propriu-zisă. Salonicul era considerat un oraş al evreilor (de cult mozaic sau trecuţi la islamism, aşă-numiţii *donume* care vor furniza un număr de lideri mişcării ulterioare a „Junilor Turci**). Ei proveneau în mare parte din familiile evreilor spanioli şi portughezi, emigrate din cauza Inchiziţiei, şi care fuseseră bine primite de Baiazid al II-lea, fiul lui Mehmed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului, dornic să repopuleze oraşul. în Asia Mică, porturile de pe ţărmurile Mării Negre şi ale Egeei erau, la rîndul lor, locuite intr-un procent ridicat de greci iar în estul Anatoliei armenii, kurzii şi circazienii formau o importantă parte a populaţiei.

Imperiul otoman, întins în perioada expansiunii sale, după cucerirea Constantinopolului, de la Munţii Cauca- zului la Oceanul Atlantic, sub stăpînirea sa aflîndu-se o zonă largă din Europa şi întreaga regiune nordică a continentului african, ajunsese la apogeu

spre sfîrşitul secolului al' XVI-lea şi începutul celui de al XVII-lea, supra-

.26

faţa sa, inclusiv a teritoriilor vasale, atingînd douăzeci de milioane de kilometri pătraţi. După păgubosul asediu al Vienei (1683) şi, mai ales, după pacea de la Karlowitz (1699), perioadă denumită in istoria otomană-„anii de nenorocire[11], urmase un recul, devenit, treptat-treptat, permanent, imperiul sultanilor încetind să mai fie considerat un pericol real pentru Europa creştină.

La începutul secolului-al XIX-lea, cînd falimentul total se profila ameninţător şi apropiat, Imperiul otoman începuse să fie numit, în cancelariile diplomatice ale puterilor timpului, „omul bolnav'[1], care reuşea să-şi prelungească agonia numai datorită contradicţiilor acerbe din- ' tre celelalte imperii de pe continentul european, conştiente de implicaţiile ce le* putea aduce împărţirea moştenirii sultanilor. , '

Caterina a Il-a. ţarina Rusiei, a cărei armată ajunsese în sud, la Marea Neagră, în timp ce flota sa de război, tre- cînd prin Gibraltar, îşi făcea apariţia în Mediterana răsăriteană, îi trimetea, în septembrie 1782, împăratului aus- triac Iosif al II-lea, o scrisoare propunîndu-i un proiect de împărţire a Imperiului otoman. Rusia urma să stăpînească Crimeea, Kubanul şi întregul litoral al Mării Negre ; Austriei i-ar fi revenit Serbia, Bosnia, Herţegovina, întreaga Dalmaţie ; Principatele române erau hărăzite să formeze un stat nou plasat sub conducerea unui prinţ ortodox oferind toate garanţiile pentru Austria şi Rusia ; la Constantino- pole se preconiza instalarea unui împărat al Bizanţului renăscut, în persoana prinţului Constantin, al doilea nepot al suveranei de la Petersburg. Dar scrisoarea ţarinei n-a trezit prea mult entuziasm la Viena, extinderea Imperiului rus în plină desfăşurare constituind un motiv de nelinişte pentru curtea habsburgică.

în perioada imediat următoare, Rusia ţaristă va pune stăpînire pe Crimeea (1784) anexînd hanatul tătăresc vasal Imperiului otoman ; chiar în acel an va fi fondat portul militar Sevastopol. în continuare, armata ţaristă ocupă întreaga coastă ucrainiană a Mării Negre întemeind, la 1794. principalul port din sud — Odessa, pentru ca apoi, în 1803, să încheie cucerirea litoralului caucazian.

La împărţirea Imperiului otoman se gîndea şi Napoleon Bonaparte, încă înainte de a-şi fi pus coroana pe cap. El îi scria în 1800 lui Talleyrand, că „Imperiul

otoman nu mai poate exista prea mult şi dacă Paul I (ţarul din acel

timp al Rusiei) îşi va întoarce privirile în această direcţie, interesele noastre devin comune". Mai tîrziu, după nereuşita campaniei din Egipt şi Palestina, politica sa faţă de Imperiul otoman va înregistra o schimbare, Napoleon considerînd că interesele Franţei impuneau sprijinirea sultanilor de la Istanbul, mai cu seamă după ce ţarul Rusiei îi devenise adversar.

Planurile de. împărţire a Imperiului otoman deranjau profund interesele politice din acel moment atît ale Prusiei cît şi ale Angliei. Regele Frederic al 11-lea avertizase încă mai înainte că „nu este în interesul Prusiei de a vedea puterea otomană sfărîmată în întregime,, deoarece, în caz de nevoie ea poate fi folosită pentru diversiuni fie împotriva Austriei, fie împotriva Rusiei, după cum vom fi în război cu una sau cu alta din puteri". Vremurile cruciadelor şi coaliţiilor creştinătăţii europene împotriva pericolului otoman, trecuseră de mult. William Pitt, cunoscutul om de stat englez, afirma cu fermitate : „Menţinerea Imperiului otoman este pentru Anglia o chestiune de viaţă' şi de moarte[11], avînd desigur în vedere interesele acesteia de a-şi ţine deschise drumurile spre Indii ferite de eventuala dominaţie a Rus-iei ţariste sau a Franţei. Iar şeful diplomaţiei austriece, Metternich, considera Imperiul otoman ca „una din contraponderele cele mai esenţiale ale echilibrului european".

Preocupările unora dintre cancelariile puterilor europene de a prelungi existenţa Imperiului otoman în conformitate cu propriile lor interese condusese, încă de la începutul secolului al XIX-lea, la sprijinirea unor încercări timide de modernizare a acestuia pe baza unor reforme interne. Procesul schimbărilor a început cu armata care, în vechea sa organizare şi în vechiul sistem de luptă, nu mai putea face faţă confruntării cu forţe adverse bine instruite-, disciplinate şi dispunînd de o tehnică militară mai avansată. Coi’pul ienicerilor, altădată forţa de bază a oştirii sultanilor, devenise o adunătură parazitară şi turbulentă : din 400 000 de oameni cît numărau sub domnia lui Selim al III-lea doar vreo 60 000 îşi efectuau încă obligaţiile militare şi dintre ei, pe fronturile de război, numai 25 000 mai răspundeau la apel, dar şi aceştia se dovedeau indisciplinaţi şi slab luptători. Decăzuse de asemenea şi corpul spahiilor,

celebra cavalerie a sultanilor ce decisese, în decursul veacurilor, victoria în multe bătălii. în împuternicirea dată marelui vizir pentru în

cheierea păcii cu Rusia, Selim al III-lea scria la începutul secolului al XIX-lea : „Cu astfel de oaste nu se poate duce război ; acest lucru se ştia încă de la început, dar, ce folos, războiul fusese pornit. De aceea încheindu-se pacea, această oaste va trebui pusă în orînduială“.

încercările tînărului sultan de a schimba înfăţişarea armatei se lovi de împotrivirea ienicerilor încurajaţi de clerul tradiţionalist, cu vederi retrograde. La 7 mai 1807, marele muftiu acordă ienicerilor dezlegarea să-l detroneze pe Selim al III-lea. Pentru a-şi salva viaţa, acesta cedă tronul vărului său, Mustafa al IV-lea. Dar, un an mai tîrziu, Mustafa Bairakdar, paşa din Rusciuk, unul din partizanii fostului sultan, se va îndrepta spre Istanbul, în fruntea unei armate de 40 000 de bosniaci şi albanezi, pen- ' tru a-1 reîntrona pe Selim. Mustafa al IV-lea ordonă atunci să fie asasinat atît fostul sultan cît şi propriul său frate Mahmud, ce i-ar fi putut deveni concurent la tronul imperiului. Acesta din urmă, reuşind să scape cu viaţă, va fi instalat pe tron sub numele de Mahmud al II-lea imediat după sosirea la Istanbul a armatei paşei din Rusciuk iar Mustafa al IV-lea, conform obiceiului, va fi executat.

Creîndu-şi, în paralel cu vechile corpuri de ieniceri şi spahii, o armată modernă, cu ajutorul unor instructori străini, Mahmud al II-lea aşteaptă cu răbdare clipa propice pentru a se descotorosi de turbulenţii ieniceri care, o lungă perioadă din istoria Imperiului otoman, îşi impusese voinţa schimbînd prin forţă mari viziri şi chiar sultani. La începutul lui iunie 1826, Mahmud al II-lea îi somă pe înalţii funcţionari parazitari şi pe comandanţii ienicerilor să semneze regulamentul conform căruia un sfert dintre ei trebuiau să fie încorporaţi în noua armată, supusă unei discipline militare moderne. Decizia respectivă provocă, în mod deliberat, o rebeliune a ienicerilor. La 14 iunie, răsturnînd cazanele de mîncare ale unităţilor lor şi transformîndu-le în darabane în care băteau cu lingurile mari de lemn, semnul tradiţional de răzvrătire, ienicerii se concentrară în Et-Meidan, din cartierul vestic, îndreptîndu-se spre palatul sultanului. Noua armată a lui Mahmud, care cuprindea 14 000 de artilerişti, îi în- tîmpină cu un foc nimicitor. Urmară trei zile de sîngeros masacru, simplul nume de ienicer echivalînd cu condamnarea la moarte. Fură trimişi

curieri în fiecare oraş din provincie unde existau garnizoane de ieniceri, răfuiala desfăşurîndu-se pretutindeni, fără milă, îndeplinindu-se astfel în mod sîngeros ordinele primite de la Istanbul. După secole şi secole de glorie, în cursul cărora fusese mîndria oştirii otomane, corpul ienicerilor încetă, cu de- săvîrşire, să mal existe, supravieţuitorii fiind vînaţi şi ucişi fără milă pe tot cuprinsul imperiului.

Bazat pe o nouă armată, Mahmud al II-lea, care va fi comparat de istorici cu Petru cel Mare al Rusiei pentru reformele întreprinse, a început prin a schimba, veşmin- tele orientale cu o costumaţie modernă inspirată de moda europeană. în armată, în locul turbanului a fost introdus leşul, în locul şalvarilor, pantaloni lungi de redingotă, în locul caftanului peste genunchi, vestonul de uniformă închis la gît. Mahmud al II-lea însuşi se îmbracă .în haine cu croială franţuzească, înlocuind turbanul împodobit cu pietre preţioase al vechilor sultani cu un simplu fes roşu, obligîndu-i pe toţi funcţionarii imperiului să-i urmeze exemplul. Fesul deveni, astfel, semnul distinctiv al armatei şi aparatului administrativ, turbanul răminînd simbolul clerului musulman şi al celorlalte categorii sociale.

începu să fie pusă în acţiune o nouă organizare a sta- tului şi a curţii imperiale, sub influenţă occidentală. Pen- tru prima oară a fost creat un jurnal oficial. Luară fiinţă instituţii de învăţămînt noi, ca şcoala superioară de război şi şcoala de medicină, la aceasta din urmă predarea făcîn- du-se în limba franceză. Dealtfel, studierea limbii frah- ceze devenise obligatorie pentru numeroşi funcţionari de stat şi se stabilise şi practica de a trimite tinerii cei mai capabili să studieze la Paris pentru a-şi perfecţiona cunoştinţele. Sultanul introduse la Curte muzică europeană angajîndu-1, pentru aceasta, pe fratele mai mare al cunoscutului compozitor italian Donizetti căruia îi acordă titlul de paşă. Mişcarea de reînnoire îşi continuă cursul său, în tot timpul domniei lui Mahmud' al II-lea, fără însă să atingă înălţimea speranţelor, tulburările din_ provinciile periferice şi conflictele cu unele puteri europene nelăsîn- du-i răgazul necesar pentru a-şi îndeplini opera propusă.

Cu puţin înainte de moartea sa, survenită la vîrsta de 54 de ani (după o domnie de 31 de ani) Mahmud al II-lea chemă în funcţie, la înalta Poartă, pe ambasadorul său de la Londra, Mustafa Raşid Paşa, un diplomat încă tînăr, cu

idei liberale vizînd reformarea şi modernizarea imperiului. în 1839, cînd Abdul Medjid, fiul lui Mahmud, în vîrstă de 16 ani, se urcă pe tron, Raşid Paşa se bucura deja de o largă putere, iar în timpul domniei noului sultan v.a fi chemat de şase ori în înalta funcţie de mare vizir. Promotor al reoganizării imperiului, el deschise perioada Tanzimatului (Reformei), prin care s-a încercat ca Imperiul otoman să fie transformat într-un stat modern, clădit pe aceleaşi principii şi mod de viaţă ca ţările europene, misiune dificilă în condiţiile existenţei forţelor centrifuge, bazate pe tradiţie şi fanatism religios, adversare oricăror schimbări şi deloc bucuroase de recentralizarea puterii.

La 3 noiembrie 1839, Tanzimatul a fost inaugurat oficial, în bubuitul a 101 lovituri de tun, prin Hatişeriful (firmanul) sultanului, de la Giilhane (Casa trandafirilor — micul chioşc semicircular situat în sudul zidului interior al Curţii imperiale), act comparat cu Magna Charta. Principalele prevederi ale documentului de la Giilhane, se refereau la aplicarea unor legi noi în organizarea statului, pe plan politic şi militar, stipulîndu-se pentru prima oară egalitatea supuşilor, indiferent de religie : „Musulmanii şi celelalte neamuri se vor bucura, fără excepţie, de această învoire a noastră[11] se spunea în proclamaţia sultanului. Această precizare, constituia o schimbare radicală în cadrul societăţii otomane de pînă atunci în care supuşii erau separaţi în două mari categorii : musulmani şi creştini, cu toate consecinţele juridice sau sociale ce decurgeau din această împărţire. Charta de la Giilhane trasa, în linii mari, modelul organizării administraţiei, regulile de percepere a impozitelor, modul de recrutare a soldaţilor, principiile de funcţionare a justiţiei, suprimarea supliciilor etc. Raşid Paşa pregăti în acest sens cîteva reforme practice : repartiţia contribuţiilor pe comunităţi, codul penal, codul civil, organizarea spitalelor şi a asistenţei medicale etc. Dar popularitatea marelui vizir fiind în continuă creştere, tînărul sultan, influenţat de camarila de la curte, încercă să se debaraseze de el, mazilin- du-1 în mai multe rînduri, fiind nevoit însă sâ-1 recheme în funcţie, la scurt timp, de fiecare dată.

Intrigile puterilor străine

Acţiunea de europenizare, prin reformele preconizate, se desfăşura în condiţiile infiltrării tot mai accentuate a influenţei celorlaltor puteri în treburile Imperiului otoman. Infiltrarea va fi caracterizată printr-o acerbă luptă pentru

cîştigarea de poziţii dominante. O primă rundă fusese marcată prin Convenţia de la Londra, din 15 iulie 1840, care pusese în picioare o cvadruplă alianţă (Anglia, Austria, Prusia, Rusia) pentru salvarea colectivă a integrităţii teritoriului otoman de sub ameninţarea armatei egiptene a lui Ibrahim Paşa, fiul vice-regelui de la Cairo, plasînd „strîmtorile Dardanele şi Bosfor sub supravegherea înaltelor părţi contractante, împotriva oricărei agresiuni din partea lui Mahommed Ali".

Mahommed Aii, negustor albanez de - tutun din Kavalla, ajuns în 1805 paşă la Cairo, va constitui, la un moment dat, o primejdie gravă pentru însăşi existenţa Imperiului otoman, salvat in extremis de intervenţia puterilor europene. Cu ajutorul generalului francez, Boyer,' şi' **a** colonelului Seves, trecut la islamism sub numele de Soliman Paşa, Mahommed Aii, guvernatorul Egiptului, şi-a organizat, în scurt timp, o puternică armată după model european, pe regimente de infanterie, cavalerie şi artilerie, precum şi o impunătoare flotă de război. După ce în primii ani îl sprijină pe sultanul Mahmud al II-lea la înăbuşirea răscoalelor triburilor wahabite din Peninsula Arabică şi ale grecilor din Moreea, Mahommed Aii, ajuns în culmea puterii, nu va mai vrea să dea ascultare suzeranului de la Istanbul, intrînd în rebeliune directă' împotriva Sublimei Porţi. El alungă, rînd pe rînd, paşalele din Palestina, Liban, Siria, ajungînd cu puternica sa armată la graniţele Anatoliei. Sub comanda fiului său, Ibrahim Paşa, regimentele egiptene trec Munţii Taurus năvălind în Asia Mică. Armata imperială trimisă în întîmpinare este zdrobită la Konya (22 decembrie 1832) şi soldaţii lui Ibrahim Paşa, după ce ocupă Smirna (Izmirul de azi) se apropie de strimtori. Drumul spre Istanbul este liber dar, la solicitarea disperată a sultanului, o flotă de război rusească ancorează în Bosfor şi 5 000 de soldaţi ai ţarului debarcă pe malul asiatic.

Franţa şi Anglia, neliniştite de intervenţia rusească, îl obligă pe Mahommed Aii să oprească înaintarea sa spre Istanbul şi să accepte aranjamentul de la Kutahya (mai

1833) care îi asigura posesiunea ereditară a Egiptului şi viageră a Siriei, Ciliciei şi Cretei; în urma acestui aranjament, Rusia consimte să-şi retragă flota din Bosfor, după ce mai întîi încheie cu sultanul faimosul tratat de la Unkiar-Iskelessi (iulie 1833) prin care supune Imperiul

otoman unui fel de protectorat rusesc, spre marea nemulţumire a celorlalte curţi europene.

Ulterior, sultanul care îşi organizase şi el armata după model european, sub îndrumarea colonelului von Moltke, viitorul şef al Marelui Stat-Major prusac, hotărăşte să-i alunge pe egiptenii lui Ibrahim Paşa din Siria în condiţiile cînd dominaţia acestora era zguduită de revolte ale autohtonilor, nemulţumiţi de povara birurilor şi a vexaţiunilor de tot felul ale noilor stăpînitori. La 24 iunie 1839, cele două armate se întîlnesc la Nizib, pe Eufrat. Bătălia durează două ore încheindu-se cu un rezultat dezastruos pentru oştirea sultanului : 4 000 de morţi, 12 000 de soldaţi căzuţi prizonieri, 162 de tunuri şi 25 000 de puşti părăsite pe cîmpul de luptă.

Catastrofa imperială ia proporţii şi mai întinse, o lună mai tîrziu, cînd amiralul Ahmed Paşa, inamic personal al marelui vizir, profită de deruta generală pentru a preda lui Mahommed Aii întreaga flotă otomană aflată sub comanda sa. Dar Egiptul n-are alături de el decît pe francezi. Celelalte puteri europene sprijină Istanbulul : Rusia cu gîndul de a rămîne protectoarea sultanului şi a Strîmtorilor (Bosforul şi Dardanelele), celelalte puteri europene — Prusia, Austria şi, îndeosebi Anglia, pentru ca planurile ţariste să nu se realizeze. Profitînd de răscoala libaneză antiegipteană, din mai 1840, principalele puteri ale Europei (Anglia, Rusia, Austria şi Prusia), adversare ale politicii proegiptene a guvernului francez, se grăbesc să intervină în problemele Orientului. Ele semnează la Londra, la 15 iulie 1840, un tratat cu sultanul, punîndu-se de acord să adreseze un ultimatum lui Mahommed Aii prin care îi cereau evacuarea Siriei în decurs de zece zile. Respectând aceste condiţii i s-ar fi recunoscut guvernarea ereditară a Egiptului şi posesiunea viageră a peşalîkului Acra. Puterile semnatare ale tratatului se angajau să asigure executarea hotărîrii lor, la nevoie, prin forţa armelor.

Ultimatumul fiind respins de Mahommed Aii, puterile semnatare deciseră să intervină militar pentru a-1 scoate din Siria. O escadră engleză blocă imediat coasta libaneză şi bombardă Beirutul, în timp ce un corp expediţionar anglo-turco-austriac format din 8 500 infanterişti debarca în apropiere, la Jounieh. O altă escadră engleză îşi făcea apariţia, simultan, în faţa portului egiptean Alexandria, convingîndu-1 pe Mahommed Aii să părăsească pînă la

urmă întreaga Sirie. El va rămîne însă stăpîn deplin **în** Egipt perpetuîndu-şi dinastia.

Franţa, sprijinitoarea constantă a regimului egiptean, ieşise învinsă din această confruntare dar cărţile nu erau complet făcute. Rivala principală a Angliei în ceea **ce** priveşte tutela asupra sultanului era acum Rusia şi un **al** doilea tratat, încheiat la Londra, la 13 iulie 1841, cunoscut sub numele de „Convenţia strîmtorilor“, la care aderă şi Franţa, avea tocmai scopul să îngrădească expansiunea ţaristă. în preambulul respectivei convenţii, puterile semnatare garantau integritatea teritoriului otoman printr-o frază destul de vagă : ele ofereau sultanului **„o** probă manifestă a respectului pe care-1 purtau inviolabilităţii drepturilor sale suverane, cît şi dorinţa sinceră de **a** vedea consolidîndu-se odihna imperiului său". Ele solicitau ca „înălţimea sa, să nu admită nici o navă străină (de război) în numitele strîmtori, puterile (semnatare) angajîndu-se să respecte această închidere" (art.l). De la acestă regulă erau exceptate doar „navele uşoare sub pavilion de război al legaţiilor străine", respectiva specificare negînd sultanului dreptul de a lăsa să treacă prin strîmtori orice altă forţă navală. De data aceasta, învinsul în confruntarea diplomatică eră regimul ţarist, tutela sa exclusivă, stabilită prin tratatul de la Unkiar-Iskelessi, din 1833, fiind înlocuită prin paza colectivă a Europei care, închizînd strîmtorile în faţa flotei ruseşti, o lăsa prizonieră în Marea Neagră. Eforturile de un secol ale regimului ţarist de a înainta liber în Mediterana fuseseră şterse printr-o simplă trăsătură de condei. La rîndul său, Imperiul otoman ieşise din criza egipteană marcat de o nouă slăbire a puterii sale.

Este tocmai momentul cînd Raşid Paşa va încerca prin noi reforme să revigoreze imperiul : în 1843, fu introdus sistemul db recrutare în armată cu un stagiu de cinci ani serviciu activ şi şapte ani de rezervă ; pentru prima oară fură admişi în cadrul forţelor armate şi supuşi creştini (curînd însă se va renunţa la contingentul creştin) ; se stabili un program detaliat pentru fiecare departament — justiţie, instrucţiune publică etc ; se fondă o „Bancă Otomană" pentru a da împrumuturi statului, în realitate o bancă a capitalurilor europene ; se schimbă modul de administrare a provinciilor, puterea fiind distribuită între un guvernator civil (vali), un comandant militar (muavin) şi un administrator al

finanţelor (deferdar). Puţin mai tîrziu, guvernatorul civil deveni funcţionarul cel mai înalt în grad, autoritatea sa extinzîndu-se şi asupra poliţiei şi justiţiei.

Provinciile arabe din Orientul Mijlociu fură şi ele supuse reformelor administrative, teritoriile actuale ale Siriei, Libanului, Irakului, Iordaniei şi Israelului fiind divizate în mai multe guvernorate cu o conformaţie geografică ce nu avea nici o legătură cu hotarele ţărilor de azi. De exemplu, vilayatul (guvernoratul) Beirut cuprindea aproape tot litoralul mediteranean al Siriei, Libanului şi Israelului din zilele noastre. Cîmpia Bekaa aparţinea de guvernoratul Damasc. Mesopotamia era împărţită în trei guvernorate : Bagdad, Mossul, Bassra. Dacă reorganizarea administrativă a imperiului atingea, cel puţin formal, aproape întregul Orient Arab, provinciile de pe ţărmul de nord al Africii scăpau de sub autoritatea directă a Is- tanbulului, păstrînd vagi relaţii de vasalitate.

Politica de modernizare a imperiului în perioada Tanzimatului se lovea nu numai de opoziţia funcţionărimii şi clerului musulman retrograd, adversar al oricărei schimbări. Pe plan extern, imperiul era supus la noi presiuni din partea marilor puteri şi, îndeosebi, a regimului ţarist, care nu renunţase la visul mai vechi de a controla Strîmtorile şi a-şi trimite liber flota de război în Mediterana. Obstacolul principal în această direcţie continua să fie Anglia, a cărui influenţă creştea tot mai mult pe lîngă sultan.

în timpul unui bal, desfăşurat la Petersburg, pe la începutul anului 1853, ţarul Nicolae I întreţinîndu-se cu ambasadorul englez, Hamilton Seymour, îi spuse : „Luaţi în consideraţie, noi avem sub braţ un om bolnav ; ar fi o mare nenorocire, vă spun sincer, dacă înţr-o zi el ne-ar scăpa, mai ales înainte ca toate măsurile necesare şă fi fost luate...“ Diplomatul englez, în conformitate cu politica guvernului său de a apăra integritatea teritoriului otoman îi replică imediat : „Este datoria omului generos şi puternic să menajeze pe omul bolnav şi slab“. Întîlnindu-se, din nou, cu o altă ocazie, cîteva săptămîni mai tîrziu, ţarul ţinu să pună punctul pe i, exprimîndu-se de data aceasta în termeni foarte precişi : „Nu vreau o ocupaţie permanentă a Constantinopolului de către ruşi ; dar nu vreau nici să văd Constantinopolul ocupat vreodată de englezi sau francezi, niciodată de una din marile puteri.

Nu voi permite niciodată reconstruirea unui imperiu bizantin, nici ca Grecia să obţină o extindere a teritoriului său care să facă din ea un stat puternic... Cu atît mai puţin aş accepta ca Turcia să fie împărţită în mici republici, aziluri gata făcute pentru alde Kossuth, Mazzini şi alţi revoluţionari ai Europei. Mai degrabă decît să sufăr de astfel de aranjamente, voi face război şi îl voi continua atîta timp cît îmi va rămîne un singur om şi o singură puşcă[11]. Mai departe, ţarul expuse modul cum vedea „împărţirea, după căderea Imperiului otoman" : Principatele dunărene, Serbia, Bulgaria sub protectoratul Rusiei ; Egiptul şi Creta — Angliei, precizînd că nu cere încheierea unei convenţii în acest sens ci doar „un schimb liber de vederi şi la nevoie cuvîntul unui gentlemen", adăugind „între noi acesta este suficient". Informînd guvernul de la Londra despre conţinutul întrevederilor sale cu ţarul, ambasadorul englez era de părere că un suveran care insistă cu o astfel de îndîrjire asupra căderii iminente a unui stat vecin, înseamnă că a şi decis în mintea sa că ora a venit : nu de a aştepta desfiinţaiea acestuia ci de a o provoca. împotriva acestor planuri, Anglia va acţiona cu perseverenţă pe cale diplomatică şi militară, raliindu-şi Franţa şi intrînd împreună în război alături de Imperiul otoman împotriva Rusiei, pentru a participa activ la expediţia din Crimeea din septembrie 1854 — septembrie 1855, care avea să coste viaţa a zeci de mii de oameni din cele două tabere adverse.

Războiul Crimeii şi Tratatul de la Paris din 1856, încheiat la sfîrşitul ostilităţilor, dădură cîştig de cauză politicii engleze, susţinută .temporar şi de celelalte puteri europene : sultanul primi garanţii asupra integrităţii teri-

toriului imperiului ; Principatele române fură scoase de sub protectoratul rusesc ; se proclamă libera navigaţie pe Dunăre, sub controlul internaţional al unei „Comisii europene", iar în ceea ce priveşte Strîmtorile nu numai că ele au fost închise navelor de război (respectiv ruseşti), dar, aşa cum se stipula : „Marea Neagră va fi neutralizată. Deschise marinei comerciale a tuturor naţiunilor, apele sale vor rămîne interzise marinelor militare. în consecinţă nu vor fi create nici păstrate arsenale maritime pe litoralul Mării Negre" (art. 11—13).

Eliminînd din calea sa dominaţia pe care regimul ţarist încercase s-o exercite asupra Imperiului otoman, şi mai cu seamă pericolul prezenţei flotei acesteia în Medi-

terana, considerată drept o ameninţare directă a drumurilor spre India, politica engleză în Levant va intra din nou în concurenţă cu orientările politicii Franţei, care după eşecul planurilor sale privind rolul Egiptului lui Mahommed Aii, se îndrepta acum spre Liban căutînd să-şi construiască un cap de pod prin intermediul sprijinului, tot mai asiduu, acordat populaţiei creştine din această ţară. Centrul intrigilor politicii puterilor europene în Orientul Mijlociu se mută din cartierul ambasadelor străine de la Istanbul în cel al consulatelor de la Beirut.

Profitînd de tulburările dintre creştini şi druzi, pe care le încurajaseră în ascuns, autorităţile otomane puseseră capăt autonomiei de secole a Libanului montan, la începutul anului 1842, destituindu-1 pe emirul Beşir III, ce domnea asupra ţării de la palatul său din Beit Ed-din. Guvernator al Libanului montan a fost numit, atunci, Omar Paşa, un ofiţer otoman de origină austriacă. Acesta a încercat mai întîi să se folosească de feudalii creştini împotriva feudalilor druzi, iar apoi de aceştia din urmă împotriva primilor. Consulatele europene nu erau nici ele inactive. Consulatul englez îi susţinea pe druzi, cel rusesc pe greco-ortodocşi, Austria sprijinea comunităţile catolice (maronită şi greco-catolică) aflate sub influenţă franceză, în timp ce diplomaţii străini îşi continuau jocul lor de recrutare a simpatiilor feudalilor, conducători ai diverselor comunităţi, în regiunea Kesruan, din zona muntoasă de la nord de Beirut, izbucni în 1858 o revoltă a ţăranilor creştini, condusă de un anume Tanyos Şahin, potcovar din satul Jlayfun, împotriva asupririlor de tot. felul la care era supusă populaţia rurală : impozite mereu crescînde, corvezi grele şi îndelungate, abuzuri sălbatice. în faţa acestei mişcări antifeudale căreia începuseră să i se ralieze şi ţăranii druzi, administraţia otomană acţionă punînd la cale o diversiune de ordin religios, în cîrdăşie cu consulii străini de la Beirut, îngrijoraţi de faptul că feudalii locali, clienţi de-ai lor, ar fi putut să-şi piardă privilegiile. Ei reuşiră o ţesătură densă de intrigi, transformînd lupta s politico-socială începută în Kesruan, într-un război civil religios, care îi opunea pe creştini druzilor şi invers. Cu armele furnizate din belşug

feudalilor druzi de guvernul prea creştinei regine a Angliei fură masacraţi mii de creştini localnici din rîndurile popdlaţiei paşnice neînar- m ite. Astfel de izbucniri sîngeroase ale fanatismului religios au fost încurajate de autorităţile otomane nu numai

în Liban dar şi în Siria, unde numeroşi creştini au căzut victime la Damasc.

Sub pretextul apărării populaţiei creştine, în 1860, un corp expediţionar francez, Sub comanda generalului Beaufort de Hautpoul, debarcă în Liban cu toată împotrivirea diplomatică a guvernului de la Londra. In faţa pericolului ce se contura pentru integritatea imperiului în această zonă, Ia sugestia Londrei, Istanbulul hotărî măsuri rapide şi drastice pentru a le lua înainte francezilor. înarmat cu împuterniciri speciale din partea sultanului, ministrul de externe Fuad Paşa se deplasă la Beirut şi Damasc, pedepsind fără cruţare pe toţi cei consideraţi vinovaţi de încurajarea şi făptuirea masacrelor — ofiţeri otomani sau feudali druzi. La Damasc, trimisul sultanului începu tragerea la răspundere, a celor implicaţi’ în această afacere urîtă, cu însuşi vechiul său prieten, Ahmed Paşa, guvernatorul Siriei, pe care îl degrada şi-l trimise în faţa plutonului de execuţie, împreună cu un grup de 111 ofiţeri, în timp ce 57 de civili, participanţi la masacre, erau spînzuraţi. La fel de drastic procedă şi în Liban dar feudalii druzi vinovaţi de crimele comise reuşiră să se pună la adăpost cu sprijinul Consulatului englez de la Beirut.

în octombrie 1860, reprezentanţii puterilor europene — Franţa, Anglia, Rusia, Austria, Prusia — formară împreună cu împuternicitul extraordinar al sultanului, o comisie internaţională însărcinată să ancheteze evenimentele sîngeroase, preşedinte al acesteia fiind numit însuşi Fuad’Paşa. De la început, se vădi o netă opoziţie din partea reprezentantului Angliei, lordul Dufferin, ce caracteriza evenimentele petrecute drept „un război civil" în care ambele părţi aveau o vină egală, calîficînd masacrele făptuite de feudalii druzi, cu complicitatea autorităţilor otomane locale, drept „măsuri în legitimă apărare".

Intrigile englezilor şi ale lui Fuad Paşa făcură să eşueze planurile expediţiei franceze de a pune mîna pe Siria şi de a-1 întrona rege pe emirul Abdel-Kader, protejatul împăratului Napoleon al III-lea. Ca urmare a măsurilor adoptate de 'comisia internaţională de anchetă, prezenţa trupelor franceze în Liban a fost declarată inutilă şi acestea au trebuit să fie retrase în iunie 1861. In aceeaşi lună, se încheia un protocol între cele cinci mari puteri europene şi Imperiul otoftian, prin care se recunoştea autonomia Libanului montan şi se instituia un „regulament organic" al acestuia. în

fruntea sa era numit direct de la

* 38

Istanbul un mutasarif (guvernator), învestit cu atributele puterii executive. Conform înţelegerilor, acesta trebuia să fie un funcţionar otoman de religie creştină, urmînd a fi asistat de un consiliu administrativ (Majlis Al-ida- rah), format din reprezentanţii tpturor comunităţilor libaneze (patru maroniţi, trei druzi, doi greco-ortodocşi şi cîte un greco-catolic, un sunit şi un şiit). în perioada da 54 de ani cît a durat această nouă autonomie a Libanului montan, ca mutasarifi au fost numiţi mai mulţi armeni, albanezi, chiai˗ şi un italian, Rustom Paşa, pe numele său adevărat contele Mariani, un polonez Muzaffar Paşa (la origine Ceaikowski) dar nici un libanez.

Instituirea autonomiei „Micului Liban[1-]’ (fără podişul Bekaa şi litoralul mediteranean rămase sub administraţie directă otomană) n-a făcut să înceteze intrigile puterilor europene˗şi mai cu seamă tendinţele de a-şi stabili influenţa, competiţia desfăşurîndu-se, în special, între Anglia şi Franţa, aceasta din urmă fiind considerată ca reprezentând un real pericol pentru politica Londrei în Orient. După ce, în 1859, primele lovituri de tîrnăcop erau date, pe marele şantier al construcţiei Canalului Suez, sub conducerea întreprinzătorului francez Ferdinand de Lesseps, lucrare care a condus la crearea unei noi scene de confruntări internaţionale, poziţia Franţei a devenit şi mai primejdioasă în ochii Londrei. Franţa va continua să-şi întărească influenţa în Egipt pe timpul guvernării lui Said Paşa şi apoi, după 1863, a lui Ismail Paşa, pentru care Napoleon al III-lea a obţinut, de la Sublima Poartă, recunoaşterea eredităţii, în linie directă, la coroana egipteană şi titlul de kediv, echivalînd cu cel de sultan.

Competiţia continuă

Sfera de influenţă franceză începea să cuprindă, încetul cu încetul, însăşi inima imperiului, ajungînd din nou lă Istanbul, după o perioadă de preponderenţă engleză. Pe tron se afla, din 1861, Abdel Aziz, un sultan lipsit de personalitate, datorită obişnuitei izolări de lumea exterioară a moştenitorilor tronului în perioada pînă le venea sorocul la domnie. Puterea efectivă va fi exercitată, pe rînd, de cei doi mari viziri — Fuad Paşa, fost chirurg militar şi diplomat, cunoscut pentru

incoruptibilitatea sa, rara avis în contextul vechilor moravuri de la înalta Poartă, şi Aii Paşa, de asemenea fost diplomat, ceva mai puţin energic **decît** colegul său, dar la fel de corect şi liberal. Ambii, de- părtîndu-se de influenţa exercitată pînă atunci de ambasadorul englez se orientară spre efectuarea unor reforme, inspirîndu-se după modele franceze, atît în viaţa economică, cît şi în organizarea administraţiei şi a învăţă- mîntului. Dispariţia lor naturală de pe scena politică, la mijlocul domniei lui Abdul Aziz, lăsă un gol în mişcarea reformatoare, fără însă ca aceasta să-şi înceteze însă complet activitatea.

Crearea mişcării „Tinerilor Otomani" anunţa o nouă şi iminentă confruntare între forţele moderniste şi cele tradiţionaliste ale imperiului, prima -rundă încheindu-se prin detronarea sultanului Abdul Aziz I.

După efemera domnie a lui Murad al V-lea, urmă la tron tînărul său frate, Abdul Hamid al II-lea, considerat a fi un om cu educaţie modernă, deschis ideilor de reno- vare a societăţii otomane. El îl luă ca prim sfetnic pe Mid- hat Paşa, partizan al unui regim constituţional, fost mare vizir şi în timpul domniei lui Abdul Aziz. Mihdat primi, din nou, înalta funcţie în stat, intr-un moment dificil pentru imperiu, cînd presiunile de peste hotare deveneau tot mai insistente ; acţiunile sîngeroase ale autorităţilor militare otomane împotriva supuşilor creştini din Balcani facilitaseră motivaţia unei iminente intervenţii a Rusiei, inacceptabilă pentru celelalte puteri europene şi, îndeosebi, pentru Anglia.

Lordul Derby, ministru al afacerilor externe, avertiză Petrogradul la 30 octombrie 1876 că resentimentul englezilor faţă de atrocităţile otomane va ceda locul cu totul altei opinii dacă Istanbulul ar fi ameninţat, iar Canalul Suez s-ar găsi în pericol. Zece zile mai tîrziu, premierul britanic, Disraeli, declară într-un discurs că se va angaja într-o acţiune independentă, dacă va fi nevoie, spre a proteja supuşii creştini ai Porţii. Un nou război anglo-rus, avînd ca obiect Istanbulul, părea inevitabil. Convocarea, din iniţiativa Angliei, a unei conferinţe internaţionale însărcinată să adopte măsuri administrative pentru protecţia supuşilor creştini avu darul să mai risipească norii. Sultanul hotărî atunci să facă un pas important înainte şi, la sosirea ambasadorilor pentru conferinţa internaţională (23 decembrie 1876), salve de tun salutară proclamarea

primei Constituţii a imperiului, care prevedea reforme de ţip european, libertatea şi egalitatea tuturor supuşilor, un parlament reprezentativ, responsabilitatea ministerială, independenţa tribunalelor, descentralizare administrativă etc.

Abdul Hamid dorea astfel să pună puterile europene în faţa faptului împlinit : „în prezenţa acestui eveniment lucrările (conferinţei) sînt de prisos". Divergenţele dintre participanţi vor face, dealtfel, ca la scurt timp, conferinţa să se amîne sine die, fără nici un rezultat concret. Sultanul apărea acum în faţa supuşilor săi nu numai ca un reformator, dar şi ca un erou al apărării imperiului împotriva ingerinţei străinilor. t

Tergiversînd răspunsul la propunerile puterilor europene în legătură cu garantarea securităţii şi drepturilor supuşilor săi creştini, Abdul Hamid se trezi izolat în faţa Rusiei care se va grăbi, după ce îşi asigurase- neutralitatea Austriei, prin aprobarea ocupării de către aceasta a Bosniei şi Herţegovinei, să ia apărarea fermă a popoarelor creştine asuprite şi pe acest motiv să declare război, la 24 aprilie 1877, Imperiului otoman. Datorită curentului de opinie creat în întreaga Europă, ca urmare a atrocităţilor săvîrşite de otomani împotriva populaţiei creştine din Bulgaria, Anglia fusese nevoită, cel puţin pentru moment, să rămînă în expectativă, este adevărat cu arma la picior, lăsînd iniţiativa în mîna Rusiei.

Trupele ruseşti trecură Dunărea, urmate la scurt timp de tînăra dar viguroasa armată română, care a adus **o** contribuţie importantă în desfăşurarea războiului luptînd cu eroism şi dînd grele jertfe de sînge în bătăliile victorioase de la Plevna, Vidin, Rahova. Pe frontul deschis în Asia, generalul rus Melikof puse în derută o armată otomană de 100 000 de oameni, cucerind Ardahanul, blo- cînd Karsul şi ameninţînd Erzerumul. în Bulgaria la mai puţin de o lună de la. căderea Plevnei, care imobilizase în cursul asediului 140 000 de oameni şi 500 de tunuri, armatele ruseşti ocupară Sofia în ianuarie 1878, ajungînd la sfîrşitul lui februarie la porţile capitalei Imperiului otoman, care fu obligat să înceteze lupta, încheind, la 3 martie, Tratatul de la San Stefano (o suburbie a Is- tanbulului, unde se află astăzi aeroportul internaţional de la Yeşilkoy), ce asigura Rusiei avantaje apreciabile, inclusiv importante cîştiguri politice şi teritoriale.

Puterile europene îşi exprimară însă, imediat, îngrijorarea faţă de puternica ascendenţă a Rusiei în Balcani. Nici nu se terminase bine războiul şi o puternică escadră engleză trecu prin Dardanele în Marea Marmara ancorînd în faţa Arhipelagului Prinkipo, la două ore de navigaţie pînă la Istanbul. Premierul Disraeli ceru revizuirea totală a Tratatului de la San Stefano (9 martie), concentră trupe în Malta şi solicită Camerei Comunelor să voteze un buget de şase milioane lire sterline pentru necesităţi de război, ineitind totodată opinia publică engleză împotriva Rusie'. In-music-hall-urile din Londra se cînta : „Noi nu vrem să ne batem, dar dacă va trebui, noi avem vapoare, avem soldaţi, avem şi bani...[11] urmînd refrenul, intonat cu întregul public : „Ruşii nu vor, avea niciodată Constantino-poiul“. La rindul săıı Imperiul austro-ungar mobiliza şi el trupe la frontiere. în această situaţie extrem de încordată, cancelarul german, prinţul Bismarck, îşi oferi Londrei, Vienei şi Petersburgului, bunele oficii.

Congresiîl de la Berlin din iunie-iulie 1878, convocat la cererea marilor puteri europene va reduce substanţial pretenţiile Petersburgului, limitîndu-i influenţa pe care ar fi dorit s-o exercite în Balcani şi micşorînd foarte mult pierderile iniţiale ale Imperiului otoman, cum îi fuseseră impuse prin Tratatul de la San Stefano. Bismarck, care juca rolul de arbitru principal în cadrul Congresului, a ţinut să explice clar, de la început, reprezentanţilor otomani, poziţia participanţilor : „Dacă credeţi că Congresul s-a reunit pentru Turcia (aşa se obişnuia să i se spună, pe atunci, Imperiului otoman în limbajul diplomatic european) vă înşelaţi. Tratatul de la San Stefano ar fi rămas aşa cum stipulează el între Rusia şi. Turcia dacă n-ar fi atins unele interese de ordin european[11].

Anglia cîştigase din nou o mişcare în marea pârtidă politică pe» care o juca în. Orient, mai cu seamă că în preajma Congresului de la Berlin primise în dar Insula Cipru (la 1 iunie 1878), în schimbul serviciilor aduse sultanului. Provinciile Bosnia şi Herţegovina vor intra oficial sub administraţia Austro-Ungariei. în ce priveşte eforturile diplomaţiei ruse de a impune autonomia popoarelor creştine din cadrul Imperiului otoman, ele nu vor obţine decît rezultate limitate la posesiunile din Europa ale sultanului, Anglia opunîndu-se ferm la orice

aranjament în zona asiatică, care ar fi atins cît de cît interesele pe ter- , men scurt sau mai lung ale politicii sale privind Orientul Mijlociu.

’ In acest răstimp, Imperiul otohian va continua să fia calamitat de noi acte de insubordonare ale guvernatorilor provinciilor periferice şi răzmeriţe ale populaţiilor locale asuprite, în paralel eu infiltrarea sistematică, tot mai asiduă, a puterilor europene în vastul teritoriu din Orientul Mijlociu şi nordul Africii, locuit de populaţii arabe şi aflat sub stăpînirea mai mult sau mai puţin directă a Sublimei Porţi. Profitînd de dificultăţile ce le avea sultanul în aceste regiuni periferice, puterile europene şi, în primul rînd Anglia şi Franţa, se vor grăbi să pună piciorul în diverse puncte şi să se instaleze sub diferite forme, anticipind acapararea totală a moştenirii rămase de pe urma imperiului al cărui deces va survgni odată cu sfîrşitul primului război mondial.

Guvernul de la Londra reuşise încă din prima parte **a** secolului al 19-lea să-şi stabilească două capete de pod în Peninsula Arabică. Căutînd să-şi asigure calea liberă pe mare spre Indii, Anglia va lua, în 1820, sub „protectoratuL[1] său micile şeicate arabe din zona sudică a Golfului, după ce o escadră a sa distrusese flotilele corsarilor autohtoni şi le bombardase devastator portuleţele de refugiu din încreţiturile coastei. Cam în acelaşi timp, englezii debarcau în cealaltă extremitate a sudului Peninsulei Ara*- bice punînd stăpînire pe Aden care, începînd din 1827, va devehi o colonie a Coroanei împreună cu minusculele sultanate din împrejurimi. Anglia îşi crease astfel un important punct de aprovizionare şi sprijin strategic la jumătatea drumului maritim dintre portul Capetown din sudul Africii, capitala Coloniei Capului, şi Indii. Ambele teritorii din' Peninsula Arabică, acaparate' de englezi, se aflau sub suzeranitate otomană, dar în acel moment Sublima Poartă era prea preocupată de invazia alinatelor egiptene ale lui Mahommed Aii ca să mai poată reacţiona împotriva acestei ştirbiri a suveranităţii sale în regiunile periferice ale imperiului.

Franţa nu se va lăsa nici ea mai prejos şi în 1830 se îndreptă spre coasta nordică a Africii punînd piciorul în Algeria şi luînd-o într-o lungă stăpînire. Şi în acest caz, Sublima Poartă, suzerana acestei ţări de peste trei sute de ani, se află în imposibilitate de a lua o atitudine fermă.

în ultimele decenii ale secolului trecut competiţia anglo-franceză de acaparare a noi teritorii în Africa va smulge din componenţa, dealtfel formală, a Imperiului otoman, aproape toate posesiunile sale de pe acest continent.

Prima rundă s-a jucat în Egipt. Prin construirea Canalului Suez de către Ferdinand de Lesseps, Franţa şi-a asigurat aici poziţii solide, cel puţin la prima vedere. Dar Anglia, care îşi stabilise prin'teritoriul egiptean un „Overland Route*[4] (drum pe uscat) spre Indii, încă din 1829, primind din partea lui Mahommed Aii autorizaţia de a transporta poşta de la portul mediteranean Alexandria la Marea Roşie, nu va rămîne cu braţele încrucişate. încă de la deschiderea Canalului Suez, principalul client fusese flota comercială engleză, 78 la sută din tonajul navelor tranzitate prin această nouă cale acvatică aparţinîndu-i. Pentru a se implanta temeinic pe Canal, Anglia considera că cel mai bun lucim ar fi fost să-i devină proprietar. Datorită imprudenţei financiare a kedivului — suveranul autonom al Egiptului care deţinea o bună parte a acţiunilor acestei lucrări — apa Canalului va începe să curgă, foarte curînd, la moara guvernului de la Londra. Jena financiară îl obligă pe kediv, în anul 1875, să vîndă 177 000 de acţiuni ale societăţii Canalului şi acestea sînt cumpărate toate, pe sub mină, de către Anglia. în acelaşi an, kedivul este nevoit să accepte un control franco-englez asupra finanţelor Egiptului care din cauza proastei gospodăriri şi a corupţiei se aflau într-o situaţie dezastruoasă, datoria externă fiind în continuă creştere. Acum, alături de Franţa, pe scena egipteană începe să joace un rol tot mai activ Anglia.

La începutul deceniului al nouălea.al secolului trecut, Franţa va face, la rîpdul ei, un nou pas în Africa, punînd stăpînire pe regiunea Tunisului pe care o considera un fel de prelungire a Algeriei. Tunisul, deşi depindea nominal de sultan, era guvernat de beyul local la fel ca un regat independent. Ruinat financiar, el va' accepta în 1880 crearea unei comisii europene a datoriei tunisiene, compusă din reprezentanţii a trei puteri cu interese diferite. Franţa era de părere că Tunisul trebuie să-i aparţină de drept din moment ce ea stăpînea Algeria. Italia ar fi dorit să pună şi ea stăpînire pe Tunis atît din considerente strategice dar şi pentru a susţine interesele cetăţenilor săi stabiliţi pe coasta

africană şi care avansau tot mai mult în acapararea economiei acestei regiuni. Anglia, care stăpînea Malta nu dorea preponderenţa nici unei alte puteri în Strîmtoarea Siciliei. Dar, cum tocmai ocupase Ciprul şi îşi îndrepta privirile, în acel moment, cu tot mai multă insistenţă spre Egipt, guvernul de la Londra era de părere că totuşi era cazul să-i acorde o compensaţie şi Franţei, mai cu seamă că prefera ca pe laturile Strîmtorii Sicilici să existe doi parteneri şi nu Italia singură. Cancelarul german Bismarck favoriza, la rîndul său, politica colonială a Franţei, sperînd că în acest fel o deturna de la ideea revanşei după înfrângerea pe care o suferise în războiul cu Prusia din 1870, Berlinul grăbindu-se, concomitent cu Londra, să asigure prin declaraţii verbale făcute ambasadorilor că va recunoaşte legitimitatea intereselor franceze.

Beyul tunisian, conştient de rivalitatea italiano-fran--ceză, va lua o atitudine ostilă Franţei, mizînd pe sprijinul Italiei..în acest sens, el îl va trimite la Palermo pe nepotul său pentru a-1 saluta pe regele Umberto I al Italiei care, în ianuarie 1881, se afla în capitala siciliană. Dar cărţile erau făcute şi în luna mai a aceluiaşi an, după ce trupele franceze trecură din Algeria în Tunisia, beyul va accepta semnarea unui tratat de protectorat ce dădea rezidentului guvernului francez controlul politicii externe, comandamentul trupelor de ocupaţie şi posibilitatea intervenţiei în administraţia ţării. Italia va fi nevoită să se încline în faţa faptului împlinit dar nu va uita afrontul, conflictul său politic cu Franţa conducîndo spre alianţa cu Reichul german şi Imperiul auştro-ungar în cadrul Triplei înţelegeri.

Dînd satisfacţie Franţei, guvernul englez considera că avea acum mîinile dezlegate pentru a se instala temeinic în Egipt, folosind primul moment propice. Kedivul Ismail, ducînd o viaţă fastuoasă, înconjurat de tot felul de escroci năvăliţi din Europa şi promovînd o politică de falsă grandoare naţională şi militară, se înglodase pînă peste cap în datorii reprezentînd sumele înghiţite de risipă fără noimă, misiuni diplomatice, expediţii în Sudan, la care se adăugau dobînzile cămătăreşti pe care era obligat să le plătească pentru împrumuturi bancherilor din Londra şi Paris. Diverse societăţi financiare — „Anglo-Egyptian Bank“, ■„Oppenheim", „Rothschild", „Pillet Will", „Credit lyonnais“, „Comptoir national de l’escompte" —, deţineau

poliţe mari asupra tezaurului kedivului, încercînd să-şi recupereze banii printr-un control strict al economiei egiptene. Organismul internaţional, în fapt un condominiu franco- englez, controla întreaga administraţie a finanţelor, căile ferate, porturile, intervenind tot mai, des în însăşi viaţa politică şi de stat a Egiptului. S-a ajuns astfel la impune-; rea unor măsuri umilitoare cum ar fi fost acceptarea a doi miniştri trimişi de la Londra şi Paris în guvernul de la Cairo sau desfiinţarea unei părţi a armatei egiptene, prin punerea în disponibilitate, cu jumătate de soldă, a 2 500 de ofiţeri autohtoni, în timp ce erau păstrate cadrele de co-mandă de. origină turcă sau circaziană. Toate acestea au făcut să se nască o efervescenţă naţionalistă, liderul mişcării fiind colonelul Arabi, un ofiţer patriot care aparţinea unei familii modesîe din delta Nilului.

In 1879, kedivul Ismail, considerat prea slab, fusese înlocuit cu fiul său Tewkif. Acesta,. încă de la începutul domniei, luă măsuri drastice împotriva ofiţerilor şi intelectualilor naţionalişti. în 1881, colonelul Arabi, împreună cu alţi doi ofiţeri de acelaşi grad, sînt arestaţi, dar liderul naţionalist va fi eliberat imediat de însuşi regimentul său pus în mişcare. în septembrie 1881, 4 000 de soldaţi egipteni avîndu-1 în frunte pe colonelul Arabi înconjoară palatul kedivului impunînd schimbarea guvernului. Colonelul Arabi va primi titlul de paşă, fiind numit ministru de război. Kedivul a fost nevoit să accepte programul partidului reformator : apărarea privilegiilor Egiptului în relaţiile cu înalta Poartă de la Istanbul ; egalitate şi libertate politică şi religioasă ; organizarea învăţământului ; sporirea efectivului armatei naţionale la 18 000 de oameni. Anglia şi Franţa vor reacţiona trimiţînd o mică flotă mixtă, compusă din şase nave de război, să ancoreze în faţa Alexandriei — port locuit în mare parte de europeni — în timp ce alte două nave de război se îndreptau spre Suez. Trebuia însă găsit şi un pretext, cit de mic, pentru a începe o acţiune armată. Acesta a fost furnizat, la 11 iunie 1882, de o banală încăierare în portul Alexandria între nişte muncitori maltezi şi arabi, degenerată prin- tr-un pogrom al. acestora din urmă în cartierul creştin din apropiere care s-a soldat cu 50 de morţi şi 80 de răniţi.. Lordul Gladstone, ce conducea guvernul de la Londra, va ordona navelor engleze să bombardeze Alexandria. Guvernul francez, datorită unor dificultăţi politice

interne, se va abţine dînd dispoziţii navelor sale de război, aflate in apele teritoriale egiptene, să se retragă. Şeful guvernului francez, Gambetta, încearcă să determine Adunarea Naţională să aprobe trimiterea unui corp expediţionar în Egipt : „Nu pentru naţiunea egipteană, nici de dragul partidului naţional egiptean trebuie să ne ducem noi în Egipt, ci pentru naţiunea franceză". Dar majoritatea parlamentului refuză să aprobe creditele solicitate pentru această intervenţie militară. Anglia va rămîne să acţioneze singură.

Regina Victoria, proclamată împărătească a Indiilor în 1876, scria : „Dacă se va întîmpla ca Egiptul să fie smuls Turciei el nu va trebui să cadă în alte mîini, decît ale noastre". Şi in 1882, Anglia va forţa „întîmplarea" debarcînd trupe la Suez. Generalul Wolseley s-a instalat la Port Said luînd Canalul drept bază de pornire a operaţiunilor militare. Corpul expediţionar englez va întîlni la 13 septembrie 1882 armata egipteană, slab înarmată şi organizată, în zona Tell el Kebir, din delta Nilului, reuşind s-o împrăştie de la primul contact. Arabi Paşa şi ofiţerii naţionalişti pierduseră partida. Anglia este acum stăpînă pe situaţie. La 23 octombrie, kedivul, determinat de înaltul comisar englez, anunţă că de la acea dată controlul financiar va fi exercitat numai de Anglia, Franţa fiind exclusă astfel, politic, din Egipt. Cancelarul german, prinţul Bismarck, îi transmise imediat Londrei că nu s-ar opune dacă Anglia ar anexa oficial Egiptul la coroana britanică. Lordul Gladstone nu a căzut însă în cursa abil întinsă deJBismarck care ar fi însemnat o ruptură'atît cu Franţa cît şi cu Imperiul otoman. El se mulţumeşte ■ să notifice cancelariilor europene că Anglia îşi va menţine trupele de ocupaţie în Egipt pe termen scurt pentru a asigura ordinea publică şi că le va retrage imediat ce împrejurările i-o vor permite. Numai că sosirea acestor împrejurări va dura încă trei sferturi de veac, pînă cînd ultimul soldat englez va fi retras de pe Canalul Suez.

între timp, Anglia se va lansa în cucerirea unei alte ţări arabe de pe continentul african şi anume Sudanul. Cînd în urma unei răscoale a localnicilor prezenţa egip-teană din Sudanul anexat pe timpul lui Mahommed Aii avea să fie lichidată, trupele de întărire trimise de englezi vor suferi o gravă înfrîngere, generalul Gordon şi soldaţii săi fiind masacraţi la Khartum, în 1885, de forţele autohtone. Vor trebui să treacă mai bine de zece

ani pînă cînd o armată egipteană încadrată de ofiţeri englezi şi comandată de generalul' Kitchener, viitorul ministru de război al Marii Britanii la începutul primului război mondial, va reuşi să recucerească Sudanul stabilind un condo- miniu angio-egiptean de guvernare a acestei ţări.

înalta Poartă fără a fi măcar consultată în toate aceste evenimente de care rămase departe, izolată, pierduse de sub suzeranitatea sa aproape întregul nord al Africii cu excepţia Libiei ce va fi ocupată de Italia în 1911.

Domnia lui Abdul Hamid încejfuse în cele mai întu-necate culori pentru Imperiul otoman, pierderile teritoriale suferite în urma războiului din 1877—78 fiind continuate cu ieşirea de sub suzeranitatea sa a posesiunilor din Africa, ce mai dăinuia, este adevărat, doar cu numele. Pentru a prelungi agonia „omului bolnav[1]*, sultanul Abdul Hamid va căuta noi alianţe, agitînd în acelaşi timp steagul fanatismului religios, dar domnia sa tiranică nu va fi altceva decît fermentul involuntar dar sigur al grăbirii sfîrşitului imperiului.’

Capitolul al II-lea

OMUL BOLNAV MAI PUTEA FI SALVAT ?

Regimul de Ia Yldiz Kioşk

Situat pe o colină, dominînd întîlnirea Bosforului cu Marea Marmara, complexul rezidenţial al sultanilor, denumit Topkapî Sarayi, a constituit, o perioadă de aproape patru secole, simbolul puterii otomane, de aici fiind dirijate destinele întregului imperiu, prin ordine drastice de reprimare a nesupuşilor şi încîlcite intrigi de palat. Construcţia sa a început la un an de la cucerirea Constantinopolului de către Mahomed al II-lea, care şi-a clădit în acest loc încîntător o reşedinţă de vară. în timpul domniei sale conducerea administrativă a imperiului va rămîne însă în vechiul palat, Eski Sarayi, din centrul oraşului, moştenire de la bizantini. Primul dintre sultanii osmanlîi ce s-a ho- tărit să-şi stabilească permanent reşedinţa la Topkapî Sa- rayi a fost Soliman Magnificul, de pe urma căruia au rămas să împodobească Istanbulul o serie de construcţii monumentale, printre acestea şi splendida moscheie Su- limaniya, mîndrie a arhitecturii islamice din secolul al XVI-lea. Sultanii ulteriori au completat, la rîndul lor, complexul de la Topkapî, cu alte clădiri de utilitate multiplă, ziduri înalte înconjurătoare, grădini luxuriante, porţi de intrare în incintă purtînd nume semnificative : Poarta de Fier, Poarta Izvorului Rece,

Poarta Palatului Roz, Sublima

Poartă. Prin această ultimă poartă se ajungea în **curtea** ienicerilor, străjuită de un uriaş platan de crengile căruia erau spînzuraţi uneori ienicerii alte ori victimele lor. **De** la ferestrele lui Alai Kioşk, locuinţa imperială integrată chiar în zidul înconjurător, sultanii asistau la spectacolul execuţiilor. Tot de acolo, unul dintre sultani, Murad **al**
II- lea, obişnuia să se distreze trăgînd cu arbaleta în trecătorii întîmplători ; numărul victimelor sale ajunsese la un moment dat atît de mare încît căpeteniile cultului musulman i-au cerut să-şi limiteze sîngeroasa îndeletnicire doar la zece ţinte vii, de la răsăritul la. apusul soarelui.

- La Topkapî Sarayi, una din clădiri, fără ferestre la vedere, adăpostea Kafess-ul, închisoarea de stat unde erau ţinuţi prizonieri moştenitorii tronului, pînă cînd le venea rîndul la domnie. Ei erau serviţi aici de sclavi surdo-muţi şi de odalisce sterpe, pentru a se evita procrearea eventualilor candidaţi nedoriţi. Osman al III-lea, înainte de a ajunge sultan, a petrecut în Kafess, nu mai puţin de cincizeci de ani, pierzînd deprinderea vorbirii ; Soliman al
III- lea a rămas acolo treizeci şi nouă de ani copiind Coranul şi înfrumuseţîndu-i paginile transcrise cu miniaturi frumos colorate ; Selim al III-lea şi el pensionar al acestei sinistre instituţii, vreme de cincisprezece ani, de cum a ieşit la lumină şi s-a urcat pe tron, înţelegînd că sistemul otoman trebuie neapărat eliberat de practicile anacronice, a iniţiat un program de reforme dar situaţia nu era încă coaptă pentru transformări radicale aşa că pînă la urmă a fost detronat şi ucis.

O mare parte din complexul rezidenţial Topkapî Sarayi era format din sutele de încăperi ale haremului şi din locuinţele slujitorilor Curţii, numărul acestora ridicîn- du-se la peste zece mii de persoane.

Spre mijlocul secolului trecut, Topkapî Sarayi şi-a pierdut importanţa şi semnificaţiile sale seculare, sultanii perioadei reformelor părăsindu-1 pentru a se muta în palate noi, cu aspect mai modern, construite pe malul european al Bosforului. Astăzi vechiul serai de la Topkapî constituie unul din cele mai mari şi mai bogate muzee din lume, vizitatorii avînd posibilitatea să admire obiecte de inestimabilă valoare ce au aparţinut unei întregi pleiade de stăpînitori otomani : tronuri din aur masiv, săbii şi pumnale cu minere bătute în pietre

preţioase, bijuterii fabuloase, vestminte imperiale lucrate cu fir de aur, tapiserii de mare preţ, colecţii de porţelanuri fine, toate aces-

tea reînviind în imaginaţie, opulenţa, rafinamentul şi fastul de la Curtea sultanilor ce au domnit, o jumătate de mileniu, peste întinse teritorii pe trei continente şi peste nenumărate popoare'ale lumii.

Sultanul Abdul Medjid a pus să se clădească pe malul Bosforului, în 1853, tocmai cînd începea războiul Crimeii, palatul Dolmabahţe, din marmură albă, un amestec de stiluri europene şi orientale, cu săli splendid împodobite scînteind în lumina candelabrelor uriaşe, cu scări monumentale şi băi din alabastru. Puţin mai departe, tot pe partea europeană a Bosforului, cam în dreptul marelui pod din zilele noastre (inaugurat în 1973) ce leagă malul european cu cel asiatic, s-a ridicat, în aceeaşi perioadă, Qiragan Sarayi, opera arhitectului armen Balian. Despre acest palat se spune că ar fi fost cel mai reuşit dintre noile reşedinţe imperiale. El a dispărut complet, în preajma primului război mondial, ca urmare a unui incendiu devastator.

Lui Abdul Hamid al II-lea nu i-a plăcut să locuiască în nici unul din aceste palate. El şi-a stabilit reşedinţa pe un teren puţin mai înalt, cam în dreptul Qiragan-ului, acest nou complex imperial fiind cunoscut sub' denumirea de Yldiz Kioşk (Pavilionul Stelei) după numele unei sclave favorite a sultanului anterior, Abdul Aziz. Complexul rezidenţial de la Yldiz era compus dintr-o serie de pavilioane şi vile fanteziste ascunse într-o mare de verdeaţă, astăzi devenită un imens parc public. Un adevărat labirint de poteci pietruite, pierdute printre tufişuri şi ronduri de flori, trecea pe lingă lacuri artificiale şi colţuri zoologice — cu gazele, iepuri şi struţi plimbîndu-se în libertate — pentru completarea peisajului. Un cordon exterior de cazemate şi cazărmi, vopsite în galben, ale gărzilor albaneze, arabe şi anatoliene, apărau toate punctele strategice. în interiorul acestui cordon fuseseră construite, de asemenea, locuinţe pentru slujbaşii de încredere ai sultanului, o întreagă pătură parazitară numărînd şapte-opt mii de persoane, care leneveau prin toate colţurile pavilioanelor imperiale.

Punctul slab al sistemului de apărare al Yldiz-ului îl constituia ieşirea sa spre Bosfor unde se afla palatul Ciragan, cu prizonierul său dement, fostul sultan Murad al V-lea. Abdul Hamid nu avea încredere în marină şi niciodată n-a încredinţat paza sa unei nave de război. In

timpul său, marina decăzuse vizibil. Se spune că, la un moment

dat, statul cumpărase la un preţ exorbitant, prin intermediul guvernului englez, un crucişător modern care imediat după sosire a fost deposedat de piesele sale principale, sultanul ordonînd să fie depozitate la Ildiz, astfel că nava a rămas ancorată la ţărm ca o biată epavă.

Domnia de 33 de ani a lui Abdul Hamid al II-lea a avut drept trăsătură caracteristică suspiciunea şi delaţiunea, ridicate la rangul de politică de stat, sultanul bizuindu-şi întregul său sistem de guvernare pe un serviciu secret, umflat monstruos, cu ramificaţii în toate provinciile imperiului. Principala ocupaţie şi, în acelaşi timp, distracţie a sultanului era să-şi petreacă o bună parte a zilei citind rapoartele agenţilor secreţi, subagenţilor şi agenţilor însărcinaţi cu supravegherea celor dintîi. Serviciul secret primea regulat salariile, în timp ce funcţionarii civili erau muritori de foame, lefurile fiindu-le plătite la cîteva luni odată şi atunci mult subţiate. Dealtfel regimul hamidian transformase birourile guvernamentale propriu-zise în nişte locuri fără prea mare utilitate publică. Jumătate din sa- lariaţi nu făceau nici măcar act de prezenţă iar ceilalţi se dovedeau la fel de inutili. Nouă zecimi dintre ei n-aveau altă ocupaţie decît să se instaleze comod pe cîte un divan, într-o totală stare de apatie. Uneori, se întîmpla ca vreunul dintre ei să fie chemat de un paşă care-i dicta vreun act; plictisitul funcţionar, deranjat din somnolenţa sa obişnuită, mîzgălea cîteva hieroglife pe o hîrtie ţinută în palma stingă, paşa respectiv îşi punea, apoi, în josul scrierii, amprenta degetului său gros, în chip de semnătură, şi documentul respectiv, ajungea, mai întotdeauna, într-un sac din colţul încăperii, şingura arhivă existentă.

Curtea de la Yldiz parodia pompa vechiului serai, cu modificări de rigoare în vestimentaţie şi obiceiuri. Marele vizir nu mai purta bogata mantie albă dublată cu hermină şi uriaşul turban ovoidal împodobit cu pietre preţioase, ca pe timpuri ; acum era îmbrăcat cu un fel de uniformă germană civilă şi pe cap avea un fes roşu. Eunucii păreau mai de grabă, în îmbrăcămintea lor, a fi nişte pastori protestanţi. Corpul pajilor îşi pierduse şi el caracterul oriental devenind un simplu corp de valeţi. Funcţionarul palatului însărcinat cu înecurile — post

de .călău obişnuit la vechea curte a sultanului — era un paşă prezentabil, îmbrăcat europeneşte, care, probabil, a găsit puţin cam dur faptul de a fi spînzurat de un pod de peste Cornul de Aur, în 1909, de către trupele revoluţionare, datorită dezagreabilei funcţii pe care o îndeplinise înainte de detronarea stăpînu- lui său.

Abdul Hamid, ce dăduse Imperiului otoman prima Constituţie, imediat după urcarea sa pe tron, fusese considerat, la început, drept un om cu idei avansate ; dar, imediat după ce a trecut furtuna dezlănţuită de „Tinerii Oto- mani“, care îl răsturnase pe vechiul sultan, Abdul Hamid a căutat, în primul rînd, să se debaraseze de marele vizir Midhat Paşa, iniţiatorul reformelor şi de toţi cei ce îi împărtăşeau ideile. Mazilit in februarie 1877 şi trimis în judecată acesta va fi condamnat la moarte, pe bază de mărturii false, sub învinovăţirea de a fi pus la cale asasinarea fostului sultan Abdul Aziz, după detronarea acestuia de conjuraţia „Tinerilor Otomani'*. Graţiat, pentru moment, la intervenţia Angliei, Midhat Paşa va fi exilat în Creta, apoi la Smirna şi Damasc, şi în fine în Peninsula Arabică, fiind torturat fizic şi moral, pînă în 1882, cînd a fost strangulat, capul său fiind trimis sultanului la Istanbul. Ura lui Abdul Hamid împotriva marelui vizir reformator fusese aşa de puternică încît într-un vestibul al dormitoarelor de la Yldiz Kioşk era atîrnat un tablou, se zice pictat de suveran însuşi, în care Midhat Paşa şi reformatorii din 1876, îmbrăcaţi ca iezuiţi pluteau într-o barcă pe apa unui rîu, la ale cărui maluri dansau, lasciv, femei goale, dirijate de un diavol ; mîzgălitura respectivă vroia să su- gereze plăcerile grosolane în care se complăceau elementele revoluţionare din Imperiul otoman. Este de notat că în timpul domniei despotice a lui Abdul Hamid, peste 60 000 de supuşi de-ai săi, îndeosebi intelectuali, luaseră calea emigraţiei, pentru a scăpa de închisoare sau ucidere.

Mic de statură, slab şi osos, cu nas coroiat şi barbă neagră, deasă, Abdul Hamid era denumit şi „sultanul tremu- rător“ pentru frica sa bolnăvicioasă faţă de posibile comploturi şi asasinate ; aceasta îl făcuse să transforme Ildiz Sarayi într-o adevărată tabără de război. Gărzile militare ale incintei înconjurătoare erau dublate de o puzderie de agenţi înarmaţi, plasaţi în toate colţurile complexului rezidenţial. Sultanul dormea în fiecare noapte într-o altă cameră, de obicei nu din

acelaşi pavilion, alegînd locul în ultimul moment. înfăţişarea pavilioanelor imperiale se schimba destul de des ; unele ferestre erau zidite, altele se tăiau proaspete, adeseori false, pentru a înşela eventualii atentatori. Fiecare coridor era înţesat cu mobile grele, în aşa fel încît printre ele să nu poată trece decît o singură **persoană.** Mica curte care separa apartamentele imperiale de harem nu avea mai mult de zece paşi în lărgime ; era însă traversată de poduri volante astfel ca sultanul să nu păşească de două ori prin acelaşi loc.

Abdul Hamid lua masa, gătită şi servită în condiţii asemănătoare, sub semnul suspiciunii. Bucatele se pregăteau într-o mică bucătărie bine zăvorită şi cu ferestrele ascunse vederii din afară. Platourile cu mîncare erau învelite în şervete sigilate. Fiecare dintre ele i se prezenta sultanului, după un anumit ceremonial, pentru ca acesta să-şi aleagă ce doreşte. Sultanul rupea sigiliul şi din felul de mîncare ales, trebuia să guste, mai întîi, bucătarul şef. Apoi se dădea cîte o fărîmă de mîncare unui cîine sau unei pisici şi abia atunci, după o mică pauză, începea să se ospăteze şi marele stăpîn. De multe ori, la ora mesei, se puteau vedea cortegii întregi purtînd platouri cu bucate, învelite în şervete sigilate, destinate acelora dintre oficiali care ar fi putut fi bănuiţi că aveau cel mai mic interes într-o schimbare de sultan.

Se povesteşte că într-una din zile, Abdul Hamid, însoţit de secretarul său şi de cafedjibaşul personal, purtînd cu el toate ustensilele pentru pregătit cafeaua, plimbîndu-se prin parc, unde stoluri de papagali anunţau cu fluierături ascuţite prezenţa oricărui străin, a întîlnit, pe marginea unei poteci, un grădinar oarecare, acesta grăbindu-se să i se intime pînă la pămînt. Surprins de apariţia neaşteptată a nefericitului grădinar, Abdul Hamid, care nu vedea prea bine, speriindu-se, s-a grăbit să-i răspundă trimiţîn- du-i, prin frunzişul de la marginea potecii, un glonte în cap. în altă zi, dormitînd într-un pavilion de vară a fost trezit de una din copilele sale preferate ; sculîndu-se, buimac, din somn a deschis, instinctiv, focul, ucigînd-o pe loc. Cînd Yldiz Kioşk, a fost ocupat, în 1909, de trupele răsculate, prin toate camerele, inclusiv pe marginea băilor, s-au găsit revolvere încărcate, pentru folosinţa personală a sultanului, precum şi numeroase veste de oţel, capitonate cu mătase, rezistente la gloanţe.

• **Băncile europene preiau controlul imperiului**

în timpul domniei lui Abdul Hamid, datoriile externe creşteau neîncetat, imperiul administrat defectuos neputînd face faţă, din visteria proprie, furniturilor de armament din străinătate, garanţiilor pentru construcţiile de căi ferate şi de porturi moderne, cheltuielilor exorbitante ale Curţii sultanului şi risipei diverşilor guvernatori ai provinciilor şi a altor înalţi dregători. Pentru a nu pierde banii împrumutaţi, Europa occidentală va lua, în mîna sa, datoria otomană, instituindu-şi controlul şi însuşindu-şi beneficiul din vînzarea sării, a tutunului, timbrelor, din impozitul pe mătase, din taxele de vamă etc. Finanţele şi o mare parte din economie se aflau sub dominaţia directă a puterilor europene ; armata era năpădită, de instructori străini. Societăţile franceze acaparează, spre sfîrşitul secolului trecut, monopolul tutunului, exploatarea portului Beirut, a cheiurilor, docurilor şi antreprizelor din Istanbul şi Smirna, a minelor de cărbune Ergli, a portului Salonic. Capitalurile franceze din Imperiul otoman ajunseseră, în acea perioadă, la un miliard şi jumătate de franci şi între 1890—1900 Franţa acordase sultanului cinci împrumuturi substanţiale unul după altul. „Banca Otomană" era, în realitate, o instituţie franco-engleză. Germania obţinuse comenzi importante pentru uzinele de armament Krupp şi Mauser, preluînd, totodată, instruirea armatei otomane, în 1883, „Deutsche Bank" obţinea concesiunea căilor ferate anatoliene iar „Deutsche Levant Line" începea să facă concurenţă, cu pacheboturile sale, societăţilor maritime engleze şi franceze, în mai toate porturile imperiului.

Dacă, în primele trei sferturi ale secolului trecut, lupta pentru dominarea Imperiului otoman se dădea între Anglia, Franţa şi Rusia şi într-o oarecare măsură şi Austria, spre sfîrşitul său, la ospăţ, îşi face loc, cu coatele, din ce în ce mai insistent, Germania kaiserului Wilhelm. în 1897, numărul cetăţenilor germani veniţi să se stabilească în Imperiul otoman era de 600 ; în 1898 el va spori de zece ori, crescînd la 6 000 de persoane. Este anul în care împăratul Germaniei Wilhelm al II-lea întreprinde o călătorie oficială la Istanbul şi la Ierusalim prezentîndu-se ca un fidel apărător al Islamului şi fiind primit cu mari onoruri.

Germania profita de faptul că în acea perioadă Anglia

era angrenată în plină campanie.de cuceriri coloniale, pe continentul african cît şi în Asia, soldaţii săi fiind obligaţi să se bată cu cafrii, zuluşii, matabelii, aşanţii, egiptenii, sudanezii, afganii şi birmanii care le opuneau, peste tot, rezistenţă, încercînd să-şi apere libertatea. Cam în acelaşi timp, Rusia era preocupată de Manciuria căutînd să-şi stabilească protectoratul asupra acestei întinse regiuni şi să facă faţă proaspetelor tendinţe de expansiune japoneze care ameninţau interesele regimului ţarist în zona Extremului Orient. Aşa se explică reuşita politicii germane ce făcuse să eşueze, în 1895, intenţiile premierului englez, lordul Salisbury, de a trece la partajarea Imperiului otoman ameninţînd că îşi va trimite flota în Dar- danele şi Bosfor, pretextul fîindu-i oferit de masacrarea armenilor din Anatolia. Germania declarase atunci că va acorda tot sprijinul său Imperiului otoman şi Londra, nedorind să se angreneze într-un conflict militar în Europa, slăbise fermitatea iniţială a tonului. Cît despre Franţa, ea adusese la cunoştinţă guvernului de la Petersburg că, în ciuda excelentelor ei relaţii cu Rusia, nu îl va sprijini în- tr-o intervenţie militară la Istanbul.

Armenii, care formau o minoritate naţională importantă în Imperiul otoman, nu prea avuseseră, în trecut, de suferit şi se bucurau de o situaţie economică mulţumitoare. Persecutarea lor a început tocmai cînd pe tronul imperiului se afla Abdul Hamid, *a* cărei mamă era armeanca de origină iar gurile rele afirmau, că la rîndul său, tatăl adevărat al sultanului ar fi fost în realitate un medic armean al haremului. La cîţiva ani de la luarea puterii şi excluderea din preajma sa a oamenilor politici reformatori, Abdul Hamid, va începe să promoveze o politică bazată exclusiv pe religia islamică, încercînd să-i atragă pe supuşii musulmani şi presupunînd că astfel va reuşi să refacă şi să întărească unitatea imperiului. La fel ca şi înaintaşii săi, Abdul Hamid purta pe lîngă titlul de sultan şi pe cel de dalif, fiind şeful spiritual al întregii comunităţi musulmane sunite. Acest titlu fusese luat, pentru prima oară, de un membru al familiei domnitoare otomane, în persoana lui Selim I, care zdrobise, la 22 august 1514, în apropiere de Alep, armata sultanului mameluk de la Cairo şi capturase cu această ocazie şi pe ultimul dintre califii abbas- sizi. Imediat după victorie,

Selim I s-a proclamat calif peste toţi credincioşii musulmani din lume, în marea mos- - chee de la Alep. Funcţia de calif trecea astfel din mîinile arabilor în mîinile turcilor, reunind, după mult timp, acest titlu religios cu cel laic de sultan şi transformîndu-1 într-o instituţie otomană.

Primul calif fusese Abu Bakr, succesorul profetului Mahomed ; în continuare titlul respectiv a fost purtat în

total de 101 persoane, dintre care 29 de membri ai familiei imperiale otomane, între 1514" şi 1924, ultimul fiind Abdul Medjid al II-lea înainte ca funcţia de calif să fie desfiinţată definitiv de către tînăra Republică Turcă.

. Încercînd să se servească de acest titlu, Abdul Hamid a proclamat, în cursul domniei sale, panislamismul drept politică de stat, căutînd să creeze o nouă unitate a imperiului dar, aşa cum spunea însuşi nepotul său, prinţul Sabah ed-Din, aceasta n-a fost decît „o mantie de spiritualitate, în speranţa de a salva edificiul despotismului care se clătina". Iar în ceea ce priveşte masacrele puse la cale împotriva armenilor, ele nu constituiau altceva decît o diversiune cu caracter religios avînd drept scop cîştigarea maselor musulmane înapoiate din zonele periferice ale imperiului.

în Anatolia, turcii care trăiseră pînă atunci în relaţii bune cu armenii şi grecii au fost solicitaţi să joace acel rol ingrat. Unii dintre ei, care erau datori creştinilor, negustori în bazare şi caravanseraiuri, au 'fost incitaţi să le jefuiască prăvăliile cu îndemnul : „Capul ghiaurului, sultanului şi averea lui, poporului profetului !“ Autorităţile de la Istanbul s-au folosit, în acţiunile împotriva armenilor, în mod special de populaţia kurdă-sunită sau şiită____care în timpul regimului hamidian s-a bucurat de privilegii speciale, din rîndurile sale fiind recrutate regimentele auxiliare, echipate cu uniforme şi arme pe cheltuiala visteriei sultanului, şefilor lor dîndu-li-se solde substanţiale, grade şi decoraţii. Astfel, un oarecare Hussein din Patnos, arestat ca şef al unei bande de briganzi, a fost eliberat din închisoare cu titlu de Paşă şi grad de colonel.

Silniciile împotriva armenilor au început la Samsun, oraş de pe ţărmul asiatic al Mării Negre, în 1895 şi au continuat în primăvara lui 1896 la Birdjik şi Sert şi apoi, în august acelaşi an, la Istanbul, fiind înregistrate mii şi mii de victime. Masacrele au stîrnit un protest drastic **«kn** partea puterilor europene, acestea însărcinînd Rusia şi Franţa să ancheteze, în primul rînd, ceea ce se întîmplase la Samsun. Opinia publică franceză era însă influenţată, în favoarea sultanului, de mai multe ziare pariziene care, după cum s-a aflat ulterior, primeau subsidii grase de la ambasada otomană. Cît priveşte

Rusia ţaristă, ea nu se arăta prea încîntată de eventuala prezenţă a unei forţe internaţionale de poliţie în apropierea frontierelor sale. Prinţul Lobanoff, reprezentantul guvernului ţarist în co

misia de anchetă avea să declare : „Nu există în înţelesul cuvîntului, un colţ de lume care s-ar putea numi Armenia ; deci să nu se viseze la organizarea unui nou Liban (autonom)[1]'. în felul acesta ancheta va fi îngropată din pornire şi după întoarcerea acasă a membrilor comisiei un nou val de masacre va devasta Armenia otomană, teritoriu în care populaţia armeană atingea procentul de 39 la sută. După masacrele de la Istanbul, începute prin agresiunea hamalilor kurzi împotriva celor armeni, incitată şi pusă la cale de autorităţi pentrfi a dezlănţui imediat un adevărat genocid, puterile europene se vor agita din* nou. Ambasadorii acestora vor protesta cu energie, fără însă a fi susţinuţi ferm, pînă la capăt, de guvernele pe care le reprezentau. în cele din urmă, conferinţa di- plomaţilor europeni va obţine, în'februarie 1897, o vagă amnistie pentru... vjctime ! Puterile europene aveau atunci alte preocupări decît să se ocupe de soarta armenilor' din Imperiul otoman.

Continuînd politica sa panislamică, regimul hamidian va provoca, în continuare, noi tulburări, de data aceasta în Balcani, punînd la caîe disensiuni între supuşii creştini şi cei musulmani şi lansînd împotriva populaţiei din Macedonia o sută de mii de luptători auxiliari, aşa-numiţii bazbuzuci, care atacau şi incendiau satele, masacrîndu-i pe locuitorii fără apărare. Pentru a face să crească şi mai mult anarhia, sultanul a decupat Macedonia în „sfere naţionale" înarmînd o parte a populaţiei împotriva celeilalte. Puterile europene vor interveni, din nou, pe cale diplomatică, cu proteste ferme ; s-a format chiar o jandarmerie europeană cu un efectiv de 6 000 de oameni (soldaţi creştini din imperiu plus 50 de ofiţeri europeni) admisă să păstreze ordinea dar butoiul de pulbere era legat de prea multe fitile, greu de stins toate odată şi chiar pe rînd, aşa că exploziile violenţei au continuat să se ţină lanţ în Macedonia, pe tot timpul domniei lui Abdul Hamid, făcînd numeroase vitAlme.

în ceea ce .priveşte provinciile arabe, Abdul Hamid a căutat, prin toate mijloacele, prevalîndu-se de titlul pe care-1 avea de calif, să-şi apropie notabilităţile locale sub steagul comun al islamismului. La un moment dat, , recrutase, în însăşi camarila de la palat, o serie de slujbaşi de origină arabă, fluturînd ideea atrăgătoare a refacerii vechiului Imperiu arab din secolele înfloririi sale, se înţelege sub conducerea sa personală în calitate de calif. Dar

în acelaşi timp, guvernatorii trimişi de la Istanbul continuau să asuprească populaţia arabă autohtonă şi, pentru a face faţă deselor revolte locale, să întărească garnizoanele militare şi să întreprindă dese expediţii de pedepsire împotriva celor nesupuşi. Dorinţa de libertate a arabilor, la care s-au adăugat încurajările şi sprijinul unor puteri străine, şi în primul rînd ale Angliei, vor conduce, inevitabil, la confruntări directe între suzeran şi unii din vasalii săi, îndeosebi în regiunile periferice mai greu controlabile, aşa cum era cazul cu provinciile din Peninsula Arabică. Aici politica engleză reuşise să-şi creeze cîteva capete de pod spre sfîrşitul secolului trecut, la Aden, în Mascat, Bahrein şi în micile şeicate din partea de nord a Zonei Golfului, încheind tratate de protecţie cu cîrmui- torii locali.

La începutul secolului XX, a venit rîndul Kuweitului, defecţiunea cunoscută aici de Imperiul otoman fiind urmată la scurtă vreme de actul de nesupunere din Arabia centrală unde tînărul emir al Nedjdului, Abdel Aziz, viitorul întemeietor al regatului Arabiei Saudite, avea să se confrunte direct, la un moment dat, cu armata otomană.

în Kuweit, pe atunci, un mic port de pescari şi negustori, înconjurat de vreo două-trei oaze, situat în extremitatea de nord a Zonei Golfului, cu o populaţie ce nu depăşea cîteva zeci* de mii de locuitori, cîrmuitor local era şeicul Mubarak care-1 detronase pe fratele său Mohammed, vasal credincios al sultanului de la Istanbul. Aşezarea'geografică conferea Kuweitului o activitate comercială nu lipsită de importanţă ; în pieţele sale se întîlneau negustori persani şi hinduşi veniţi de la Teheran şi Bombay, sirieni originari din Alep şi Damaşc, armeni, turpi, evrei, europeni. De aici plecau, în toate direcţiile, caravane cu mărfuri : spre Persia, Arabia centrală, spre Egipt şi Siria. Comerţul înflorea dar odată cu el şi activităţile de spionaj dat fiind poziţia strategică ce' o ocupa Kuweitul pe harta Orientului Mijlociu. Marile puteri erau prezente în această zonă a Golfului atît prin consuli cît şi prin agenţi secreţi, camuflaţi în negustori, misionari sau arheologi.

Rusia ţaristă încerca, în acea vreme, să-şi creeze şi ea un port de acces la Zona Golfului. Germania kaiserului obţinuse în 1899 concesiunea construirii căii ferate Istanbul-Bagdad cu prelungire pînă la Bassra, port situat în extremitatea nordică a Golfului. Aceste implicaţii pericu-.

loase nu-i puteau lăsa indiferenţi pe englezi care începuseră deja să se instaleze în Golf şi în anii următori vor acţiona, în primul rînd, în Kuweit, pentru a-şi întări capetele de pod stabilite anterior.

Mubarak, trăise mai mulţi ani la Bombay, în India, făcînd negustorie şi avea aici o serie de prieteni în rîndurile englezilor. Aşa că înlăturarea fratelui său, la sfîrşitul anului 1899, şi instalarea sa la cîrmuirea Kuweitului, nu avea decît să-i bucure pe prietenii săi englezi, aceştia asi- gurîndu-1 de tot sprijinul în confruntarea ce se contura cu suzeranul de la Istanbul. în 1931, nava otomană „Zu- haf“ ancora în faţa portului Kuweit, aducînd un ultimatum prin care Mubarak era somat să primească un detaşament al armatei imperiale sau, în caz contrariu, să abdice şi să se retragă la Istanbul. Sigur de protecţia Angliei, Mubarak a respins ultimatumul şi, o coincidenţă, cîteva zile mai tîrziu, un crucişător englez îşi făcea apariţia din larg debarcînd un detaşament de infanterişti care se va stabili în zona oazei Jahra pentru a preîntîmpina un atac al forţelor turceşti din direcţia Bassra. în noiembrie 1903, lordul Curzon, vice-regele îndiilor, a făcut o vizită, în Kuweit şi cîteva luni mai tîrziu primul agent politic britanic, colonelul S.G. Knox, se va instala aici ca reprezentant al puterii protectoare. Sultanul pierduse partida şi 'Kuweitul va rămîne dependent de Anglia peste o jumătate de secol.

Regimul lui Abdul Hamid avea de făcut faţă, simultan, multor dificultăţi în Orientul Arab. în Nedjd, noul emir de la Riad, Abdel Aziz Ibn Saud dădea semne de nesupunere izgonind trupele otomane trimise să-1 aducă la ordine. Yemenul şi Hedjazul erau frămîntate de tulburări şi revolte care solicitau la maximum garnizoanele otomane, unele pur şi simplu prizoniere în forturile lor înconjurate de răsculaţii arabi. în Siria, societăţile secrete care activau în sprijinul independenţei arabe dădeau mult de furcă poliţiei sultanului ; în Mesopotamia trei sferturi din ofiţerii arabi ai armatei otomane făceau parte din societăţi secrete asemănătoare ; la Salonic şi' Monastir ofiţerii turci cu idei liberale pregăteau asiduu revolta ; şi peste toate acestea, presiunile puterilor europene şi înfeudarea economică de către capitalurile străine făceau ca starea im-

periului să se deterioreze continuu, pîndit, la tot pasul, de primejdia iminentă a dezmembrării şi căderii compete. Se cerea o schimbare urgentă capabilă să oprească atune-

carea spre prăpastie şi o încercare în acest sens avea să fie făcută în 1908 de ofiţerii şi intelectualii cu idei liberale, prin aşa-numita revoluţie a „Junilor Turci“, bazată îndeosebi pe sprijinul armatei căreia i se va acorda în viitor rolul principal în conducerea ţării.

Revoluţie şi contrarevoluţie

Capitala Imperiului otoman trăia, la 17 decembrie 1908, un eveniment cu totul deosebit, aproape de necrezut pentru populaţia sa care cunoscuse, mai bine de trei decenii, rigorile şi vexaţiunile despoticului regim al sultanului Abdul Hamid. Pentru a urmări fastuoasa ceremonie ce se anunţa, o mulţime imensă se strînsese în jurul vechiului hipodrom bizantin, din faţa impunătoarei clădiri a fostei biserici Sfînta Sofia, construită cu aproape patrusprezece secole mai înainte, pe timpul împăratului Justinian şi transformată, ulterior, după cucerirea Constantinopolului, la 1453, de oştile sultanului Mahomed al II-lea în moschee.

Soldaţii gărzii albaneze a palatului, în uniforme albe, strălucitoare, şi zuavii sirieni, cu turbane verzi pe cap, formau un lung cordon, aliniaţi în careuri pentru paradă, în spatele lor, o mare de fesuri roşii, de turbane albe şi verzi ale clerului otoman, de funcţionari ai statului în haine negre, europeneşti, preoţi creştini în rasele lor lungi pînă la pămînt, studenţi ai şcolilor islamice — o puzderie de uniforme şi vestimentaţii de cele mai diverse şi fanteziste modele — ocupau întregul spaţiu liber, înghesuin- du-se să vadă marele spectacol. Tot felul de stindarde fluturau deasupra mulţimii : roşii, verzi, negre, simple sau cu inscripţii argintate, caligrafiate artistic. Pe locul unde fusese cîndva yechiul senat bizantin, se amenajase special o lungă sală, frumos împodobită, pentru a primi pe reprezentanţii populaţiilor din toate provinciile imperiu- , lui, adunaţi în vederea inaugurării lucrărilor noului parlament, ales cu o lună în urmă.

La ceremonia primei şedinţe a acestei instituţii constituţionale, înfiinţată după treizeci de ani de regim absolutist, participa şi sultanul care sosise de la Yldiz Kioşk, într-o trăsură deschisă, pentru a primi ovaţiile mulţimii ţinută cu greu la distanţă de escorta lăncierilor

imperiali, îmbrăcat într-o manta gri, cu revere roşii şi epoleţi mari de aur şi un simplu fes pe cap, sultanul se sprijinea în lunga lui sabie, încercînd cu greu să-şi ascundă nemulţu^ mirea, în timp ce arunca priviri speriate, în dreapta şi stînga, imaginîndu-şi pericole, cu totul absente în acea zi de mare bucurie populară.

Dînd citire discursului imperial inaugural, sultanul afirma : „Voi încuraja progresul în toate părţile imperiului meu“. Urmase obişnuitele rugăciuni coranice iar de afară se auzeau puternic bubuiturile salvelor de artilerie şi uralele mulţimii. Noul regim constituţional părea să fi demarat în condiţii optime, populaţia imperiului aştep- tînd, cît mai rapid, tot felul de minuni din partea sa. Dar lucrurile erau mult mai complicate decît se conturau la prima vedere.

Anul 1908 se dovedise extrem de furtunos pentru regimul hamidian ce abia îşi mai trăgea zilele. Spiritul nesupunerii se întindea rapid şi suflul revoltei mocnea pretutindeni pe întinsul imperiului. în unităţile militare, organizaţiile secrete ale ofiţerilor se înmulţiseră ca ciupercile cuprinzînd numeroşi aderenţi iar cercurile intelectuale, din interior sau din emigraţie, deveneau, pe zi ce trecea, tot mai active. Centrul conspiraţiei revoluţionare se stabilise în Macedonia şi în mod deosebit la Salonic, unde se afla conducerea armatei a 3-a otomane, împănată de ofiţeri cu idei liberale, contrare sistemului politic instaurat de regimul hamidian care adusese imperiul foarte aproape de marginea prăpastiei. La Salonic îşi transferase cartierul general „Junii Turci" şi comitetul central al organizaţiei „Uniune şi Progres", condus de trei persoane : un tînăr ofiţer de stat major în vîrstă de 27 de ani, căpitanul Enver bey, curajos şi plin de ambiţie, provenit din familia unui modest slujbaş al curţii imperiale dar care mai tîrziu se va înrudi cu sultanul luînd în căsătorie o nepoată a acestuia ; un funcţionar de poştă — Talaat bey, cu zece ani mai vîrstnic decît Enver şi despre care se zicea că ar fi fost ţigan de origine, puţin cultivat, dar inteligent şi fără scrupule ; un profesor Djavid bey, derfume (evreu islamizat), om de cultură franceză şi spirit deschis.

Semnalul revoltei l-au dat, la 17 iulie 1908, ofiţerii corpului de armată de la Monastir lansînd un ultimatum prin care ameninţau că dacă în decurs de o săptămînă sultanul nu restabileşte Constituţia din 1876, atunci o vor face ei şi, în plus, vor mărşălui, în fruntea trupelor ce

li se raliaseră, spre Istanbul. Defecţiunea gărzii albaneze de la Yldiz Kioşk, pînă atunci fidelă sultanului şi declaraţia de neutralitate a armatei a 2-a de la Adrianopol (Edirne) au făcut ca lucrurile să se precipite. La 23 iulie, la Salonic şi în alte oraşe, comitetele „Junilor Turci“ proclamau restabilirea Constituţiei din 1876. Neavînd altă alternativă, Abdul Hamid va accepta şi el, a doua zi, restabilirea Constituţiei.

Imperiul otoman devenea o monarhie constituţională cu un parlament ales prin vot popular ,; erau garantate libertăţile individuale, ale presei, ale învăţămîntului, de asociere, inviolabilitatea domiciliului, proprietatea particulară ; se desfiinţau corvezile de tot felul atît de frecvente în vechiul sistem ; toţi supuşii sultanului erau egali şi admisibili în funcţii de stat fără deosebire de rasă sau religie, singura obligaţie fiind aceea de a cunoaşte limba oficială — turca ; camera deputaţilor urma să fie desemnată prin scrutin secret, pe circumscripţii electorale, cu- prinzînd fiecare cincizeci de mii de locuitori de sex masculin.

Reinstaurarea Constituţiei fusese primită cu o adevărată explozie de entuziasm popular, succesul rapid şi fără vărsare de sînge al revoluţiei anunţînd o viaţă nouă pentru toţi supuşii imperiului. Lungul regim de teroare al ' perioadei hamidiene părea să fi luat sfîrşit în mod definitiv. Musulmanii se îmbrăţişau cu creştinii, rasele rivale îşi manifestau cu căldură întreaga fraternitate. „De acum înainte — declara tînărul erou popular al revoluţiei, căpitanul Enver-bey — ■ noi sîntem cu toţii fraţi : bulgarii, grecii, evreii, musulmanii. Sub acelaşi cer albastru sîntem cu toţi egali, glorificînd faptul de a fi otomani:‘.

în noiembrie 1908 au avut loc alegeri, pe tot întinsul imperiului, pentru desemnarea celor 275 de deputaţi ai Camerei care va fi formată din : 60 arabi, 25 albanezi, 23 greci, 12 armeni, 5 evrei, 4 bulgari, 3 sîrbi, un aromân iar restul de 142 — turci.

Pe arena politică acţionau acum trei forţe din ce în ce mai distincte : comitetul „Uniune şi Progres[1]* al „Junilor Turci", partidul liberal şi partidul „mahomedi" reunind elementele reacţionare ale vechiului sistem şi ale clerului musulman. Partidul liberal avea un program atrăgător dar puţin realizabil în condiţiile social-politice şi naţionale ale imperiului : reconstruirea acestuia pe

baze federale, care ar fi dat autonomie şi instituţii reprezentativ© tuturor naţionalităţilor componente. Radicalii din „Uniune şi Progres" doreau un imperiu centralizat în care supremaţia să le aparţină. Partidul „mahomedi" căuta, prin intermediul hogilor şi al „softas" (studenţii în teologie), să facă agitaţie împotriva mişcărilor reformatoare. „Junii Turci" nu îşi propuneau, pentru moment, să ia puterea la Istanbul. Cartierul lor general rămînea la Salonic, veghind la îndeplinirea reformelor şi organizînd alegerile prin intermediul comitetelor locale proprii. Ei lăsau sultanului şi parlamentului ce urma să fie ales, grija de a realiza un compromis între elementele reacţionare şi revoluţionare ale scenei politice.

Sultanul îl va numi şef al noului guvern pe octogenarul Kiamil Paşa, vechi protejat al ambasadei engleze şi fost mare vizir încă în două rînduri (1885—1891 şi în 1895). Acesta, evreu islamizat, originar din Cipru, se aflase la un moment dat, înainte de revoluţia „Junilor Turci", în- tr-o situaţie extrem de dificilă în timpul cînd era guvernator al provinciei Smirna (Izmir). Chemat Ia Istanbul de sultan, sub acuzaţia că fiul său ar fi conlucrat cu bandele de tîlhari din provincie, Kiamil, care cunoştea prea bine metodele regimului hamidian, temîndu-se pentru viaţă, s-a retras la ambasada britanică, aceasta reuşind să obţină, pînă la urmă, din partea înaltei Porţi, asigurarea formală şi scrisă că protejatul ei nu va avea de suferit, însărcinat să formeze guvernul, în 1908, el se va sprijini pe partidul liberal — „Uniunea liberală" — care va intra, în curînd, în conflict cu comitetul „Uniune şi Progres". Acest conflict se va transforma, la scurt timp, într-un adevărat duel între ambasadele britanică şi germană.

La începutul ei, revoluţia fusese considerată drept o victorie britanică, regimul hamidian fiind, în ultimii săi ani, profund legat de Germania. Anglia încurajase infiltrarea germană, îndeosebi în Asia Mică, unde societăţi ale Reichului construiseră căi ferate, urmărindu-se prin aceasta contracararea unei eventuale înaintări a Rusiei ţariste în regiune ; dar în scurtă vreme, germanii reuşiră să devină forţa dominantă la Istanbul. Dacă provinciile otomane din Europa se plasau în sfera de influenţă a Aus- tro-Ungariei, Anatolia devenise un fel de protectorat prusac. Armata otomană era comandată de ofiţeri germani şi economia imperiului intrase repede în

mîinile băncilor ger-
mane ce îşi deschideau filiale pretutindeni, în oraşele mai importante. Revoluţia din iulie 1908, era considerată ca ameninţînd structura controlului german, de pe urma noii situaţii, în mod firesc, avînd de cîştigat, în primul rînd, interesele Angliei. Dar diplomaţia engleză va face un pas greşit, mizînd pe un cal pierzant, şi făcînd ca lucrurile să se inverseze. Regele Eduard al VII-lea îi trimise lui Abdul Hamid o telegramă, sfătuindu-1 să-i acorde tot sprijinul lui Kiamil Paşa al cărui conflict cu Comitetul „Uniune şi Progres'[1] devenea tot mai acut, dirijînd astfel, involuntar, mişcarea „Junilor Turci" în direcţia Germaniei, în condiţiile în care tinerii ofiţeri din organizaţie aveau, încă dinainte, relaţii de prietenie cu ofiţerii germani, instructori sau comandanţi ai armatei otomane. Diplomaţia germană, înţelegînd încotro bătea vîntul, va trece neîntîr- ziat de partea „Junilor Turci", dîndu-le tot sprijinul.

în februarie 1909, Kiamil, omul de paie al englezilor, a fost înlocuit în funcţia de şef al guvernului, de Hilmi Paşa, care în calitate de guvernator al Salonicului avusese o atitudine neutră faţă de mişcarea revoluţionară. Camarila de la Yldiz Kioşk, sprijinită de elementele reacţionare ale clerului musulman şi de alte forţe inamice revoluţiei, pregătea însă o contralovitură pe care o va declanşa, la 13 aprilie 1909, sub forma unei rebeliuni a soldaţilor şi subofiţerilor, în cîteva unităţi militare din Istanbul. O zi mai tîrziu în locul lui Hilmi Paşa va fi numit mare vizir Tevfik Paşa, apropiat cercurilor palatului.

Parlamentul fu invadat de softas şi militari fanatici, pe jumătate speriaţi, pe jumătate ameninţători, care se angajară în discuţii absurde cu deputăţii pe subiecte ab- solut minore, ca de exemplu proiectul deschiderii unei şcoli musulmane pentru fete. Dar din tonul adoptat se desprindea că revolta lor era îndreptată împotriva „Junilor Turci" în special şi împotriva Constituţiei în general; De- zordinele respective se soldară cu puţine victime, majoritatea fiind atinse de gloanţe rătăcite provenite din salvele de bucurie, trase în aer ; un deputat îşi- pierdu viaţa fiind confundat cu un membru al comitetului „Uniune şi Progres". Pentru a se salva, ofiţerii membri ai organizaţiei se refugiară la ambasadele străine. Comandantul garnizoanei Istanbul se ascunse în casa unui consul străin ; un notabil

egiptean se deghiză în hamal pentru a ajunge la bordul unui yacht din port ; un venerabil general se travesti în damă europeană. Un număr de cincizeci de ofiţeri avură mai puţină şansă. Regimentul de gardă călare îşi trimise ofiţerii în faţa unui soi de curte marţială improvizată, formată din clerici musulmani ; victimele fură executate pe cîmpul de instrucţie al unităţii. Lui Kabuli.bey, comandantul crucişătorului „Assar-Tewfik", i se adusese acuzaţia fantezistă că ar fi intenţionat să ordone echipajului bombardarea palatului sultanului. Legat de mîini şi de picioare, el fu adus, într-o trăsură, la Yldiz Kioşk, fiind cobo- rit în faţa ferestrelor haremului. La una din ele, îşi făcu apariţia sultanul, în persoană, aplecîndu-se în afară pentru a-1 interoga ; după cîteva cuvinte, plictisit, se retrase abandonînd victima bunului plac al călăilor, care se grăbiră să-l asasineze. Unul din eunucii palatului avea să povestească, mai tîrziu, că Abdul Hamid a rupt cu furie un decret prezentat în acea zi de noul mare vizir Tevfik, prin care se recomanda încetarea asasinării musulmanilor ca fiind contrară dreptului coranic.

Autorizînd continuarea uciderii tinerilor ofiţeri, sultanul va şoca însăşi opinia publică musulmană,- îndepărtînd-o. Moartea unui deputat sirian, emirul Arslan, va provoca adversitatea arabilor, inclusiv a militarilor de această naţionalitate. Majoritatea ofiţerilor din armată, îndeosebi cadrele de comandă, se dovedi ori direct ostilă contrarevoluţiei, ori neutră, camarila de la curte negăsind oamenii necesari pentru a organiza trupa rebelă ; în ultimă instanţă nici nu avu timpul necesar pentru a o face.

• .

Căderea lui Abdul Hamid

General-şef al armatei a 3-a de la Salonic, acolo unde bătea inima mişcării reformatoare, era un arab, Mahmud Şhevket, personaj cu idei liberale, provenite din propria sa experienţă, în cursul unei călătorii, spre Hedjaz, pe acelaşi vapor cu 600 de deportaţi politici, ale căror suferinţe îl impresionase profund. Om de acţiune, cîştigat de partea comitetului „Uniune şi Progres", Mahmud Şhevket porni cu trupele sale spre Istanbul, pentru a infringe mişcarea contrarevoluţionară. în

fruntea statului major al ..Armatei Libertăţii" se găseau căpitanul Enver bey, conducătorul comitetului ,,Uniune şi Progres", viitor ministru de război şi principal conducător al regimului , Junilor Turci" ce. va

fi instaurat în continuare, şi vice-maiorul Mustafa Kemal, viitorul făuritor al Turciei moderne. „Armata Libertăţii “ era formată din unităţi ale corpului de armată din Salonic şi din cîteva sute de voluntari creştini, îndeosebi bulgari şi greci. Armata 2-a de la Adrianopole care şovăia îşi schimbă atitudinea în urma masacrării tinerilor ofiţeri de la Istanbul şi lăsă cale liberă armatei de la Salonic, ce se apropia rapid de capitala imperială. Flota se declară neutră, iar armatele în care „Junii Turci[1]* aveau o influenţă mai redusă — a 4-a de la Erzinghian şi a 5-a de la Damasc — se aflau prea departe pentru a interveni.

Camarila de la curte acţiona neglijent, în ce priveşte măsurile de apărare, considerînd că armatei de la Salonic îi va trebui cel puţin trei săptămîni pentru a ajunge la porţile Istambulului ; disciplinată şi unită, bine antrenată de instructorii germani, ea va acoperi distanţa respectivă doar în trei zile, luînd prin surprindere trupele din garnizoana capitalei rămase credincioase sultanului.

La extremitatea estică a Cornului de Aur se afla un vechi cimitir evreiesc ; pe coasta unei coline aride se putea vedea o vastă întindere, presărată cu pietre de mormînt mîncate de trecerea timpului. La marginea acestor locuri pustii, trăia singur un anume Salih Keramet, păstor turc. Ca mai toţi oamenii simpli, acesta era extrem de superstiţios. în noaptea de 23 aprilie el fu sculat din somn de lătratul furios al cîinilor. Luna era ascunsă pe trei sferturi în nori, luminînd difuz, şi abia lăsînd să se distingă cîinii înfuriaţi împotriva mişcării crescînde venind din cimitir şi înaintînd în direcţia sa. împietrit de-spaimă, Keramet văzu mărşăluind prin faţa sa o armată de fantome ce se îndrepta spre oraş. Treceau cu sutele, cu miile, fără să li se vadă feţele ascunse sub glugile mantăilor cenuşii, fără să se audă o vorbă. Defilarea tăcută a fantomelor era teribilă, dar şi mai teribilă va fi canonada ce o va auzi, în zori, venind din oraşul invadat de această, armată mută.

Coloanele care au intrat în Istanbul la 24 aprilie 1909, găsiră o parte din trupele garnizoanei adormite în cazărmile lor şi le luară prizoniere, fără dificultate. Clădirile Sublimei Porţi şi ale clubului ofiţerilor, apărate de vînă- torii imperiali, rezistară pînă la amiază ; asediul facultăţii de drept se prelungi pînă pe înserate, dar tirul direct al artileriei va tranşa pînă la urmă soarta bătăliei

în favoarea celor de la Salonic. Un alt detaşament al „Armatei Libertăţii" ocupă punctul terminus al căii ferate europene şi podul de peste Cornul de Aur, înaintînd mai departe spre reşedinţa sultanului de la Yldiz Kioşk.

Cazărmile Matşka şi şcoala militară Pandkali fură ocupate după lupte înverşunate. Maiorul Mukhteir care comanda coloanele ce asaltau cartierul Taxim, căzu ucis în fruntea trupelor sale. Enver bey preluă imediat comanda şi o jumătate de oră mai tîrziu căzărmile din zonă, lovite de o ploaie de obuze, capitulară.

La nord, cazărmile Taşkişhla, apărate de unităţi de vînători, credincioase sultanului, fură reduse la tăcere tot cu ajutorul artileriei. Cinci sute de vînători, încercînd o ieşire disperată, pieriră sub rafalele dense ale secţiilor de mitraliere. Cazărmile şi depozitul de la Tofane se predară în cursul după-amiezii. La căderea nopţii, luptele luaseră sfîrşit pe tot întinsul oraşului, aflat acum, în întregime, în mîinile „Armatei Libertăţii" de la Salonic.

Şeik-ul-Islam, capul cultului musulman, fiind solicitat să admită detronarea sultanului, îşi dădu, fără ezitare, asentimentul. O delegaţie parlamentară condusă de Essad , Paşa, un albanez, şi cuprinzând un grec, un evreu şi un armean, se prezentă la palat pentru a-i comunica sultanului decizia. Abdul Hamid îi primi, aşezat pe o sofa, într-o stare de profundă depresiune, lamentîndu-se : „Nu sînt vinovat. Voi scăpa cu viaţă ?“ Delegaţia îi dădu toate asigurările de rigoare.

La miezul nopţii de 27 aprilie, escortat de un escadron' de cavalerie şi un autoblindat, Abdul Hamid părăsi Yldiz Kioşk, însoţit de doi fii şi trei neveste, de patru concubine, patru eunuci şi nouă servitori, îndreptîndu-se spre gara Sirkedji, de unde un tren special îl va transporta la Salonic. Aici va fi instalat în vila Allatini, o clădire modestă în comparaţie cu reşedinţa sa de la Istanbul. în 1912, cînd Salonicul, ocupat de armata greacă, va înceta să mai facă parte din Imperiul otoman, Abdul Hamid se va retrage în palatul Beylerbey de pe malul asiatic al Bosforului, unde va trăi încă şase ani, scriindu-şi memoriile în linişte şi dînd, uneori, sfaturi incompetentului său frate şi succesor Mehmet al V-lea Reşad, care se urcase pe tron la vîrsta de 66 de ani după ce trăise aproape întreaga-i viaţă în cumplita izolare a Kafessului.

Domnia lui Mehmet al V-lea Reşad (1909—1918), a

avut mai mult un caracter simbolic, puterea efectivă fiind deţinută şi exercitată de forţele politice venite la conducere în urma revoluţiei. Comitetul ..Uniune şi Progres" a trecut imediat la o epurare drastică a aparatului de stat de elementele retrograde, potrivnice, curţile marţiale judecîndu-i, în procedură de urgenţă, pe opozanţi sub învinuirea de „trădare" iar procesele încheindu-se, într-o serie de cazuri, cu pedeapsa capitală.

Hilmi Paşa, îndepărtat din post de fostul sultan, a fost numit din nou mare vizir. Membrii de vază ai Comitetului preluară funcţiile mai importante în guvern : Talaat, — internele, Djavid — finanţele iar Mahmud Şhevket Paşa, învingătorul contrarevoluţiei din aprilie 1909 a fost numit ministru de război, O mare mişcare de cadre se desfăşură în armată. Tineri ofiţeri, cu studii militare adecvate, erau propulsaţi în posturile cele mai înalte în timp ce vechile c_dre erau retrogradate : coloneii făcuţi căpitani sau lo- , cotenenţi, comandanţi de corpuri de armată trimişi să comande un regiment şi aşa mai departe. Refuzul de a îndeplini misiunea ordonată se considera drept declaraţie de ostilitate faţă de noul guvern şi era sancţionată, ca atare, de către curţile marţiale.

Noul regim al „Junilor Turci" se găsi confruntat de la început cu un noian de probleme dificile, începînd de la moştenirea înapoierii lăsată de vechiul regim. Situaţia economică era dezastruoasă, înfeudarea de către capitalurile şi puterile străine devenea tot mai accentuată. Opoziţia elementelor reacţionare începu să fie din ce în ce mai activă şi întinsă în condiţiile cînd guvernul trebuia să facă faţă atît unor revolte ale populaţiilor din provinciile periferice cît şi unor ameninţări militare din partea tinerelor state vecine din Balcani. în plus, mişcarea „Junilor Turci", departe de a fi omogenă, suferea convulsii permanente din lipsa unui program unitar bine stabilit, la toate acestea adăugîndu-se carierismul unor lideri ce va conduce în mod inevitabil la reîntronarea corupţiei, a tendinţelor dictatoriale şi a bunului plac.

în sud-estul Peninsulei Arabice, tulburările se ţineau lanţ încă din timpul domniei lui Abdul Hamid. Emirii yemeniţi asediaseră, în 1904, garnizoana otomană de la Sana şi un an mai tîrziu reuşiseră să pună mîna pe vechea lor capitală obligîndu-1 pe sultan să negocieze şi să le recunoască autonomia. Triburile beduine din

Hedjaz, imitau Yemenul, considerînd calea ferată spre Mecca, ce tocmai se construia, drept o ştirbire a intereselor lor, pînă atunci pelerinajul la locurile sfinte ale Islamului aducîndu-le venituri directe prin vămuirea caravanelor. Datorită acestor tulburări, calea ferată a Hedjazului ce pornea din Damasc n-a mai fost terminată, construcţia sa oprindu-se, în 1908, la Medina.. Noul regim moştenise această situaţie şi pentru a înăbuşi rebeliunea triburilor beduine fusese nevoit, în 1911, să trimită 30 000 de soldaţi în regiune, care nu voi[1] reuşi să păstreze decît Sana şi litoralul Mării Roşii, ca pînă la urmă să fie obligat, în 1913, să accepte independenţa imamului din Yemen.

Situaţia nu era mai bună pentru noul regim nici în zona europeană a imperiului. Profitind de revoluţia „Junilor Turci", Austro-Ungaria va anexa definitiv, în august 1908, Bosnia şi Herţegovina ; în octombrie, Insula Creta, pe care de fapt Imperiul otoman o pierduse practic mai înainte, se va alipi oficial Greciei. Vor urma, la rînd, încurcăturile din Albania. Patrioţii albanezi cereau şcoli în limba maternă, folosirea alfabetului latin (Congresul de la Monastir, noiembrie 1908), o mai largă autonomie. Ei "reconstituiră vechea organizaţie „Liga albaneză" şi începură să se împotrivească impozitelor excesive şi serviciului militar. Măsurile represive întreprinse de generalii otomani provocară o insurecţie generală în septembrie 1909, răsculaţii reuşind să se menţină în munţi, în pofida expediţiilor punitive ce le devasta ţara.

în apelul lor adresat Europei, în decembrie 1910, se menţiona : „Singura noastră crimă este aceea că noi sîntem albanezi şi că vrem să ne facem educaţia în limba noastră naţională şi dorim să murim albanezi". Timp de trei ani, luptele se succedară fără încetare. în 1911, ele luară aspectul unui adevărat război. La prima ocazie oferită de dificultăţile Istanbulului angrenat în războiul balcanic, albanezii îşi proclamară independenţa (28 noiembrie 1912).

în 1912, Imperiul otoman avea să piardă şi ultimele sale posesiuni de pe ţărmul Africii de Nord. Corsarii turci se stabiliseră la Tripoli şi în oazele de pe litoralul mediteranean încă de la jumătatea secolului al XVI-lea, constituind pînă la urmă o provincie a imperiului. Paşa de Tripoli’ era numit de la Istanbul dar în fapt se bucura de o independenţă aproape totală, întemeind chiar dinastii,

cum a fost aceea a Karamalilor care s-a menţinut pînă în 1835. Din acel an, Tripoli împreună cu oazele de pe coasta Golfului Sirta, cu Cirenaica şi.Fezzanul, vor face parte integrantă din Imperiul otoman. în 1874, pentru a împiedica expansiunea franceză, trupele otomane au ocupat oazele Cohat şi Ghadames din interior. Atunci s-a constituit definitiv vilaietul Tripoli, guvernat de un vali, ce era asistat, la Benghazi, de un mutasserif (subguvernator). Vali de la Tripoli dispunea permanent de o armată cu un efectiv de 10 000 de oameni.

Italienii, care începuseră să prindă gustul cuceririlor coloniale, fondaseră o sucursală a lui Banco di Roma la Tripoli unde se instalase un număr de comerciantă cona-ţionali şi deschiseră un birou de poştă la Benghazi aştep-tînd momentul pentru a pune decisiv piciorul în această provincie periferică a Imperiului otoman. El fu găsit în septembrie 1911, cînd puterile europene erau preocupate de conflictul franco-german în legătură cu Marocul, iar guvernul „Junilor Turci" se afla înglodat în tot soiul de dificultăţi : politice, financiare, tulburări, revolte etc.

La 25 septembrie 1911, guvernul italian a remis înaltei Porţi, prin intermediul însărcinatului său cu afaceri de la Istanbul, o notă ultimativă protesiînd „împotriva dezordinii şi abandonului în care au fost lăsate provinciile Tripo- litania şi Cirenaica", împotriva „opoziţiei îndîrjite şi injus-, tificabile de care se loveau de mulţi ani toate întreprinderile economice italiene din regiune", precum şi împotriva „trimiterii la Tripoli de transporturi militare otomane, ceea ce nu poate decît să agraveze situaţia şi să forţeze guvernul italian de a proteja demnitatea şi interesele sale". în consecinţă, se notifica în încheiere : „Guvernul italian a decis să procedeze la ocuparea militară a Tripoli u niei şi Cirenaicei şi să ceară un răspuns la acest subiect intr-un răstimp de 24 de ore". Guvernul de la Istanbul a trimis răspunsul cu o întîrziere de patru zile, prin intermediul însărcinatului său cu afaceri din capitala Italiei, disculpîn- du-se de învinuirile aduse, care în fond nu erau altceva decît simple pretexte pentru o acţiune deja pornită.

Odată cu declaraţia de război adresată înaltei Porţi, Italia va trimite o escadră comandată de amiralul Fara-velli (zece cuirasate şi crucişătoare, şase torpiloare şi

patru nave de transport) în faţa coastei tripolitane, bombardînd oraşul Tripoli şi debareînd 1 700 de puşcaşi marini pentru a ocupa portul şi forturile proteguitoare. Cîteva zile mai tîrziu, o altă escadră, comandată de amiralul Aubry (cinci cuirasate, trei crucişătoare, două contratorpiloare şi o flotilă de torpiloare) a atacat porturile Benghazi, Tobruk, Derna, debarcînd trupe pentru a le ocupa.

La două săptămîni de la începerea ostilităţilor, pe solul african se găseau 40 000 de soldaţi italieni, sprijiniţi, de pe mare, de tunurile grele ale flotei. în faţa lor, pe întregul teritoriu, se afla doar o singură divizie otomană şi aceea cu efectiv redus. Un cargou turc reuşise însă să descarce, cu puţin înainte de declanşarea războiului, 50 000 de puşti Mauser ce vor fi împărţite triburilor băştinaşe, arabe şi berbere, venite să lupte alături de trupele otomane, sub steagul Islamului, împotriva necredincioşilor sosiţi de peste mare.

Forturile de pe litoral, dotate cu tunuri vechi a căror bătaie nu depăşea patru mii de metri, n-au putut rezista artileriei moderne a flotei italiene şi trupele otomane s-au retras în zonele din interior continuînd, împreună cu triburile beduine, să-şi hărţuiască adversarii.

în primăvara lui 1912, flota italiană şi-a făcut apariţia la intrarea în Dardanele şi în faţa insulelor din Marea Egee. Garnizoana din Rhodos, formată din 33 de ofiţeri şi 750 de soldaţi, a rezistat curajos, timp de două săptămîni, împotriva unei forţe de debarcare italiană numărînd 10 000 de oameni. Rînd pe rînd Italia a ocupat şi celelalte insule din Dodecanez ameninţînd din nou Dardanelele. Războiul s-a sfîrşit pînă la urmă, în octombrie 1912, prin tratatul încheiat la Ouchy, în apropiere de Laussane, Italia reţinînd în stăpînirea sa Tripolitania şi Cirenaica. Turcia — se spunea în Tratat — nu recunoştea anexiunea Tripolitaniei şi Cirenaicei ci doar autonomia lor, angajîndu-se să înceteze orice încurajare la rezistenţă, a arabilor. Insulele ocupate din Marea Egee urmau să fie redate Imperiului otoman şi evacuate de italieni imediat ce trupele turceşti care continuau să reziste în interiorul Libiei ar fi fost retrase.

La cîteva zile după ce războiul italo-turc lua sfîrşit. Imperiul otoman se afla angrenat într-un nou conflict militar de data aceasta avînd ca adversare statele vecine : Bulgaria, Serbia, Grecia, Muntenegru — aliate în cadrul

„Ligii Balcanice", în scopul luptei comune pentru eliberarea conaţionalilor lor de sub dominaţia otomană. Mersul războiului se arăta de la început dezastruos pentru otomani: armata bulgară ajunsese la porţile Istanbulului ; trupele greceşti ocupaseră Salonicul şi întreaga Macedonie de sud, în timp ce flota cucerea, rînd pe rînd, insulele din Arhipelag ; sîrbii eliberaseră Skoplie şi Monastir.

Intervenţia diplomatică a marilor puteri, care nu admiteau ca partajarea Imperiului otoman să se facă fără participarea lor, impuseră un armistiţiu, reprezentanţii ţărilor balcanice reunindu-se la Londra (13 decembrie 1912) pentru a discuta condiţiile de pace ; în paralel marile puteri organizară la rîndul lor. o întîlnire diplomatică pe aceeaşi temă, tot în capitala britanică. Guvernul de la Istanbul respinse însă condiţiile care i se impuneau şi, în februarie anul următor, războiul se reluă. Pînă la urmă, înalta Poartă fu nevoită să cedeze şi la preliminariile de la Londra (30 mai 1913) va accepta o serie de pierderi teritoriale.

în continuare, între aliaţii balcanici învingători — bulgari, sîrbi şi greci — se iviră neînţelegeri care au condus la un al doilea război în regiunea Balcanilor. Profitîncl de situaţie, armata otomană reocupă Adrianopole. în cele din urmă, pacea fu impusă, Tratatul de la Bucureşti (10 august 1913) reglementînd problema partajării teritoriilor otomane cedate la preliminariile de la Londra. în a doua jumătate a anului 1913 şi la începutul lui 1914, Imperiul otoman va semna pe rînd, tratatele de pace cu adversarii săi din războaiele balcanice — Bulgaria. Grecia, Serbia — pierzînd un teritoriu de 170 000 km-, cu o populaţie estimată la circa zece milioane de locuitori.

între timp, la Istanbul, avusese loc o serie de evenimente importante. O opoziţie militară, acuzîndu-i pe ,.Junii Turci" de toate nenorocirile întîmplate în ultimii ani. răsturnă regimul aducînd la putere o echipă de bătrîni demnitari a cărei vîrstă medie era de 65 de ani. în fruntea guvernului fusese numit, din nou, bătrînul Kiamil Paşa, omul de casă al ambasadei britanice. Dar „Junii Turci" reveniră în forţă, preluînd puterea şi impunînd că mare vizir pe Şhevket Paşa, fostul comandant al „Armatei Libertăţii" din 1909. Acesta nu va rămîne multă vreme la conducerea guvernului fiind asasinat de un grup de adversari politici. în continuare, puterea va fi preluată efec-

tiv de un triumvirat al Comitetului „Uniune şi Progres" — format din Enver bey, Talaat bey şi Djemal Paşa — care va dirija destinele Imperiului otoman pînă la încheierea primului război mondial cînd organizaţia „Junilor Turci" s-a autodizolvat după dezastrul militar încheiat prin capitularea armatei. în cursul conducerii acestui triumvirat (Enver în calitate de ministru de război, Talaat — mare vizir şi Djemal, ministrul marinei şi apoi guvernator general al Siriei), Reichul german a obţinut poziţii dominante în Imperiul otoman, economia şi îndeosebi armata fiind dirijate direct de oameni trimişi de la Berlin, ceea ce va determina în viitorul apropiat orientarea guvernului de la Istanbul, inclusiv intrarea sa în război alături de Puterile Centrale — Germania şi Austro-Ungaria.

Capitolul al HI-lea

ARHEOLOGIE S3 **SPIONAJ**
3

Vestigiile hitite de la Karchemish

„Mongolia”, navă de pasageri aparţinînd societăţii maritime P. and O., în cursă obişnuită între insulele britanice şi Indiile Orientale, cu escale în mai multe porturi mediteraneene. tocmai intrase în radă pregătindu-se de acostare. Călătoria dura de peste trei săptămînL La 19 iulie 1909, cînd „Mongolia” îşi făcea apariţia în faţa portului Beirut, fierbinţeala umedă a verii subtropicale de pe litoralul libanez atinsese cota maximă. Dar în ciuda căldurii excesive, o mulţime gălăgioasă se înghesuia pe chei, aştep- tînd spectacolul sosirii pachebotului englez. Jandarmii otomani, încercînd să menţină o oarecare ordine, punctau cu fesurile lor roşii rînd.urile de halate albe ale populaţiei musulmane, cu capetele înfăşurate în turbane de aceeaşi culoare. în imediata apropiere a locului unde se instala puntea de coborîre, cîţiva hamali kurzi, cu pantaloni bufanţi pînă la genunchi şi cu veste scurte aruncate peste umerii goi. se încăieraseră căutînd să apuce un loc, mai în faţă, la vedere, penti-u acapararea eventualilor clienţi.

Deasupra oraşului — cu străzile sale sti'îmte adunate în vîrful unei peninsule şi marcate de acoperişurile de ţiglă ale caselor ţişnind din mijlocul

risipei de verdeaţă a grădinilor lifxuriante înconjurătoare — vegheau, desenate

azurul pur al cerului Mediteranei răsăritene, culmile semeţe ale Munţilor Liban, ce constituiau o regiune autonomă în cadrul Imperiului otoman, cu populaţie druză şi maronită, aparte de mozaicul cosmopolit al Beirutului. Viitoarea capitală a republicii libaneze era, în acele vremuri, reşedinţa administrativă ' a provinciei otomane de coastă, formînd vilaietul Beirut, întins de la Lattakia în nord, şi pînă la Acra sau Akko, în sud, cuprinzînd întregul litoral al Siriei, Libanului precum şi o parte a ţărmului Israelului actual. Dincolo de munţi, mănoasa cîmpie Bekaa, străjuită de-o parte şi de alta de şirurile de granit ale Libanului şi Anti-Libanului, aparţinea provinciei otomane Siria, cu capitala la Damasc. Beirutul număra în primii ani ai secolului nostru, cam o sută cincizeci de mii de suflete : arabi, turci, kurzi, armeni, evrei dar şi mulţi' europeni — greci, italieni, francezi — oameni de afaceri, călugări misionari, profesori la diverse şcoli subvenţionate din afară, ca Universitatea-Saint-Joseph a iezuiţilor sau Colegiul protestant american, cotate deja ca instituţii cu renume în tot Orientul Mijlociu. Iar Beirutul era atunci, aşa cum -va fi şi mai tîrziu, un centru puternic al comerţului internaţional şi, totodată, un punct strategic deosebit de important pentru întreaga zonă a bazinului Mediteranei răsăritene.

Printre pasagerii coborîţi pe ţărm, în acea zi de iulie a anului 1909, se afla şi un tînăr englez, ce abia împlinise 21 de ani, mărunt de statură dar bine legat, un adevărat atlet de buzunar măsurînd unul şi cincizeci şi cinci in înălţime, cu faţă deschisă, luminată de o privire inteligentă. Era îmbrăcat într-un costum uşor, cachi-deschis. purtînd o bluză de cercetaş, dotată cu o mulţime de buzunare, ce-i fusese confecţionată de

mama sa, după in- dicaţiile-i minuţioase. întreaga sa avere consta dintr-o sută de lire sterline, un aparat de fotografiat Kodak, un mare pistol cu butoi, cîteva cartuşe şi un ,,Irade“ al guvernului otoman, act de liberă-trecere, care recomanda pe posesor autorităţilor locale pentru a-1 ocroti şi sprijini. Acesta fusese obţinut prin ambasada otomană de la Londra, la solicitarea lordului Curzon, în acel timp cancelar al Universităţii din Oxford, care va deveni, nu cu mulţi animai tîrziu, şeful diplomaţiei britanice.

Tînărul englez, plecat într-o mare aventură pe meleagurile necunoscute ale Orientului, era cetăţean al oraşului

universitar Oxford şi student la unul din institutele sale — Jesus College — ale cărui cursuri tocmai le terminase rămînîndu-i doar să prezinte teza de absolvire pentru a obţine titlu de Bachelor of Arts, adică de licenţiat. Thomas Edward Lawrence se născuse în Ţara Galilor din tată baronet irlandez şi mamă, fiică a unui mecanic scoţian. Locuia, împreună cu părinţii şi cei patru fraţi ai săi, în Oxford, de ia vîrsta de opt ani, cînd se stabilise cu toţii în vestitul oraş universitar. Din copilărie încă, Thomas Edward manifestase o predilecţie deosebită pentru toate lucrurile mai neobişnuite, misterioase, secrete. Curiozitatea sa se întindea în toate direcţiile. îl atrăgeau monumentele medievale din împrejurimile Oxfordului, colecţiile vechi de argilă sau aramă, monezile antice. La*14 ani,'avea noţiuni solide de arheologie şi culesese de pe şantierele lucrărilor de terasament din jurul oraşului diverse fragmente de obiecte vechi, destul de interesante, pe care le predase la Ashmolean Museum, aşezămînt cultural fondat în 1863 printr-o donaţie a unui cetăţean bogat al Oxfordului pe nume Ashmole şi care conţinea tablouri de valoare, tapiserii, ceramică din perioada Renaşterii, vase minoice de o nespusă frumuseţe rezultate din săpăturile de la Cnossos, celebru punct arheologic al Insulei Creta, fosta sa capitală antică. Muzeul era condus de un arheolog cu renume, doctorul Hogarth, personaj ce va juca un rol deosebit în viaţa tînărului Thomas Edward.

Terminînd în 1907 Oxford High School. Thomas Edward îşi continuase studiile, ca bursier la Jesus College, alegîndu-şi drept teză de licenţă castelele bizantine,- cruciate şi arabe ridicate, în Siria şi Palestina, în Evul Mediu, influenţa exercitată reciproc între constructorii orientali şi occidentali în ridicarea acestor fortificaţii militare. Conform uzanţelor, teza trebuia să prezinte elemente originale, studiate la faţa locului, ceea ce explica călătoria pe care tînărul student din Oxford o începea, în iulie 1909, de la Beirut. înainte de plecare, el primise indicaţii preţioase de la doctorul Hogarth, directorul lui Ashmolean Museum. Acesta călătorise mult, conducînd săpături arheologice în Cipru, Egipt şi Siria. El îl cunoştea pe Thomas Edward, de cînd tînărul colegian acceptase să-1 ajute benevol la clasarea fragmentelor ceramice antice. Iniţial, doctorul Hogarth se arătase reticent faţă de proiectul lui Lawrence ştiind, din proprie experienţă, greutăţile extraordinare ale unei asemenea călătorii. Dar Thomas Edward nu se lăsase

descurajat şi, după ce culesese toate informaţiile necesare unei astfel de aventuri, plecase fără ezitare la drum.

Coborînd la Beirut, studentul oxfordian hoinări prin uliţele şi bazarurile oraşului, pierzîndu-se în mulţimea pestriţă, viu colorată şi extrem de zgomotoasă, de pe arterele comerciale ale portului levantin. în ciuda îmbrăcă- minţii sale excentrice, nimeni nu-i acordă cea mai mică atenţie tînărului englez al cărui nume nu însemna nimic pe atunci în această parte a lumii, dar care numai după opt-nouă ani va deveni celebru în întregul Orient Mijlociu, intrînd în istorie pentru rolul deosebit de important ce l-a avut în schimbarea hărţii acestei regiuni. Deocamdată însă, tînărul student din Oxford era încă departe de vestitul colonel Lawrence din anii 1917—19.18.

Prima parte a călătoriei sale fu consacrată regiunilor de la şud de Beirut. Se opri mai întîi la Sidon, pentru a vizita Chateau de la Mer, construcţie cruciată ieşind din apele Mediteranei şi legată de continent printr-un dig de piatră ; vizită apoi castelele france de la Beaufort, Banias, Chastellet, Belvoir, circulînd, mai departe, în toată Galillea. Urcînd înălţimile muntelui Carmel, de deasupra Haifei, s-a oprit la mîriăstirea unde cu un secol şi ceva în urmă se odihnise şi generalul Napoleon Bonaparte în timpul campaniei sale din Egipt şi Siria.

După ce petrecuse o lună în Palestina, Lawrence se va întoarce, spre mijlocul lunii august, la Beirut, de unde va pleca spre nordul Siriei, pentru a vizita castelul Saint- Giles din Tripoli şi faimosul Krak de Chevaliers, fortăreaţă < de prim rang a cruciaţilor, mai impozantă decît oricare din construcţiile asemănătoare contemporane ei din Europa. Continuîndu-şi drumul de-a lungul coastei, se va opri la Tortosa, întemeiată de cruciaţi (Tartusul de azi), la castelele Margat şi Gibelet şi va ajunge la Lattakia, po-_ posind în drum la ruinele de la Sayun şi Harim.

Pe parcursul călătoriei, Thomas Edward avea să cunoască direct modul de viaţă tradiţional al Orientului, să treacă prin diverse aventuri palpitante. Lîngă Homs, abia a scăpat cu viaţă cînd un beduin a tras un foc de armă asupra lui nereuşind, din fericire, să-1 atingă. La Sayun, guvernatorul local, temîndu-se ca un „inglesi", dispunînd de un „Irade“ al guvernului de la Istanbul, să nu fie cumva ucis pe teritoriul administrat de el, nu l-a lăsat să plece mai departe pînă n-a acceptat să fie însoţit de o escortă de cavalerişti, pe traseul ce traversa defileurile despărţitoare de Antiochia. între Eufrat şi Urfa, va trăi o nouă aventură. în timp ce urma un drum prin deşert, a fost atacat de un

tîlhar care l-a jefuit şi probabil l-ar fi ucis dacă nu i-ar fi venit în ajutor păstorul unei turme de capre. Ajungînd cu mare greutate la Biredjik, după ce traversase Eufratul, s-a prezentat la postul de poliţie din localitate, povestind ce i s-a întîmplat. Impresionaţi de acelaşi ‚Trade”, făcător de minuni în faţa autorităţilor provinciale, jandarmii otomani l-au găsit repede pe jefuitor, recupe- rind o parte din obiectele ce i le furase tînărului englez. Sfîrşit de oboseală, după marşuri istovitoare de cîte 12— 14 ore pe zi, cu stomacul bolnav de pe urma hranei primitive, torturat de malarie, Thomas Edward reuşea să ajungă la 20 septembrie în Alep, plecînd de acolo mai departe spre Beirut de unde, la mijlocul lui octombrie, s-a reîmbarcat pentru Anglia.

Biografii lui Lawrence n-au reuşit să precizeze itinerarinl acestuia între Alep şi Urfa, el însuşi înconjurînd, în scrierile sale ulterioare, cu un oarecare mister, detaliile primului său voiaj în Orient. Nu este deloc exclus să fi fost însărcinat chiar de atunci, de anumite servicii ale Majestăţii Sale britanice, să examineze mai amănunţit aceste regiuni puţin cunoscute spre care se îndreptau la vremea respectivă, constructorii germani ai căii ferate Berlin-Bagdad, prefigurînd un puternic nod al confruntărilor dintre interesele marilor puteri europene. Lawrence străbătuse, în periplul său de trei luni, circa 2 000 km, în cea mai mare parte pe jos, fiind probabil primul european care a vizitat, studiat, măsurat şi fotografiat aproape toate fortăreţele cruciate din Siria şi Palestina, aşezate în puncte strategice importante pentru alcătuirea unor hărţi de uz militar.

în cursul anului 1910, Lawrence se ocupă de redactarea tezei sale de licenţă : ,,Influenţa cruciadelor asupra arhitecturii militare medievale”, care va fi publicată mai tîrziu sub titlul ,.Crusader Castles”, obţinând la examenele superioare de istorie un „first” şi un „foarte bine”. Studiile sale odată terminate, tînărul licenţiat trebuia să-şi aleagă o carieră. Era atras spre arheologie şi după primul său voiaj în Orient ar fi dorit să se reîntoarcă acolo. Din nou doctorul Hogarth îi va acorda sprijinul său, recomandîn- du-1 pentru o bursă de studii la Magdalena College. Bursa îi asigura un minim necesar, de o sută de lire sterline pe an, permiţîndu-i să se alăture voluntar misiunii arheologice, care sub direcţia aceluiaşi doctor Hogarth va efectua pentru British Museum săpături arheologice la Karchemish pe Eufrat, punct

situat în imediata apropiere a actualei frontiere dintre Siria şi Turcia.

Lawrence se îmbarcă, în decembrie 1910, pe vaporul ,.Saghalien“ al societăţii „Mesageries Maritimes" pentru a doua sa călătorie în Orient, debarcînd la mijlocul aceleiaşi luni la Istanbul. De aici va ajunge, în mai puţin de două săptămîni, la Alep şi în continuare la Karchemish în februarie 1911, doctorul Hogarth va veni să-1 întîlnească în Siria.

Şantierul arheologic de la Karchemish, avea o poveste ceva mai veche. în 1878, un englez, George Smith, descoperise aproape de sătucul Djerablus, pe Eufrat, la vreo 100 km nord-est de Alep, pe o colină care domina fluviul, sculpturi ciudate care nu semănau nici cu cele greceşti, nici cu cele romane şi British Museum a hotărît să întreprindă săpături încredinţînd conducerea şantierului unui anume Henderson, consulul Angliei la Alep. Dar locul era greu accesibil şi regiunea destul de puţin sigură. Primele cercetări dînd rezultate slabe, lucrările fură curînd abandonate.

în 1910, interesul lui British Museum pentru Karchemish renăscu subit. Vestigiile arheologice găsite fuseseră identificate drept hitite şi cum istoria acestui popor, ce jucase un rol deosebit în viaţa Orientului mult înaintea erei noastre, era prea puţin desluşită pînă atunci, mai cu seamă că limba folosită de el nu putuse fi tradusă complet, se spera ca noile săpături să aducă la suprafaţă dovezi mai concludente. Nu este mai puţin adevărat că preocuparea lui British Museum pentru vestigiile hitite de la Karchemish revenise brusc tocmai în momentul cînd linia ferată de la Berlin spre Bagdad, ce constituia o ameninţare evidentă pentru interesele politice şi economice ale Angliei în Orient, ajungea la Eufrat, iar şantierul german al podului peste fluviu se instalase doar la cîteva sute de metri de şantierul arheologic abandonat de la Karchemish. Simplă coincidenţă ? Posibil. La fel cum tot o coincidenţă poate să fi fost şi încredinţarea conducerii săpăturilor doctorului Hogarth, care împreună cu succesorul

său, Leonard Wooley, şi cu tînărul Thomas Edward, viitorul colonel Lawrence, vor fi întîlniţi cu toţii în anii primului război mondial, la Arab Bureau, aparţinînd de Intelligence Service-ul din Cairo.

în preajma războiului, Anglia nutrea un mare vis în legătură cu lumea arabă. Putere colonială în Indii, ea proiecta să unească această colonie cu Mediterana, punînd sub influenţa sa ţările arabe sau numai musulmane, din drum : Afganistanul, Persia, Mesopotamia, Arabia, Siria. Pentru realizarea acestui ţel, Anglia se instalase cum putuse în zonă, fie stabilindu-şi protectorate în umbra tunurilor lui Royal Navy, fie trimiţîndu-şi acolo agenţii sub diverse forme. Intelligence Service-ul, Colonial Office, armata şi amiralitatea colaborau în vederea aceluiaşi scop. Consuli, călători, negustori pătrundeau în toate părţile, de la Munţii Indiei pînă în Zona Golfului, şi mai departe spre coasta mediteraneană, îndeplinindu-şi misiunea cu abilitate, tact şi „generoziate" şi căutînd să-şi apropie şefii locali într-un teritoriu în întregime feudal.

în ţările mai centralizate şi, relativ mai evoluate, ca Persia, ori în regiunile unde controlul otoman era mai activ, penetraţia se făcea cu oarecare dificultate. Aici se foloseau alte metode, mergîndu-se de la susţinerea unor subscripţii şi împrumuturi naţionale pînă la finanţarea de revolte, mai cu seamă în zonele unde minorităţile religioase şi etnice aveau întotdeauna un motiv pentru a se răscula şi unde transporturile clandestine de arme nu întîlneau bariere prea serioase în calea lor.

Politica colonialistă britanică se lovea însă nu numai de rezistenţa anumitor cercuri naţionaliste ale acestor ţări, din ce în ce mai active începînd cu secolul XX. în Persia, Anglia era în concurenţă cu Rusia ţaristă ; în Imperiu] otoman cu Reichul german al Kaiserului Wilhelm, oamenii acestuia reuşind să devină prieteni cu membrii conducerii „Junilor Turci“ şi consilieri oficiali ai guvernului de la Istanbul. Dar Anglia nu înţelegea să cedeze aşa de uşor şi, cu răbdare şi meticulozitate, îşi pregătea viitoarele acţiuni în vederea acaparării Orientului Arab, la aşteptata dezmembrare a Imperiului otoman. în acest scop, reuşise să-şi plaseze în diverse părţi observatori de prim ordin ca de exemplu căpitanul Shakespeare, în Kuweit şi Nedjd, sau extraordinara Gertrude Bell în Mesopotamia.

Gertrude Lowthian Bell, care studiase la Oxford istoria şi limbi străine, plecase pentru prima oară în Orient în 1900, la vîrsta de 32 de ani, călătorind în întreaga regiune de la Mediterană la Zona Golfului, în regiuni unde nu pătrunsese niciodată picior de european. Ea va rămîne peste un sfert de veac pe acele meleaguri unde se va şi stinge din viaţă, fiind înmormîntată în 1926 la Bagdad, perioadă în care va publica unele lucrări privind ruinele antice şi medievale din Peninsula Arabică. în aceşti ani va fi întîlnită în mai toate punctele de inters strategic din Mesopotamia, Arabia, la calea ferată a Hedjazului, va străbate cu o caravană deşertul Nefud, se va reîntoarce din nou la Bagdad trecînd prin locurile sfinte ale şiiţilor de la Najaf şi Kerbela, zonă mereu efervescentă care dădea de furcă autorităţilor otomane. La izbucnirea primului război mondial, va fi trimisă să lucreze la Intelligence Service din Cairo, cu misiunea de a sintetiza informaţiile despre mişcarea arabă ce se pregătea împotriva otomanilor. în ianuarie 1916, este chemată de lordul Har- dinge, vice-regele Indiilor, la Basra, pentru a ajuta „serviciul politic" al corpului expediţionar britanic din Mesopotamia şi a servi ca legătură cu birourile Intelligence-ului din Cairo. Aici, în sudul Irakului, la Basra, avea să-1 cunoască pe Sir Percy Cox, consul general britanic pentru Zona Golfului şi mai tîrziu înalt comisar în Irak, care a numit-o „agent politic" pentru „problemele deşertului". Apoi, cînd Mesopotamia va deveni regatul irakian, Gertrude Beli'va servi ca „secretar arab" şi agent de încredere între Percy Cox şi regele Feisal.

în ceea ce priveşte pe doctorul Hogarth, tutorele spiritual al tînărului Lawrence, unii istorici pun semne de întrebare în ce priveşte posibilitatea unei a doua profesiuni secrete iniţiale, în paralel cu activitatea sa de savant arheolog. Cei care l-au cunoscut mai îndeaproape considerau că o astfel de profesiune secretă nu s-ar fi potrivit cu caracterul său direct şi abrupt. Există însă şi o serie de indicii ce conduc la altfel de concluzii. Toată cariera arheologică a doctorului Hogarth s-a desfăşurat în punctele nevralgice ale eşichierului mediteranean — Creta, Cipru, în Egipt şi Siria, iar în timpul războiului se va găsi, normal, în birourile Intelligence Service-ului din Cairo, cu grad de maior. Pornind de aici, istoricii îşi pun întrebări asemănătoare în legătură cu viitorul colonel Lawrence. Cînd a stabilit acesta relaţiile sale cu serviciile secrete

brita-

nice ? După toate aparenţele înainte chiar de a pleca în prima sa călătorie în Orient şi doctorul,Hogarth se pare să-i fi fost primul său mentor. Altfel, cum s-ar explica drumurile misterioase în Siria şi virtuozitatea cu care Lawrence, proaspăt ofiţer al Intelligence Service-uţui din Cairo, a organizat, la începutul anului 1915, reţeaua aliată de spionaj în regiunile arabe ale Imperiului otoman. Pasaje din scrisorile sale trimise în anii 1910—1913 şi care au fost publicate ulterior, după moartea sa, par edificatoare : „Din anumite motive, doctorul Hogarth a dorit foarte mult să învăţ araba'[1] completînd în altă parte : „Araba puternic dialectală a ţăranilor va constitui o deghizare". Cum ar putea fi înţelese aceste fraze .decît că Hogarth ca şi Lawrence a desfăşurat încă de pe atunci activităţi secrete în paralel cu studiile arheologice ?

La Karchemish, cele două grupuri de europeni — englezi şi germani — trăiau faţă în faţă, comportîndu-se chiar dacă, în aparenţă diferit, în esenţă, asemănător, ca într-o colonie africană oarecare. în climatul de insecuritate ce domnea în această regiune, prost administrată, germanii se sprijineau pe o gardă importantă de soldaţi otomani, în timp ce englezii se bazau pe diplomaţie şi pe tradiţionala abilitate de a-i manevra pe indigenii din ţările primitive. Arheologii englezi foloseau, la săpături, circa două sute de muncitori arabi şi kurzi de care se ocupa, în mod deosebit, tînărul Lawrence, arătîndu-şi de atunci calităţile sale de bun cunoscător al psihologiei umane. De acord cu Hogarth, el instituise obiceiul ca fiecare descoperire a unui obiect antic să fie stimulată pe lîngă un premiu bănesc, şi cu focuri ‘de. armă trase în onoarea, muncitorilor arabi şi kurzi, ceea ce îi încînta pe aceştia, mai mult chiar decît recompensele materiale.

Un conflict între constructorii germani şi ununcitorii kurzi îi permise lui Lawrence să apară în chip de arbitru între cele două părţi. La plata salariilor, un muncitor kurd exprimîndti-şi nemulţumirea, pentru ce i se dădea, contabilul german ordonă gărzii otomane să-1 biciuiască. Muncitorul kurd chemă în ajutor pe conaţionalii săi care ripos-

tară aruncind cu pietre. Cei şase-şapte germani, asediaţi în biroul lor de o mulţime de peste o sută de oameni, se apărară cu focuri de armă împuşcînd mortal un kurd. Fu-' rioşi, muncitorii şi oamenii din satul vecin se înarmară şi la focurile de armă ale germanilor răspunseră cu focuri

de armă. Lucrurile luară o întorsătură dramatică, mulţimea strigînd : „Moarte creştinilor !“ Este de notat că pe englezi, care se comportau cu multă abilitate, muncitorii musulmani nici nu-i considerau „creştini" aşa că Lawrence a putut, foarte bine, să împrumute postura de arbitru al’ situaţiei, reuşind să-i calmeze pe kurzi şi pe arabi şi îm- piedicînd un masacru ce ar fi avut urmări grave pentru populaţia locală. La sfaturile sale, germanii plătiră, în aur, preţul sîngelui vărsat şi conflictul fu aplanat. Lawrence devenise eroul zilei. Dar ceva mai tîrziu. germanii în cauză aveau să menţioneze că, după părerea lor, tînărul englez fusese acela care trăsese, iniţial, sforile, incitîndu-i pe mun- citorii kurzi şi arabi.

între 1911 şi 1914. Lawrence va lucra la Karchemish mai întîi cu doctorul Hogarth şi apoi cu Leonard Wooley de la acelaşi Ashmolean Museum din Oxford. întreprin- zînd între timp diverse drumuri fie la Londra, fie în Liban, la Biredjik şi Urfa în Asia Mică sau la Alep în nordul Siriei, în acest răstimp Thomas Edward învăţase destul de bine limba arabă dialectală vorbită de populaţiile locale, obiceiurile şi modurile de viaţă ale acestora, adoptîndu-le pînă şi îmbrăcămintea. Timpul petrecut la Karchemish. în care arheologia se împletise mai mult sau mai puţin cu spionajul. îi conferise o experienţă bogată pentru întreaga sa activitate ulterioară.

Trei agenţi britanici în căutarea drumului lui Moise

Spre sfîrşitul anului 1913, cînd efectele războiului din Balcani se făceau simţite şi în Orient iar în Europa cota tensiunii creştea rapid, generalul Kitchener, rezidentul englez în Egipt şi viitor ministru de război al Marii Britanii în primii ani ai conflagraţiei mondiale, se gîndea că regimul de la Istanbul, tot mai înfeudat Germaniei, va fi, probabil, în caz de conflict, de partea

inamicului. Or, în asemenea situaţie, Canalul Suez, arteră vitală de comunicaţii şi aprovizionare a Imperiului britanic, ar fi putut ceveni ţinta unui atac din partea armatei otomane. între Canalul Suez şi poziţiile turceşti din sudul Palestinei, se afla Peninsula Sinai, ţinut arid, inospitalier, fără drumuri şi surse de aprovizionare, inclusiv cu apă, aproape nelo

cuit cu excepţia cîtorva mici triburi beduine ce rătăceau ue la ţărmurile Mării Mediterane la cele ale Mării Roşii, şi un pumn de călugări ortodocşi populînd vechea mănăstire, Sfînta Caterina, la poalele unor munţi în mijloc de deşert, despre care se spunea că ar fi fost construită pe timpul împăratului bizantin Justinian, avînd o vechime de aproape un mileniu şi jumătate. Regiunea, puţin umblată, era aproape necunoscută serviciilor cartografice ale armatei britanice din Egipt şi deci extrem de dificilă pentru comandanţii englezi în cazul cînd ar fi fost transformată în teatru de operaţiuni militare.

Este adevărat că în antichitate, prin trecătoarea Mitla se strecuraseră armatele faraonilor egipteni în expediţiile lor din Siria şi Mesopotamia, tot pe acolo trecuseră şi carele de luptă ale hitiţilor în încercarea acestor vajnici războinici de a cuceri Ţara Nilului. Acelaşi drum fusese folosit şi de legiunile romane şi mai tîrziu de valul călăreţilor arabi în cavalcada lor impetuoasă pentru cucerirea nordului Africii şi a pămînturilor Peninsulei Iberice. Tot prin Sinai, mărşăluiseră şi grenadierii lui Napoleon, în cursul campaniei din Egipt şi Siria. Exista şi un drum al pelerinilor spre Mecca, des uzitat de caravanele credincioşilor musulmani'. Dar condiţiile războiului modern suscitau informaţii mult mai complexe, hărţi precise, cunoaşterea exactă a tuturor punctelor strategice, pentru instalarea poziţiilor de luptă -şi pentru aprovizionare. Iată de ce, comandamentul armatei de la Cairo decise să trimită o misiune de recunoaştre, capabilă să descifreze toate tainele punctelor nevralgice ale necunoscutelor ţinuturi din Peninsula Sinai şi să întocmească hărţi amănunţite pentru uz militar.

într-o perioadă, cînd şi în Orient ca şi în Europa se sta cu degetul pe trăgaciul armelor, cel mai mic incident fiind susceptibil să declanşeze catastrofa, trimiterea unei misiuni militare de recunoaştere ar fi fost nu numai imprudentă dar chiar foarte periculoasă. S-a recurs atunci, din nou, la arheologie, ca văl de camuflare a acestei acţiuni de spionaj. Cei aleşi au fost, în primul rînd, Lawrence şi

Wooley de pe şantierul de săpături arheologice de la Karchemish. Al treilea, şi şeful misiunii, va fi un ofiţer de carieră, căpitanul din arma geniului, Newcombe. Bineînţeles, acesta n-a apărut în uniformă ci travestit şi el în arheolog. Scopul declarat al misiunii, sub egida lui

„Palestine Exploration Fund-', se intitula — descoperirea drumului lui Moise, a itinerarului biblic urmat de israeliţi, în cursul celor patruzeci de zile petrecute în deşert, după fuga lor din Egipt.

Cei trei urmau să se întîlnească la Bersheba, în Palestina, acolo unde începe deşertul Neghev, punctul indicat plecării în călătoria spre Sinai. în prealabil, Lawrence s-a prezentat la serviciul cartografic al Egiptului condus: pe atunci, de un bun specialist, un anume domn Dawson, şi el aparţinînd, în timpul războiului, de Intelligence Service din Cairo, pentru a primi instrucţiuni cît mai detaliate. Întîl- nirea de la Bersheba a căpitanului Newcombe, cu ceilalţi doi tovarăşi de drum, i-a produs acestuia o mare surpriză. Newcombe se aştepta să găsească, aici, doi savanţi cu bărbi grisonate, neputincioşi la greutăţile unei călătorii atît de aspre. Cînd colo, în faţa sa au apărut un om viguros, energic şi optimist în persoana lui Leonard Woolley şi un tip mic de statură ce aducea, mai mult, a copilandru.

Pe Thomas Edward. întîmplarea făcea ca Newcombe să-l cunoască de acasă, familia sa locuind tot la Oxford şi fiind în relaţii de amiciţie cu familia Lawrence. Newcombe,, ieşit dintr-o familie de militari:— un frate de-al bunicului său luptase la Waterloo — avea toate atuurile pentru a nu-i place tînărului Lawrence, care manifesta o adevărata fobie faţă de ofiţerii de carieră. Aceaştă trăsătură a lui Thomas Edward se va evidenţia cu prisosinţă, în perioada războiului, cînd sărind peste toate literele regulamentului, va avansa în decurs de trei ani de la gradul de sublocotenent la cel de colonel, pentru ca apoi, după încheierea ostilităţilor, să se reangajeze în armată ca simplu soldat, sub un alt nume. Dar în cazul lui Newcombe, datorită vechilor legături de prietenie dintre familiile lor, Lawrence, trecînd peste prejudecăţi, se va înţelege perfect cu el mai cu seamă că acest ofiţer din geniu cunoştea foarte bine Orientul Mijlociu unde işi petrecuse o bună parte din cariera sa, străbătîndu-1 în decursul anilor pentru a întocmi hărţi şi a delimita frontiere. Newcombe, avansat colonel în ultima parte a războiului mondial, va avea la un moment dat, în cursul revoltei arabe, sub comanda sa nominală, pe Lawrence, acesta purtînd pe atunci gradul de maior.

Newcombe, Woolley şi Lawrence, plecaţi la sfîrşitul lui ianuarie 1914, din Bersheba, cu cîţiva slujitori arabi,

vor colinda întreaga Peninsulă Sinai timp de şase săptă- mîni, înscmnîndu-şi pe hărţi pistele pentru cămile, puţurile de apă, punctele strategice, tot ceea ce ţinea de necesităţile unei campanii militare în această zonă de deşert. La un moment dat, autorităţile militare otomane de la Akaba, sesizîndu-se de preumblările „arheologilor[11] englezi au încercat să pună capăt activităţii lor. Dar Lawrence, con-ducînd cu mult tact discuţiile cu jandarmii turci a ştiut cum să iasă din încurcătură convingîndu-i, cu ajutorul unei sume de bani, despre importanţa istorică a descoperirii drumului lui Moise de care interlocutorii nici nu afiziseră vreodată şi nici nu-i interesa să-l cunoască. Dealtfel, nici cei trei agenţi de informaţii nu acordau prea multă atenţie legendelor biblice, în afara camuflajului oferit pentru acţiunea lor de spionaj militar.

Odată misiunea îndeplinită, Lawrence şi Woolley s-au reîntors la Karcheţnish, pentru a-şi relua activitatea lor de arheologi. Ei au călătorit pe linia de-înapoiere a pelerini-lor de la Mecca, prin Maan, Damasc, Homs şi Alep. Conti-nuînd munca pe şantierul de săpături, Thomas Edward a început, ca un, divertisment, să scrie o carte despre cele şapte mari oraşe ale Orientului : Cairo, Bagdad, Damasc, Smirna, Alep, Istanbul, Medina pe care a intitulat-o „Cei şapte stîlpi ai înţelepciunii''*, pornind de la un text biblic : „înţelepciunea şi-a clădit o casă şi pentru ea şi-a tăiat şapte stîlpi'*. Cartea povestea aventurile şi impresiile sale din frumoasele şi strălucitoarele oraşe ale Orientului pe care avusese prilejul să le viziteze pînă atunci. Pentru Medina, unde nu reuşise sâ ajungă, oraşele sfinte ale islamului fiind interzise creştinilor, îşi urzise, planul să se strecoare, ur- mînd o carayană de pelerini, travestit într-un conducător de cămile. Declanşarea războiului mondial l-a împiedicat să-şi realizeze proiectul. Nereuşind să termine cartea începută, a ars manuscrisul conceput pînă atunci, dar titlul îl va păstra dîndu-1 operei sale de bază care l-a făcut celebru ca scriitor : „Cei şapte stîlpi ai

înţelepciunii[1]*, povestea marei revolte arabe din deşert, lucrare tradusă în numeroase limbi ale pămîntului, în perioada dintre cele două războaie mondiale, şi care a fost folosită pentru scenariile a mai multor filme de răsunet despre superspionul Lawrence, denumit „regele neincoronat al Arabici**.

Reîntorş.i în Anglia, în iunie 1914, Woolley şi Lawrence, au fost presaţi să publice, din motive politice, raportul lor privind explorarea Sinaiului în căutarea „drumului lui

Moise“, în acel moment nefiind încă clară poziţia pe care se va situa exact Imperiul otoman în cadrul conflictului mondial ce se contura la orizont. „Turcia — menţiona Lawrence într-o scrisoare — era foarte iritată în legătură cu studiul topografic din Sinai căci ea înţelegea că fusese vorba de un studiu militar. Kitchener, care suscitase el însuşi acest studiu, insista ca Palestine Exploration Fund să publice un raport al studiilor noastre arheologice pentru a ieşi cu faţa curată. Woolley şi cu mine aveam instrucţiuni să facem asta imediat".

Cei doi arheologi se apucară de lucru, dar falsul lor raport despre „drumul lui Moise" deveni inutil odată cu începerea conflictului mondial. în schimb, informaţiile şi hărţile militare întocmite de ei se vor dovedi extrem de folositoare statului major britanic în cursul apărării Canalului Suez de atacurile armatei otomane, cît şi în timpul campaniei din Sinai şi Palestina.

Imediat după declanşarea războiului, Lawrence şi Woolley se gindiră să intre într-unul din serviciile lui War Office (ministerul de război). Woolley obţinu un brevet de ofiţer de artilerie şi fu repartizat unui corp de trupe ce trebuia să se deplaseze pe frontul din Franţa. Acolo ar fi dorit să ajungă şi Thomas Edward, care mai avea trei fraţi ce se pregăteau să plece pe acelaşi front : Robert, cel mai în vîrstă — ca medic ; Frank -— ca ofiţer de artilerie ; Will — urma un antrenament pentru observatori de aviaţie. Thomas Edward, din cauza taliei sale reduse, la început, a fost refuzat în serviciul activ. Dar la sfîrşitul anului 1914, atît el cît şi Woolley şi Newcombe, toţi cei trei căutători ai „drumului lui Moise", au fost trimişi să lucreze la statul major de la Cairo : Thomas Edward Lawrence avea acum 26 de ani şi primise gradul de sublocotenent. In viaţa sa se deschidea un nou capitol.

Crucişătorul „Goeben" îşi schimbă pavilionul

Wangenheim, noul ambasador german la Istanbul care-i succedase de puţin timp lui von Marschall,

promovat în centrală,' avea în vizită, în acea zi de 11 august 1914, Ia reşedinţa sa de vară din Therapia de pe Bosfor, localitate unde de obicei îşi mutau sediile în sezonul cald toate misiunile diplomatice ale puterilor europene, pe Morgen thau, ambasadorul Statelor Unite. Primul război mondial era în

plină desfăşurare, dar la Istanbul domnea încă liniştea, Imperiul otoman declarîndu-şi, cel puţin pentru moment, neutralitatea. De fapt, guvernul otoman încheiase de la 2 august 1914 un acord secret de alianţă cu Germania, dar existenţa sa era încă ignorată chiar şi de membrii cabinetului. în afară de triumviratul Enver-Talaat-Djamal.

,,Figura lui Wangenheim era roşie, ochii săi străluceau, nu putea să stea locului, povestea ulterior diplomatul american. Mai în fiecare clipă, se ridica şi privea cu nelinişte pe deasupra Bosforului, spre staţia particulară de telegrafie fără fir de la Corcovado.

— Sînteţi preocupat, îi spusei eu ridicîndu-mă, voi reveni altă dată.

— Nu, nu ! mă opri ambasadorul aproape strigînd. Doresc să rămîneţi acolo unde vă aflaţi. Este o zi mare pentru Germania. Rămîneţi şi veţi afla noutăţi foarte importante.

Apoi se precipită spre porticul de la intrare şi văzui atunci o vedetă venind de la Corcovado. Wangenheim coborî alergînd, luă un plic, pe care i-1 întinsese un matelot şi o clipă după aceea năvăli în cameră strigînd :

■— I-am terminat 1 I-am terminat !

— Pe cine ? l-am întrebat eu.

— «Goeben» şi «Breslau» au trecut prin Dardanele, mi-a răspuns el agitînd, în tot acest răstimp depeşa, cu exuberanţa unui student a cărui echipă tocmai a cîştigat meciul. Apoi, înfrînîndu-şi entuziasmul, se îndreptă spre mine, şi cu degetul arătător întins solemn, ridicînd sprîncenele, îmi spuse :

— Natural, noi am vîndut aceste nave Turciei, şi adăugă clipind din ochi : amiralul Souchen va intra în curînd în serviciul sultanului-'.

Povestea lui „Goeben“ şi „Breslau" începuse cu o săptămînă mai înainte. Cele două vase formau divizia navală germană din Mediterană, aflîndu-se sub comanda amiralului Souchen. ,,Goeben-¦, crucişător de bătălie, cu un deplasament de 23 000 de tone, şi înarmat cu 10 tunuri de 280 m/m, alte 24 de tunuri de calibru mijlociu şi inferior, atingînd o viteză de 29 noduri pe oră, era o navă modernă de temut, fiind lansată la apă doar cu trei ani în urmă. „Goebon" avea la bord un echipaj de 1013 ofiţeri şi matrozi. „Breslau", construit cam în acelaşi timp cu „Goeben“, nu era însă decît un mic crucişător de escortă de

4 550 de tone, cu 12 tunuri de 105 m 'm şi un echipaj de 373 oameni.

Plecat *din Triest, pe atunci port al Imperiului austro-ungar, la 29 iulie 1914, „Goeben" ancora, la 1 august, în faţa portului italian Brindisi, unde i s-au făcut greutăţi în aprovizionarea cu cărbuni. în cursul serii avea să se întîlnească, în larg, cu „Breslau[1]". în noaptea de 3 august, cele două nave au ieşit din Strâmtoarea Messina îndreptîndu-se spre co.asta franceză a Africii de Nord, pentru a ataca-porturile Philippeville şi Bone. Era chiar în ziua în care între Franţa şi Germania se declarase stare de război, înălţînd, pentru derută, pavilionul rusesc, „Goeben“ s-a apropiăt de portul Philippeville, bombardîndu-1, timp de zece minute, şi retrăgîndu-se imediat ce tunurile franceze, din forturile de apărare ale portului, au deschis focul.

în timp ce se mai afla încă în Strîmtoarea Messina, întors din raidul corsar,.amiralul Souchen a primit o radiograma : „3 august 1914. Alianţa cu Turcia încheiată. «Goeben» şi «Breslau», îndreptaţi-vă imediat spre Constantinopole — Statul major general". Cu o zi înainte, vice-amiralul Lapeyrere, care comanda flota franceză din Mediterană, primise ordin să părăsească cu navele sale de luptă portul Tulon. Două crucişătoare grele britanice, „Indefatig’abile" şi ..Indomitable", precum şi crucişătorul uşor „Dublin** porniseră şi ele în urmărirea diviziei navale germane. La 5 august. „Goeben" şi ,,Breslau" se aflau în faţa portului Messina. Autorităţile italiene i-au atras atenţia amiralului german că nu poate rămîne mai mult de 24 de **ore** într-un port neutru (în 1914, Italia era încă neutră). **La** 11 seara, amiralitatea germană a avertizat printr-o nouă radiogramă : ..Intrarea în Constantinopole nu este încă posibilă din motive politice". La 7 august, crucişătorul britanic „Gloucester" a dat de urma fugarilor ajungînd pînă la distanţa de 13 km de ei dar, cîteva ore mai tîrziu, avea să-i piardă din vedere. A început o adevărată vînătoare, toate forţele navale aliate din Mediterană intrînd în alarmă.

La 10 august, dimineaţa, cele două nave germane îşi făceau apariţia, la intrarea în Dardanele, cerînd să li se trimită un pilot. După şapte ore de aşteptare, un torpilor turc s-a apropiat semnalizând : „Urmaţi-mă“ ! A doua zi ambasadorul german primea ştirea că „Goeben" şi „Breslau” au trecut Dardanelele îndreptîndu-se prin Marea Marmara spre Istanbul, motivul bucuriei nestăpânite pe care

Wangenheim avea s-o manifeste faţă de colegul său ameŞ rican. Joeurile erau făcute. Statul otoman ieşea încet, dar sigur, din neutralitatea pe care o anunţase la începutul ostilităţilor dintre marile puteri europene, îndreptîndu-se acum, tot mai evident, spre o alianţă cu Germania.

Refuzînd cererea aliaţilor de a expulza crucişătoarele germane, guvernul otoman a invocat cumpărarea lor. Cu echipaje cu tot. Cîteva zile mai tîrziu, „Goeben" şi „Breslau" arborînd pavilionul otoman şi rebotezate „Sultan Selim" şi „Medilli", cu echipajele îmbrăcate în uniforme noi, ale marinei otomane, purtînd fesuri roşii pe cap, au urcat pe Bosfor, oprindu-se în faţa ambasadei ruse de la Buyukdere. Acolo, fesurile au fost înlocuite cu beretele germane de marină. După ce s-a cîntat „Deutschland uber alles" şi „Die Wacht am Rhein", fesurile şi-au reluat locurile pe capetele proaspeţilor mateloţi „turci" şi navele s-au îndreptat spre portul destinat lor. Intrarea celor două crucişătoare germane, în apele turceşti, a făcut să încline definitiv balanţa ; guvernul de la Istanbul, trecînd în tabăra germană, a înăsprit relaţiile dintre aliaţi şi Imperiul otoman, a introdus în Marea Neagră o unitate navală rapidă şi puternică căreia Rusia n-avea, în acel moment, să-i opună ceva asemănător.

La îndepărtarea definitivă a Imperiului otoman de Antantă, un rol nefast l-a jucat o eroare diplomatică a Angliei. Cu puţin înainte de începerea războiului, pe şantierele britanice erau gata de lansare două nave de război comandate de marina otomană şi care fuseseră plătite prin subscripţie populară. Dacă ele ar fi fost trimise, imediat, la Istanbul, sub pavilion otoman şi cu echipaj britanic, probabil că în acest caz cursul istoriei s-ar fi derulat într-un mod diferit. Dar guvernul de la Londra a procedat altfel permiţînd amiralităţii să-şi însuşească cele două nave şi să le încorporeze în flota britanică, ceea ce a însemnat o profunda jignire adusă poporului turc. Confiscînd aceste vase, Anglia a pierdut orice argument privind prezenţa la Istanbul a misiunii sale navale, în frunte cu amiralul Limpus ce instruia flota turcă. La scurt timp, acesta a fost obligat să se întoarcă acasă.

Germanii, care controlau de mai multă vreme armata terestră, aveau acum ocazia să preia şi dirijarea flotei otomane. Generalul Liman von Sanders sosise la Istanbul încă

din 1913, însoţit de o numeroasă misiune militară germană chemată să instruiască şi să comande direct ar

mata otomană. Această misiune se va umfla rapid, luînd mari proporţii, după episodul „Goeben“ şi ,.Breslau", influenţa germană atingînd o cotă extrem de înaltă. Ambasadorul american Morgenthau povesteşte că ministrul de finanţe turc, Djavid Bey, de orientare profranceză, întîl- nindu-se peste cîteva zile cu ambasadorul belgian i-a spus : „Am pentru dv. o ştire teribilă. Germanii au luat Bruxelles". La care ambasadorul belgian i-a replicat : „Şi eu am una mai teribilă pentru d-ta, dragul meu prieten. Germanii au luat Constantinopole“.

Triumviratul Enver-Talaat-Djemal, care conducea efectiv guvernul, împingea imperiul tot mai mult spre război alături de Germania. Manifestînd opinii diferite,' Djavid Bey — evreu musulman, ministru de finanţe Mahmud
— un circasian, ministrul lucrărilor publice, Bustany Efendi — un arab creştin, ministrul comerţului şi Oskan Efendi — un armean, ministrul poştelor, se retrăseseră cu toţii din guvern. Acum rămăseseră la cîrmă cu puteri dictatoriale, Talaat — în funcţia de mare vizir ; Enver
— ministru de război, Djemal — ministru al marinei, de ei depinzînd întreaga politică internă şi externă a imperiului. Enver, care îşi completase studiile militare în Germania şi avea mulţi prieteni printre ofiţerii prusaci, era pentru război, cu orice preţ, şe înţelege alături de Reichul lui Wilhelm. Talaat, nefiind militar de meserie, se arăta ceva mai rezervat iar Djemal ezita să-şi definească clar poziţia. Anglia şi Franţa mai aveau încă simpatizanţi în rîndurile intelectualităţii otomane şi chiar ale ofiţerimii. Dar presiunile germane, pentru a determina ieşirea din neutralitate a Imperiului otoman, deveneau tot mai persistente.

Invitat la un dejun hotărîtor de către ambasadorul german, Enver îi sublinia în răspunsul scris pe care i-1 trimisese : „Dacă numai Talaat şi cu r.une acceptăm invitaţia dv., aceasta înseamnă că va fi pace.\Dacă vine şi Djemal atunci sigur va fi război'[1]. Djemal luă parte la dejun şi cîteva zile mai tîrziu, crucişătorul de luptă „Goe- ben“, sub pavilion otoman, ajuns în faţa Sevastopolului, la 29 octombrie 1914, susţinu un viu duel de artilerie, circa o jumătate de oră, cu forturile ce protejau portul, retră- gîndu-se apoi, în larg, urmărit de torpiloare ruseşti. în acelaşi timp, „Breslau" bombarda Novorossiskul incendiind

mai multe clădiri iar o altă navă de război otomană (crucişătorul „Hamidieh" fost „Branderburg") deschidea i

focul împotriva portului Odessa scufundînd o canonierâ rusească şi avariind un pachebot francez. în faţa acestor acte de ostilitate, Rusia va rupe relaţiile cu Sublima Poartă, starea de beligerantă dintre cele două imperii devenind un fapt împlinit. La 3 noiembrie, Franţa şi Marea Brita- nie declarau, la rîndul lor, război guvernului de la Istanbul.

Armata otomană era slab pregătită de luptă, organiza-rea şi echiparea sa lăsînd mult de dorit. Misiunea militară germană, care preluase toate frîiele, făcea eforturi preci-pitate pentru a pune pe picior de război armata, împrăş-tiată prin toate colţurile imperiului, care era formată din 19 divizii de infanterie, şase de cavalerie şi 67 escadroane hamidiene, recrutate dintre membrii triburilor nomade din Asia, echipate pe cheltuiala sultanului. Zi de zi, alţi şi alţi instructori germani soseau la Istanbul pentru a lua în primire mulţimile pe jumătate înfometate de recruţi ce se scurgeau neîncetat din fundul Asiei Mici spre a fi pregătite să servească la abatorul războiului. Enver vroia să ridice cit mai repede o armată din nimic. Tot ceea ce putea servi acestui scop se înfăptuia cu brutalitate : turmele de oi ale unor ferme erau rechiziţionate pînă la ultimul animal ; depozitele comerciale treceau cu marfă cu tot în patrimoniul armatei, care lua cu japca ceea ce considera că-i este necesar.

La încheierea mobilizării, armata otomană număra 1 170 000 de oameni. Dintre aceştia, 400 000 aveau să piară pe cîmpurile de luptă din diverse regiuni ale imperiului. Şi alături de ei, nu vor mai apuca sfîrşitul războiului alte sute şi sute de mii de oameni din rîndurile populaţiei civile decimate de foamete şi molime, de masacrele nebuneşti ordonate împotriva unor minorităţi naţionale, pînă atunci loiale regimului „Junilor Turci" — aşa cum s-a întîm- plat cu armenii şi chaldeenii creştini din Mesopotamia. Războiul, început mai mult dintr-un capriciu al juntei de la putere, impulsionată de presiunile şi manevrele diplomatice germane, avea să se sfîrşească, pentru Imperiul otoman, cu o înfrîngere zdrobitoare, conducînd la prăbuşire şi dezmembrare totală, pe ruinele sale urmînd să se clă-dească noua Turcie republicană şi viitoarele state arabe independente.

Primele operaţiuni de război se desfăşurau destul de nefavorabil pentru armata otomană. încă de la început,

două divizii turceşti fură puse într-o situaţie dificilă pe frontul cu Rusia deschis în Caucaz, trupele ţariste apropiindu-se de Erzerum. în acelaşi timp, o brigadă indiană şi alta de puşcaşi marini englezi puseseră mina pe cîteva puncte strategice în Zona Golfului, ocupînd importantul port irakian Basra, de la vărsarea lui Shatt-El-Arab. începutul anului 1915 se dovedi şi mai dezastruos pentru otomani, care aveau să sufere o grea înfrîngere pe frontul din Caucaz, unde corpul 9 de armată a fost luat în întregime prizonier iar corpul al 10-lea era pus pe fugă ; în sfîrşit, la Arbagan veni rîndul corpului 1 de armată să fie complet decimat. La 17 ianuarie, ruşii capturară toată artileria corpului 11 luînd şi 5 000 de prizonieri.

După un prim bombardament, la 3 noiembrie 1914, .al forturilor ce apărau intrarea în Dardanele, în februarie anul următor se produse un al doilea atac la care participă întreaga flotă anglo-franceză din Mediterană de sub comanda amiralului Carden, anunţînd operaţiunea de mare amploare a debarcării aliate în Peninsula Gallipoli.

Căutînd să găsească ceva, pentru a oferi cît de cît o satisfacţie opiniei publice interne, nemulţumită de perspectivele sumbre în care se desfăşura războiul, marele stat major de la Istanbul proiectă, la începutul anului 1915, o expediţie asupra Canalului Suez, avînd ca obiectiv tăierea acestei importante căi de comunicaţii dintre metropola britanică şi imperiul său colonial din Asia şi reocuparea Egiptului, aflat încă formal sub suzeranitatea otomană. Cu conducerea acestei operaţiuni strategice se însărcină însuşi unul din membrii triumviratului de la putere, Djemal Paşa, ce devenise între timp, la Damasc, unde îşi stabilise comandamentul, un fel de vicerege, cu puteri discreţionare, asupra întregului Orient Arab.

Atac la Canalul Suez

Englezii stăpîneau efectiv Egiptul încă din 1882, păzind cu atenţie Canalul Suez, arteră indispensabilă pentru ei atît din punct de vedere economic cît şi militar. Sublima Poartă menţinea doar teoretic suzeranitatea sa asupra Ţării Nilului, primind un tribut simbolic anual. Kedivul Âbbas Hilmi, suveranul nominal al Egiptului, era favorabil otomanilor şi la începerea războiului va rămîne la Istanbul refuzînd să se mai întoarcă acasă. în această situaţie, autorităţile britanice de la Cairo procedară cu fermitate :

vechiul kediv a fost detronat şi înlocuit cu unchiul său, prinţul Hussein, acordîndu-i-se acestuia titlul de sultan ; se institui legea marţială şi Egiptul fu pus sub protectoratul oficial al Marii Britanii.

Pentru a menţine ordinea şi a apăra Canalul Suez, englezii dispuneau de circa 100 000 de oameni, în mare parte proaspăt recrutaţi, în special din India, Australia şi. Noua Zeelandă. Cele mai multe dintre trupe erau concentrate pe malul vestic al Canalului, generalul A. Wilson, comandantul sectorului, lăsînd pe celălalt mal, în Sinai, doar cîteva slabe detaşamente indiene de acoperire.

La organizarea expediţiei împotriva Canalului Suez, un rol important l-a avut colonelul bavarez Kress von Kressenstein, şeful de stat major al corpului 8 de armată otoman, comanda suprema aparţinînd însă lui-Djemal Paşa, ministrul marinei, guvernatorul militar al Siriei şi membi u al triumviratului aflat la conducerea efectivă a imperiului, om extrem de ambiţios şi dur,' pe atunci în vîrstă de 43 de ani.

Spre sfîrşitul lui ianuarie 1915, două corpuri de armată compuse din trupe arabe şi anatoliene, în total 20 000 de infanterişti, sprijiniţi de nouă baterii de campanie şi un obuzier greu tras de boi, un corp de meharişti (cavalerie pe cămile) şi auxiliari beduini, se adunară la Bersheba, în marginea deşertului. înaintarea se va desfăşura numai în cursul nopţii pentru a nu atrage atenţia. Etapele sale fuseseră bine pregătite de Kress von Kressenstein, acesta relatînd în memoriile sale că în tot cursul deplasării n-a pierdut nici un om şi nici un animal. Distanţa de 300 km pînă la Canalul Suez a fost acoperita în mai puţin de zece zile.

Forţa expediţionară era organizată pe trei coloane : două detaşamente — unul urmînd drumul litoralului mediteranean, altul îndreptîndu-se spre Suez prin sud — fuseseră destinate să efectueze, operaţiuni de diversiune ; coloana principală mărşăluia pe drumul central din Sinai avînd ca obiectiv atingerea Canalului în zona Ismailia.

în zorii zilei de 3 februarie, Djemal Paşa trimise la atac divizia 25-a de infanterie, formată din arabi, consi- derînd că va reuşi o lovitură rapidă, prin surprindere. Dar comandamentul britanic fusese avertizat la timp de înaintarea armatei otomane, de către hidroavioanele franceze cu baza la Canalul Suez ce reuşiseră să depisteze înaintarea coloanei inamice cu două zile mai înainte. Circa 1 200 de soldaţi otomani, încercînd să treacă Canalul, între lacurile

Tismah şi Amer, pe bacuri de aluminiu furnizate de germani, fură repede împrăştiaţi de tirul mitralierelor britanice şi ale tunurile de pe navele de război franceze, „Requin" şi ,,d’Entrecasteaux", aflate în acea zonă a Canalului Suez. Situaţia începu să devină tragică pentru armata lui Djemal, separată de baza sa de pornire printr-o întinsă zonă de pustiu. La nord şi la sud, atacurile de diversiune n-avură nici ele un suces mai mare decît atacul principal din sectorul central. în seara aceleiaşi zile de 3 februarie, de acord cu colonelul von Kressenstein, Djemal Paşa decise să-şi dezangajeze forţele şi să se retragă fără a mai arunca în luptă regimentele anatoliene.

Comandamentului britanic, care dispunea de o excelentă cavalerie australiană, i se oferea o ocazie nesperată de a zdrobi adversarul aflat în dificultate. Dar imobilismul modului de a purta războiul al şefilor militari englezi îi frustră de o victorie decisivă, armata lui Djemal desprinzîndu-se liber, fără a fi urmărită şi deranjată de inamic. După un marş extenuant, de-a latul Peninsulei Sinai, trupele otomane se reîntoarsera la bazele de plecare. Aventura la Canal costase viaţa a circa 1 500 de oameni. Douăzeci şi patru de ore de la declanşarea atacului, traficul între Suez şi Port Said a fost reluat normal. Britanicii înregistraseră pierderi minime : doar 150 de oameni.

Unul din motivele principale ale insuccesului lui Djemal Paşa a rezultat din faptul că expediţia sa îşi propusese scopuri prea ambiţioase.' Dacă ea ar fi urmărit doar scoaterea din funcţiune a unei porţiuni importante a Canalului, probabil că ar fi avut cîştig de cauză, aducînd prejudicii grave intereselor economice şi militare ale britanicilor. Djemal, însă, vjsa să recucerească Egiptul şi să reînvie Imperiul islamic din timpul cuceririlor arabe. El credea că la simpla apariţie a armatei sale, egiptenii se vor răscula şi britanicii vor fi prinşi între două focuri. Dar acest lucru nu s-a întîmplat pentru că locuitorii Ţării Nilului n-aveau nici un interes să schimbe un stăpînitor cu altul, în condiţii de război şi în cursul unor operaţiuni militare care promiteau să transforme Egiptul în cîmp de "bătălie.

Reîntorcîndu-se cu trupele sale în Siria, de unde o bună parte vor fi dirijate foarte curînd la abatorul de la Gallipoli, Djemal a lăsat în urma sa pe von Kressenstein cu trei batalioane de infanterie, două baterii de artilerie şi un escadron de cămilari. Cu acest detaşament redus, colonelul bavarez avea să hărţuiască, un timp, pe apărătorii Canalului, ţinînd în continuă alertă o sută de mii de oameni

şi făcîndu-le viaţa dificilă. Dar efectivele sale erau destul de reduse spre a constitui un pericol real pentru sistemul de apărare al Canalului, mărginindu-se doar la raiduri sporadice şi la ciocniri cu cavaleria australiană şi detaşamentele de infanterie indiene, de pe malul estic.

Lawrence care sosise la Cairo, cu o lună înainte de atacul întreprins, de Djemal Paşa, menţiona într-o scrisoare datată 20 aprilie 1915 : „Canalul rezistă în continuare bine şi noi am uitat cele ce s-au întîmplat. Turcia, dacă ar acţiona inteligent, ar face mai des cîte o incursiune pentru a hârţui garnizoana care este enormă, greoaie şi trozneşte atît de tare din toate încheieturile încît îi trebuie opt ore pentru a se pune în mişcare, aşa că este comod să faci un raid, să arunci cîte o bombă şi repede să te retragi fără a fi prins". Luptele de pe Canal şi strategia colonelului bavarez îi inspirară reflecţii utile pentru activitatea sa de viitor. El putuse constata, concret, cît de vulnerabilă este o cale de comunicaţie într-o ţară de deşert şi cît -de numeroase efective sînt necesare pentru a o proteja.

Reflecţii asemănătoare avea să-i prilejuiască, puţin mai tîrziu, o misiune a sa pe lîngă trupele britanice care luptau în deşertul libian împotriva răsţulaţilor senussii. La începutul anului 1915, agenţi otomani şi germani reuşiseră să pună la cale o revoltă a triburilor nomade şi a locuitorilor din oazele Saharei orientale. Răsculaţii nu ameninţau serios Egiptul dar creară englezilor dificultăţi iritante imobilizînd, pentru combaterea lor, oameni şi material de război. Era uimitor de văzut cum cîţiva beduini rătăcitori obligau o armată, de prim rang, bine înarmată şi echipată, ca cea britanică, la eforturi atît de considerabile. Cît timp răsculaţii senussii întreprinseră împotriva englezilor doar acţiuni de gherilă, ei reuşiră să-i deranjeze destul de mult. Dar cînd statul major otoman avu ideea nefericită de a trimite pe Jaf far Paşa, un colonel de origine arabă, ca să-i organizeze pe răsculaţi într-o armată regulată, toată întreprinderea se îndreptă spre fiasco. Englezii întîlnind în faţa lor un adversar ce încerca să ducă lupta după model european, îl zdrobiră cu uşurinţă, în cursul unei singure bătălii, luîndu-1 prizonier şi pe Jaffar

Paşa (ulterior acesta avea să se alăture cauzei aliaţilor, devenind general şi şef de stat major al armatei arabe în cursul marei revolte împotriva otomanilor).

Din această aventură, Lawrence trase concluzia că într-o ţara de deşert, un pumn de oameni îndrăzneţi, înarmaţi chiar şi numai cu puşti învechite, produc mai multă nelinişte unei armate de ocupaţie, ucigînd santinele şi interceptînd convoaie de aprovizionare, decît un inamic instruit pentru o bătălie organizată, tactică ce avea s-o folosească şi el în 1917—1918, în spatele armatei otomane din Orientul Arab.

Atacul întreprins de armata otomană în februarie 1915, pe Canalul Suez, produsese multă emoţie în Europa. El arătă englezilor că nu se pot cantona în defensivă. Pentru a degaja Canalul şi a redeschide, dacă era posibil, Strîmtoarea Dardanelelor, se contura necesitatea unui contraatac decisiv prin care să se încerce scoaterea definitivă din luptă a Imperiului otoman. în ciuda dificultăţilor de pe frontul din Franţa, ce solicita tot mai multe trupe, statele majore britanic şi-francez studiau planurile unei ofensive în Levant.

La 25 noiembrie 1914, Winston Churchill, subsecretar de stat la ministerul de război, într-un expozeu prezentat'în faţa consiliului de miniştri, avea în vedere declanşarea unei operaţiuni în sudul Asiei Mici, în regiunea Alexandretta. Calea ferată între Istanbul şi Siria nu era încă terminată, tunelurile de la Ammanus nu fuseseră încă străpunse şi statul major otoman ar fi avut mari greutăţi în a trimite trupe şi material pe teatrul de operaţiuni. O debarcare reuşită în nordul Siriei ar fi rupt în două Imperiul otoman şi în aceste condiţii aliaţii puteau ocupa cu uşurinţă întreaga Sirie, inclusiv Palestina, Arabia şi Mesopotamia ; Canalul Suez fiind pus astfel la adăpost în faţa oricărei primejdii. Statul major francez era mai puţin favorabil unui astfel de proiect ; exista în sînul său temerea că britanicii punînd piciorul în această regiune, în care Franţa păstra încă destulă influenţă, ei nu se vor mai retrage. Pentru francezi ar fi fost preferabilă o campanie în Balcani, avînd ca scop izolarea Germaniei de aliatul său oriental, în acest caz venindu-se şi în ajutor Serbiei.

Amiralitatea britanică preconiza un atac naval concentrat la Dardanele, urmat de o debarcare la Istanbul, operaţiune asupra căreia se vor opri pînă la urmă aliaţii declanşînd-o, în a doua parte a lunii februarie 1915, printr-un

puternic bombardament împotriva forturilor ce, străjuiau intrarea în Dardanele. La 26 februarie, urmă un alt bombardament naval, care reduse la tăcere forturile exterioare. Trei săptămîni mai tîrziu, flota anglo-franceză dez- lănţui un al treilea bombardament, de data aceasta asupra forturilor interioare de la Tahsnak. Riposta artileriştilor turci, în ciuda lipsei de muniţii şi a materialului învechit — o baterie avea tunuri'datînd din 1878 iar alte două baterii erau formate din nişte adevărate piese de muzeu, model 1835 — va fi extrem de dîrză. Patru din cele 16 cuirasate aliate ce participau la operaţiune, fură scufundate. Dar şi apărarea otomană a intrării în strîmtoare era scoasă din luptă. La Istanbul domnea panica, guvernul pre- gătindu-se să se evacueze în Asia Mică, iar populaţia aştep- tînd, cu sufletul la gură, să vadă flota inamică ivindu-se în faţa oraşului. Flota anglo-franceză nu va insista şi va face cale întoarsă ratînd astfel momentul propice pentru a cîştiga partida. Va urma lunga şi costisitoarea expediţie terestră din Peninsula Gallipoli, latura europeană a Strîmtorii Dardanelelor, încheiată cu grele pierderi şi rezultate nule pentru alia ţi. Spre sfîrşitul lui aprilie 1915, trupe britanice vor debarca în extremitatea sudică a peninsulei angrenîndu-se într-o bătălie disperată, luptele din următoarele trei luni din acest sector fiind printre cele mai înverşunate din tot cursul primului război mondial. în august, sosirea de noi întăriri pentru corpul expediţionar permisese crearea unui nou cap de pod în sud-vestul peninsulei, dar frontul va continua să bată, mai departe, pasul pe loc, devenind clar, pe zi ce trecea, că operaţiunea, în ansamblul ei, era sortită eşecului. în aceste condiţii, comandamentul anglo-francez decise evacuarea trupelor sale din Peninsula Gallipoli, ceea ce se realiză treptat între 8 decembrie 1915

şi 9 ianuarie 1916. Din cei 600 000 de oameni ce fuseseră angajaţi pe frontul de la Gallipoli, 210 000 vor fi pierduţi. Bătălia pentru Orient va trebui să-şi găsească alte teatre de operaţiuni, ea mutîndu-se treptat în Mesopotamia, Arabia şi Palestina şi luînd sfîrşit abia cu cîteva zile înainte de încheierea primului război mondial, cînd armistiţiul de la Mudros va consemna capitularea armatelor otomane.

Capitolul al IV-lea

REVOLTĂ ÎN DEŞERT

Arab Bureau din Cairo

Odată cu declararea stării de război dintre Imperiul britanic şi cel otoman, Cairo fusese transformat într-o adevărată tabără de război, toate hotelurile fiind rechiziţionate pentru diverse servicii operative sau administrative ale armatei engleze, oglindind spiritul birocratic al organizării trupelor din afara metropolei. Comanda armatei britanice din Egipt era exercitată de generalul Maxwell despre care se spunea că ar fi fost un om drept, foarte muncitor, bun cunoscător al Orientului, dar lipsit de scînteia geniului militar în condiţii de război. Pentru a apăra Canalul Suez şi a menţine ordinea în ţară, el crease un organism greoi şi complicat, plasînd majoritatea efectivelor într-o zonă îngustă a deltei Nilului şi de-a lungul căii de apă ce leagă Mediterana de Marea Roşie şi lăsînd spaţiul larg al Peninsulei Sinai liber înaintării nestînjenite a inamicului. De aceea, se zicea, în ironie, că nu armata engleză apăra Canalul ci invers, Canalul apăra pe cei 100 000 de soldaţi britanici înşiruiţi pe malul său vestic.

Dacă Sir John Maxwell deţinea, în acel timp. întreaga putere militară, şeful administraţiei civile era Sir Henry

Mac Mahon, cu idei mai pragmatice, şi care a reuşit să înţeleagă, în scurt timp, importanţa sprijinirii unei revolte arabe în spatele frontului otoman, ducînd tratative în acest sens cu notabilităţile din Hedjaz unde se va aprinde în 1916 flacăra insurecţiei. Sir Reginald Wingate, al treilea personaj britanic important de la vest de Suez, comanda, în Sudan, armata anglo-egipteană de ocupaţie, purtînd titlul de „Sirdar", ceea ce îngloba atît atribuţii militare' cît şi civile.

Cînd Lawrence, Woolley şi Newcombe au ajuns la Cairo, spre sfîrşitul anului 1914 şi începutul lui 1915, Intelligence Service din capitala egipteană era în plină organizare. Maxwell numise în fruntea serviciului secret militar şi civil pe colonelul Gilbert Clayton, un ofiţer de artilerie detaşat din armata. Sudanului, care, îndeplinind in trecut diverse funcţii în aparatul administrativ, cunoştea bine resorturile vieţii politice din lumea musulmană. El lăsă întreaga libertate echipei trimise de la Londra, numă- rînd în rîndurile sale, în afara celor trei căutători ai „drumului lui Moise“, pe Philip Graves, ziarist, fost corespondent al lui „Times" în Turcia, şi Audrey Hebert, membru al parlamentului, cărora li se vor alătura şi alte personaje, printre care şi directorul lui Ashmolean Museum din Oxford, Hogarth, conducătorul săpăturilor arheologice de la Karchemish. Acesta din urmă fusese mobilizat în Royal Navy Volontary Reserve, unde primise gradul de căpitan de corvetă fiind trimis apoi în Egipt pentru a lucra în serviciile lui Clayton, cu grad de maior.

Echipa lui Clayton se instală în hotelul „Savoy" din Cairo, trecînd imediat la treabă. Newcombe organiză serviciul de spionaj ; Woolley pe cel de propagandă ; Audrey Hebert fu însărcinat cu poliţia politică. Lawrence era, în principiu, ofiţer cartograf, dar avea şi alte misiuni. El descifră împreună cu Clayton ordinea de bătaie a inamicului şi elaboră un manual pentru uzul ofiţerilor în campanie. în vederea obţinerii de informaţii necesare muncii sale, Lawrence se va ocupa personal de interogarea prizonierilor. „Philip Graves şi Lawtence petreceau printre prizonieri cea mai mare parte a timpului lor şi ajunseseră să ştie mai mult despre armata turcă decît înşişi comandanţii turci" avea să scrie mai tîrziu Newcombe. Lawrence păstra în memorie din peregrinările sale

anterioare prin Orient, cele mai mici detalii şi cînd acest ofiţer englez vorbea cu un prizonier otoman despre satul

său citind nume de notabilităţi ale ţinutului şi menţionînd amănunte privind familiile acestora şi rudele lor, soldatul inamic, de regulă un ţăran analfabet, nu mai reuşea să mintă şi povestea tot ceea ce ştia.

Se pare că de-abia sosit în Egipt, Lawrence reuşise să stabilească destul de repede contactul cu amicii şi agenţii pe care-i lăsase în Siria. După toate aparenţele, el era organizatorul unei reţele de spionaj în această ţară de care avea să se ocupe şi în continuare păstrînd o strînsă legătură cu agenţii săi, pe tot parcursul războiului. Dintr-o scrisoare trimisă la 15 ianuarie 1915, din Cairo, lui Hogarth, adică la mai puţin de o lună după sosirea sa în Egipt, se poate desprinde mai precis unele aspecte ale misiunii ce o îndeplinea. Lawrence era în măsură, atunci, să-i indice prietenului său din Oxford, toate posturile în care fuseseră afectaţi armatei otomane arheologii germani (şi ei cu activităţi duble) pe care îi întîlnise în cursul şederii în Siria înainte de război. Lawrence cunoştea, de asemenea, la amănunt, ceea ce se petrecea la Karchemish, inclusiv numele lucrătorilor indigeni, rămaşi paznici la şantierul abandonat.

Din primele săptămîni ale activităţii sale la Cairo, Lawrence devenise o rotiţă extrem de importantă în angrenajul lui Clayton'şi oricît de mari ar fi fost calităţile sale era totuşi de mirare că un simplu sublocotenent putea să se bucure de o autoritate atît de complexă, ceea ce lasă să se subînţeleagă că, încă din acea perioadă, Thomas Edward avea legături directe cu personaje politice şi militare de la Londra, trimiţîndu-le informaţii fără a le mai trece prin statul major de la Cairo. El purta o corespondenţă permanentă cu Hogarth, înainte ca acesta să vină la Cairo. Or, Hogarth ocupa, în acel moment, un post important într-un serviciu de informaţii şi era legat printr-o strînsă prietenie de Sir Edward Grey, pe atunci ministru al afacerilor externe. Lawrence avea, probabil, şi alţi amici în serviciile respective din Anglia, deoarece, odată Hogarth trimis la Cairo, Thomas Edward şi-a păstrat, în mod evident, contactele independente fie cu War Office, fie cu Colonial Office, fie cu statul major imperial. Nu s-a aflat niciodată .numele personalităţilor cu care era în legătură, dar numai existenţa unui fir direct este de natură să explice laturile ascunse ale carierii lui în Egipt şi în alte părţi urjde va ajunge în anii războiului.

în 1915, Intelligence Service din Cairo, continuîndu-şi linia sa politică în direcţia separării Istanbulului de populaţiile din Arabia, se străduia să atragă în joc pe micii suverani semiindependenţi de pe coasta estică a Mării Roşii, în martie al aceluiaşi an, Lawrence şi Newcombe s-au deplasat la Kunfida, între Djeddah şi Aden, unde îşi avea reşedinţa Idrissi, emirul ţinutului Assir, pentru a încerca să-1 determine să se revolte împotriva otomanilor. Idrissi ezita, neavînd curaj să se ridice împotriva forţelor otomane care, de bine de rău, continuau să controleze aproape întreaga Arabie, prin garnizoanele cantonate în diverse puncte fortificate. Lumea arabă nu era încă pregătită de revoltă şi, în plus, strategia Intelligence Service-ului din Cairo se afla în divergenţă cu politica guvernului Indii- lor, de care depindea operaţiunile în Marea Roşie, acesta considerînd că exaltîndu-se sentimentul de independenţă în Arabia se risca pericolul unor tulburări din partea indienilor musulmani, impacientaţi de tutela englezească.

La sfîrşitul lui 1915, Lawrence va juca un rol mai puţin cunoscut, în' operaţiunile de pe frontul Caucazului, ce se pare câ a ajutat mult la cucerirea Erzerumului de către armata rusă. La mijlocul lui octombrie, trupele marelui duce Nicolae, sprijinite în înaintarea lor de rebelii armeni, reuşiseră să ajungă în preajma acestui oraş şi să-l înconjoare. Lawrence, care, încă de cînd era la Karchcmish, întreţinuse-legături cu autonomiştii armeni, va furniza la cererea prietenilor săi de la Londra, numele unor ofiţeri ce comandau trupele otomane asediate şi care aparţineau unor organizaţii naţionaliste armene şi arabe. Londra transmisese comunicările de rigoare la Petrograd, făcîndu-se astfel posibilă contactarea la faţa locului a ofiţerilor armeni şi arabi indicaţi de Lawrence, ceea ce va permite trupelor ruseşti să intre în Erzerum fără a trage un foc de armă.

în martie 1916, Thomas Edward, care era acum căpitan, -primind instrucţiuni secrete direct de la Londra, se deplasă, împreună cu Audrey Hebert, în Mesopotamia, cu misiunea de a încerca să salveze armata britanică, înconjurată de trupele otomane, la Kut El-Amara, pe cursul inferior al fluviului Tigru.

Britanicii debarcaseră pe teritoriul actualului Irak, în noiembrie 1914, sub comanda generalului Nixon, ocv.pînd portul Bassra. Anul următor, armata britanică continuă înaintarea ʲavînd ca obiectiv cucerirea Bagdadului. Dis

tanţa de la ţărmul Zonei Golfului şi pînă la vechea capitală a califilor arabi măsura 800 km, pe care trupele britanice trebuia s-o străbată prin regiuni mlăştinoase, inospitaliere sau prin zone aride de deşert. La 28 septembrie 1915, divizia a 6-a britanică purtă o bătălie înverşunată împotriva armatei otomane, formată îndeosebi din soldaţi arabi, la 160 km de Bagdad, în apropierea oraşului Kut El-Amara. Automobilele blindate, aviaţia şi canonie- rele fluviale intrară în acţiune înfrîngînd rezistenţa inamică. A doua zi, cavaleria engleză ocupă Kut-El-Amara, întreaga armată britanică continuîndu-şi apoi înaintarea de-a lungul Tigrului. Dar la 22 noiembrie, ajungînd în preajma ruinelor antice -ale capitalei sasanizilor de la Ctesiphon, nu departe de capitala irakiană, cei 20 000 de oameni ai generalului Townsend, ce conducea acum operaţiunile, dădură peste corpurile de armată 12 şi 13, formate din trupe anatoliene care veniseră de la Bagdad şi Mossul, sub comanda unui tînăr general turc, Kallil Paşa, însoţit şi sfătuit de bătrînul felmareşal prusac von der Golz, vechiul reorganizator al armatei otomane. De data aceasta, sorţii bătăliei fură nefavorabili britanicilor. Townsend pierdu 4 000 de oameni, fiind nevoit să se retragă precipitat, cale de 125 km, pentru a se închide în oraşul Kut El-Amara ce va fi repede înconjurat de soldaţii lui Kallil Paşa comandaţi, în mare parte, de ofiţeri germani. Astfel începu lungul calvar al garnizoanei de la Kut El-Amara. Eforturile repetate ale corpului expediţionar britanic, de a-i despresura pe camarazii lor asediaţi, se dovediră zadarnice, pierderile fiind extrem de ridicate de fiecare dată.

Cînd trecu şi iarna, fără să se găsească nici o soluţie dramei trăite de garnizoana înfometată şi lipsită din ce în ce mai mult de muniţie, War Office, încercă, cu disperare, o ieşire din situaţia creată, trimiţîndu-i pe Lawrence şi

Hebert să negocieze cu Kallil Paşa eliberarea armatei încercuite. Cei doi ofiţeri englezi debarcară la Bassra, apoi, urcînd de-a lungul Tigrului, ajunseră la linia frontului. Statele majore ale corpului expediţionar erau instalate pe nave ancorate în apele'fluviului, în timp ce trupele combatante înotau în noroi pe mal, decimate de febră, dezinterie, fiind înregistrate chiar şi cazuri de holeră.

Şefii armatei din Mesopotamia primiră destul de inamical sosirea celor doi emisari de la Cairo. Ei ignorau rolul şi instrucţiunile exacte ce le aveau aceştia. Mulţi dintre ofiţerii comandanţi sperau să rupă, prin forţa armelor,

cercul înconjurător al asediatorilor şi să elibereze garnizoana Kut-ului. Ei bănuiau că Lawrence şi Hebert veniseră să negocieze retragerea turcilor, ceea ce li se părea puţin cavaleresc, contrar spiritului şi tradiţiilor armatei britanice.

„Sosirea mea nu satisfăcea deloc pe şefii armatei în campanie. Doi generali avură bunăvoinţa să îmi explice că misiunea mea (pe care n-o cunoşteau deloc) era dez-onorantă pentru un ofiţer (ceea ce nici nu eram de fapt)" — avea să-şi amintească mai tîrziu Lawrence. Sir Percy Cox, Chief Political Officer (rezidentul politic) in Mesopotamia refuză, la rîndul său, să se asocieze la negocieri.

Lawrence şi Hebert dispuneau însă de acreditări solide şi in ciuda rezistenţelor întîmpinate, se îndreptară. însoţiţi de un colonel al corpului expedition ar., spre liniile otomane, sub protecţia unui simplu drapel alb. Legaţi la ochi, e: fură conduşi în faţa lui Kallil Paşa, comandantul şef al •trupelor inamice, un om tînăr, în vîrstă de ,32 de ani. a cărui rapidă ascensiune se datora, în bună măsură, rude-niei cu Enver Paşa, liderul triumviratului ce conducea în acel moment imperiul. Generalul otoman îi primi cu dem-nitate, se arătă distant şi refuză cu indignare oferta unui milion şi apoi a două milioane lire sterline de aur pentru a lăsa garnizoana de la Kut să iasă liberă din oraş. Singurul lucru ce-1 acceptă a fost schimbul a 1 000 de răniţi contra unui număr egal de prizonieri anatolieni, ţinînd însă să precizeze ca între ei să nu fie soldaţi arabi, pe care tot ar fi fost obligat să-i împuşte pentru dezertare. Emisarii englezi încercară să obţină asigurarea că atunci cînd Kallil va intra în Kut El-Amara nu va persecuta populaţia civilă ce se arătase favorabilă armatei britanice. Kallil zîmbi cu condescendenţă la solicitarea englezilor dar nu vru să promită nimic, menţionînd totuşi, că nu va folosi „mijloace extreme[1]'. Şi în parte se ţinu de cuvînt, spînzurînd doar nouă persoane după cucerirea Kut-ului, ceea ce pentru tînărul general otoman, ce se distinsese în mod deosebit în cursul masacrelor săvîr.şite împotriva populaţiei armene, cu un an mai înainte, era o dovadă extremă de moderaţie şi bunăvoinţă. La 28 aprilie, după un asediu de 143 de zile, generalul Townsend capitulă, împreună cu 3 000 de soldaţi englezi şi 6 000 de indieni, după ce distruseseră tunurile şi muniţia rămasă. Jumătate din aceştia nu se vor mai întoarce .din prizonierat, murind prin lagărele otomane.

Townsend va fi eliberat, în ultimele zile ale războiului, fiind

trimis să anunţe englezilor cererea de armistiţiu şi acceptarea capitulării întregii armate a Imperiului otoman.

Lawrence şi Hebert făcuseră toţ ce era. eu putinţă să salveze garnizoana Kut-ului dar, după cum am văzut, eforturile lor se dovediseră infructuoase. în luna mai, după o călătorie inconfortabilă pe zăduful Mării Roşii, cei doi se reîntoarseră în Egipt, aducînd cu ei un raport incendiar asupra modului învechit, birocratic, lipsit de inteligenţă, dezorganizat, în care corpul expediţionar britanic purta războiul în Mesopotamia. Raportul era destinat ministerului de război de la Londra, dar generalul Archibald Murray, care tocmai luase comanda armatei din Egipt, pierdu o noapte pentru a-1 mai albi înainte de expediere. Comandamentul din Cairo înţelegea perfect că drasticele critici formulate de Lawrence nu vizau numai armata din Mesopotamia, ele adresîndu-se armatei engleze în general şi celei din Egipt în particular. Lawrence, care nu era, nici aşa, prea popular la cartierul general din Cairo, va fi considerat în continuare o adevărată oaie neagră în rîndu- rile pedanţilor şi birocraţilor ofiţeri britanici.

Sir Archibald Murray, pînă în ianuarie 1916, şeful statului major imperial de la Londra, fusese numit, pentru scurt timp, comandant al forţelor britanice de pe Canalul Suez, urmîndu-i, în martie, lui Sir John Maxwell, la şefia întregii armate din Egipt. Murray se conducea după tradiţiile cele mai stricte ale armatei engleze. Om de birou, nu se interesa nici de trupă, nici de detaliile operaţiunilor militare şi nu mergea niciodată pe teren. în ce priveşte complicaţiile politicii indigene, nici nu dorea să le cunoască. Era deci net impermeabil la metodele lui Clayton şi ale echipei sale care în acea perioadă acorda întreaga atenţie problemelor arabe.

Clayton formă în serviciile sale un departament sper cial numindu-1 Arab Bureau căruia îi fură afectaţi printre alţii Hogarth şi Lawrence. Era ,,un mic stat major politic, de spionaj şi război“, lucrînd direct cu Sir Mac Mahon, înaltul comisar britanic în Egipt! Acest departament special, folosea 15 ofiţeri şi desfăşura activităţi din cele mai diverse, printre care şi publicarea unui „Arab Bulletin", foaie de informaţii şi propagandă ce era difuzată nu numai în rîndurile ofiţerilor englezi dar şi ale păturilor conducătoare egiptene. Pe primul plan al preocupărilor lui‘Arab Bureau se afla Hedjazul şi revolta ce era pe cale să izbuc- • nească în această regiune a Arabiei. Dar în cadrul statului

major al armatei clin Egipt, orientarea respectivă nu se dovedea a fi prea bine privită mai cu seamă că în această afacere erau angrenaţi înaltul comisar şi Sirdarul, lăsînd în umbră pe comandantul şef, generalul Murray, ostil unei campanii ce concura propriile sale operaţiuni.

Certurile dintre marii şefi se ^ăsfrîngeau asupra birourilor inferioare. Pînă la mijlocul anului 1916, serviciul lui Clayton a fost comun pentru militari şi pentru civili. Din- trodată, la iniţiativa gericraiului Linden Bell, şeful de stat major al lui Murray, serviciul de informaţii condus de Clayton fu scindat. Clayton rămînea să se ocupe de Arab Bureau trecut în dependenţa administraţiei civile. La conducerea biroului militar a lui Intelligence Service fusese numit un anume colonel Holdich, care decise să-l păstreze pe Lawrence în subordinea sa. Dar Lawrenge nu vroia să rămînă un simplu ofiţeraş de birou şi de aceea făcu apel la legăturile sale directe de la Londra care dispuseră transferarea lui, din nou, la Arab Bureau fără să mai consulte comandamentul de la Cairo. în octombrie 1916, Lawrence se îmbarcă pentru Djeddah, vizitînd întîia oară Hedjazul unde peste puţin timp va începe să joace marea carte a vieţii sale care-i va aduce o faimă de necontestat.

Cînd un anume Shakespeare îşi pierde capul

Vreme îndelungată, în antichitate, Arabia fusese prezentată ca un imens deşert de piatră şi nisip, pîrjolit de un soare devorant şi lipsit complet de viaţă. Din timp în timp, cîte un negustor venind din Indii, încărcat de fildeş, bijuterii şi mirodenii, îndreptîndu-se spre Tyr şi[1] Biblos, pe ţărmul Mediteranei, povestea cu emoţie despre regatele întîlnite în drum de caravana sa, făcînd descrieri entuziaste ale oraşelor ascunse în spatele dunelor de nisip ale deşertului. Ptolomeu număra numai în „Arabia Felix“, zona mărginaşă a litoralului Mării Roşii, 170 de localităţi, dintre care şase metropole şi cinci oraşe regale.

Vrînd să ştie ce se află cu adevărat în spatele legendelor, Augustus, ordonă proconsulului său din Egipt, Aelius Gallus, să invadeze peninsula şi să ocupe bogatele oraşe, în anul 24 î.e.n., acesta îşi trimise legiunile în Arabia. Ele nu găsiră aici decît pământuri sterile şi dezolante, locuite de triburi sălbatice. Majoritatea soldaţilor romani au pierit

de sete, foarte puţini reuşind să se mai întoarcă în Egipt pentru a-i raporta proconsulului sfîrşitul tragic al expediţiei.

Mai tîrziu, prin secolul al VII-lea al erei noastre, cînd Mahomed înfiinţînd o nouă religie şi urmaşii săi o nouă putere militară, începeau marea cucerire arabă, lumea întreagă îşi aţinti privirile spre Arabia. De aici, din inima peninsulei, pornise galopul impetuos al călăreţilor arabi spulberînd, în cale, orice împotrivire şi punînd bazele unui imens imperiu ce se întindea de la poalele Pamirului şi Caucazului, peste întreaga Asie de sud-vest şi Africa de nord, pînă în Peninsula Iberică la poalele Munţilor Piri- nei. Rînd pe rînd, deasupra principalelor insule ale Mediteranei •— Cipru, Creta, Sicilia, Sardinia, Corsica fu înălţat steagul verde al Profetului.

Urmară secolele de înflorire ale civilizaţiei arabe, cu splendidele sale centre de la Damasc, Bagdad, Cairo, Cordoba, ce au îmbogăţit tezaurul culturii universale cu opere de preţ în multe domenii. Apoi seldjukizii veniţi din stepa turanică, mongolii lui Gingis Han, tătarii lui Tamerlan şi. in sfîrşit, turcii otomani ciuntiră, rînd pe rînd, Imperiul arab, punînd capăt perioadei sale de strălucire. Jn veacul al XVI-lea teritoriile din Asia şi Africa, locuite de arabi, au trecut în întregime sub stăpînirea otomană, pentru patru sute de ani, sultanii de la Istanbul preluînd toate însemnele credinţei pornite de la Mecca pe care le vor pune în slujba intereselor lor politico-militare.

în Arabia propriu-zisă, cucerirea otomană se desfăşură mult mai anevoios şi incomplet. După ce fuseseră ocupate marile oraşe ale Orientului Arab — Damascul, Alepul, Bagdadul, Bassra, Mecca, Ierusalimul, Cairo — sultanul Soliman Magnificul hotărî să supună şi triburile beduine din regiunile periferice. în acest scop, porunci paşei din Damasc să înainteze în Arabia centrală — Nedjd şi Hail — în fruntea unor unităţi de ieniceri trimise special de la Stanbul. Armata otomană se înfundă astfel în inima Peninsulei Arabice fără să cunoască terenul, potecile din zonele de deşert, sursele de apă. însetaţi, loviţi de insolaţie, ienicerii se împrăştiară printre dune în căutarea unui pic de umbră şi umezeală. Rătăcind în cerc, sub un cer incandescent, întreaga armată pieri pînă la ultimul soldat, repetînd alte întîmplări ale istoriei cînd oştile străine, plecate să cucerească Arabia, dispăruseră fără urme, ca un fluviu înghiţit de nisip. Paşa din Damasc, care conducea

expediţia, fu găsit mort de beduinii în trecere, strîngind în pumn o tăbliţă de argilă cu cîteva cuvinte zgîriate pe ea : „Nu trebuia să mi se ceară să înving soarele !“.

Formal, micile emirate răspîndite pe teritoriul Arabiei se aflau sub suzeranitate otomană. La începutul secolului, după construirea liniei ferate Damasc-Medina, otomanii aveau garnizoane de-a lungul provinciilor ce mărgineau litoralul estic al Mării Roşii, de la Golful Akaba şi pînă la Aden — în Hedjaz, Assir, Yemen. Dacă în Hedjaz, sultanul reuşise să-şi implanteze garnizoane, inclusiv la locurile sfinte Mecca şi Medina, în Nedjd triburile beduine îşi păstraseră o autonomie completă.

Emiratul Nedjd, din centrul Arabiei, avea un regim militaro-teocratic, născut din doctrina religioasă a unui teolog pe nume Abdul Wahab, care în secolul al XVIII-lea se ridicase împotriva cultului oficial de la Mecca, preconi- zînd o purificare a religiei islamice. în acel timp, aproape toţi arabii care trăiau în afara peninsulei, se aflau sub stăpînirea otomană, iar cei din deşertul central se serveau de autonomia lor pentru a se ucide între ei, în cursul unor nesfîrşite războaie intertribale.

Abdul Wahab, pornind de la preceptele Profetului, considera că sarcina cea mai urgentă era unificarea triburilor nomade, regruparea lor în numele unui ideal religios. Dar care putea fi acel ideal ? O nouă religie ? Doctrina lui Abdul Wahab nu se vrea aşa ceva. Ea preconiza doar o reîntoarcere la credinţa iniţială propovăduită de Mahomed, la purificarea cultului şi a vieţii credincioşilor. Noua doctrină dorea să cureţe Islamul de formele adăugate ulterior, rezumîndu-1 la principiile de ba^ă ce se cereau îndeplinite de orice credincios : să respecte cu stricteţe orele de rugăciune ; să dea în fiecare săptămînă pomană la cei săraci ; să postească în luna Ramadanului ; să facă, dacă îi era posibil, un pelerinaj la Mecca. Doar rugăciunile, pomenile şi postul îi conduceau pe credincioşi la Alah. Restul nu era. după părerea lui Abdul Wahab, decît ipocrizie, idolatrie, blasfemie.

Marii prelaţi de la Mecca nu puteau tolera, desigur, asemenea învăţături reformatoare, aşa că Abdul Wahab a trebuit să fugă, găsindu-şi adăpost în Nedjd. Şef al beduinilor din Nedjd era, în anul 1749, cînd Abdul Wahab a ajuns la Daraya, emirul Mohammed Ibn Saud, războinic cu faimă în toată regiunea. Şi s-a nimerit că războinicul căuta o doctrină care să-l întărească puterea, iar predicatorul

avea nevoie de o sabie capabilă să-i răspândească învăţătura (unirea dintre doctrină şi sabie a fost întărită prin căsătoria fiicei lui Abdul Wahab cu emirul Mohammed Ibn Saud). Aşa s-a născut wahabismul ce avea să joace un rol de seamă în istoria următoare a Arabiei.

Stăpîn pe Nedjd, Mohammed Ibn Saud şi-a propus să-şi întindă puterea şi în restul Arabiei. Atunci sultanul de la Istanbul, Mahmud I a ordonat guvernatorilor săi din Bassra, Bagdad şi Djeddah, paşilor din Cairo şi Damasc, să trimită oşti pentru a-i extermina pe eretici. Expediţiile otomane eşuară una după alta, iar wahabismul continuă să se întindă. în 1765, la moartea sa, Mohammed Ibn Saud îl lăsă conducător pe fiul său, Abdel Aziz, care s-a proclamat rege al întregului Nedjd. în 1792, se stinse din viaţă, în vîrstă de 96 de ani, şi întemeietorul doctrinei, Abdul Wahab. Abdel Aziz era acum nu numai rege dar şi iman al sectei wahabite. Fiul său Saud, denumit cel Mare, care îi urmă la conducere în 1803, reuşi ca în decurs de cinci ani să cucerească întreaga peninsulă. Faima sa devenise atît de mare, îneît Napoleon îi va trimite un agent diplomatic pentru a-1 îndemna să pornească lupta împotriva otomanilor promiţîndu-i bani şi arme. în 1812, cînd cavaleria w’ahabitâ pătrunse în Siria şi Mesopotamia, înalta Poartă, care tocmai încheiase un război cu Rusia, era în situaţia de a putea trimite trupe disponibile împotriva wahabiţilor, în timp ce Napoleon înglodat în campania din Rusia, numai de Arabia nu-i mai ardea în acel moment. Moartea accidentală a lui Saud cel Mare, în 1814, la asediul Taifului, însemnă o adevărată catastrofă pentru arabi. Trupele egiptene, trimise în Arabia de vice-regele Egiptului, Mohammed Aii, la solicitarea sultanului de Ia Stanbul. învinse repede pe urmaşii lui Saud. în 1818, ultimul şef militar wahabit, Abdallah, capitulînd, fu trimis la Istanbul unde i se tăie capul.

Wahabismul avea să cunoască o nouă renaştere, la începutul secolului nostru, cînd Abdel Aziz Ibn Saud, unul din strănepoţii lui Saud cel Mare, cuceri puterea în Nedjd, devenind emir în noua capitală Riad (vechea reşedinţă Daraiya fusese distrusă din ordinul sultanului).

Abdel Aziz Ibn Saud avusese o copilărie agitată. Tatăl său, Abdur Rahman, cîrmuitorul emiratului Nedjd din Arabia centrală, fusese izgonit de la Riad de beduinii shammari, conduşi de un şef local, Mohammed Ibn Raşid, ce îşi avea reşedinţa în orăşelul Hail. Acesta ocupase Ria

dul, în 1890, după o luptă în cursul căreia pierise doi fraţi ai cîrmuitorului Nedjd-ului. Emirul Abdur Rahman se refugiase atunci, împreună cu familia, în Kuweit.

în cursul unui scurt popas, în oaza El Harik, un emisar al autorităţilor otomane, care căutau să semene, pe cît se putea, zîzanie între şefii arabi, îi oferi sprijinul militar al imperiului împotriva duşmanului său Raşid, cu condiţia să accepte deplina suzeranitate a sultanului asupra ţării sale şi instalarea unei garnizoane turceşti la Riad. Abdur Rahman, al cărui strămoş, emirul Abdallah, fusese decapitat în faţa porţii seraiului de la Topkapî, refuză propunerea, cu indignare, lovindu-1 în faţă pe emisar. Acesta, întors la Istanbul, povesti episodul şi sultanul îl declară pe Abdur Rahman în afara legii, putînd fi ucis imediat ce ar fi fost prins, fără proces, pentru atentat la securitatea internă a imperiului.

însoţit de fiul său, Abdel Aziz, care nu împlinise zece ani şi de trei servitori credincioşi, Abdur Rahman rătăci o vreme printre dunele de nisip ale înfricoşătorului deşert Rub Al Khali reuşind să ajungă pînă la urmă în Kuweit, unde va rămîne mult timp, ca refugiat, împreună cu întreaga sa familie trimisă acolo mai înainte..

în ianuarie 1902, fiul lui'Abdur Rahman, Abdel Aziz, un tînăr vînjos, înalt de statură (măsura aproape doi metri) şi plin de curaj, care tocmai împlinise 21 de ani, pătrunse într-o noapte, în Riad, pe furiş, cu o mînă de servitori credincioşi, şi ocupînd, prin surprindere, fortul unde se afla guvernatorul lăsat acolo de şeful shammarilor, îl ucise şi puse stăpînire pe oraş, raliindu-şi populaţia. Tatăl său, întoreîndu-se în oraş, îi va ceda conducerea procla- mîndu-1, în cadrul unei ceremonii, emil’ al Riadului.

Urmară doi ani de ciocniri neîncetate între supuşii noului emir şi beduinii shammari ai lui Raşid. Acesta, făcînd act de supunere sultanului, a cerut, totodată, sprijin militar împotriva adversarului său. Autorităţile otomane, îngrijorate de creşterea popularităţii tînărului emir al Riadului, a cărui faimă se întindea în toată Arabia centrală stîrnind un vînt de nesupunere în aceste regiuni periferice ale imperiului, hotărîră să intervină pentru a pune capăt activităţii sale rebele. De acord cu sultanul, şeful Seraskieratului (ministrul de război) dădu ordin guvernatorului din Bagdad să termine cît mai repede cu Abdel Aziz, să-l captureze viu sau mort şi să-i trimită capul la Istanbul.

La începutul lui iunie 1904, opt batalioane otomane de infanterie, întărite cu doua baterii de artilerie purtată pe catîri, se adunară la Samara, pe malurile fluviului Tigru şi, împreună cu călăreţii shammari ai lui Raşid, începură marşul spre sud în direcţia Riad. După o lună şi jumătate, corpul expediţionar otoman se va întîlni cu luptătorii lui Abdel Aziz în apropiere de satul Bukarya. Superioritatea numerică şi în armament a trupelor otomane, în special artileria, cu ale cărei efecte beduinii nu erau obişnuiţi, plus rănirea lui Abdel Aziz, de o schijă de obuz, determinară rezultatul bătăliei. Mica oaste a emirului fu împrăştiată, şi numai efectele căldurii, ce epuizase pe soldaţii otomani, împiedicîndu-le deplasarea, îl salvă de la un dezastru total.

Dar Abdel Aziz reuşi să-şi refacă rapid forţele, raliindu-şi alte şi alte triburi beduine şi în cea de a doua bătălie, desfăşurată lîngă satul Shinanah, la nord de Riad, norocul îi surise. Rămăşiţele corpului expediţionar otoman înfrînt de şarja impetuoasă a cavaleriei beduine, încercînd o retragere ordonată, rătăciră drumul prin deşert, depăr- tîndu-se de linia puţurilor de apă, păstrătoare de viaţă. Cu pielea feţei şi a mîinilor jupuită de razele neiertătoare ale soarelui, chinuiţi cumplit de sete, soldaţii otomani, incapabili pînă la urmă să mai depună vreo rezistenţă, deve- niră o pradă uşoară pentru luptătorii beduini : din opt batalioane de infanterie şi două baterii de artilerie doar 20 de supravieţuitori reuşiră să mai ajungă în garnizoana lor.

în pofida răsunătorului succes, Abdel Aziz nu-şi pierdu simţul realităţii şi se arătă destul de precaut, înţelegînd că o nouă ciocnire cu forţe otomane mai numeroase, ar fi putut prea bine să nu-i mai fie favorabilă. Apelînd la prietenia emirului Mubarak al Kuweitului, pentru sprijin diplomatic, obţinu, prin intermediul relaţiilor acestuia, o înţelegere cu autorităţile imperiului : în schimbul acceptării unei forţe militare otomane în regiunea Quasim, a instalării de garnizoane ale acestora în oazele Buraida şi Anaiza, sultanul recunoştea suzeranitatea lui Abdel Aziz asupra întregii provincii Nedjd, Nu va trece decît un an de la instalarea lor şi spre sfîrşitul lui 1905, garnizoanele otomane din Quasim, care fuseseră tot timpul hărţuite de misterioase bande de briganzi, plătite fără îndoială de emirul din Riad, părăsiră complet regiunea, aceasta trecînd

din nou sub ocîrmuirea unică a lui Abdel Aziz, viitorul întemeietor al Arabiei Saudite şi primul rege al noului stat.

Era tocmai perioada în care englezii, punînd temeinic piciorul în Zona Golfului, începuseră să se intereseze tot mai mult de Arabia. La sfîrşitul lui august 1907, cabinetul de la Londra semnase la Petersburg o convenţie cu regimul ţarist din Rusia, prin care cele două puteri îşi împărţeau sferele de influenţă în regiunea Asiei centrale. Zona de nord a Persiei era destinată influenţei Rusiei, zona de sud-est a acestei ţări (Belucistanul) precum şi Afganistanul — Angliei. O scrisoare anexată la convenţie viza şi Zona Golfului unde Anglia deja exercita un rol de poliţie.

Prezenţa englezilor îngrijora pe Abdel Aziz Ibn Saud, temător de o intervenţie a acestora în sprijinul otomanilor ‘doritori să-şi restabilească dominaţia asupra întregii Arabii, îngrijorarea sa nu era lipsită de temei ţinînd seama de faptul că în acel moment influenţa Angliei la Istanbul rămânea încă puternică. Prin intermediul emirului kuweitian Mubarak, vechiul său prieten, Abdel Aziz fu asigurat ca în conflictul cu otomanii, Anglia va păstra o strictă neutralitate, precizare ce suna mai mult a îndemn la nesupunere, englezii neavînd nici un interes să menţină autoritatea Istanbulului în apropierea Zonei Golfului unde se infiltrau din ce în ce mai insistent.

Profitînd de ostilităţile italo-otomane din Libia şi de angrenarea Imperiului otoman în războiul balcanic, Abdel Aziz Ibn Saud se gîndi să-şi extindă puterea -şi asupra altor regiuni ale Arabiei. între Kuweit şi şei căţele de pe aşa-numita „Coasta Piraţilor[11], de-a lungul litoralului “vestic al Zonei Golfului, se întindea o regiune nisipoasă, săracă şi dezolantă, Hassa. Era o regiune slab populată dar cînd venea sezonul pescuitului de perle atunci totul se schimba, locurile devenind centrul unei intense activităţi comerciale. Triburile care îşi păşteau în mod obişnuit turmele de oi şi capre în interior, migrau spre ţărmul Golfului, pentru a intra în relaţii de'negoţ cu locuitorii de pe litoral şi din arhipelagul Bahrein, aflat în faţa coastei. în acea epocă, Hassa era administrată de un guvernator otoman, instalat la Hufuf, capitala provinciei. Trimişi ai populaţiei din Hufuf, se prezentară la Riad rugîndu-1 pe emir să-i elibereze de administraţia otomană abuzivă şi jefuitoare ce făcea imposibilă viaţa locuitorilor autohtoni.

Răspunzînd solicitării, intr-o noapte făi ă. lună, Abdel Aziz Ibn Saud, însoţit de şapte sute de luptătoii, s-a stie-

curat printre palmierii oazei pînă la zidurile înconjurătoare, de cetate, ale oraşului Hufuf, străjuite de turnuri înalte în care vegheau sentinele otomane. Doisprezece războinici wahabiţi escaladară zidurile, pe scări din fibre de palmier, şi înjunghiind sentinelele deschiseră una din porţi pentru a permite grosului trupei să pătrundă în oraş. Lovitura fusese atît de rapidă şi lipsită de cel mai mic zgomot încît nimeni nu dădu-alarma.

Oraşul continua să doarmă învăluit într-o linişte profundă. Coloana wahabiţilor se îndreptă direct spre citadelă — o mare clădire pătrată ce domina oraşul, înconjurată de mici forturi auxiliare. Spre norocul invadatorilor, - grilajul porţii citadelei era ridicat şi podul mobil coborît. Gărzile, surprinse în somn, fură masacrate. Soldaţii otomani nici nu avuseseră timp să-şi ia puştile din rastel în momentul cînd întreaga fortăreaţă se afla deja în mîinile războinicilor wahabiţi. Trupa' otomană fu dezarmată şi închisă în subteranele citadelei.

Guvematofflil turc, Ibrahim Paşa şi cîţiva soldaţi reuşiseră să se refugieze în moschee, convinşi că emirul din Nedjd nu va ataca niciodată un lăcaş de rugăciune. Dar acesta îi trimise vorbă paşei, printr-un parlamentar, că în cazul în care nu se predă va arunca moscheia în aer şi pentru a arăta că nu glumeşte pusese să se sape un tunel pentru a plasa o mină. Ibrahim Paşa consideră că era mai înţelept să accepte propunerile învingătorului. Douăzeci şi patru de ore mai tirziu, trupa otomană dezarmată, în frunte cu guvernatorul, părăsi Hufuf îndreptîndu-se spre portul cel mai apropiat pentru a se îmbarca pentru Bassra. De atunci, picior de soldat otoman nu va mai călca în Hassa. Ibn Saud devenise acum suveran al Nedjdului şi al Hassei.

Pentru a porni mai departe la cucerirea Arabiei, Ibn Saud'înţelesese că avea nevoie de o armată regulată, per- - manentă. care să nu se împrăştie în toate direcţiile, după fiecare campanie, aşa cum făceau războinicii beduini grăbiţi să se întoarcă cît mai repede la corturile lor. Soluţia preconizată de el era înfiinţarea unor colonii militare şi de muncă, capabile să răspundă în mod organizat la primul semnal.

Pentru început, Ibn Saud instală o mică colonie de voluntari în oaza Artawiya, la jumătatea drumului dintre

Nedjd şi Hassa. Pămîntul era sărăcăcios, doar cîteva hectare ce puteau fi lucrate ; vreo cincizeci de palmieri şi

patru-cinci fîntîni la mică adâncime completau peisajul. Voluntarii se puseră pe muncă cultivînd orz, grîu, alfa şi în scurt timp colonia deveni un sat înfloritor şi apoi un oraş. Alte colonii-garnizoâne se instalară la Dilam, Tha- diq, Shaqra. Armatei războinicilor colonişti i se dădu numele de „Ikwan“, în amintirea primelor armate victorioase ale Profetului. Cinci ani de la întemeierea coloniei iniţiale de la Artawiya, „Ikwan“-ul număra 50 000 de soldaţi.

Abdel Aziz Ibn Saud îşi formase această armată de războinici credincioşi, — care, renunţînd la coafurile triburilor lor, purtau pe cap turbanul alb al lui Abdul Wahab, întemeietorul religios al sectei wahabite — nu numai pentru a se apăra împotriva vechilor săi inamici, beduinii shammari. Ţinta sa era Hedjazul şi capitala sfînfă a acestuia, Mecca. între timp însă, izbucnise primul război mondial şi flăcările conflagraţiei se zăreau prin împrejurimi, sudul Mesopotamiei vecine fiind transformat în teatru de operaţiuni militare între britanici şi otomani. Ibn Saud, socotise, la un moment dat, că profitînd de războiul dintre ’ englezi şi otomani, ar putea repeta lovitura de la Hassa şi la Mecca. Dar dacă el l-ar fi alungat pe Hussein, marele şerif păzitor al locurilor sfinte şi garnizoanele otomane din Hedjaz, Anglia i-ar fi recunoscut oare suzeranitatea şi asupra acestei provincii ? Frământarea sa nu era lipsită de realism ţinînd seama că Royal Navy controla în acel moment întregul Golf şi cu forţa militară britanică nu puteai să te joci. Neştiind ce să facă, se duse din nou la vechiul său prieten din Kuweit, emirul Mubarak, care îl sfătui să ste.a liniştit, păstrînd neutralitatea în cursul războiului şi în nici un caz să nu încerce o campanie împotriva Hediazului.

Peste puţin timp, consulul englez din Kuweit, un anume căpitan Shakespeare se deplasă la Riad, ducînd tratative cu Ibn Saud Şi încercînd a-1 determina să declare război otomanilor. Suveranul Nedjdului şi Hassei refuză, motivînd că nu este pregătit pentru asemenea opţiune ; el înţelegea că în nici un caz englezii nu se grăbesc să-1 curteze şi să-1 flateze numai aşa, în sine, de dragul lui. Dar. autorităţile otomane de la Bagdad, aflînd de tratativele ce se duceau la Riad, trimiseră călăreţii triburilor shammare, însoţiţi de mai multe batalioane ale armatei regulate şi cu o puternică artilerie, împotriva lui Ibn Saud.

Bătălia se dădu la Jarrab, la nord de Artawiya, prima

colonie a Ikwanului. încleştarea extrem de sângeroasă, în

cepută în zori, se încheie la asfinţit prin retragerea trupelor otomane spre nord, fără ca vreuna din părţi să fi obţinut o victorie decisivă. în cursul luptelor, căpitanul Shakespeare, doritor să vadă noua armată a lui Ibn Saud la lucru, se instală pe o ridicătură de pămînt şi, aşezat comod într-un scaun pliant, urmări cu binoclul, modul cum cele două forţe adverse se măcelăreau între ele, în timp ce el îşi bea liniştit ceaiul. Dar calmul englezesc avea să-i joace festa şi să-i piardă capul. La un moment dat, o şarjă a călăreţilor shammari reuşi să pătrundă pînă la locul unde se instalase Shakespeare împreună cu secretarul său, şi înconjurîndu-i îi decapitară fără prea multă discuţie.

Succesorul nefericitului consul din Kuweit, colonelul Percy Cox. însoţit de maiorul Philby, un alt personaj celebru al spionajului britanic în Orientul Mijlociu, se va întîlni cu Abdel Aziz Ibn Saud la Oqair, în Hassa, în 1916, negociind un acord prin care suveranul Nedjd-ului se angaja formal de a nu ataca pe aliaţii Angliei şi a nu ajuta pe inamic. La rîndul lor, englezii se obligau să-i verse lunar o indemnizaţie de 5 000 lire sterline în aur, să-i furnizeze arme şi să-i acorde asistenţă dacă va fi obiectul unei noi agresiuni.

Maiorul Harry Saint John Bridger Philby, agent în serviciul guvernului Indiei, întîlnindu-1 pentru prima oară pe Ibn Saud la negocierile de la Oqair l-a considerat, din- tr-o privire, ca fiind cartea cîştigătoare pe care ar trebui să mizeze Anglia în jocul său politic din Arabia. Opiniile lui Philby, împărtăşite şi de superiorii săi, vor conduce la o lungă dispută cu branşa Intelligence Service-ului de la Cairo care considera că cel mai nimerit personaj apt de a-i ridica pr arabi la revoltă împotriva Imperiului otoman era şeriful Hussein de la Mecca. Şi cum, Ibn Saud, prefera să-şi păstreze neutralitatea, binevoitoare englezilor, dar totuşi neutralitate, echipa Intelligence-ului din capitala egipteană avu cîştig de cauză. Spre Hedjaz se vor îndrepta acum toate eforturile serviciilor secrete britanice, - sprijinind din răsputeri marea revoltă arabă declanşată de şeriful Hussein şi fiii săi. Nedjd-ul lui Ibn Saud fiind plasat pe un plan secundar. Dar runda următoare va aparţine suveranului wahabit care cu mult spirit diplomatic a ştiut

să se descurce pe parcursul primului război mondial, fără a se lăsa angrenat în conflict, aşteptîndu-şi cu răbdare rîndul.

In labirintul acordurilor secrete

Hedjaz, regiunea întinsă de-a lungul ţărmului estic al Mării Roşii, de la Golful Akaba şi pînă la sud de Djeddah, principalul său port, de unde începea Assir-ul şi mai departe Yemenul, se înfăţişa ca una din zonele cele mai populate, mai propice vieţii, clin întreaga Arabie. Pe văile dintre munţi, natura, înverzind în sezonul ploios, oferea hrană turmelor de oi, capre sau cămilelor şi chiar posibilitatea unor culturi agricole restrînse, a plantării de pomi fructiferi. în zona litoralului, cîteva mici porturi favorizau desfăşurarea negoţului cu ţările din apropiere, iar apele Mării Roşii, extrem de bogate în peşte furnizau alimentaţia de bază locuitorilor aşezărilor modeste de pe malurile sale. Reşedinţa politico-administrativă a Hedjazului se afla la Mecca, oraşul sfînt al Islamului, şi pelerinajele anuale ale musulmanilor veniţi din întreaga lume aduceau cîştiguri suplimentare localnicilor.

Începînd din secolul al VIII-lea, demnitatea de guvernator al locurilor sfinte fusese încredinţată membrilor familiei Banu Haşem, descendentă din profetul Mahomed, prin fiica sa Fatima şi nepotul său Hassan, cu titlu de mari şerifi, dar în timpul domniei sultanului Abdul Hamid al II-lea, puterea efectivă o deţinea guvernatorul otoman, sprijinit de garnizoanele militare răspîndite în diverse puncte ale ţării.

În anii primului război mondial, la Mecca era mare şerif Hussein ben-Ali, din familia haşemită, în vîrstă de 70 de ani. Aproape jumătate din viaţă fusese ţinut ostatic la Istanbul, împreună cu copiii, drept garanţie a loialităţii tatălui său, Aii. Profitînd de lungul popas forţat în capitala imperiului, Hussein dădu o educaţie modernă celor patru fii ai săi — Aii, Abdallah, Feisal şi Zeid —- tri- miţîndu-i la şcoli cu profesori europeni din Istanbul, unde vor învăţa, pe lîngă turcă, limbile engleză şi franceză. La moartea tatălui său Aii, în 1908, emirul Hussein, care era şi el destul de în vîrstă, a fost numit mare şerif la Mecca. Dar, abia peste trei ani va avea posibilitatea să se reîntoarcă în Hedjaz pentru a-şi lua în primire atribuţiile. Între timp, doi dintre fiii săi — Feisal şi Abdallah — fuseseră aleşi deputaţi în parlamentul otoman, din partea regiunilor arabe — ultimul ocupînd chiar funcţia de vicepreşedinte al Medjlisului.

Autoritatea marelui şerif Hussein creştea şi în 1913 cînd guvernul de la Istanbul a dorit să aplice integral „legea provinciilor", care consfinţea şi transmitea exercitarea întregii puteri guvernatorilor trimişi de înalta Poartă,

poporul Hedjazului manifestă atît de puternic încît guvernul otoman renunţă la jurisdicţia sa în această regiune a Arabiei, emirul fiind lăsat să se bucure de toate drepturile tradiţionale. In plus, guvernul otoman fu obligat să-şi retragă proiectul său de a continua calea ferată a Hedjazului (ajunsă la Medina), pînă la Mecca. Cu toate prerogativele mai largi ce i le admisese guvernul de la Istanbul. Hussein ar fi dorit să fie stăpîn independent, să se scuture definitiv de suzeranitatea otomană şi să vadă plecate garnizoanele turceşti. în acest scop el îşi îndreptă privirea spre englezii ce se găseau pe celălalt ţărm al Mării Roşii.

Emirul Abdallah, fiul mijlociu al marelui şerif şi vicepreşedinte al parlamentului otoman, cunoscuse, în 1912, la Cairo. în timpul unui popas, pe lordul Kitchener, rezidentul britanic al Egiptului. Doi ani mai tîrziu, reîntîl- nindu-1. cu prilejul unei vizite făcute kedivului egiptean, Abdallah i-a cerut generalului britanic sa-i precizeze dacă tatăl său. în cazul unei rupturi cu Istanbulul, ar putea conta pe sprijinul Angliei. Kitchener i-a răspuns negativ, subliniind că relaţiile diplomatice ale Londrei cu Istanbulul fiind în acel moment amicale, guvernul său nu poate să se amestece în treburile interne ale Imperiului otoman, sprijinind o rebeliune. Desigur, era vorba de o poziţie conjunctei rală, pentru că Anglia se amestecase şi pînă atunci şi se va amesteca şi în continuare în multe treburi interne ale altor ţări, tocmai aceste ingerinţe constituind o parte a temeliei imensului său imperiu colonial. Şi se înţelege, odată cu declanşarea războiului în care Imperiul otoman îi era inamic, politica guvernului britanic faţă de Hedjaz va face o întorsătură de o sută optzeci de grade, Anglia cău- tînd, de data aceasta, să-1 incite ea pe marele şerif împotriva Istanbulului. în acest scop, reprezentanţii guvernului de la Londra vor începe curînd negocieri cu suveranul Hedjazului.

Contacte preliminare fuseseră stabilite încă din iarna -ktt 1914—1915, lordul Kitchener oferind la 31 octombrie 1914 garanţii şerifului împotriva oricărei agresiuni. Generalul Kitchener fiind chemat la Londra, pentru a prelua conducerea ministerului de război, în scenă va intra acum Henry Mac Mahon, înaltul comisar britanic din Egipt, reluînd sondajele pentru ralierea lui Hussein cauzei aliate, în paralel, avioane britanice răspîndeau deasupra Arabiei manifeste conţinînd o dubla promisiune : recunoaşterea independenţei arabe cu deplină suveranitate asupra oraşelor sfinte — Mecca şi Ierusalim — precum şi sprijinirea re-

naşterii unui califat arab.

Negocierile dintre Mac Mahon şi şeriful Hussein au durat opt luni, desfăşurîndu-se sub forma unui schimb de scrisori.

La 14 iulie 1915, şeriful avea să pună mai multe condiţii în vederea ralierii sale, formulîndu-le în felul următor : Anglia va recunoaşte independenţa ţărilor arabe de la paralela 37 (linia Mersina—Adana aflată astăzi în Turcia) pînă la frontiera cu Persia şi la Oceanul Indian (cu excepţia Adenului — colonie engleză) plus întregul litoral al Mării Roşii şi al Mediteranei ; Anglia va aproba proclamarea unui califat arab ; în schimb se va bucura de un regim preferenţial în domeniul economic ; se mai prevedea asistenţă militară şi navală ale căror clauze urmau să fie discutate în caz de conflict. Anglia trebuia să se mai angajeze de a sprijini abolirea privilegiilor străine în ţările arabe. Tratatul era prevăzut pentru un termen de 15 ani.

Mac Mahon a răspuns, la 30 august 1915, menţionînd că nu pot fi precizate detaliile în plin război, cu atît mai mult, cu cît, în- anumite teritorii ocupate de otomani, trupele arabe au luptat alături de ei împotriva aliaţilor. Pentru a oferi totuşi o compensaţie, înaltul comisar englez preciza : „Noi declarăm odată în plus că guvernul Marii Britanii priveşte cu bunăvoinţă revenirea califatului unui arab din spiţa binecuvîntată a Profetului" (Funcţia de calif era exercitată de sultanii otomani exact de patru secole). Englezii mai promiteau, în plus, şerifului un ajutoi' în grîne şi alte alimente, pentru locurile sfinte.

Hussein i-a mulţumit, la 9 septembrie 1915, lui Mac Mahon, pentru scrisoarea sa „cu toată impresia de ambiguitate pe care am resimţit-o şi tonul de răceală şi ezitare în ceea ce priveşte punctul nostru de vedere". în continuare, sublinia că menţine limitele cererilor anterioare ca indispensabile poporului arab, adăugind : „Toţi arabii, chiar şi aceia despre care dv. spuneţi că se supun ordinelor turco-germane, aşteaptă rezultatul acestor negocieri".

Schimbul de scrisori continuă. Mac Mahon, scuzîndu-se, la 24 octombrie 1915, pentru întîrziere, se declară fericit de a putea comunica un răspuns favorabil din partea guvernului său, cu anumite observaţii. Astfel se menţiona că cele două districte ale Mersinei şi Alexandrettei şi partea de la vest de districtele Damasc, Homs, Hama şi Alep (regiunea litoralului mediteranean) nu pot fi denumite pur arabe şi trebuiesc excluse din limitele cerute de şerif dar — „cu modificările de mai sus şi fără a prejudicia tratatele noastre încheiate cu şefii arabi (din Zona Golfului) noi

acceptăm aceste limite[11]. Mai departe, Mac Mahon scria : „Cit despre regiunile care se găsesc în interiorul acestor frontiere, unde Marea Britanic este liberă să acţioneze fără a prejudicia interesele aliatei sale Franţa, eu sînt împuternicit în numele guvernului Marii Britanii să dau asigurările următoare şi răspunsul ce urmează la scrisoarea dv. : 1. — Ţinînd seama de modificările de mai sus, Marea Britanie este gata să recunoască şi să susţină independenţa arabilor în toate regiunile situate în interiorul limitelor cerute de şeriful de la Mecca (Mai tîrziu s-a spus că pretenţiile teritoriale ale acestuia erau exorbitante. Dar în momentul negocierilor, guvernul britanic le acceptase, cu modificările amintite, şi cuvîntul său nu fusese pus la îndoială de arabi — n.a.) 2. —- Marea Britanie va garanta locurile sfinte împotriva oricărei agresiuni exterioare şi va recunoaşte inviolabilitatea lor“. Urmau trei clauze din care una obliga pe arabi să n-aibă alţi consilieri europeni decît englezi şi să admită „aranjamente speciale în vilaietele Bagdad şi Bassra“. Răspunsul britanic nu conţinea obiecţiuni la proiectul califatului arab.

Zece zile mai tîrziu, şeriful Hussein accepta să lase vilaietele Mersina şi Adana în afara „regatului arab“ dar nu pe cele ale Alepului şi Beirutului afirmînd că „nu exista diferenţă între un arab musulman şi un arab creştin"', conform spuselor califului Omar (ce a urmat după Mahomed) care le recunoştea, şi unora şi altora, aceleaşi privilegii şi aceleaşi îndatoriri. în schimb admitea o administraţie britanică, de scurtă durată, a Bagdadului.

Schimbul următor de scrisori (14 decembrie 1915 şi 1 ianuarie 1916) se învîrtea tot în jurul vilaietelor Alep şi Beirut, fiecare din părţi susţinîndu-şi poziţia iniţială"dar şeriful se arăta mai conciliant declarînd că nu intenţionează să prejudicieze cu nimic relaţiile dintre Anglia şi Franţa.

în sfîrşit, la 25 ianuarie 1916, Mac Mahon comunica lui Hussein câ a luat notă de dorinţa acestuia de a evita tot

ceea ce ar fi putut deranja alianţa Marii Britanii cu Franţa, adăugind că, după victorie, amiciţia dintre aliaţi şi arabi va fi mai strînsă datorită luptei loi' comune pentru cauza dreptăţii şi libertăţii. „La această mare cauză, Arabia este de acum asociată'[1]. Dar nu făcea nici o precizare asupra teritoriilor rezervate Franţei, nici asupra manierei de exprimare a „strînsei prietenii". Nimic, dealtfel, nici despre tratatele încheiate cu anumiţi şefi arabi. De asemeni, numele Palestina nu figura în textul scrisorii.

în paralel cu negocierile purtate de Mac Mahon cu şeriful de la Mecca, acelaşi lord Kitchener instituia la Londra, în toamna lui 1915, convorbiri bilaterale cu Franţa, în vederea determinării viitorului Orientului Arab şi împărţirii moştenirii ce va rezulta la decesul Imperiului otoman. Tratativele anglo-franceze pe această temă au continuat în cursul anului 1916, principalii negociatori fiind Sir Mark Sykes, membru al Camerei Comunelor, din partea Marii Britanii şi Georges Picot, fost consul în Siria, din partea Franţei.

Mark Sykes primise instrucţiuni precise din partea guvernului său, de a nu economisi nici un efort pentru a linişti susceptibilitatea franceză în privinţa Siriei, dar să separe problema Palestinei de aceea a Siriei şi să apere interesele Marii Britanii în Arabia unde tocmai se puneau jaloanele unei politici vizînd declanşarea revoltei antioto- mane. Din acest tîrg cu iz colonialist va rezulta acordul cunoscut sub numele de Sykes-Picot, care va prelungi stă- pînirea străină într-o serie de ţări arabe mai bine de un sfert de veac după prăbuşirea Imperiului otoman.

De fapt, acţiunea procesului privind împărţirea prăzii de război în Orientul Mijlociu fusese deschisă încă din martie 1915, prin înţelegerile dintre Marea Britanie, Franţa şi Rusia ţaristă care aveau în vedere atît soarta Istanbulului şi a Strîmtorilor cît şi a altor teritorii otomane, inclusiv zonele locuite de arabi. Sînt cunoscute trei acorduri secrete în această direcţie : primul, semnat de ministrul de externe Sazonov pentru Rusia şi de Paleologue pentru Franţa, la 26 aprilie 1916, cu încunoştinţarea şi aprobarea guvernului britanic ; un al doilea — acordul Sykes-Picot din mai 1916 — şi ultimul, care recapitula pe celelalte.

Textul acordului recapitulativ a fost publicat imediat

după revoluţia socialistă din Rusia, din dispoziţia Consiliului comisarilor poporului, în ziarul „Izvestia[11], la 24 no-

lembrie 1917, fiind reprodus de „Manchester Guardian'* din 19 ianuarie 1918.

Aceste acorduri secrete, conform uneia din clauze, nu puteau fi date publicităţii mai devreme de cincizeci de ani de la semnarea lor. Dar întîmplările istoriei nevrînd să ţină seama de interesele obscure ale diplomaţiei marilor puteri vor face să fie dezvăluite, infinit mai repede, încă înainte ca ostilităţile primei conflagraţii mondiale să fi luat sfîrşit. Iată cum suna textul acordului recapitulativ reluat de „Manchester Guardian" după ziarul sovietic :

La sfîrşitul negocierilor ce au avut loc la Londra şi Petrograd, în primăvara lui 1916, guvernele aliate englez, francez şi rus, parvenind la un acord în ceea ce priveşte viitoarea delimitare a zonelor lor respective de influenţă şi achiziţionării teritoriale în Turcia din Asia, cît şi formarea în Arabia a unui stat arab independent sau a unei federaţii de state arabe, s-au stabilit următoarele principii generale :

(1) Rusia obţine provinciile Erzerum, Trebizonda, Van şi Bitlis, şi de asemeni un teritoriu în partea de sud a Kurdistanului, de-a lungul liniei Mush — Sairt — Ibn Omar — Armadje — frontiera persană. Limita achiziţiilor ruseşti pe coasta Mării Negre va fi fixată mai tîrziu, la un punct situat la vest de Trebizonda.

(2) Franţa obţine banda litoralului Siriei, vilaietul Adana şi teritoriul mărginit de o linie Aintab-Mardin prelungită pînă la viitoarea frontieră rusă şi la nord de linia
' Ala — Dagh — Zara — Egin — Kharput.

(3) Marea Britanie obţine partea sudică a Mesopotamiei cu Bagdadul şi cere pentru ea însăşi porturile Haifa şi Akko. .

(4) Printr-un acord între Franţa şi Anglia, zona dintre teritoriile francez şi englez formează o confederaţie de state arabe sau un stat arab independent în care zonele de influenţă sînt determinate de ele înşile (de' Anglia şi
, Franţa).

(5) Alexandretta este proclamată porto-franco.

în continuare se preciza că în intenţia de a asigura

securitatea intereselor religioase ale puterilor Antantei,

Palestina şi locurile sfinte vor fi separate de teritoriul turc şi supuse unui regim special determinat printr-o înţelegere între Rusia, Franţa şi Anglia. Cele trei puteri, consimţeau să-şi asume o parte din datoria otomană corespunzînd achiziţiilor teritoriale. Se mai menţiona că zona atribuită Franţei va cuprinde Mossul şi un larg teritoriu din Irakul de azi.

Conform acordului Sykes-Picot, semnat la 23 mai 1916, Anglia şi Franţa cădeau de acord să-şi împartă teritoriile de sub dominaţia otomană din Orientul Arab în felul următor : două zone — „roşie şi albastră” — partea de nord- vest a Zonei Golfului şi respectiv litoralul mediteranean al Siriei intrau sub administraţia directă a acestor puteri ; se preconiza de asemeni o zonă „brună” internaţionalizată (Palestina) precum şi zonele A şi B cu suveranitate arabă dar sub influenţa franceză şi, respectiv, engleză (Siria interioară şi Mesopotamia). O parte a Peninsulei Arabice ră- mînea emiratelor Hedjaz şi Nedjd, cu excepţia sudului unde englezii dispuneau de o puternică bază la Aden, precum şi a şeicatelor de pe ţărmul Golfului aflate, mai demult, sub protectorat britanic.

Acordurile rezultate din tîrgul imperialist în trei (Anglia, Franţa, Rusia ţaristă) şi-au pierdut valabilitatea la sfîrşi- tul războiului datorită denunţării lor de către guvernul sovietic. Dar acordul Sykes-Picot va rămîne în picioare, în ciuda dezvăluirii conţinutului său, servind ca bază pentru împărţirea, după 1918, a Orientului Arab între Anglia şi Franţa.

Pe o cale nedescifrată — încă înainte de publicarea demascatoare a textelor acordurilor şi înţelegerilor secrete în Rusia Sovietică — textele respective ajunseseră şi la cunoştinţa guvernului italian, care s-a grăbit să solicite o bucată mai.mare de pradă decît convenise anterior cu alia- ţii anglo-francezi, ceea ce a condus la negocierile încheiate printr-o nouă înţelegere cunoscută sub numele de Acordul de la Saint Jean de Maurienne. Prin acest acord, Italiei i se rezerva, în afara stăpînirii unei porţiuni din litoralul turc al Asiei Mici, de la intrarea în Dardanele şi pînă la calea ferată Istanbul-Bagdad şi o zonă de influenţă în sud, ur- mînd

o linie orizontală din dreptul amintitei căi ferate pînă la frontierele teritoriilor atribuite Franţei pe ţărmul mediteranean al Turciei şi Siriei.

Testamentul moştenirii otomane se considera încheiat şi parafat, bineînţeles fără asentimentul şi cunoştinţa aşteptatului defunct. Toată lumea părea mulţumită deşi unii erau păcăliţi fără să ştie. Şeriful Hussein habar n-avea de existenţa acordului Sykes-Picot ; Franţa nu cunoştea înţelegerile Mac Mahon-Hussein. Tehnica engleză a unei îndelungate şi contorsionate practici diplomatice, maestră în a plasa bombe cu explozie întîrziată pe oriunde acţiona, s-a făcut simţită şi în acest caz ceva mai tîrziu. Scopul ei imediat va fi însă atins : deschiderea unui nou front în spatele otomanilor prin marea revoltă a arabilor.

Una din ipotezele emirului Abdallah

Revolta arabă izbucni pe neaşteptate, tocmai cînd Ronald Storrs, adjunctul politic al înaltului comisar britanic de la Cairo, însoţit de Hogarth şi Cornwalis, ofiţeri ai lui Arab Bureau, debarcau, la 5 iunie 1916, în Hedjaz, adueîndu-i marelui şerif de la Mecca zece mii de lire sterline aur (sau suverani cum era denumită moneda engleză de aur) şi promisiunea furnizării a cincizeci de mii de puşti, imediat ce s-ar fi hotărît să treacă la acţiune conform înţelegerii cu Mac Mahon. Dar această ultimă încercare de a forţa mina şerifului era inutilă deoarece Hussein, fără să-i mai consulte pe englezi, ridicase, din proprie iniţiativă, steagul revoltei.

Şeriful ezitase vreme îndelungată. pentru a lua o decizie definitivă. încă de la intrarea Imperiului otoman în ; o’nflîctul mondial, autorităţile de la Istanbul ar fi dorit proclamarea de la Mecca, a „războiului sfînt“ (Jihad) împotriva necredincioşilor englezi, francezi şi ruşi. Sheikh-ul- Islam, cel mai înalt prelat musulman al imperiului, dăduse, la 7 noiembrie 1914, o „fetva“, prin care insista asupra datoriei sacre a fiecărui musulman de a-i combate pe aliaţi. Hussein însă evitase să se angajeze de o parte sau de alta, aşteptînd să vadă cursul războiului. El refuză să declare „Jihad-ul“, dar procedă cu multă abilitate, menţionînd guvernului otoman că ţara sa, lipsită de resurse, nu ar putea trăi fără aurul pelerinilor ce vin la Mecca şi nici fără aprovizionarea cu alimente în cazul în care englezii ar bloca

porturile arabe de la Marea Roşie, ceea ce ar însemna înfometarea supuşilor săi. Pentru a-i linişti pe guvernanţii otomani şi a-i asigura de loialitatea sa, şeriful îşi trimise pe unul din fii, pe Feisal, la Istanbul, acesta avînd să asiste, în uniformă de ofiţer turc, la campania Dardanelelor şi să

vadă cu propriii săi ochi eşecul sîngeros al aliaţilor la Gallipoli. Mai tîrziu, Feisal s-a dus la Damasc, ca ofiţer la statul major al lui Djemal Paşa, căutînd să pară un supus cît mai loial al Imperiului otoman. Aici, în secret, Feisal va întreţine strînse legături cu naţionaliştii sirieni ce se organizau, pregătindu-se de luptă împotriva stăpînirii otomane.

După succesul de la Gallipoli şi Kut El-Amara, triumviratul care conducea efectiv guvernul otoman se simţea destul de tare să zdrobească dizidenţa arabă aşa cum făcuse în 1915 cu cea armeană. Unităţile arabe începură să fie fărîmiţate şi repartizate în garnizoane îndepărtate ale imperiului fiind înlocuite în punctele strategice din Peninsula Arabică cu trupe anatoliene. Enver Paşa şi Djemal, însoţit de Feisal, făcură între timp o inspecţie la Mecca, foarte siguri de puterea lor. Arabii simţeau tot mai mult că după armeni, kurzi şi chaldeeni, va veni şi rîndul lor să cunoască persecuţii şi masacre.

Hussein sta mai departe la îndoială încotro să se îndrepte dar ultimele desfăşurări ale evenimentelor îi grăbiră decizia. Mai întîi execuţiile publice ale naţionaliştilor arabi, din mai 1916, spînzuraţi în pieţele publice din Beirut şi Damasc, la ordinul lui Djemal care avu plăcerea sadică să-1 invite pe Feisal de a asista la supliciul prietenilor săi. Şeriful auzise, de asemeni, nişte zvonuri, mai mult sau mai puţin reale, în sensul că la Istanbul i s-ar fi decis moartea, urmînd ca în locul său să fie desemnat un anume Haydar Paşa, dintr-o familie inamică. Dar argumentul determinant al hotărîrii sale de a începe răscoala îl va constitui sosirea în Hedjaz a unui detaşament otoman numă- rînd 3 500 de oameni, cu două companii de mitraliere şi o baterie de munte cu tragere rapidă, comandată efectiv de maiorul german von Stotzingen. Această unitate, bine pusă la punct, venea direct de la Istanbul, călătorind între Damasc şi Medina pe calea ferată a Hedjazului. Misiunea sa era să ajungă în Yemen, unde să instaleze un post de T.F.F. pe coasta Mării Roşii prin care să ţină contact cu agenţii spionajului german din Africa Orientală şi să organizeze, în general, acţiuni diversioniste în teritoriile respective ocupate de englezi. Hussein nu cunoştea scopul acestei misiuni şi s-a gîndit că în cazul în care trupele otomane din Medina, întărite cu proaspătul detaşament sosit de la Istanbul, ar fi pornit spre Mecca, atunci revolta devenea imposibilă şi, personal, s-ar fi găsit în mare primejdie.

Semnalul răscoalei a fost dat în ziua de 5 iunie 1916, cînd şeriful Hussein se proclamă rege al Hedjazului independent, refuzînd să-i mai recunoască ţării statutul de vilaict otoman. Trupele turceşti din Hedjaz erau repartizate între Medina, Djeddah şi Mecca, cu mici contingente în portuleţele de la Marea Roşie : Rabegh, Yambo şi El Ouedj. Garnizoana de la Mecca, îşi avea cartierul de vară la Taif, 60 km mai departe, într-o zonă muntoasă, nelăsînd în cazărmile fortificate din oraşul sfînt decît o mie de soldaţi. Revolta arabă luă complet prin surprindere autorităţile otomane şi insurgenţii obţinură succese, din primul moment; aproape peste tot. Cînd garnizoana redusă din Mecca fu atacată, comandantul ei telefonă şerifului : „Beduinii sînt în revoltă ; ajută-mă să-i calmez". Dar foarte curînd îşi pierdu orice iluzie şi, copleşit de numărul asediatorilor, se predă, după trei zile de rezistenţă onorabilă.

Camuflînd acţiunea insurecţională, Abdallah, al doilea fiu al lui Husşein, se duse în ziua de 10 iunie la Taif, la solicitarea guvernatorului otoman, Ghalib Paşa, în jurul căruia începuseră să circule zvonuri alarmante. Deşi anturajul său îl sfătui pe emirul Abdallah să nu răspundă invitaţiei lui Ghalib Paşa, acesta hotărî totuşi să-1 viziteze pe guvernator, însoţit doar de doi şeici şi de doi oameni de gardă. La guvernator, intră singur. După o lungă conversaţie introductivă, tipică tradiţiei orientale, Ghalib îl întrebă pe Abdallah :

— Spune-mi, ce ştii în legătură cu zvonurile care circulă ?

— Zvonuri privind revolta ?

— Da.

— Nu pot exista decît trei ipoteze : sau este vorba de o minciună ; sau această revoltă este atît împotriva noastră cît şi împotriva voastră ; sau ea este îndreptată numai împotriva voastră şi vine din partea şerifului şi a poporului. Dacă însă ar fi- aşa, eu nu m-aş găsi acum în faţa voastră, pentru că aţi putea face cu mine ce aţi dori.

Doi ofiţeri turci intrară, în acel moment, în salon,' şop- tindu-i ceva guvernatorului Ia ureche ; după cum s-a aflat ulterior ei i-au sugerat să-1 reţină ca prizonier pe Abdallah. Dar Ghalib Paşa, conducîndu-se după legile ospitalităţii musulmane, şi-a luat la revedere de la emir, rugîn- du-1 să rămînă în contact cu el şi odată întors la Mecca să liniştească poporul, pentru ca toată lumea să se întoarcă la casele sau la corturile sale. După un

asediu, ce avea să

dureze trei luni, beduinii lui Abdallah, cărora le venise între timp în ajutor o baterie de artilerie trimisă din Egipt, siliră garnizoana din Taif, cu un efectiv de trei mii de oameni, să se predea, în frunte cu Ghalib Paşa.

Emirul Feisal sosise de la Damasc, chiar în preajma proclamării independenţei Hedjazului, scăpînd vigilenţei lui Djemal Paşa, sub pretextul că se întoarce la Mecca, în mod special, pentru a lua comanda recruţilor beduini ridicaţi de tatăl său, promiţînd că-i va pune la dispoziţia statului major otoman în vederea unui nou atac pe direcţia Canalului Suez. în fruntea trupelor sale de beduini, Feisal se îndreptă spre Medina, punctul cel mai puternic al sistemului militar otoman din Hedjaz. Aici lucrurile luară o întorsătură nu prea fericită pentru arabi. Garnizoana oraşului număra circa 15 000 de oameni, inclusiv detaşamentul special al maiorului von Stotzingen, ce avusese misiunea de a ajunge în Yemen dar din cauza evenimentelor în desfăşurare rămăsese provizoriu la Medina.

Comandant al garnizoanei din Medina era Fakri Paşa, un ofiţer extrem de dur, dar foarte curajos şi cu c’erte calităţi militare. Trupele turceşti respinseră asaltul beduinilor lui Feisal împrăştiindu-i prin tirul concentric al mitralierelor şi artileriei; ieşind din poziţiile lor fortificate îi vor urmări 30 km la sud de Medina şi numai natura reliefului ţării, foarte accidentată, şi lipsa de apă, pe o căldură infernală, le împiedică să înainteze mai departe. Emirul Aii, fiul mai mare al şerifului, căutînd să întrerupă comunicaţiile feroviare ale otomanilor distruse linia ferată a Hed- jazului ceva mai la nord, în zona" Medina Saleh, dar pe o porţiune neînsemnată, pagubele provocate fiind uşor re- mediabile.

în alte puncte din Hedjaz, unde se aflau garnizoane otomane, lucrurile merseră mai uşor, Djeddah, principalul port al Hedjazului₀fusese luat cu asalt, la 16 iunie, de către 4 000 de călăreţi din tribul Hârb ; la sfîrşitul lui iulie, căzuseră şi porturile mai mici : Yambo şi Rabegh. Medina, însă, va rămîne ca un cui în inima revoltei arabe, rezistînd şi ameninţând- trupele şerifului pînă aproape de sfîrşitul primului război mondial.

La 2 noiembrie 1916, Hussein se proclamă rege al ţărilor arabe în marea moschee de la Mecca, în aclamaţiile mulţimii.. Acţionînd ca ministru de externe al noului regat, Abdallah telegrafie evenimentul puterilor

aliate. Rusia, şi la scurt timp Franţa şi Anglia, îi transmiseră recunoaşterea lor oficială dar numai ca rege al Hedjazului. Nici unul din aliaţi n-a precizat însă care erau frontierele acestui Hedjaz. Cam în acelaşi timp, englezii recunoscuseră suveranitatea lui Abdel Aziz Ibn Saud (proclamat şi el monarh în Nedjd) asupra unor teritorii din Arabia centrală şi răsăriteană dar şi în acest caz, în termeni vagi, ceea ce va constitui o sursă de viitoare şi grave încurcături politice.

în acel moment, situaţia revoltei nu se prezenta prea optimistă pentru englezi care trimiţînd în Hedjaz cîteva sute de mii de lire sterline şi cele 50 000 de puşti promise, aşteptau ca răsculaţii să termine, rapid şi complet, cu trupele otomane din această regiune pentru ca armata arabă să se poată îndrepta spre Siria, sprijinind ridicarea la luptă a populaţiilor mai numeroase, de acolo. Or, nu numai că trupele otomane au continuat să se menţină la Medina — păstrînd legătura cu restul imperiului pe calea ferată spre Damasc, apărată pe traseul său de garnizoane întărite în fiecare gară — dar din cînd în cînd întreprindeau raiduri şi împotriva unor localităţi deţinute de forţele arabe. Storre şi Hogarth făceau dese drumuri în Hedjaz aducînd de la Cairo saci cu suverani de aur pentru şerif în timp ce noi transporturi de arme erau debarcate în porturile de la Marea Roşie. Dar revolta arabă bontinua să bată pasul pe loc. în timp ce trupele lui Abdallah şi Feisal îi hărţuiau pe soldaţii otomani în jurul garnizoanelor ce le mai stăpîneau .aceştia, ceilalţi doi fraţi ai lor, emirii Aii şi Zeid, descurajaţi de turnura evenimentelor, părăsiră frontul şi se retră-seseră la Rabegh sub protecţia artileriei navelor britanice ancorate în faţa portului.

Comandamentul englez de la Cairo era absorbit în acea vreme de preparativele ofensivei din Sinai, pe direcţia Palestinei. în august 1916, o armată de 18 000 de soldaţi otomani, înaintînd în Sinai, de-a lungul litoralului mediteranean, înspre Canalul Suez, se ciocnise cu- englezii la Romani, în apropierea oazei Katia, la sud-est de Port Said. Bătălia se termină dezastruos pentru armata otomană. Infanteria engleză şi indiană, sprijinită de cavaleria australiană, repurtară o victorie categorică, capturînd *4* 000 de prizonieri, o baterie Krupp, nouă mitraliere şi 500 de cămile. în plus, otomanii mai înregistrară în rîndurile lor 1 250 de morţi şi 4 000 de răniţi. Statul-major britanic din Egipt, înţelese, după acest al doilea atac otoman de

anver-
gură în Sinai, că va fi nevoie pentru a putea asigura securitatea Canalului Suez să treacă la contraofensivă şi să ocupe peninsula, înaintînd mai departe, în Palestina. în decembrie, după ce cuceri prin surprindere El-Arich, cea mai importantă localitate din Sinai, situată pe litoralul mediteranean, cavaleria australiană şi neozeelandeză ajunse la vechea frontieră dintre Egipt şi Imperiul otoman, luînd inamicului încă 3 100 de prizonieri şi 11 tunuri. Din acel moment, campania din Palestina era începută ; armatei britanice îi va trebui însă un an ca să ajungă la Ierusalim.

în condiţiile deschiderii noului front palestinian, comandamentul britanic din Cairo dădea o atenţie mai mică Hedjazului, ezitînd să folosească trupe proprii pentru a sprijini revolta arabă. Cu mare greutate fură trimise ceva întăriri la Rabegh : două companii de mitraliere şi două baterii de artilerie egiptene, o escadrilă de patru avioane şi un mic detaşament francez precum şi cîteva nave de război. In ce priveşte pe arabi, singura forţă mai organizată o constituia mica armată beduină în curs de pregătire sub comanda lui Feisal, pe lîngă care fu numit, ca ofiţer britanic de legătură, Lawrence. El debarcă la 9 noiembrie 1916 în portul Yambo îndreptîndu-se spre tabăra lui Feisal aflată la Nakhel Mubarek, punct situat la 150 km de Medina. Nu rămase decît două zile acolo, grăbindu-se să se întoarcă la Yambo pentru a lua contact cu emirul Zeid, cel mai mic dintre fiii lui Hussein, pentru a-1 determina şi pe acesta să-şi trimită oamenii la luptă. Dar de-abia plecase din Mubarek, cînd trupele otomane din Medina făcură încă o incursiune atacînd şi împrăştiind detaşamentele beduine. Trei batalioane, comandate personal de Fakri Paşa, se îndreptară spre Yambo, unde se afla o puternică bază de aprovizionare a revoltei arabe.

Acest mic port la Marea Roşie era construit pe o peninsulă coralieră, fiind înconjurat de un vechi zid de apărare. Lawrence, împreună cu Garland, un ofiţer genist, care răspundea de buna funcţionare a portului, şi cu alţi cîţiva ofiţeri egipteni şi marinari britanici, căutară să organizeze apărarea, instalînd o linie de sîrmă ghimpată în spatele căreia plasară mitralierele şi artileria uşoară **a** egiptenilor. De la Rabegh fură trimise în grabă cinci mici nave de război engleze şi franceze, pentru a susţine efectivele reduse ce se aflau în portul Yambo.

/ La miezul nopţii se dădu alarma. Posturile avansate ale apărării se pomeniseră atacate de patrulele turceşti. Ne- ştiind unde să tragă, artileriştii nu puteau

să deschidă focul, dar marinarii avură ideea să lumineze cîmpul din faţă cu proiectoarele. Toate luminile de pe nave fură aprinse lăsînd impresia asediatorilor otomani că au în faţa lor o formidabilă forţă de război. Fakri Paşa, înşelat de această stratagemă, renunţă să rişte, mai cu seamă că trupele sale erau obosite de marşul rapid sub cerul de plumb topit al deşertului şi sufereau cumplit de sete. Aşa că, pînă la urmă, hotărî să se retragă înapoi spre Medina, detaşamentul fiind hărţuit neîncetat pe drum de grupuri mici de călăreţi beduini care atacau prin surprindere tră- gînd cîteva focuri pentru a dispare apoi, ca nişte fantome, printre stînci.

Dacă bluful cu reflectoarele de la Yambo n-ar fi reuşit şi cele trei batalioane otomane s-ar fi decis să atace, ocupînd oraşul, probabil că revolta arabă s-ar fi găsit în mare dificultate deoarece prin acest port se făcea aprovizionarea frontului arab ce bloca dinspre vest Medina. Eliberate de presiune, trupele puternicei garnizoane otomane din cel de al doilea mare oraş sfînt al Islamului, ar fi avut, în cazul respectiv, mînă liberă de a-şi concentra forţele şi a coborî spre sud, ocupînd Mecca, ceea ce ar fi însemnat sfîrşitul practic al revoltei arabe. Dar la Yambo — ca şi în multe situaţii-limită din cursul desfăşurării unor evenimente istorice, cînd punctul critic este depăşit prin hazardul unei acţiuni oarecare — aprinderea inspirată a reflectoarelor de pe micile nave de război din port a făcut ca revolta arabă să-şi poată continua cursul spre ţelurile propuse.

Colonelul Lawrence intră în acţiune

Revolta arabă, ieşita cu bine din încercarea de la Yambo, avea nevoie urgentă de a fi disciplinată şi organizată temeinic pentru a se dovedi eficientă. Generalul englez Wilson şi colonelul francez Bremond fuseseră trimişi special de la Cairo, imediat după declanşarea insurecţiei, în calitate de reprezentanţi, la faţa locului, ai Comandamentului aliat. Ei se instalaseră la Djeddah, împreună cu ofiţerii lor de legătură, străduindu-se să găsească o direcţie de urmat pentru dezvoltarea în continuare a mişcării insurecţionale. Puşi în faţa situaţiei complexe a revoltei, izbucnită spontan, fără o pregătire prealabilă din punct de vedere militar, fără o strategie bine determinată, cei doi ofiţeri superiori aliaţi bîjbîiau încă, descurcîndu-se cu greu şi nereuşind să intuiască direcţia în care ar fi trebuit să fie

canalizată mişcarea ce rămînea, mai departe, anarhică şi indecisă.

Ideea cea mai simplă părea a fi crearea unei armate arabe regulate, capabilă să ducă un război modern şi a cărei sarcină prioritară trebuia s-o constituie cucerirea Medinei ; în continuare, regimentele arabe urmau să fie dirijate în direcţia Siriei pentru a ridica la luptă populaţiile locale şi a prinde frontul otoman din Palestina între două focuri. Era însă îndoielnic ca arabii să poată atinge, chiar şi primul obiectiv, în aparenţă modest, prin forţe proprii, fără ajutorul trupelor aliate, deoarece Medina constituia o zonă fortificată, greu de străpuns şi pentru o armată cu mai multă experienţă de război.

Din motive diplomatice, englezii în loc să concentreze de la început mijloacele furnizate revoltei, aşa cum ar fi fost normal, le dispersaseră în vederea cîştigării simpatiilor emirilor şi altor şefi locali. Fiii marelui şerif, proaspăt proclamat rege al arabilor, se arătau geloşi unul pe gloria altuia ; toţi doreau să aibă trupe sub comandă directă, state majore personale, subsidii. Aşa s-a făcut că ajutorul financiar şi logistic al englezilor a fost împrăştiat între cei patru emiri, fiecare conducînd o oştire proprie. în calitate de consilieri ai acestora, Comandamentul aliat a re-„ partizat un număr egal de ofiţeri europeni pentru a-i sfătui şi ajuta direct la organizarea trupelor.

Lawrence fusese trimis detaşamentului condus de emirul Feisal. Agentul britanic, care se întîlnise cu Feisal în cursul primei sale călătorii în Hedjaz, îl considera ca personajul cel mai potrivit să conducă revolta arabă. Cei doi, emirul arab şi ofiţerul englez, aveau cam aceeaşi vîrstă şi între ei se va stabili o prietenie durabilă, legîndu-i pe toată perioada războiului, Lawrence exercitînd, continuu, o puternică influenţă asupra lui Feisal.

începîndu-şi misiunea pe lîngă Feisal, Lawrence va urmări un obiectiv precis : să dea revoltei arabe o politică şi o strategie coerente, să facă din detaşamentul acestuia nucleul activ al mişcării, să acapareze pentru emir totalitatea ajutorului aliat, să ia, el însuşi, conducerea ansamblului negocierilor şi operaţiunilor. în vederea ’atingerii

ţelurilor sale ambiţioase, Lawrence s-a integrat complet în mişcarea insurecţională devenind un adevărat arab în comportare, în aspect şi chiar în modul de a gîndi. El se va îmbrăca în vestminte beduine şi le va purta nu numai în tabăra emirului ci şi atunci cînd se va găsi în mijlocul trupelor europene şi chiar în cursul deplasărilor sale la comandamentele de la Cairo. Cunoaşterea limbii arabe, a modului de viaţă şi a obiceiurilor populaţiilor din regiune, pe care şi le însuşise încă din timpul şederii sale în Siria, înainte de război, l-a ajutat să-i reuşească perfect travestirea, fiind adeseori luat drept localnic autentic de cei ce nu-1 cunoşteau direct, amici sau inamici.

La sfîrşitul operaţiunilor din zona Yambo, generalul Wilson şi colonelul Bremond, însărcinaţi cu supravegherea organizării revoltei, se deplasară de la Djeddah la Rabegh pentru, a lua cunoştinţă de situaţie, la faţa locului. Colonelul Bremond care comandase trupe indigene în Africa de nord franceză şi avea cunoştinţe temeinice în ce priveşte lumea musulmană, a intrat de la început în conflict cu Lawrenpe datorită opiniilor diferite în legătură cu modul de a fi dusă campania din Arabia.

Discuţiile s-au purtat asupra necesităţii de a debarca trupe din Egipt în Hedjaz şi asupra oportunităţii ocupării Medinei. Colonelul francez nu acorda prea multă importanţă revoltei arabe şi se situa, în această privinţă, pe aceeaşi poziţie cu guvernul Indiilor şi cu comandamentul armatei britanice din Mesopotamia, considerînd ca îngrijorătoare pentru interesele imperialismului european explozia naţionalismului arab. El nu ascundea deloc vederile colonialiste faţă de Siria ale guvernului pe care-1 reprezenta. în definitiv, intenţiile britanice în Irak nu erau la fel de evidente ?

Lawrence, surprins de modul, mai puţin-sofisticat al ofiţerului francez, de a pune problemele, ocolind hăţişurile diplomatice ce caracterizau politica colonialistă engleză, avea să scrie : „întrevederea dintre acest bătrîn soldat şi un tînăr îmbrăcat în vestminte fanteziste fu într-a- devăr curioasă, lăsîndu-mi un gust amar", observaţie ce o va completa cu următoarea menţiune : „Colonelul, la fel ca ceilalţi compatrioţi ai săi, era, în amor ca şi la război, un

realist. în situaţiile cele mai poetice, francezii rămîn nişte incorigibili prozatori. Ei proiectează asupra oricărui lucru lumina directă a raţiunii şi a inteligenţei, în loc să

privească în zare, printre gene, strălucirea esenţială a lucrurilor, aşa eum face un englez imaginativ. Astfel, orice colaborare pentru o operă importantă este dificilă între cele două rase“. In ciuda acestor consideraţiuni, de valoare îndoielnică, Lawrence, lăsînd la o parte orice sens poetic, va face tot ce-i va sta în putinţă să-1 elimine sau cel puţin să-1 neutralizeze pe acest om atît de primejdios pentru , proiectele sale, ceea ce îi va reuşi pînă la sfîrşit. Bremond, sătul de colaborarea dificilă cu aliaţii britanici, a abandonat, la începutul lui 1918, comandamentul misiunii de la Djeddah, reîntorcîndu-se în Franţa unde, ca şef de stat- major al unui corp de armată, va sfîrşi războiul, în mod strălucit, obţinînd gradul de general. Ulterior, în cartea sa publicată la Paris sub titlul „Hedjaz în războiul mondial'* va face aspre critici activităţii lui Lawrence, căutînd să demitizeze persoana agentului britanic în jurul căreia se ţesuse aureola de principal factor al victoriei revoltei arabe.

Lawrence, avea cu totul alte idei decît şefii militari englezi şi francezi despre modul în care ar fi trebuit să se ducă campania din Arabia. El le va consemna mai tîrziu în „Cei şapte stîlpi ai înţelepciunii'*, expunîndu-le în felul următor : Războiul din Arabia nu era propriu-zis un război, ci o luptă dp gherilă, un fapt politic şi psihologic asupra căruia teoremele unor maeştri ai strategiei militare ca Jomini, Clausewitz sau Foch nu-şi găseau aplicare. Forţa unei gherile este de a rămîne gherilă şi de a nu căuta să devină un război regulat. Trebuiau cîştigate de revoltă, prin propagandă, bani şi arme, toate popoarele arabe, construindu-se astfel o largă şi puternică mişcare care să deregleze întregul spate al frontului otoman. Protejarea liniilor de comunicaţii în regiuni imense şi în general pustii, absorbea cea mai mare parte din efectivele armatei oto- mane din Orientul Arab şi viaţa acestora într-un mediu înconjurător ostil nu putea decjt să le macine'moralul, făcîndu-le inapte de luptă. Lawrence considera, de asemeni, că luarea Medinei, în afara pierderilor grele ce le-ar fi comportat pentru asediatori în cursul unui asalt

direct, n-ar fi servit practic la nimic. Dimpotrivă, imobilizarea în continuare la Medina a 15 000 de soldaţi otomani, plus efectivele de pază ale căii ferate a Hedjazului, singura linie de comunicaţii cu grosul armatei din Siria, constituia un succes strategic de necontestat.

Realismul părerii sale va fi confirmat de memoriile generalului german Liman von Sanders, şeful de stat major al armatei otomane, acesta relatînd că a propus, de la început, evacuarea Medinei, a cărei păstrare era ineficientă şi costisitoare, dar că Enver Paşa, ministrul de război de la Istanbul, a respins ideea sa din motive de prestigiu religios şi de propagandă. De notat că o părere asemănătoare a fost exprimată, la timpul respectiv, şi de viitorul conducător al republicii Turcia, generalul, de atunci, Mustafa Kemal, care fusese solicitat, în ultimele zile ale anului 1916, să ia comanda unei armate otomane ce ar fi urmat să poarte numele de Forţa expediţionară din Hedjaz. Mustafa Kemal s-a deplasat la Damasc pentru a studia la faţa locului situaţia şi de acolo i-a comunicat lui Enver Paşa că menţinerea Hedjazului n-are nici un rost, mult mai util fiind ca trupele din Medina să fie retrase pentru a întări frontul din Siria.' Enver Paşa n-a acceptat propunerea lui Mustafa Kemal privind abandonarea Hedjazului dar a renunţat la ideea de a mai forma forţa expediţion’ară pe care o avusese în vedere.

Principala problemă privind desfăşurarea revoltei arabe şi care trebuia să fie rezolvată urgent era aceea a degajării definitive a coastei şi a drumului Spre Mecca, ameninţate de incursiunile a 4—5 000 de soldaţi otomani ce se plimbau nestînjeniţi între Medina şi Marea Roşie. în ziua Crăciunului din 1916, la Rabegh, avu loc o alarmă atît de gravă încît Wilson şi Bremond pregătiră evacuarea portului ; Yambo fusese salvat, după cum an> văzut, mai înainte, în noiembrie, de bluful reflectoarelor.

Cei mai mulţi dintre observatorii militari englezi şi francezi din Hedjaz considerau că trimiterea unei mari unităţi aliate era cu totul indispensabilă pentru a pune revolta arabă la adăpost de o surpriză dureroasă. StatUl-major de la Cairo decise, în cele din urmă, să ţină în rezervă, în Egipt, o brigadă pregătită pentru a fi expediată peste Marea Roşie, la primul semnal. Generalul Murray, comandantul şef din acel timp al trupelor aliate, spera totuşi, că nu va fi nevoie să recurgă la ea decît în caz absolut extrem. în schimb, pentru a intensifica acţiunile arabilor, un grup de ofiţeri britanici, în frunte cu colonelul Newcombe, vechea cunoştinţă a lui Lawrence din timpul călătoriei comune în Sinai, a fost dirijat urgent spre Hedjaz.

Generalul Wilson, dorind să slăbească presiunea otomană în direcţia coastei şi a capitalei Hedjazului, imagină o manevră destinată să producă derută în rîndurile inamicului. El decise să răspundă ofensivei printr-o ofensivă îndreptînd dispozitivul arab spre nord şi ameninţind, dincolo de Medina, calea ferată a Hedjazului. Obiectivul îl constituia El Ouedj, cel mai nordic port din Hedjaz, unde se afla cantonată o garnizoană otomană.

Acţiunea va fi programată pe două direcţii de atac. Grosul armatei lui Feisal'urma să ajungă la El Ouedj folosind pista paralelă cu ţărmul mării; alţi 500 de partizani de ai săi transportaţi la bordul navelor de război anglo-franceze, trebuiau să efectueze o debarcare prin surprindere, unindu-se cu coloana ce înainta terestru. între timp, în apropiere de Medina, detaşamentul lui Abdallah intercepta un convoi otoman, capturînd un transport de douăzeci de mii de piese de aur, iar emirii Aii şi Zeid însoţiţi de locotenentul francez Lahlouh, patrulau cu beduinii lor la porţile oraşului fortificat.

Marşul primului detaşament al armatei lui Feisal spre El Ouedj se desfăşura în condiţii extrem de grele, ultima porţiune a distanţei de 300 km fiind străbătută sub semnul epuizării fizice şi a lipsei de apă. Din fericire, nava engleză „Hardinage“ aştepta detaşamentul cu o încărcătură de apă, undeva în apropiere, lîngă o plajă şi luptătorii potolindu-şi setea putură să-şi continue mai departe drumul. Cînd ajunseră însă la El Ouedj, avură surpriza să constate că micul port fusese deja capturat de detaşamentul debarcat de pe nave şi condus la luptă de ofiţerii englezi ; aceştia pierduseră însă în luptă un număr important de oameni ceea ce atrase vii critici din partea lui Lawrence, el considerînd că dacă ar fi fost aşteptate şi celelalte trupe ale lui Feisal, garnjzoana otomană capitula, mai mult ca sigur, fără să opună rezistenţă.

La sfîrşitul lui ianuarie 1917, Lawrence se deplasă din nou la Cairo pentru a lua. contact cu statul major şi Arab Bureau. Generalul Murray, care începuse să înţeleagă mai bine importanţa revoltei arabe ce imobiliza un număr apreciabil de trupe otomane, se dovedi, de data aceasta, mai înţelegător faţă de nevoile acţiunii din Hedjaz ordonînd trimiterea imediată de ajutoare. Colonelul Bremond se afla şi el, în acel moment, la Cairo, susţinînd, în continuare, un plan de operaţiuni bazat pe prezenţa unui corp expediţio- nar anglo-francez, menit să ocupe Akaba, singurul port de

la Marea Roşie rămas încă în mîinile inamicului. Lawrence se opuse ideilor colonelului francez şi făcu tot ce-i era în putinţă pentru a-i bloca orice iniţiativă, ofiţerul francez rămînînd izolat la Djeddah, fără mijloace materiale şi fără ajutorul efectiv al guvernului său.

Lawrence se întorsese la El Ouedj, unde forţele arabe se organizau în stil mare. Arme, alimente, echipament, aur, soseau din abundenţă. Fusese debarcată o staţie T.F.F., tunuri, automitraliere. Feisal primise totodată şi un recrut de marcă : Jaf far Paşa, colonelul otoman, trimis în 1915 în Sahara răsăriteană pentru a conduce răscoala senussilor şi care fusese făcut prizonier de englezi. Originar din Bagdad, pregătit la şcoala germană, Jaf far Paşa, un adevărat uriaş, de un curaj rar întîlnit, fusese închis în Citadela din Cairo de unde încercase să evadeze pe o frînghie făcută din cearceaful patului din celulă. Spre ghinionul său, frînghia improvizată nu-i rezistase greutăţii şi colonelul otoman, cu o gleznă scrîntită, îşi reluase locul în închisoare. Auzind despre revolta arabă, ceruse să i se permită de a lupta alături de Feisal, emirul încredinţîndu-i organizarea armatei regulate şi acordîndu-i gradul de general. Un alt fost colonel otoman, Nuri Said, se va alătura şi el lui Feisal, în calitate de şef de stat major al armatei acestuia. Legîn- du-şi soarta de aceea a emirului şi a familiei sale, el îl va urma după război în Irak, unde Feisal va ajunge rege, iar Nuri Said prim ministru, dirijînd direct sau indirect, aproape trei decenii, politica noului stat.

Lawrence, căruia şefii săi îi lăsaseră mînă liberă pe lîng'ă Feisal, reuşi, în scurt timp, îndrumîndu-1 cu abilitate, să facă din detaşamentul emirului piesa principală pe tabla de şah britanică din Arabia. Armata lui Feisal avea o compoziţie eterogenă, complinind sarcina ofiţerilor englezi de şcoală veche de. a o transforma într-o forţă militară după tipic european. Beduinii rămîneau insensibili disciplinei ce se căuta a li se impune şi nutreau .o neîncredere ancestrală faţă de europeni. Arabii instruiţi în mijlocul elitelor turceşti erau şi mai greu de manevrat. Obişnuiţi să-i frecventeze pe europenii stabiliţi prin diverse centre ale Imperiului otoman, ei înţelegeau gîndurile aliaţilor lor şi desluşeau perfect ce se afla în spatele ajutorului acordat de aceştia. Experienţa istoriei arăta, de la Cezar la Cortez şi Lyautey, că toţi aceşti

cuceritori au acaparat teritoriile străine cu ajutorul localnicilor înşişi, recrutaţi prin şirete

nie pentru a lupta împotriva propriilor compatrioţi. Era greu de crezut că arabii s-ar fi putut afla mai aproape de englezi sau francezi decît de coreligionarii turci. în sinea lor, ei îşi dădeau seama că sînt manevraţi ; disputa cu turcii ar fi dorit s-o rezolve între musulmani, fără prezenţa „necredincioşilor[41] ; incapabili s-o facă, erau plini de amărăciune şi continuau revolta alături de aliaţii europeni neavînd altă cale de ales.

în aceste condiţii, talentul lui Lawrence de a se disimula şi de a se integra organic mişcării arabe,' bazîndu-se şi pe experienţa sa trecută din Orient, avea să joace un rol esenţial în dirijarea şi canalizarea revoltei pe căi mai naturale, ce nu se potriveau preceptelor purtării războiului, extrase din cursurile de tactică şi strategie ale şcolilor militare din Europa.

Nucleul de bază al armatei lui Feisal îl constituiau şase-şapte sute de mercenari meharişti, recrutaţi din oazele Arabiei centrale, de un şeic oarecare pentru armata otomană dar care se alăturaseră, în bloc, revoltei arabe din Hedjaz. Izolaţi de locurile lor de baştină, aceşti, beduini din triburile Ageyl, nu puteau dezerta, sau părăsi poziţiile de luptă pentru a se repezi pînă la corturile familiare aşa cum făceau luptătorii beduini de prin părţile locului. Alături de ei, luptau diferite triburi din Hedjaz, dar şi numeroşi dezertori din armata otomană ce îşi găsiseră “salvarea în armata emirului.

Lawrence îşi încropise o gardă personală, forjnată din 80—90 de mercenari, bine plătiţi, recrutaţi dintre elementele cele mai dubioase şi gata de orice faptă — tîlhari de drumul mare, evadaţi din puşcării, nomazi alungaţi pentru cine ştie ce purtări urîte din mijlocul comunităţilor în care trăiau, sclavi fugiţi de la stăpînii lor — oameni în stare să sufere în tăcere cele mai grele privaţiuni ale campaniei şi să ucidă fără crîcnire, la ordinele şefului lor, acel micuţ „inglesi", cu privirea blîndă, îmbrăcat în acelaşi vestminte ca şi ei, umblînd la fel în picioarele goale, mîncînd din acelaşi castron şi dormind sub acelaşi cer liber şi în plus vorbind perfect limba arabă, cu cele mai mici detalii dialectale.

în aprilie 1917, englezii, care cheltuiseră deja cu" revolta arabă peste o jumătate de milion de lire de aur, multe tone de arme, muniţii şi alimente, se gîndiră că a venit timpul să tragă totuşi un profit mai substanţial pentru campania lor din Orient de pe urma eforturilor financiare făcute

în Hedjaz. în acest sens, hotărîră să organizeze o operaţiune de anvergură pentru a neutraliza definitiv pe Fakri Paşa şi trupele sale din Medina.

Colonelul Newcombe, însărcinat de statul major din Cairo cu coordonarea operaţiunilor din Hedjaz, era tentat să încerce o lovitură la un punct situat cam la 300 km nord de Medina, pe calea ferată, pentru a întrerupe legăturile garnizoanei asediate cu Siria. Lawrence considerînd că succesul unei astfel de acţiuni de anvergură era îndoielnic iar scopul contestabil, propuse ca împreună cu un grup de beudini să întreprindă un atac, la o distanţă mult mai'mare, cucerind portul Akaba din extremitatea nordică a Mării Roşii. Newcombe dîndu-şi asentimentul, Lawrence trecu îa pregătirea minuţioasă a expediţiei care trebuia să străbată un drum extrem de dificil, în mare parte prin zone de deşert total.[1]

Drumul spre victorie

Micul detaşament, pe care Lawrence îl luă cu el, nu număra decît 30 de oameni din garda sa personală, pe cămile, înarmaţi doar cu puşti. Fiecare om ducea 45 livre de făină, contînd să-şi completeze proviziile în puţinele puncte locuite de pe parcurs. Lawrence avea însă asupra sa şi 20 000 de suverani (160 kg de aur) pentru a putea ridica la luptă unele triburi din zonele apropiate punctului terminus al misiunii sale.

Plecat la 9 mai din El Ouedj, va face un lung ocol străbătînd 300 km prin deşertul Nefud (al doilea mare deşert al Peninsulei Arabice) ajungînd în valea Sirhan unde era şeic Nuri Shaalan, un şef local extrem de curajos dar care ezitase, pînă atunci, între otomani şi revolta arabă.

Diplomaţia agentului britanic, dublată de 6 000 de suverani de aur, îl cîştigă pînă la urmă pentru revoltă pe Nuri Shaalan, pumnul de oameni, cu care Lawrence plecase iniţial la drum, transformîndu-se peste noapte, în- tr-un detaşament impozant de 500 de războinici, fiecare cu cămila sa.

Continuîndu-şi traseul, Lawrence, însoţit doar de doi eameni, avea să dispară, la un popas, pentru două săptămîni, într-o călătorie secretă în Siria, în scopul cunoaşterii directe a stării de spirit a populaţiei şi pentru a lua legătură cu agenţii săi de acolo. „Întreprinzînd acest lung şi

periculos voiaj în Siria, contam să întîlnesc principalii amici secreţi ai lui Feisal şi să iau în considerare poziţiile cheie ale viitoarelor noastre campanii../', avea să menţioneze el, vag, în „Cei şapte stîlpi ai înţelepciunii", fără să dea vreun amănunt. Abia 15 ani mai tîrziu, în corespondenţa cu biografii săi, rămînînd totuşi destul de misterios (era normal să nu-şi desconspire agenţii, în momentul respectiv Siria aflîndu-se sub stăpînirea Franţei) va dezvălui că a ajuns pînă la Baâlbeck (în Libanul de azi), a poposit în suburbiile Damascului şi a văzut un număr de personaje importante afiliate revoltei arabe, întreţinîndu-se chiar şi cu Aii Reza Paşa, comandantul garnizoanei, pe care l-a cîştigat pentru cauza revoltei şi că, la întoarcere, a aruncat în aer cîteva construcţii cu caracter militar la nord de Marea Moartă.

La 19 iunie, reîntîlnindu-şi detaşamentul în punctul Bair, la est de Maan (astăzi oraş în Iordania) a continuat marşul spre Akaba atingînd calea ferată a Hedjazului în dreptul gării Atoui. Soldaţii garnizoanei otomane lipsiţi de griji, tocmai îşi pregăteau mincarea, în jurul tranşeelor, în timp ce un grup de ofiţeri îşi sorbeau cafeaua, sub o umbrelă, tolăniţi în fotolii, în faţa sălii de aşteptare. „Zaal (unul din oamenii lui Lawrence), urcînd, pînă în apropiere, trase un foc şi cel mai gras dintre aceşti ofiţeri, înclinîndu-se. încet în fotoliul său, se prăbuşi la pămînt sub privirile îngrozite ale asistenţei". Arabii urlînd se aruncară la atac. Mai mulţi dintre militarii otomani reuşiseră să se baricadeze într-una din clădirile gării, dar oamenii lui Lawrence le jefuiră pe celelalte şi le dădură foc.

La începutul lui iulie, trupă lui Lawrence se întîlni, pentru prima oară, cu o forţă inamică mai serioasă, la sud de Maan, în punctul de aprovizionare cu apă, Aba El Lissan. Bătălia, începută în zori, se termină cu o victorie totală a arabilor. 300 de soldaţi inamici fură ucişi şi 160, în majoritatea lor răniţi, căzură prizonieri. în cursul întregii lupte, beduinii nu pierdură decît doi oameni. Drumul spre Akaba era acum deschis.

Garnizoana inamică de la Akaba, numărînd doar 300 de oameni, se trezi complet izolată. Apărarea se prezenta extrem de slabă, toate lucrările de fortificaţii fiind dirijate în direcţia mării de unde s-ar fi putut aştepta, în mod normal, la un eventual atac ; spatele frontului era însă

complet descoperit. Demoralizată şi rămasă fără nici un

sprijin din afară, garnizoana otomană capitulă fără luptă. Trecuseră exact două luni de cînd Lawrence plecase din El Ouedj doar cu un grup de 30 de oameni. Armata sa număra acum 2 000 de luptători, alte triburi arabe alăturîndu-i-se. Dar şi cei 20 000 de suverani de aur i se terminaseră, iar proviziile capturate de la garnizoana otomană erau insuficiente pentru a hrăni mulţimea neaşteptată de beduini ce i se alăturau. Pentru a face faţă situaţiei, se dovedea necesar un contact rapid cu statul-major de la Cairo, în vederea obţinerii de ajutoare.

însoţit de opt oameni, Lawrence plecă la Cairo, urmînd vechiul drum al pelerinilor prin Sinai, străbătînd, pe cămile, distanţa de 250 km, doar în patruzeci şi nouă de ore, prin deşertul lipsit, în plină vară, de orice sursă de apă. Efectul victoriei de la Akaba fu extrem de puternic la statul-major de la Cairo. Lawrence primi imediat gradul de maior, fiind propus totodată pentru una dintre cele mai mari decoraţii britanice, Ordinul Băii ; creditul său devenise acum considerabil şi faima de necontestat. Succesul repurtat, datorită iniţiativei sale, combătută iniţial de şefii ierarhici, şi bare fusese realizat fără să expună viaţa vreunui alt militar englez decît a lui proprie, provocase o satisfacţie deosebită,, mai cu seamă că rezultatul apărea mai mult decît apreciabil. Lunga linie de comunicaţii otomană era ameninţată acum pe 1 000 km, iar luptătorii arabi se apropiaseră de aripa dreaptă a frontului britanic din Palestina putîndu-i oferi un sprijin real. Marea Roşie fusese debarasată de otomani, aceştia nemaifiind în măsură să plaseze mine şi să strecoare spioni în spatele liniilor britanice. .

Lawrence, exploatînd succesul obţinut, se duse imediat la Clayton pentru a-i prezenta propunerile sale : baza de la El Ouedj trebuia să fie înlocuită cu Akaba, toate trupele lui Feisal urmînd să fie concentrate în zona portului proaspăt cucerit ; operaţiunile din jurul Medinei încetînd aă reprezinte un interes major, întregul sprijin britanic în ofiţeri, material de război şi aur va trebui îndreptat spre Akaba ; Feisal va. fi detaşat de forţele lui Hussein şi va deveni comandantul unei armate plasate sub ordinele statului major din Egipt. în plus, lui Lawrence, obţinînd mînă liberă în toate problemele Arabiei, i se puse la dispoziţie o sumă importantă — 200 000 suverani de aur — şi va fi subordonat direct Comandamentului de la Cairo, avînd

astfel o largă marjă de acţiune.

într-una din zile, Lawrence fu primit de generalul Allenby care îl înlocuise, de puţin timp, la comanda supremă pe Murray, după ce acesta se împotmolise cu frontul, bătînd pasul pe loc, în faţa Gâzei, suferind pierderi grele. Allenby, pe atunci în vîrstă de 56 de ani, era unul din cei mai buni generali ai armatei engleze, cu o bogată experienţă de luptă în colonii. Participase în Africa de Sud, mai întîi la războiul cu zuluşii apoi cu burii, coman- dînd un regiment de lăncieri. Războiul mondial îl începuse în 1914, în Franţa, în fruntea diviziei engleze de cavalerie, apoi comandase corpul 5 de armată şi armata IlI-a pe Somme şi Artois, cu rezultate meritorii. Fusese numit comandant al frontului din Palestina, la 28 iunie 1917, aşteptîndu-se de la el o schimbare pozitivă, cît mai rapidă, a mersului operaţiunilor.

întîlnirea lui Allenby cu Lawrence a avut loc în ultima zi, înainte ca agentul englez să se întoarcă în Arabia. ţ,A fost o întrevedere comică — povesteşte Lawrence — deoarece Allenby, fiziceşte era voluminos şi plin de încredere în sine, iar moralmente atît de mare încît cu greu concepea micimea noastră, a celorlalţi. Şedea în scaunul său privindu-mă nu drept în faţă, cum avea obiceiul, ci cu coada ochiului, vădit încurcat... Oricum, nu era pregătit pentru ceva atît de ciudat ca o întîlnire cu persoana mea • — un om mic de statură, în vestminte lungi de mătase, cu picioarele goale — şi care se oferea să învingă pe inamic, dacă i se dădeau, pentru a-şi convinge şi păstra adepţii săi, provizii, arme şi două sute de mii suverani de aur. Allenby nu putea discerne în acest personaj ce-i sta în faţă, partea reală a omului de acţiune, de aceea a şarlatanului. Nu mi-a pus multe întrebări, nici n-a vorbit prea mult ; a cercetat harta şi mi-a ascultat cu atenţie expunerea în care descriam Siria răsăriteană şi locuitorii eh în cele din urmă, a ridicat capul şi mi-a spus : «Bine. Am să fac tot ce se poate pentru dumneata» şi cu asta întrevederea s-a sfîrşit. Nu am fost sigur că l-am cîştigat cu totul ; dar mai tîrziu am aflat : primo, că generalul Allenby făcea exact ceea ce gîndea ; secundo, că el putea satisface şi pe cel mai exigent, cel mai lacom dintre subordonaţii săi“.

Bucurîndu-se de întregul sprijin al noului comandant britanic al frontului, Lawrence se puse pe treabă, deplasîndu-se la El Ouedj şi apoi la Djeddah pentru a-1 întîlni pe rege şi a-1 convinge să permită deplasarea forţelor lui Feisal la noua bază de la Akaba.

La sfîrşitul lui august, statul-major al lui Feisal şi **3** 000 de luptători din armata sa regulată se instalară la Akaba (astăzi portul Iordaniei la Marea Roşie). Baza se organiză activ : o navă de război britanică — „Humber“, staţiona în port ; mai sosiră două companii egiptene, cinci automitraliere, o staţie T.F.F. Un număr important de ofiţeri europeni se ocupau de muncile administrative şi de aprovizionare, în timp ce Jaffar Paşa, secondat de un ofiţer britanic, făceau instruirea trupelor arabe. La Kuntilla, 60 km nord-vest de Akaba, se amenajase un aerodrom de campanie pentru o escadrilă de bombardament. între timp, debarcă şi un detaşament francez, dispunînd de o baterie de artilerie montană dotată cu tunuri de 65 m/m, deservite de soldaţi nord-africani, în total 150 de oameni.

în septembrie, Lawrence organiză o expediţie, plecînd din Akaba, împotriva căii ferate Damasc-Medina. Acţiunea se va desfăşura într-un punct din apropierea gării El Meduara, surprinzînd un tren încărcat cu trupe, ce venea dinspre Medina şi pe care îl aruncă în aer. Aproape toţi pasagerii au fost ucişi sau luaţi prizonieri. Printre ei se afla şi un grup de ofiţeri şi subofiţeri austrieci plecaţi în permisie.

Urmă un nou raid asupra căii ferate, la începutul lui octombrie, cînd împreună cu căpitanul Pisani, comandantul detaşamentului francez de la Akaba, atacă la sud de Maan. Pentru această acţiune Lawrence primi Crucea de război franceză iar Pisani, Crucea militară britanică. în decurs de două luni, fură distruse 17 locomotive şi mai multe garnituri feroviare, circulaţia pe linia ferată devenind, pe zi ce trecea, o problemă tot mai gravă pentru inamic.

Prestigiul lui Lawrence în rîndul arabilor luase proporţii greu de descris. El era în ochii lor nu numai marele distribuitor de aur şi arme ci şi omul capabil să facă 100 km pe spatele unei cămile ca cel mai tenace războinic beduin, să se bată corp la corp şi să-şi conducă trupa la victorie prin foc şi moarte. Cînd apărea în mijlocul luptătorilor beduini era întîmpinat cu salve trase în aer şi strigăte de Urens ! Urens ! ca un adevărat şef de bandă, după o „razzia" reuşită din care războinicii se întorceau cu o pradă bogată.

Anul 1917, fusese nefavorabil pentru fronturile otomane din Orientul Mijlociu. Trăgînd învăţăminte din tragedia lui Townsend de la Kut El-Amara, guvernul imperial al

Indiilor, ce avea răspunderea frontului din Mesopotamia, organiză temeinic a doua campanie de-a lungul Tigrului, în februarie, general Maud, carea avea acum comanda, în-r cercui, la rîndul său, Kut El-Amara, recucerind această poziţie" cheie, in mai puţin de trei săptămîni şi capturînd 7 000 de prizonieri, 38 de tunuri, trei canoniere fluviale. Drumul spre Bagdad era deschis. Generalul rus Baratoff, care înaintase, în mai 1916, din Persia în Mesopotamia şi se retrăsese în urma eşecului'Ofensivei britanice de atunci, îşi trimise din nou diviziile peste frontieră pentru a face joncţiunea cu armata lui Maud. Britanicii ocupaseră, la 12 martie 1917, Bagdadul şi înaintaseră mai departe pe malurile Dialei, un afluent al Tigrului, unde îi vor întîlni la 2 aprilie pe soldaţii ruşi ai generalului Baratoff, Mai departe, armata lui Maud ocupă Samarra, ajupgînd la poalele muntelui Hamrin, la 115 km nord de Bagdad. Marile călduri ale verii irakiene opri ofensiva engleză care va fi reluată abia în toamnă dar sub altă comandă ; generalul Maud murise între timp de holeră fiind înlocuit cu generalul Marshall,.

frontul din Palestina care bătuse aproape un an pasul pe loc, sub comanda generalului Murray, reorganizat acum minuţios de Allenby începu să se mişte, la începutul lui noiembrie englezii ocupînd, în decurs de două săptămîni, litoralul mediteranean de la Gaza şi pînă la Jaffa. Apoi, întorcînd flancul drept, Allenby se îndreptă spre Ierusalim intrînd, fără să întîmpine rezistenţă, în „oraşul sfînt“, la 9 decembrie 1917. Lawrence, care tocmai fusese chemat la statul major al comandantului-şef, părăsindu-şi pentru cîtdva ore vestmintele beduine şi împrumutînd o uniformă de maior britanic, avu cinstea să intre în Ierusalim făcînd parte din cortegiul principal al învingătorilor. Dar războiul din Orientul Arab nu se încheiase : în faţa celor 600 000 de soldaţi britanici din Palestina şi Mesopotamia se găseau încă 45 de divizii otomane sub comanda directă a generalului german Erich von Falkenhayn şi pentru zdrobirea acestora vor urma alte lupte grele, în cursul anului 1918.

Pentru a-i sprijini flancul drept, Allenby ceru armatei arabe să-şi deplaseze acţiunile, mai spre nord, în direcţia

sudului agricol al Siriei care continua să aprovizioneze armatele otomane. în ianuarie 1918, beduinii lui Lawrence, însoţiţi de o companie britanică de automobile blindate, atacă din nou calea ferată, la sud de Maan, provocînd distrugeri întinse. Iritaţi, otomanii trimiseră în urmărire

trei batalioane de infanterie, un escadron de cavalerie, două obuziere şi 30 de mitraliere, surprinzîndu-1 pe Lawrence doar cu lOtl de meharişti din garda emirului Zeid, detaşamentul său personal, cîţiva mitraliori marocani şi francezi şi un grup de nomazi aparţinînd unui trib din regiune. Ciocnirea se desfăşură în apropierea satului Tafilah. Ma- nevrîndu-şi oameni cu dibăcie, deşi în inferioritate numerică, Lawrence obţinu cea mai concludentă victorie militară din cariera sa. Otomanii avură 400 de morţi şi pierdură 250 de prizonieri, 27 de mitraliere şi 200 de animale de povară.

în continuare, agentul britanic va trăi o serie de aventuri solitare extrem de periculoase. Pătrunzînd singur în Deraa; important punct strategic al frontului otoman şi mare gară de cale ferată la 100 km sud de Damasc (astăzi reşedinţa administrativă a unei provincii siriene la frontiera cu Iordania) şi fiind arestat de jandarmii turci, ca dezertor arab, abia a scăpat cu viaţă evadînd din închisoare după ce avea să fie torturat îngrozitor. Altădată, deghizat ca ţigancă şi întovărăşit de unul din oamenii gărzii sale personale, îmbrăcat la fel ca şi el în vestminte de femeie, a intrat în Amman, parcurgînd străzile oraşului înţesate de soldaţi otomani. De notat că în acel moment, pe capul său fusese pus un mare premiu în aur de către comandamentul inamic.

Pentru septembrie 1918, Allenby, ce primise noi întăriri, hotărî declanşarea ofensivei finale. El ceru lui Lawrence ca, în ajunul ofensivei, să distrugă comunicaţiile în ' jurul oraşului Deraa, de unde, din linia ferată Damasc — Medina, se desprindea o ramificaţie spre Palestina, pe care se făcea aprovizionarea frontului otoman. în fruntea unei coloane de 400 de luptători arabi, 35 de genişti egipteni, 30 de mitraliori gurkhas (soldaţi de profesie recrutaţi de englezi în Nepal), 140 de nord-africani sub comanda căpitanului francez Pisani, cu patru tunuri de munte şi cinci automobile blindate, făcînd un ocol de 300 km prin deşert, ajunse la oaza Azrak de la nord-est de Amman. Două avioane ale armatei din Egipt îi fură trimise în sprijin. Oficial, expediţia era comandată de Nuri Said, fostul colonel otoman.

La 17 septembrie, oamenii lui Lawrence atacînd simultan, în mai multe puncte, atît linia ferată principală cît şi ramificaţiile, izolară complet Deraa, această placă

turnantă

a comunicaţiilor armatei inamice, privind cartierul general germano-otoman de la Nablus, al generalului Liman, von Sanders ce comanda efectiv frontul din Palestina, atît de posibilitatea primirii, de întăriri cît şi a Evacuării materialului în caz de retragere.

Ofensiva lui Allenby, pornită în noaptea de 18—19 septembrie, se desfăşură, de la început, sub semnul victoriei totale. La 22 septembrie, seara, armatele a 7-a şi a 8-a *• otomană încetaseră să mai existe, pierzînd 40 000 de prizonieri şi 265 de tunuri. A urmat la rînd armata a 4-a, din sudul Siriei, transformată şi ea într-o masă de fugari. în cîteva zile, britanicii luaseră 75 000 de prizonieri, din cele trei armate otomane nereuşind să scape decît 17 000 de oameni. Comandantul lor, generalul Liman von Sanders abia evitase să nu fie luat prizonier la Nablus. Ceea ce a urmat avea înfăţişarea unui simplu marş triumfal pentru armatele aliate. întreaga Sirie era în fierbere, ridicîndu-se pentru a saluta eliberarea atît de mult aşteptată, după patru secole de stăpînire otomană.

La 1 octombrie, Dâmascul în sărbătoare primea cu un entuziasm de nedescris avangarda armatei lui Feisal. Lawrence care s-a aflat printre primii intraţi în capitala siriană descrie astfel acele clipe memorabile : „Destul de liniştiţi, am mers pe lunga stradă spre clădirea Guvernămîntului, pe malul Baradei. Drumul era tixit de oameni, aliniaţi de ambele părţi sau îngrămădiţi la ferestre, la balcoane, pe terase. Mulţi plîngeau, unii aclamau, alţii mai informaţi ne strigau numele ; dar cei mai mulţi priveau şi priveau, bucuria strălucindu-le în ochi... Fiecare bărbat, femeie şi copil din acest oraş cu un sfert de milion de locuitori, părea că a ieşit în stradă. Damascul înnebunise de bucurie. Bărbaţii îşi zvîrleau fesurile şi turbanele în aer, femeile îşi sfîşiau voalurile. Se aruncau flori, covoare, şaluri înaintea noastră. Pe deasupra strigătelor bărbaţilor şi ţipetelor femeilor, se auzea corul mulţimii cîntînd : Feisal, Nasir, Shukri, Urens. în noaptea aceea Damascul va trăi un carnaval cum nu mai văzuse de sute de ani...“

Prima preocupare a lui Lawrence, după baia de entuziasm popular prin care a trecut, a fost de a pune pe picioare un guvern provizoriu corespunzător intereselor ce le reprezenta. El îi organiză lui Feisal o primire la fel de triumfală, solicitînd cavaleriei australiene şi regimentului de spahii francez, care atinseseră periferiile oraşului, să se oprească pentru a permite mai întîi emirului şi celor 1 500 de călăreţi ai săi ce-1 urmau,

să defileze în aclamaţiile mulţimii ieşite în întîmpinare.

Feisal avea să se întilnească la Damasc, pentru prima oară, cu marele învingător Allenby, care imediat după război va primi gradul de mareşal al armatei britanice şi titlul de viconte, parlamentul votînd propunerea de a i se acorda şi o donaţie de 50 000 de lire sterline pentru merite deosebite. Lawrence, avansat colonel, în ultimele zile ale războiului. îi ceru lui Allenby permisiunea de a se întoarce de la Damasc direct în Anglia, fiind complet epuizat. Misiunea sa de război se încheia aici. Dar el se va mai reîntoarce în anii următori pentru a continua acţiunea începută în slujba Imperiului britanic, pentru ca apoi, nemulţumit de rolul ce i se atribuia, să dispară, sub un alt nume, ca simplu soldat, într-o unitate a armatei engleze.

După zdrobirea în Palestina şi în sudul Siriei a celor trei armate otomane, victorie dublată şi de o înaintare spectaculoasă britanică în Mesopotamia, rezistenţa inamicului se transformase într-o retragere în totală debandadă. La 7 octombrie, divizia navală a contraamiralului Varney ancoră în rada portului Beirut, fiind salutată de întreaga populaţie înşirată pe chei, iar a doua zi primele elemente ale infanteriei australiene şi indiene intrară în oraş. Ocuparea Alepului, la 27 octombrie, corfsfinţind eliberarea Orientului Arab, va însemna prăbuşirea definitivă a întregului dispozitiv al armatei otomane.

Intre timp, la Istanbul se petrecuseră o serie de schimbări importante. Noul sultan Mehmet al VI-lea (Vahdettin) care îi urmase la tron lui Mehmet al V-lea (Reşad), decedat la începutul lui iulie, însărcină cu formarea unui nou guvern, în momentele grele din octombrie, pe Tevfik Paşa, în locul lui Talaat.

Conducerea dictatorială a triumviratului Talaat-Enver-Djamal se încheiase dezastruos. Cei trei, demisionaţi din toate funcţiile, se grăbiră să părăsească ţara fugind spre ' destinele lor tragice ce se vor împlini curînd.

Emigrat mai întîi în Germania, Enver Paşa, cu firea lui de aventurier, va ajunge ulterior în Asia centrală în hanatul Buhara. După ce cochetase un timp cu puterea revoluţionară ce se stabilise în regiune, Enver Paşa, devenit şef al unor bande de basmaci, s-a gîndit să întemeieze propria sa putere şi să se proclame suveran peste ţinuturile cu populaţie musulmană din Asia centrală. La prima în- tîlnire cu o unitate a Armatei Roşii, cariera furtunoasă **a**

lui Enver se va încheia, fiind rănit mortal pe cîmpul de luptă, la 4 august 1922, cînd avea doar patruzeci de ani. Talaat Paşa, retras şi el în Germania, a fost ucis, în martie 1921, la Charlottenburg, în apropiere de Berlin, de un student armean a cărui familie pierise în întregime, în cursul masacrelor din 1915 ordonate de triumvirat. Al treilea membru al juntei, Djamal Paşa, îşi va găsi moartea la Tbilisi, fiind asasinat tot de un armean, în 1922, la întoarcerea sa din Afganistan unde se ocupase de organizarea armatei ţării respective.

Noul guvern al lui Tevfik Paşa, ţinînd seama de dezastrul militar, hotărî, la sfîrşitul lui octombrie, să solicite încetarea luptelor. Generalul Townsend, luat prizonier în 1916 la Kut El-Amara, fusese pus în libertate, fiind trimis să-1 informeze pe viceamiralul englez Calthorpe, comandantul flotei aliate din Marea Egee, că Turcia cere deschiderea imediată de negocieri în vederea încheierii unui armistiţiu. Acesta va fi semnat, la 30 octombrie 1918, în Insula Mudros din Arhipelagul Lesbos şi va intra în vigoare a doua zi la prînz. Condiţiile armistiţiului de la Mudros stipulau : deschiderea Dardanelelor şi Bosforului şi liberul acces în Marea Neagră ; ocuparea militară de aliaţi a forturilor de pe Dardanele şl Bosfor ; indicarea cîmpurilor de mine şi a tuburilor lans-torpile şi sprijin la ridicarea tu- tuturor obstacolelor ; eliberarea tuturor prizonierilor aliaţi şi a internaţilor armeni ; demobilizarea imediată a armatei turce, în afară de grăniceri şi poliţia interioară ; controlul căilor ferate de către aliaţi ; capitularea tuturor garnizoanelor t.urceşti din Hedjaz, Assir, Yemen, Siria, Mesopotamia ; obligaţia de a rupe relaţiile cu Puterile Centrale — Germania, Auştro-Ungaria.

Pentru arabi, războiul se terminase ,şi, odată cu el, şi ocupaţia otomană. Ei aşteptau acum independenţa promisă de aliaţi pentru întregul Orient Arab, organizarea vieţii publice în noile condiţii, modernizarea necesară după înapoierea în care fuseseră ţinuţi de stăpînirea străină. Dar la ospăţul victoriei se vor pomeni omişi cu bună ştiinţă. Marile puteri învingătoare nu vroiră să cedeze nimic din prada de război, trecînd imediat la împărţirea moştenirii otomane între ele, uitînd pe acei ce aveau în primul rînd dreptul să se bucure şi să-şi dobîndească libertatea.

Capitolul al V-lea

ÎMPĂRŢIREA PRĂZII

Prin culisele sălilor de conferinţe ale învingătorilor

Primul război mondial, care costase viaţa a peste zece milioane de locuitori ai planetei, luase sfîrşit, în noiembrie 1918. Tabăra învingătorilor trăia euforia marelui moment, aşteptat timp de patru ani şi trei luni : mulţimile ieşite în stradă cîntau şi dansau, pretutindeni fluturau drapele ; cortegii amestecate, din civili şi militari, străbăteau marile artere ale capitalelor, brâţ la braţ, cu feţele pline de bucuria încheierii teribilului coşmar ; răsunau salve de artilerie, defilau fanfare, cerul era luminat feeric de puzderia jocurilor de artificii. La Paris, marea victorie fusese vestită prin 1 200 de lovituri de tun, spre amiaza zilei de 11 noiembrie, cînd delegaţii germani semnau, la Rethondes, lingă liziera pădurii Compiegne, documentele armistiţiului. Oraşul-lumină cunoştea un delir de nedescris. Masele de oameni, ce inundau străzile, întrerupseseră circulaţia oricărui vehicul. La orele 16, premierul Clemanceau, poreclit „Tigrul", ieşi în balconul palatului Bourbon, ridicînd, în mîini, deasupra capului, dosarul victoriei. Din piepturile mulţimii, adunate în marea piaţă, izbucniră ovaţii formidabile, urmate de acordurile impresionante ale Marseillezei, intonată, împreună, de sute de mii de oameni.

în tabăra adversă, cădeau coroanele şi se prăbuşeau tronurile. Marile imperii se destrămau. Popoarele subjugate îşi lua soarta în propriile mîini, cucerindu-şi liberta-

tea şi independenţa naţională. La Berlin, se dădeau lupte de stradă ; la Kiel, pe navele marinei de război imperiale, se înălţau steagurile roşii ; la Viena şi Budapesta spiritul revoltei îşi făcea drum în forţă. Revoluţia din Rusia pusese capăt, încă înainte de sfîrşitul războiului, putredului regim ţarist.

Nici nu' se uscase bine cerneala pe acordul de armistiţiu de la Compiegne, nici nu începuseră să se întoarcă acasă primele contingente ale milioanelor de oameni ce înota seră timp de mai mulţi ani în noroiul tranşeelor, răniţii ce umpleau spitalele nu erau încă vindecaţi, lacrimile văduvelor şi orfanilor nu se şterseseră, cînd marile puteri învingătoare se şi grăbiră să înceapă împărţirea prăzii, uitînd cuvintele mari, despre libertatea popoarelor şi instaurarea noii ere a dreptăţii, cît şi promisiunile făcute, în focul războiului, aliaţilor mai mici.

Preşedintele Wilson al Americii lansase celebrele sale 14 puncte, ca o nouă doctrină pentru pacea lumii, pronii- ţînd libertate tuturor popoarelor asuprite. Dar ce se va alege din doctrina sa, după încheierea negocierilor • de pace, se. va vedea foarte curînd. Soluţiile la care se va ajunge vor reprezenta foarte puţin din propunerile iniţiale, atît de generoase.

La 18 ianuarie 1919, după amiază, în marele Salon al Orologiului din clădirea ministerului de externe francez, de pe Quai d’Orsay, se desfăşura şedinţa inaugurală a Conferinţei de pace. Participau 72 de reprezentanţi ai 27 de naţiuni aliate, de pe toate continentele, care se aflaseră în război cu Puterile Centrale. Preşedintele Franţei, Raymond Poincare, flancat de preşedintele Statelor Unite, Woodrow Wilson, şi premierul britanic, Lloyd George, rosti cuvîntul de bun sosit, cedînd apoi locul primului ministru, Georges Clemenceau, şeful delegaţiei franceze. Acesta a fost ales preşedinte permanent al Conferinţei, la propunerea şefului statului american. Pentru desfăşurarea lucrărilor, s-au creat tot felul de comisii, în total peste cincizeci, dar hotă- rîrile importante urmau să fie adoptate de „Consiliul celor zece“, format din şefii de guverne şi miniştrii de externe ai principalelor cinci puteri învingătoare — Franţa, Marea Britanie, Statele Unite, Italia şi Japonia. Deciziile finale vor fi însă luate, începînd din a treia lună a Conferinţei,

de Consiliul suprem de pace sau „Consiliul celor patru", cum mai era denumit, compus din preşedintele american Wilson şi premierii francez, britanic, italian — Clemenceau, Lloyd George, Orlando.

La şedinţele Conferinţei de pace a putut fi văzut, încă de la reuniunea inaugurală, îmbrăcat în vestminte arabe, cu o basma de mătase roz, prinsă pe cap în şnururi de aur împodobite cu diamante, emirul Feisal, reprezentînd regatul Hedjaz, admis ca unul dintre cele 27 de state ale coaliţiei aliate. Prinţul arab era însoţit de nelipsitul său prieten şi mentor, colonelul Lawrence.

Feisal sosise în Europa, la sfîrşitul lui noiembrie 1918, fiind transportat pînă la Marsilia pe o navă de război britanică, împreună cu şeful de stat-major al armatei arabe, Nuri Said, şi cu cîteva notabilităţi siriene. Călătoria sa precipitată, la puţin timp după încheierea campaniei din Siria, fusese determinată de neînţelegerile survenite cu autorităţile franceze ce începuseră să se instaleze la Beirut şi pe litoralul mediteranean al Siriei şi Libanului. Guvernul de lă Paris solicita, totodată, cu insistenţă, înlocuirea trupelor britanice cu -trupe franceze. Emirul era îngrijorat, de asemeni, de efectele acordului Sykes-Picot cît şi de declaraţia şefului diplomaţiei engleze, lordul Balfour, cu privire la sprijinirea creării unui cămin evreiesc în Palestina, acte de care avusese posibilitatea să ia cunoştinţă, pe diverse căi, încă înainte de încetarea războiului dar le trecuse oarecum cu vederea. în toiul luptelor, liderii arabi se preocupau în primul rînd de combaterea duşmanilor otomani şi mai puţin de întortocheatele planuri ale diplomaţiei, în care erau meşteri prietenii lor englezi.

Pe chei, la Marsilia, îl aştepta Lawrence, îmbrăcat şi el, tot în vestminte arabe, la brîu cu pumnalul încovoiat, din aur, pe care i-1 făcuse, cadou, cîndva, în bazarul de la Mecca, însuşi emirul Feisal. Ministerul de externe francez însărcinase, cu primirea şi însoţirea înaltului oaspete, în cursul sejurului său în Franţa, pe vechiul adversar al lui Lawrence, colonelul Bremond, chemîndu-1, pentru această .misiune, de la un comandament din Belgia unde se afla în acel moment. Bremond avea instrucţiuni precise în privinţa agentului englez : „Cu Lawrence, trebuie să ne purtăm foarte net şi să-i arătăm că sîntem intransigenţi. Dacă vine în calitate de colonel britanic, în uniformă engleză, atunci îi vom ura bun venit. Dar nu-1 acceptăm ca arab

şi dacă va rămîne deghizat aşa, nu vrem să avem nimic de-a face cu el“.

Neajungînd la timp, pentru a-1 întîmpina pe emir, la Marsilia, Bremond îl va ajunge, pe drum, la Lyon, unde acesta se instalase în hotelul „Terminus[11]. Ofiţerul francez, întîlnindu-se cu Lawrence şi constatînd că purta costum oriental, îi comunică lui Feisal punctul de vedere al guvernului său în legătură cu această problemă de ordin politico-vestimentar. Lawrence se înclină, spunîndu-i, cu amărăciune, reprezentantului lui Bremond : „Prin urmare mă goniţi. Bine ! Voi pleca chiar în această seară[11].

Bremond îl însoţi, în continuare pe emir, în itinerarul său oficial : primire la Camera de Comerţ din Lyon, unde i se oferi o serie de cadouri ; la Strasbourg — trecerea în revistă a trupelor ; Verdun — vizitarea cîmpurilor de luptă. Urmă apoi ceremonia remiterii insignelor de Mare Ofiţer al Legiunii de Onoare, înaltă distincţie primită din partea guvernului francez. De la Bar-le-Duc la Paris, delegaţia arabă călători în fostul vagon personal al împăratului Wilhelm şi în capitala franceză a fost cazat în somptuosul hotel „Continental[11]. între o seară la Operă şi un dejun la ministerul afacerilor externe, emirul va fi prezentat preşedintelui Poincare. întrevederea scurtă, protocolară, nu-i permise lui Feisal să abordeze problemele divergente.

La 9 decembrie, delegaţia arabă se îndreaptă spre Boulogne unde era aşteptată de Lawrence, cu o navă britanică, în vederea îmbarcării pentru Anglia. Bremond îl văzu pe Lawrence coborînd pasarela în costumul său alb, arăbesc ; „Aşa mic cum era, ras-proaspăt, făcea, sub cerul înourat, impresia unui copil dintr-un cor catolic[11] îşi va aminti colonelul francez. „Doriţi să-i însoţiţi pe prietenii noştri arabi ? Vom fi încîntaţi să vă primim în Anglia.[11] — ţinu Lawrence să-i plătească poliţa. Bremond îi răspunse sec : „Din păcate nu pot accepta. Misiunea mea este încheiată. Mă întorc la postul meu din Belgia[11].

Lawrence îl conduse pe emir la Londra, unde i se acordă toate onorurile. Feisal fu primit de regele George al V-lea la Westminster. Micul colonel, care îl însoţea, dori să facă, şi cu această ocazie, dovada neconformismului său iritant : apărînd în faţa suveranului său în vestminte arabe, scan- daliză profund, prin extravaganţa purtării, protocolul riguros şi conservator al curţii regale.

în convorbirile avute, la Foreign Office şi apoi cu şeful guvernului, Lloyd George, lui Feisal, care cerea executarea

promisiunilor făcute de Mac Mahon tatălui său Hussein, i se explică că acordul Sykes-Picot era o realitate şi că Anglia nu poate să se dezangajeze de obligaţiile sale faţă de Franţa. Acelaşi lucru, în ceea ce priveşte obligaţiile luate prin Declaraţia Balfour faţă de mişcarea sionistă. Lloyd George îl sfătui să discute problemele privind Siria şi Palestina, direct cu Clemenceau şi cu Weizmann, preşedintele comitetului mişcării sioniste.

Reîntors la Paris, Feisal se întîlni cu Clemenceau şi înalţii funcţionari de la Quai d'Orsay dar fără să ajungă la vreun rezultat. Emirul prezentă, atunci, în numele delegaţiei arabe pe care o prezida, mai multe petiţii „Consiliului celor zece" expunînd, în detaliu, aspiraţiile arabilor la independenţă şi amintind, totodată, colaborarea lor sinceră cu aliaţii în timpului războiului. Dar toate eforturile sale se dovediră zadarnice. Puterile învingătoare se arătau puţin interesate de năzuinţele arabilor ; ele erau ocupate, la Conferinţă, să dezbată modul cum să-şi repartizeze ţările detaşate din Imperiul otoman şi din celelalte imperii învinsă, coloniile rămase moşteniţe de la germani şi zonele de influenţă.

La 6 februarie 1919, Feisal veni să pledeze personal cauza arabă, în faţa „Consiliului celor zece", Lawrence servindu-i ca secretar şi interpret. La fel ca în memorandumul prezentat anterior, emirul revendică independenţa arabilor în Siria, Mesopotamia, Hedjaz, Nedjd şi Yemen. Pentru Siria, el admitea colaborarea tehnică sub formă de funcţionari străini angajaţi şi plătiţi. Pentru Mesopotamia şi Palestina, era de acord cu colaborarea unei mari puteri. în ce priveşte Hedjaz, Nedjd şi Yemen, nu accepta să discute nici statutul, nici soarta acestor state independente. Dar nu avu nici de data aceasta succes, hotărîrea de a împărţi teritpriile arabe, între Anglia şi Franţa, fiind luată mai de mult.

în cursul şederii lui Feisal la Paris, unde închiriase o vilă elegantă, pe Avenue du Bois, Lawrence nu-1 va părăsi decît trei-patru zile, fiind convocat la Londra pentru a i se înmîna personal de către rege, Ordinul Băii, ce-i fusese acordat pentru cucerirea portului Akaba, în timpul campaniei din Arabia. Dar dorind să şocheze şi de data asta, Thomas Edward îi spuse suveranului înainte de ceremonie că nu poate accepta onoarea de a primi înalta decoraţie, deoarece el şi-a luat, în timpul războiului, în numele guvernului britanic, unele angajamente privind cauza

arabă care nu sînt respectate. Cum putea fi interpretat gestul îndrăzneţ al micuţului colonel faţă de regele său ? Reacţie sinceră ? Extravaganţă personală ? Sau în spatele acestei atitudini se disimula poziţia anumitor cercuri britanice care erau de părere că ar trebui oprite, cu orice preţ, înaintarea şi concurenţa franceză în Orientul Mijlociu, inclusiv, sprijinind crearea unui mare stat arab şi îm- piedicînd astfel acapararea Siriei de către Franţa ? O astfel de explicaţie n-ar fi hazardată ţinînd seama de hăţişurile politicii coloniale engleze, exponenţii săi manifestîndu-se şi acţionînd adeseori în direcţii cu totul opuse, conforme opiniilor unui grup sau altul, politico-militar. In cazul de faţă, un grup ce se opunea politicii de colaborare cu Franţa în Orientul Mijlociu.

La Paris, Lawrence, îmbrăcat cînd în vestminte arabe, cînd în uniformă de colonel englez, dar purtînd pe cap tradiţionala basma beduină, devenise, repede, un personaj bine cunoscut în cercurile Conferinţei de pace. Churchill dejună cu el şi fu sedus de personalitatea tînărului colonel ; ulterior, conducînd ministerul coloniilor, îl va angaja în calitate de consilier pentru problemele arabe. într-o zi, fu prezentat lui Foch. Lawrence nu se arătă copleşit de prestanţa generalisimului care condusese la victorie armatele aliate. Se' spune că, discutînd despre situaţia din Orient, Foch i-ar fi menţionat la un moment dat :

— Ei bine, tinere, se pare că veţi merge să luaţi comanda armatelor arabe şi să ne faceţi război în Siria ?

— Cu siguranţă nu, domnule general. Cel puţin, dacă dumneavoastră înşuşi nu veţi lua comanda forţelor franceze. în acest caz, desigur, nu aş putea declina onoarea,... i-a replicat colonelul britanic.

Evenimentele se scurgeau fără să aducă cel «jnai mic semn favorabil cauzei arabe, în pofida eforturilor delegaţiei Hedjazului sprijinită şi dirijată din umbră de Lawrence. Emirul continua să se întîlnească cu diverse personalităţi politice prezente la Conferinţa de pace, unii exprimîndu-şi simpatia pentru independenţa arabilor, alţii explicîndu-i că de fapt cărţile au fost împărţite de mult şi în fond jocul este deja încheiat.

Lui Feisal îi mai rămînea, în apărarea cauzei arabe, o singură speranţă : sprijinul preşedintelui american Wilson, în proiectul acestuia, privind crearea Societăţii Naţiunilor,

depus în decembrie 1918 şi adoptat ulterior de „Consiliul celor zece", menţionîndu-se problema ţărilor arabe desprinse din Imperiul otoman, se stipula, la articolul 19, următoarele : „Anumite comunităţi, care aparţineau altă dată, Imperiului otoman, au atins un astfel de grad de dezvol-' tare incit existenţa lor ca naţiuni independente ar putea fi recunoscută provizoriu, cu condiţia ca sfaturile şi ajutorul unei puteri mandatare să ghideze administraţia lor pînă în momentul în care ele vor fi capabile să se conducă singure. Dorinţele acestor comunităţi trebuiesc luate în considerare pentru alegerea puterii mandatare[1]'.

Feisal va profita de ocazie pentru a cere trimiterea unei comisii de anchetă interaliate în Irak, Siria, Liban şi Palestina, aceasta urmînd să asculte, la faţa locului, doleanţele populaţiei. Consiliul suprem de pace decise, în acest sens, la sfîrşitul lui martie 1919, să deplaseze o comisie de anchetă internaţională în Orientul Mijlociu, compusă din reprezentanţi englezi, francezi şi americani. Dar atunci cînd cele trei puteri fură solicitate să-şi desemneze : reprezentanţii, Franţa şi Anglia se eschivară. Ele erau si- * gure că populaţiile ţărilor arabe se vor pronunţa pentru independenţă. Convenţiile Sykes-Picot şi declaraţia Balfour ar fi devenit, în acest caz, literă moartă.

*

Preşedintele Wilson, considerînd refuzul neaşteptat al Franţei şi Angliei drept un afront personal, numi ca delegaţi americani pe Henry King şi Charles Crane, de unde numele de „Comisia King-Crane“, expediindu-i la 30 aprilie în Orientul Mijlociu. După aproape trei luni de întîl- niri şi convorbiri cu toate tendinţele politice, religioase şi comunitare ale populaţiilor, cei doi delegaţi americani, reîntorşi în Europa, prezentară lui Wilson constatările lor ! în Palestina, arabii erau împotriva planurilor britanice, considerînd că acestea conduc spre crearea unui stat evreiesc fără să ţină seama de drepturile şi interesele locuitorilor autohtoni şi cereau independenţa cu o asistenţă americană. în Liban, o parte a populaţiei (creştinii) ar fi preferat un mandat francez. în restul teritoriilor arabe, reprezentanţii populaţiilor se pronunţau ferm pentru deplină independenţă. Raportul King-Crane n-a prea plăcut ; pînă la urmă, supus presiunilor cercurilor politice de acasă, însuşi preşedintele Wilson avea să se ralieze politicii imperialismului englez şi francez subscriind la împărţirea Orientului Arab între cei doi aliaţi ai săi.

De fapt, lucrurile erau tranşate chiar din zilele în care „Comisia King-Crane“ se afla încă în Orient chestionînd opţiunile populaţiilor locale. Delegaţii la Conferinţa de pace

semnaseră, la 28 iunie 1919, Tratatul de la Versailles, care plasa sub mandat regiunile arabe detaşate Imperiului otoman. Acest tratat va fi urmat, la 15 septembrie 1919, de o convenţie între Anglia şi Franţa care prevedea înlocuirea trupelor engleze din Siria şi Cilicia cu trupe franceze.' între timp, pentru arabi devenise clar că între cfei doi aliaţi există o înţelegere în vederea trecerii Siriei şi Libanului sub mandat francez. Feisal protestă energic şi ceru ca armata engleză din Levant, ce va fi retrasă, să fie înlocuită de contingente arabe. Guvernul britanic, avînd în vedere posibilitatea primirii în schimb a regiunii petroliere Mossul din Irak, care iniţial fusese inclusă în zona de influenţă franceză, îi dădu emirului un răspuns negativ.

Feisal, deşcurajat de eşecurile sale la Conferinţa de pace, se întorsese, încă din cursul primăverii, la Damasc, unde Zeid, fratele său mai mic se descurca anevoie cu interimatul ce-i fusese lăsat. Aici se va ţine, la 2 iulie 1919, un Congres arab opunîndu-se hotărîrii de a fi stabilit un mandat european pentru Siria, Irak, Palestina, Liban şi respingînd, de asemeni, solicitările mişcării sioniste în Palestina. Un nou Congres arab întrunit, la Damasc, în primele luni ale anului 1920, ajungînd la Convingerea că aspiraţiile naţionale ale poporului arab nu vor fi realizate pe calea negocierilor, proclamă, la 8 martie 1920, independenţa Siriei unificate, în care intra şi Palestina, teritoriul actualei Iordanii şi Libanul (cu statut autonom). Feisal fu ales rege al Siriei în timp ce fratele-său Abdallah era proclamat rege al Irakului. Hotărîrile'congresului arab de la Damasc, determinară pe francezi şi englezi să-şi repartizeze oficial mandatele, cît mai urgent posibil.

La 19 aprilie 1920, la San Remo, în Italia, puterile învingătoare se întruniră în cadrul unei conferinţe menită să decidă atît asupra teritoriilor arabe desprinse din Imperiul otoman cît şi asupra Turciei, pînă 'la încheierea tratatului de pace cu această ţară.

Conferinţa de la San Remo, desfăşurată pe parcursul unei săptămîni, hotărî unilateral să plaseze Libanul şi Siria sub mandat francez, Irakul, Palestina şi Transior- dania sub mandat britanic, specificînd că Anglia va executa şi dispoziţiile conţinute de Declaraţia Balfour în privinţa Palestinei. Această decizie, unilaterală, a conferinţei de la San Remo era nu numai în contradicţie cu promisiu

nile făcute de Anglia, în.timpul războiului, regelui Hussein şi popoarelor arabe, dar contravenea şi articolului 22 al Cartei Societăţii Naţiunilor (Tratatul de la Versailles) care, plasînd teritoriile detaşate din Imperiul otoman sub mandat, specifica, fără echivoc, că trebuiesc luate în consideraţie, în primul rînd, opţiunile comunităţilor din ţările respective la alegerea puterii mandatare. Or, partici- panţii la Conferinţa de la San Remo, presaţi de evenimente, nu s-au mai gîndit să consulte, din nou, în acest sens, şi populaţiile din Siria, Liban, Palestina şi Irak. Ţinînd seama de concluziile comisiei americane King-Crane, care anchetase cu un an înainte opţiunile locuitorilor teritoriilor în cauză, puterile învingătoare nici n-aveau vreun interes să le mai chestioneze încă-odată deoarece rezultatul ar fi fost identic. Ei începeau să ignore deci Carta Societăţii Naţiunilor doar la cîteva luni de la adoptarea ei.

în ce priveşte Turcia, Conferinţa de la San Remo veni cu cîteva precizări complementare la deciziile interaliate anterioare. După armistiţiul de la Mudros, încheiat la sfîr-şitul lui octombrie 1918, care consemna ieşirea Imperiului otoman din război şi capitularea armatei sale, aliaţii începură să ocupe diverse puncte ale teritoriului turcesc propriu-zis. La mai puţin de zece zile, flota anglo-fran-ceză ancora în faţa Istanbulului. Trei cabinete imperiale se succedară rapid la putere, fiecare compus din personaje filoengleze, unul mai conservator decît altul. In martie 1919, marele vizir Damad Ferit se duse la Paris pentru a se interesa pe lîngă aliaţi de soarta ţării sale. Primirea rece ce i se făcu acolo lăsa să se înţeleagă primejdia ce plana asupra Turciei. Slabii săi guvernanţi de la Istanbul aprobară nu numai dezmembrarea imperiului dar şi a naţiunii, cramponîndu-se de putere, pînă la ultima suflare, gata să facă, pentru a o păstra, orice fel de compromis.

La 15 mai 1919, trupe greceşti debarcau la Smirna (Iz-mirul de azi), urmate la scurt timp de trupe italiene, în re-giunea Adalia. Prin acordul franco-anglo-italian de la Saint Jean de Maurienne, încheiat în aprilie 1917, Italiei i se admitea drepturi asupra unei importante părţi a'Ana- toliei de sud, cu Smirna, Adalia, Konieh. Urma ca aceste prevederi să fie supuse spre aprobare şi Rusiei. Rusia re-

voluţionară excluzînd însă o astfel de aproabre, Franţa şi Anglia au găsit pretextul, după încheierea războiului, să considere acordul ca perimat. în schimb, cele două guverne

s-au arătat favorabile pretenţiilor greceşti, în special în zona Smirna locuită de populaţie greacă. Debarcarea italienilor, la Adalia, a suscitat o notă de protest, din partea lui Lloyd George şi Clemenceau, dar faptul era consumat. Conferinţa de la Londra, din februarie 1920, decizînd ca totuşi Istanbulul să rămînă Turciei a aprobat instalarea Greciei în regiunea Smirna şi a Italiei în Adalia. De asemeni a consfinţit ocuparea de către francezi a Ciliciei, situată în zona litoralului mediteranean, între Munţii Taurus şi frontiera siriană, regiune care era locuită, atunci, de o populaţie numărînd 300 000 de turci şi 50 000 de armeni.

La San Remo, condiţiile privind Turcia fură înăsprite. Greciei i se acorda posesiunea asupra întregii Tracii răsăritene, pînă în apropiere de Istanbul, plus zona ocupată de ea în Asia Mică. Strîmtorile urmau să fie demilitarizate şi neutralizate sub controlul unei comisii internaţionale. Se preconiza crearea unui stat independent armean şi a unui Kurdistan independent. în partea din Anatolia rămasă Turciei, atît Franţei cît şi Italiei li se rezervaseră întinse zone de influenţă. Turcia era obligată să predea întreaga flotă al'aţilor iar armata sa nu putea să depăşească un efectiv total de 50 000 de oameni.

Tratatul de pace cu Turcia, semnat la Sevres, lîngă Paris, la 10 august 1920, relua prevederile de la San Remo cu precizările de rigoare : Arabia, Palestina, Siria, Mesopotamia erau detaşate definitiv de Turcia care renunţa de asemeni la orice drept asupra Egiptului, Sudanului, Ciprului, Tripolitaniei, Tunisului şi Marocului. Smirna, cu teritoriul înconjurător, trecea sub administraţie grecească pentru o perioadă de cinci ani după care un plebiscit trebuia să hotărască asupra soartei sale definitive. Insulele din Marea. Ionică, ce aparţinuseră Imperiului otoman, treceau, cu toate, fie la Grecia fie la Italia. Turcia răsăriteană, fără Istanbul şi suburbiile sale, revenea, de asemeni, Greciei. Aceleaşi stipulări ca şi la San Remo, în ceea ce priveşte Armenia independentă şi Kurdistanul autonom.

Turcia devenise între timp un fel de protectorat britanic, sultanul şi guvernul său acţionînd doar la sugestiile ambasadei engleze. Dar, dincolo de Bosfor, în Anatolia, se năştea, în acele zile dramatice, în mod neaşteptat pentru planurile puterilor europene, o mişcare naţionalistă de rr.are amploare care, strîngînd sub steagul ei întregul po-

pot, va reuşi să răstoarne toate intrigile şi intenţiile puterilor străine.

Marea şansă a mişcării naţionaliste a fost că în fruntea sa s-a găsit, în acele momente extrem de critice pentru naţiunea turcă, o personalitate politică şi militară de talia lui Mustafa Kemal, denumit mai tîrziu Ataturk, care a ştiut s-o conducă cu pricepere la victorie, răsturnînd toate calculele puterilor străine. Tînărul căpitan, pe care l-am întîlnit la începutul povestirii, în toamna lui 1906, la Damasc, punînd bazele organizaţiei revoluţionare „Patrie şi Libertate'*, obţinuse în timpul războiului mondial, la 35 de anî, gradul de general, comandînd, rînd pe rînd, o divizie, un corp de armată, o armată şi spre sfîrşitul ostilităţilor, un grup de armate.

în primăvara lui 1919, Mustafa Kemal fusese numit în Anatolia inspector al armatei a 9-a, cu sediul la Samsun. Guvernul sultanului, conştient de marea popularitate de comandant militar a tînărului general, dorea, pe această cale, să-l îndepărteze de Istanbul, probabil şi la sugestia englezilor, suspicioşi faţă de orice adversar potenţial al planurilor lor acaparatoare. înainte de plecare, Kemal fusese informat că inamicii săi hotărîseră să scufunde nava pe care urma să călătorească de la Istanbul la Samsun (port în Asia Mică, pe ţărmul Mării Negre). Neluînd în seamă pericolele, el se îmbarcă pe un mic vas „Bandirma'*, debarcînd, la 19 mai, pe cheiul portului Samsun. Cu patru zile înainte, trtipele greceşti ocupaseră Smirna, ca un prim pas al unei campanii de cucerire în Anatolia.

Evocînd amintirile şi sentimentele sale din acele momente de răscruce pentru naţiunea turcă, Mustafa Kemal lc va înfăţişa într-un tăbolu cuprinzător : „Grupul din care făcea parte Imperiul otoman era învins. Armata otomană fusese hărţuită din toate părţile şi un armistiţiu dezastruos tocmai fusese semnat. Atunci, naţiunea era obosită şi sărăcită de lungi ani de război, iar acei care o tîrîse în acest război mdhdial, negîndindu-se decît la salvarea lor, fugiseră din ţară. Vahdettin, care cumula funcţiile de sultan şi de calif, căuta noi căi sau mijloace prin care îşi imagina că şi-ar putea salva personalitatea sa degenerată şi tronul. Cabinetul lui Ferit Paşa era neputincios, fricos, fără demnitate, fiind legat doar de dorinţa personală a sultanului şi consimţind la orice situaţie infamantă. Armata era lipi

sită de armele şi muniţiile sale. Statele Antantei nu erau animate de nevoia respectării clauzelor armistiţiului. In- vocînd, fiecare, un pretext, flotele şi soldaţii Antantei se, aflau la Istanbul, francezii ocupau provincia Adana, en- glezii provinciile Ufa, Maras şi Ayintap, forţele armate italiene se găseau la Antalya şi la Konya, cele ale englezilor la Merzifon şi Samsun. In toate părţile, ofiţerii şi funcţionarii străini cît şi partizanii lor treceau la acţiune, în sfîrşit, la 15 mai 1919, ai^ta greacă debarca la Izmir cu aprobarea statelor Antantei'*.

Continuînd descrierea situaţiei, Mustafa Kemal amin- tea soluţia care mai putea salva naţiunea : „în acea epocă, bazele Imperiului otoman erau avariate şi existenţa sa ajunsese la sfîrşit. Ţările care formase Imperiul erau des- prinse de el şi nu mai rămînea decît patria-mamă unde locuia o mînă de turci. Ultima problemă consta într-o dez- membrare la rîndul ei. Imperiul otoman, independenţa sa, sultanul, califul, guvernul, toate acestea nu mai reprezen- tau decît cuvinte fără sens. Ce fel de ajutor se dorea şi pentru cine ? în astfel de condiţii, ce decizie putea fi se- rioasă şi realistă ? în această situaţie nu exista decît o singură hotărîre de luat. Era aceea a creării unui nou stat turc sprijinit pe suveranitatea naţională şi independenţă fără nici o rezervă".

Această idee avea să călăuzească întreaga activitate a lui Mustafa Kemal în fruntea mişcării naţionale de elibe- rare. care va da naştere republicii turce, independente şi suverane, în frontierele sale din zilele noastre. Dar lupta n- a fost uşoară, şi au trebuit aproape' patru ani ca să iz- bîndească.

Mişcarea de eliberare naţională dezvoltîndu-se în Ana- tolia sub conducerea lui Mustafa Kemal, englezii ocupară militar Istanbulul la 15 martie 1920, efectuînd arestări masive în rîndurile partizanilor acestuia şi deportîndu-i în Malta. Damid Ferit, numit din nou mare vizir, nu .era decît o simplă marionetă în mîinile englezilor. Aceştia îl forţară pe sultan să-i proclame rebeli şi în afara legii pe membrii mişcării naţionaliste ; căpetenia religioasă Şeik-ul-Islam îi denunţă, la rîndul său, drept „trădători ai Islamului". Lui Mustafa Kemal i se luară toate funcţiile şi gradele militare fiind condamnat la moarte, în contumacie, de autorităţile marionetă de la Istanbul. Bineînţeles că toate aceste decizii n-aveau nici o valoare, nici prac

tică şi nici morală, ele fiind dictate de nişte guvernanţi lipsiţi de orice autoritate reală.

La 23 aprilie 1920, membrii Marii Adunări Naţionale reunită la Angora (Ankara), care devenise capitala mişcării naţionaliste, îl aleseră pe Mustafa Kemal în funcţia de preşedinte al înaltului for. O săptămînă mai tîrziu, Kemal incunoştinţă toate ţările străine, printr-o notă adresată miniştrilor de externe, de constituirea Marei Adunării Naţionale, care va numi foarte curînd un consiliu de miniştri dirijat direct de. el însuşi. în acelaşi timp, hotărînd să ia legătura cu Rusia Sovietică, care lupta în acel timp, ca şi Turcia, împotriva intervenţioniştilor străini, Mustafa Kemal trimise o delegaţie la Moscova condusă de ministrul afacerilor externe al noului guvern. Turcia naţionalistă obţinu, cu această ocazie, recunoaşterea sa oficială din partea marelui vecin şi, ulterior, chiar sprijin militar direct împotriva intervenţioniştilor străini.

încurajat de Anglia, guvernul grec din acel timp, ordonă înaintarea trupelor sale în interiorul Anatoliei, acestea ajungînd, în august 1921, pe rîul Sakaria, la o distanţă nu prea mare de Angora, capitala noii Turcii naţionaliste. — Luînd personal conducerea armatei, în calitatea sa de comandant şef, Mustafa Kemal a dirijat-o direct în cursul mari bătălii de pe rîul Sakaria, care s-a încheiat cu o victorie turcească hotărîtoare. Diviziile greceşti vor începe o retragere forţată ce se va termina, un an mai tîrziu, cu evacuarea completă a Asiei Mic.i.

Jucîndu-le o mică cacialma aliaţilor britanici, în competiţia din Orient, francezii deciseră, pe neaşteptate, în octombrie 1921, să renunţe la Cilicia, cu excepţia sandjakului Alexandretta, recunoscînd de facto guvernul kemalist şi fumizîndu-i arme. Cu cîteva luni mai înainte, italienii care îşi dădeau seama că angrenarea lor într-un război în Asia Mică i-ar costa foarte mult, promiţînd în schimb beneficii foarte reduse, deoarece, pînă la urmă, castanele scpase din foc, cu mîna lor, le-ar fi revenit altora, hotărîseră şi ei să-şi retragă trupele, păstrînd însă, în stăpînire proprie, insulele Dodecanezului.

Rămîneau în joc doar englezii. în ciuda tuturor diligentelor făcute direct, la Paris, de Lloyd George, Anglia nu reuşise să obţină acordul Franţei pentru o acţiune militară comună. Franţa se va retrage nu numai din Asia Mică dar şi de pe ţărmul european al strîmtorilor. Căderea gu-

vernului Lloyd a operat o mutaţie determinantă în atitudinea Angliei, care retrăgîndu-şi sprijinul acordat pînă atunci pretenţiilor greceşti a ajuns la o înţelegere cu noua Turcie, nu înainte de a facilita fuga sultanului Vahdettin, la bordul unui crucişător britanic ce staţionase pe Bosfor. La 11 octombrie 1922, Turcia, Anglia şi Grecia semnau Armistiţiul de la Mudania, prin care autoritatea guvernului de la Ankara se întindea direct şi asupra Istanbulului.

în continuare, va urma încheierea tratatului de la Lausanne, după aproape un an de negocieri, întreruperi şi reluări. La negocieri participaseră Anglia, Franţa, Italia, Grecia, Turcia şi Rusia Sovietică care sprijinea regimul kemalist. Duelurile verbale dintre lordul Curzon, reprezentantul Angliei şi Cicerin, reprezentantul sovietic vor fi reproduse pe larg de presa vremii. Conform prevederilor tratatului semnat la 24 iulie 1923, în oraşul elveţian de pe malul lacului Leman, Turciei îi rămînea întreaga Asie Mică şi Tracia răsăriteană (23 000 km^2) în Europa. Se stipula, de asemeni, un schimb de populaţii între Turcia şi Grecia afectînd un număr de aproape un milion şi jumătate de locuitori aparţinînd ambelor naţiuni. Strîm- torile erau demilitarizate, capitulaţiile faţă de puterile străine, abolite.

Clădită pe noi baze, Republica Turcia, care succeda Imperiului otoman, înceta să mai fie obiectul controverselor politice ale marilor puteri europene şi va deveni statul cel mai stabil din zona Orientului Mijlociu, unde între cele două războaie mondiale, în condiţiile mandatului şi ale dominaţiei străine, popoarele ţărilor arabe vor trece prin destule suferinţe, ridicînd adeseori steagul revoltei în scopul dobîndirii libertăţii şi independenţei lor naţionale.

Tancuri şi avioane împotriva săbiilor şi pumnalelor

Şoseaua dintre Beirut şi Damasc, construită la sfîrşitul secolului, trecut, escaladează înălţimile Munţilor Liban, strecurîndu-se prin trecătoarea Dahr El Baidar, la 1 600 m altitudine, pentru a coborî, în continuare, spre mănosul pLitou, cunoscut sub numele de cîmpia Bekaa, traversîndu-1 în toată lăţimea sa de 15—20 km, pînă la primele pante ale Munţilor'Antilibanului. Mai departe, şerpuind de-a lungul unor coline nu prea înalte, acoperite de stufişuri ţepoase şi mărăciniş pitic, înaintează printre pereţii drepţi de piatră, cioplіţi în cele mai ciudate forme de suflul stihinic al hamsinului,' vîntul celor cincizeci de zile, iscat din inima deşerturilor la cumpăna dintre iarnă şi primăvară.

Prin aceste focuri de o frumuseţe sălbatică, tulburătoare, mărşăluia, în zorii zilei de 24 iulie 1920, o lungă coloană militară. în avangardă, cercetînd cu atenţie terenul, se tîra o companie de tancuri „Renault", apreciate ca cele mai rapide şi uşor manevrabile maşini din noua armă a blindatelor apărută în ultima parte a războiului mondial proaspăt încheiat. Monştrii de oţel erau urmaţi de subunităţi ale regimentului 415 de infanterie francez, încadrate de fesurile înalte ale tiraliorilor senegalezi din regimentele 10 şi 11, în partea dreaptă, şi de vestoanele verzi ale regimentului 2 de tiraliori algerieni, pe partea stingă. în flancuri, dincolo de îngustimea defileului, se desfăşurau escadroanele regimentului de spahii marocani, cu turbane' albe şi tunici roşii, fluturîndu-şi, în galopul cailor, lungile pelerine ce le atîrnau pe umeri. Deasupra coloanei, trecea, din cînd în cînd, la mică înălţime, avioane biplane de tip Caudron, cu cercuri tricolore pe aripi, jalonînd drumul tanchiştilor şi infanteriştilor francezi şi al celor patru regimente coloniale însoţitoare.

Această impunătoare desfăşurare de forţe militare, în timp de pace, era comandată de generalul Goybet şi avea drept ţintă capitala siriană spre care se îndrepta, în acea zi de iulie, în marş forţat, avînd misiunea să zdrobească orice împotrivire întîlnită în cale.

Trecuse mai bine de patru luni din momentul proclamării independenţei siriene. Evenimentul se petrecuse ca urmare a hotărîrilor luate de Congresul arab sirian întrunit la Damasc, în primele luni ale anului 1920. La 8 martie, după zece ore de dezbateri, cei 80 de reprezentanţi ai provinciilor siriene adoptaseră, într-o atmosferă entuziastă, textul definitiv ah rezoluţiei finale care prevedea : independenţa Siriei în hotarele ei naturale, cu luarea în considerare a dezideratelor populaţiei libaneze ; refuzul unei organizări statale evreieşti în Palestina numită, în mod curent, Siria de sud sau Siria mică ; abolirea administraţiei militare străine ; proclamarea emirului Feisal, fiul suveranului Hedjazului, ca rege al noului stat sirian ; con-

stituirea unui guvern responsabil în faţa congresului, pînă la alegerea parlamentului.

în după amiaza aceleiaşi zile, la palatul Municipalităţii din Damasc se desfăşură, cu largă participare, solemnitatea proclamării lui Feisal ca suveran al regatului Siriei. La sosire, acesta fusese întîmpinat de autorităţile locale, de reprezentanţii puterilor aliate, de înaltul cler şi de notabilităţile ţării. Din balconul clădirii, secretarul Congresului sirian dădu citire, cu glas tare, hotărîrii de a-1 proclama pe Feisal rege al noului stat, istoricul act fiind salutat de uralele mulţimii, acompaniate de 101 lovituri de tun. Apoi, întreaga asistenţă trecu, rînd- pe rînd, prin faţa regelui, strîngîndu-i mîna, ceea ce echivala, după tradiţia arabă, cu ceremonialul încoronării din statele europene. în cursul serii, se constituia primul guvern al Siriei independente.

Congresul sirian va elabora, în continuare, Constituţia ţării, promulgînd-o la 3 iulie. Noile autorităţi statale îşi exercitau autoritatea atît în capitală cît şi în provincii ; administraţia începea să se organizeze temeinic pînă în ul- —fima localitate ; se înfiinţaseră forţe armate naţionale iri- troducîndu-se serviciu militar obligatoriu. Siria îşi lua în mîinile-i proprii, cu multă hotărîre, toate atributele unei naţiuni independente.

Puterile occidentale refuzaseră însă să recunoască legitimitatea independenţei siriene. Convocată în grabă, 'Conferinţa „celor patru“ de la San Remo, distribui Franţei şi Angliei, mandatele administrării teritoriilor arabe aflate în trecut sub stăpînirea directă a Imperiului otoman. Iar generalul Gouraud numit de guvernul de la Paris înalt comisar al Franţei pentru Levant şi care se instalase încă de la sfîrşitul anului 1919 la Beirut, concentră trupe pe litoralul libanez în vederea unei .acţiuni menite să aducă la îndeplinire deciziile Conferinţei de Ia San Remo în privinţa Siriei.

Dîndu-şi seama de pericolul unei intervenţii militare asupra tînărului său stat, Feisal îi scrise, la 8 iulie, generalului Gouraud, exprimîndu-şi dorinţa de a merge în Europa pentru a discuta cu guvernele francez şi englez situaţia creată. El solicita, pentru această călătorie, să i se pună la dispoziţie un vas de‘război francez. Gouraud îi aduse la cunoştinţă, în mod oficial, că înainte de plecare trebuia să satisfacă anumite cereri : punerea la dispoziţia trupelor franceze a căii ferate Rayak-Alep (tronsonul Bei-

■ îl*

rut-Rayak se afla deja în mîinile lor); recunoaşterea mandatului francez ; acceptarea monedei-hîrtie emisă de Ban- que de Syrie (franceză); abolirea serviciului militar obligatoriu. în continuare, i se atrăgea atenţia că, în cazul în care va alege altă cale pentru a se îndrepta spre Europa, ocolind autorităţile militare franceze din Levant, atunci guvernul francez va refuza să discute cu el problemele Siriei.

între timp se petrecu afacerea consiliului libanez ai cărui membri, de acord cu regele Feisal, încercaseră să ajungă la Paris pe o cale ocolită, pentru a-şi pleda, acolo, cauza. Descoperiţi, ei fuseseră arestaţi de autorităţile militare franceze.

. Tensiunea creştea zi de zi. Generalul Gouraud dădu ordin să se constituie o coloană de luptă şi să fie gata pregătită pentru un marş decisiv în direcţia Damascului. Apoi îi trimise lui Feisal un ultimatum, condiţiile acestui document urmînd să fie acceptate, în bloc, pînă la 18 iulie şi executate, total, înainte de 31julie, ora 24.

Reacţia fu extrem de violentă la Damasc, mulţimea manifestîndu-şi oprobriul prin puternice acţiuni de stradă. Feisal îi ceru atunci lui Gouraud să clarifice condiţiile puse şi să-i acorde un răstimp mai mare pentru studierea lor. Generalul francez, arătîndu-se „mărinimos[11], îi dădu o păsuire de încă... 24 de ore. Feisal care ştia că în faţa unei invazii militare franceze nu va putea rezista cu slabele sale forţe armate, în 'curs "de organizare şi lipsite de armament modern, acceptă în bloc condiţiile puse, transmiţînd răspunsul printr-o scrisoare redactată în limba arabă.

între timp, la Damasc, situaţia luase o turnură dramatică. Congresul sirian, reunit ad-hoc, declară nul orice fel de acord încheiat de guvern care nu va respecta decizia din 8 martie, privitoare la independenţa ţării. Izbucniră tulburări de stradă. în capitala siriană domnea atmosfera unui început de război civil, alimentată copios de agenţii plătiţi ai francezilor, îndemnînd la nesupunere şi la împotrivire armată deşi în condiţiile date nu exista nici o şansă pentru tinerele forţe armate siriene de a face faţă unui război modern. Astfel de agenţi, strecuraţi pînă şi în anturajul lui Feisal, dublau vocile unor elemente aventu- roase care îl împingeau pe rege spre capcanele întinse de autorităţile generalului Gouraud. în rîndurile

populaţiei îşi făcea loc spiritul revoltei aţîţat de cei interesaţi să pro

ducă dezordini ce ofereau pretexte pentru intervenţii străine. Mulţimea, ieşită în stradă, atacă şi devastă clădiri guvernamentale. în ciocnirile cu forţele de ordine ale proaspătului stat, se înregistrară 300 de morţi şi răniţi numai în seara de 20 iulie.

Cu o zi înainte, generalul Gouraud trimisese un nou ultimatum regelui Feisal, stabilind, ca termen de primire a unui răspuns afirmativ, în limba franceză, data de 21 iulie, ora 1. Presat de evenimente, Feisal decise la 20 iulie să dizolve forţele armate, dînd ordin, totodată, elementelor înaintate de la postul Anjar (astăzi pe teritoriul libanez, în apropierea frontierei cu Siria) să se replieze imediat spre Damasc şi decretă cursul forţat al aşa-numi- tei monede siriene (emisă de o bancă cu capital francez). Răspunsul său detaliat de acceptare a condiţiilor ce i se pusese, comunicat colonelului Cousse, reprezentantul la Damasc a lui Gouraud, la orele 18 în aceeaşi zi, îl încheie în felul următor : „Sînt convins că guvernul Republicii Franceze nu va întîrzia să înţeleagă că penibila criză pe care' am trecut-o cu bine împreună, n-a fost decît rezultatul unei neînţelegeri".

Acest răspuns, predat la orele 18, cifrat şi expediat la orele 20, parveni generalului Gouraud, datorită unei defecţiuni, bine calculate de către francezi, a liniilor telegrafice dintre Damasc şi Beirut, abia după expirarea termenului ultimatumului, atunci cînd ordinul de luptă fusese deja dat coloanei generalului Goybet. La 21 iulie, aflînd că a fost tras pe sfoară, trupele franceze înaintînd în direcţia Damascului, Feisal protestă cu vehemenţă pe lîngă reprezentantul înaltului comisar francez din Levant, atunci cînd acesta îi înmînă un nou ultimatum din partea lui Gouraud, conţinînd condiţiuni mult mai dure. „Noi refuzăm războiul dar acceptarea ultimei dv. note ne expune în mod sigur războiului civil". Zarurile fuseseră aruncate şi apariţia trupelor franceze la porţile Damascului devenise iminentă. înfuriat de perfidia cu care fusese tratat, regele Feisal, luat de curent, optă pentru luptă, predicînd el însuşi războiul în timp ce străbătea incinta marei moschei a Omeyazilor cu sabia în mînă.

Tînăra armată siriană, comandată de colonelul Yussef Al-Azme, ministrul apărării din guvernul de la Damasc, ieşi în întîmpinarea inamicului întîlnindu-1 la Khan Mey- salun, punct situat la circa 40 km de capitală. Efectivele -

. forţelor siriene se cifrau la cîteva sute de soldaţi, slabi înarmaţi, cu muniţie doar pentru o oră de luptă, dar decişi să apere cu preţul vieţii pămîntul patriei. în dimineaţa zilei de 24 iunie, la orele 5 şi 30, artileria franceză deschise focul fără a reuşi să-i scoată pe trăgătorii sirieni din poziţiile ocupate de aceştia printre stînoile colinelor. Urmară, la rînd, avioanele de bombardament franceze secondînd infanteria colonială ce ataca la baionetă, în timp ce tancurile Renault înaintau nestingherite prin mijlocul şoselei. Moartea eroită, pe cîmpul de luptă, a colonelului Yussef Al-Azme şi superioritatea tehnică atît de netă a francezilor puse capăt confruntării, în scurt timp apărătorii sirieni fiind nevoiţi să se retragă în dezordine. La orele 11, primul dintre supravieţuitori, ajuns la Damasc, aduse ştirea dezastrului. A doua zi trupele franceze, care curăţiseră întretimp zona de trăgători izolaţi, intrară în. capitala siriană părăsită, în grabă, de rege şi de anturajul său. Generalul Goybet anunţă detronarea lui Feisal, lăsînd conducerea provizorie unui guvern încropit la repezeală.

La 7 august 1920, generalul Gouraud, înaltul comisar francez pentru Levant, îşi făcea intrarea în Damasc. Peste trei săptămîni, la 1 septembrie, el .proclamă formarea statului Liban, în frontierele sale actuale, avînd drept capitală Beirutul. Se înţelege, însă, sub mandat francez. Vechiului Liban autonom, din timpul Imperiului otoman, locuit de maroniţi, greco-catolici şi druzi, îi fură adăugate : podişul Bekaa, districtele Hasbaya, Rachaya şi Saida, din sud, precum şi zona nordică, din jurul portului Tripoli, toate cu preponderenţă musulmană.

Urmă la rînd, decuparea Siriei propriu-zise, în patru * state-fantomă : Damasc şi Alep (din septembrie 1920 pînă în ianuarie 1925), Alauit (iulie 1922—decembrie 1936), Djebel Druz (martie 1922 — decembrie 1936), create pe baza principiului divizării pentru a domina. Autorităţile franceze, înţelegînd greşit sau mai de grabă ignorînd naşterea naţionalismului arab, activ încă din ultima perioadă a

stăpînirii otomane, creşterea continuă a sentimentului unitar al arabismului, mizară, de la început, pe antagonismele dintre diversele minorităţi naţionale sau comunităţi religioase, ceea ce va avea, pînă la sfîrşit, un efect contrariu, conducînd la marea mişcare insurecţională din 1925.

La 24 iulie 1922, Societatea Naţiunilor confirmă mandatul francez asupra statelor din Levant, recunoscînd or

ganizarea administrativă deja realizată. Regimurile administrative din aşa-numitele state create de francezi funcţionau în moduri de organizare diferenţiate : în Damasc şi Alep, reunite, la începutul lui ianuarie 1925, sub numele de Siria, şeful statului era un notabil autohton desemnat de puterea mandatară şi ajutat de o administraţie siriană în care francezii aveau rol de consilieri. în „statele" Alauit şi Djebel Druz, administraţia franceză, plasată sub responsabilitatea unui guvernator francez, era directă.

. Poporul arab sirian — care avusese atît de suferit de pe urma dominaţiei otomane, mai cu seamă în ultimii ani de război, cînd Djetnal Paşa căutase să-l îngenunche, ri- dicînd spînzurători în pieţele publice, unde au fost executaţi numeroşi patrioţi, sau exterminînd, deliberat, zeci şi zeci de mii de oameni, prin foamete organizată (în anumite zone supuse unei astfel de pedepse, trupele otomane blocau satele împiedicîndu-le aprovizionarea) — nu înţelegea să accepte înlocuirea unei stăpîniri cu altă stăpînire străină. De aceea, încă din primul moment al ocupării Siriei de trupele franceze focurile revoltelor se aprindeau, într-un loc sau altul, cuprinzînd treptat întregul teritoriu şi transformîndu-se în anii 1925—1926 într-un adevărat incendiu generalizat. Peste tot aveau loc tulburări şi re- volte. în zona litoralului mediteranean, la nord de Lattakia, populaţia se răsculase purtînd un adevărat război de gherilă, sub conducerea şeicului Saleh el-Ali, care va cu- prinde curînd regiunea Munţilor Zawiye ajungînd pînă la Antiohia. în nord-estul Siriei, izbucni o altă răscoală, con- dusă de Ibrahim Hanno, care reuşi să facă repede joncţiu- nea cu insurgenţii şeicului Saleh el-Ali. Pînă în 1922, în cursul luptelor cu răsculaţii, aveau să-şi piardă viaţa circa 5 000 de soldaţi francezi, îndeosebi din regimentele colo- niale care formau grosul trupelor de ocupaţie.

Cea mai puternică mişcare insurecţională se va dezvolta începînd din 1925 în zona de sud-est a Siriei, regiune cunoscută sub numele de Djebel Druz, unde luptele vor continua fără întrerupere, aproape doi ani, regiunea fiind pacificată abia la mijlocul anului 1927.

între timp, guvernul puterii mandatare schimbase mai

mulţi înalţi comisari în Levant, generalului Gouraud urmîndu-i generalii Weygand, în 1923 şi Sarrail în 1925. Spirit liberal şi anticlerical, generalul Sarrail, care fusese unul din comandanţii militari de vază din cursul războiului

mondial, venise la Beirut cu dorinţa pacificării Levantului pe calea înţelegerilor cu populaţiile locale, prin acceptarea doleanţelor acestora. Dar odată ajuns aici, bătrînul general, în vîrstă de aproape şaptezeci de ani, fu încu- noştinţat, imediat, de înalţii funcţionari ai administraţiei franceze din Levant, că „liberalismul şi anticlericalismul francez nu constituie o marfă de export pentru colonii" şi în cazul concret, nici pentru Liban şi nici pentru Siria. Influenţat de anturajul său de la Beirut, el cedă,acestui punct de vedere şi în loc să trateze cu reprezentanţii populaţiilor locale, preferă să rezolve conflictul pe calea armelor, refuzînd să asculte plîngerile împotriva administraţiei franceze directe, împotriva abuzurilor funcţionarilor acesteia şi ale înaltelor autorităţi civile şi militare. O delegaţie de şeici druzi, venită în două rînduri la Beirut (mai şi iunie 1925) pentru a prezenta nemulţumirile populaţiei faţă de abuzurile căpitanului Carbillet, guvernatorul aşa-numitului stat al Djebelului Druz, un tip brutal şi fără scrupule, care nu ezita să folosească cravaşa în discuţiile cu autohtonii, fură primiţi extrem de rece de generalul Sarrail, ceea ce le răni amorul propriu, onoarea. Ei ridicară în iulie 1925 steagul revoltei urmaţi de întreaga populaţie.

Zona Djebel Druz, numită astăzi Djebel Arab, cu culmi muntoase atingînd două mii de metri, era locuită din se- colul al XIII-lea de o comunitate druză (sectă religioasă provenită din Islkm dar care pe parcurs s-a îndepărtat de credinţa iniţială) emigrată în sud-estul Siriei din Munţii Libanului. Populaţie de munteni, harnică, curajoasă, conducîndu-se după precepte morale stricte, trăind într-o comunitate închisă şi bucurîndu-se de o stare economică • mulţumitoare (fiind artizani pricepuţi, pomicultori şi cres- cători de animale) druzii au ştiut să-şi apere întotdeauna libertatea, modul lor de viaţă, la nevoie chiar cu arma în

mînă. Relieful accidentat al sud-estului Siriei şi aprovizionarea clandestină cu arme de către agenţii britanici din Transiordania vecină, intereşaţi să pună beţe în roate aliaţilor francezi, le-a permis druzilor să poarte un război în toată regula şi destul de îndelungat, împotriva unei armate numeroase şi dispunînd de echipament modern. în fruntea forţelor druze insurecţionale s-a aflat, din primul moment, liderul naţionalist, Sultan Paşa Al Atraş, care

luptase şi în timpul războiului mondial împotriva trupelor de ocupaţie otomane.

Generalul Sarrail, înaltul comisar francez, fost comandant al armatei a III-a la Marna, în 1914, iar apoi pînă la sfîrşitul lui 1917, al forţelor aliate de pe frontul de la Salonic, a considerat că-i va fi uşor să înfrîngă răzmeriţa unor ţărani munteni şi, în consecinţă, a trimis trupe în regiunea Djebel Druz pentru a pacifica satele răsculate.

Fermitatea ripostei luptătorilor druzi a fost cu totul neaşteptată pentru francezi. La 20 iulie 1925, o primă coloană franceză a fost împrăştiată suferind mari pierderi. După incendierea misiunii militare franceze din orăşelul Salkhad, situat în mijlocul-zonei muntoase, răsculaţii s-au îndreptat spre capitala regiunii Djebelului Druz, oraşul Suwaida, pătrunzînd în interiorul său, la 28 iulie şi asediind garnizoana franceză retrasă în incinta zidurilor vechii fortăreţe. Intre 1 şi 3 august, 4 000 de luptători druzi au blocat, la zece kilometri de Suwaida, în împrejurimile satului Mazraa, o puternică coloană inamică numărînd 13 000 de oameni sub comanda generalului Michaud.-în cursul sîngeroasei bătălii, trupele franceze au pierdut 1 500 de oameni iar luptătorii druzi doar 341. Flăcările răscoalei s-au întins repede pe întregul teritoriu al Siriei, cu- prinzînd regiunea Ghouta din jurul Damascului, care avea să fie pacificată abia peşte un an. Revolta a trecut mai departe ajungînd în Liban — în sudul acestuia, în Chouf (regiunea muntoasă de la sud-est de Beirut) şi în zona Tripoli din nord. în ultima decadă a lunii august, s-au desfăşurat lupte grele pe înălţimile din jurul Damascului, francezii folosind pe scară largă artileria şi aviaţia.

La 23 august 1925, într-o proclamaţie adresată poporului, Sultan Al Atraş definea astfel ţelurile revoluţiei siriene : unificarea Siriei şi recunoaşterea ei ca stat unitar pe deplin independent ; constituirea unui guvern popular, validat de un Consiliu legislativ, care să elaboreze o constituţie, fundamentată pe principiile suveranităţii complete şi absolute a naţiunii siriene ; retragrea trupelor de ocupaţie şi crearea unei armate naţionale, avînd ca misiune apărarea securităţii ţării ; aderarea la principiile proclamate de revoluţia franceză cu privire la recunoaşterea drepturilor omului, ale libertăţii, egalităţii şi fraternităţii. Acest program progresist a găsit o largă audienţă în rîndurile poporului, reuşind să cîştige de partea revoltei masele largi ale locuitorilor ţării.

Pentru a înăbuşi revolta, autorităţile franceze vor întreprinde, în continuare, o amplă concentrare de forţe militare, însărcinîndu-1 cu această misiune pe generalul Ga-; melin numit adjunct al generalului Sarrail (generalul Maurice Gamelin a deţinut, ulterior, în prima parte a celui de-al doilea război mondial, între 1939—1940, funcţia . de comandant suprem al forţelor franco-engleze pe frontul din Franţa). Ţinta atacului francez rămînea Djebel Druz unde, în cursul toamnei anului 1925, s-au înregistrat lupte crîncene. La 18 octombrie, întreprinzînd O operaţie îndrăzneaţă, insurgenţii au pătruns în Damasc. Ei au înconjurat sediul administrativ al înaltului comisar francez încercînd să-l captureze. Operaţia a fost facilitată de o grevă generală a populaţiei, aceasta solidarizîn- du-se cu răsculaţii. Riposta militară franceză n-a întîrziat să vină, fiind teribilă. Timp de 48 de ore, cartiere întregi ale Damascului au fost supuse unui sălbatic bombardament de artilerie şi aviaţie provocînd numeroase victime umane. Sub presiunea superiorităţii numerice şi tehnice a inamicului, insurgenţii s-au retras din oraş, continuînd să lupte,' încă multe luni, pe înălţimile Şi printre livezile din Ghouta înconjurătoare.

După înfrîngerea revoltei rifane din Maroc, în primăvara anului 1926, guvernul de la'Paris a avut posibilitatea să-şi. suplimenteze contingentele aflate în Siria, numărul trupelor franceze din această ţară ajungînd la 80 000 de oameni, sprijiniţi de o tehnică de luptă modernă. Slab" înarmate, forţele insurecţionale s-au dispersat şi, renunţînd lă operaţiuni de amploare, au adoptat tactica gherilei hăr- ţuind pretutindeni trupele de ocupaţie franceze pînă în prima parte a anului 1927, cînd Djebel Druz a încetat lupta.' Sultan Al Atraş, conducătorul militar al revoltei siriene, a părăsit Siria împreună cu o parte din colaboratorii săi, refugiindu-se în Translordania. El avea să revină în Siria după o amnistie, în 1937. Trăind 97 de ani (a murit în 1983) Sultan Al Atraş a avut fericirea să vadă victoria luptei de eliberare a poporului sirian, dobîndirea deplină a independenţei ţării în aprili'e 1946, cînd-ultimul soldat străin a părăsit teritoriul sirian, precum şi cursul ascendent al dezvoltării Republicii Arabe Siriene, stat suveran, care în perioada de după cel de-al doilea război mondial a înregistrat realizări notabile.

în cursul marii revolte siriene din anii 1925—1927, circa 10 000 de luptători şi-au pierdut viaţa pe cîmpurile

de bătălie. Jertfa lor- n-a fost zadarnică. Puternicul ecou internaţional, campania de presă deschisă chiar în Franţa împotriva politicii colonialiste din Levant a silit guvernul de la Paris la o serie de concesii, la schimbarea meto.delor de administrare, permiţînd dezvoltarea forţelor politice autohtone, punerea bazei unei autonomii interne care va conduce treptat la independenţă deplină.

încă din noiembrie 1925, generalul Sarrail fusese înlocuit cu senatorul Henri de Jouvenel, primul înalt comisar civil din Levant urmînd seriei de militari — generalii Gouraud, Weygand, Sarrail. Ca şi predecesorul său, H. de Jouvenel se arătase, la sosirea sa la Beirut, a fi un liberal, ■ gata să înceapă tratative cu naţionaliştii sirieni pentru a pune capăt luptelor. Această atitudine era cu totul contrarie poziţiei colaboratorilor săi apropiaţi care nu întîrziară să-şi exprime nemulţumirea. Spirit slab, el se va ralia punctului lor de vedere, optînd pentru înăbuşirea revoltei pe calea armelor. Dar pentru a neutraliza, cel puţin pe libanezi, el promulgă, la 23 mai 1926, o Constituţie care transforma statul Marele Liban, cum i se ’spusese pînă atunci acestei ţări sub mandat francez, în Republica Libaneză şi Consiliul reprezentativ în Camera deputaţilor. Constituţia respectivă prevedea şi instituirea unui Senat format din 50 de membri care vor fi numiţi chiar în zilele următoare. La 26 mai 1926, Camera şi Senatul libanez, reunite 'într-o şedinţă comună, îl alese preşedinte al republicii pe Charles Debbas, avocat şi ziarist, pînă în acel moment director în departamentul justiţiei. Noua republică avea chiar şi un drapel propriu, roşu-alb-albastru, asemănător cu cel francez, cu singura deosebire — imaginea unui .cedru pe banda din mijloc. Dar, şi în continuare, adevăratul stăpîn al ţării rămînea înaltul comisar francez, depozitarul în fapt atît al puterii executive cît şi al celei legislative. El putea să suspende oricînd Constituţia, să dizolve parlamentul, să revoce preşedintele guvernului şi guvernul său, ceea ce va şi face la primul'conflict cu reprezentanţii libanezi. Naţionaliştii libanezi refuzară să recunoască această Constituţie, a unei independenţe trunchiate, şi vor începe o lungă bătălie pentru cucerirea independenţei reale.

Negocierile cu naţionaliştii sirieni în vederea încetării luptelor eşuînd, H. de Jouvenel fu înlocuit în septembrie

1926, cu Henri Ponsot. Contrar predecesorului său,

noul înalt comisar pentru Levant păstrase, la început, un mutism total, plecînd pentru un turneu de recunoaştere în mai multe regiuni din Siria şi Liban — unde se întîlni cu unii lideri naţionalişti. La reîntoarcere el declară că Franţa era dispusă să doteze Siria şi Libanul cu instituţii liberale, dînd posibilitate cetăţenilor să participe mai activ la administrarea ţărilor lor.

Aceste declaraţii conciliante avură darul să aducă un climat de destindere şi în primăvara lui 1927, sirienii începură negocierile în vederea încetării complete a ostilităţilor. Un an mai tîrziu, a fost aleasă o Adunare Constituantă menită să doteze Siria cu o Constituţie. Revendicînd, însă, teritoriile trecute în 1920 la Liban, parlamentul sirian va fi dizolvat de înaltul comisar, în mai 1930. Noile alegeri din ianuarie 1932, nepermiţînd găsirea unui compromis între naţionalişti şi autorităţi, Camera va fi suspendată, definitiv, doi ani mai tîrziu. Abia în 1936, cînd în Franţa venise la putere Frontul Popular, revendicările Siriei şi Libanului vor lua forma concretă a unor tratate cu Franţa, prin care se prevedea independenţa deplină a celor două ţări din Levant; dar sub presiunea cercurilor conservatoare de la Paris acestea nu vor mai apuca să fie ratificate pînă Ia începutul celui de-al doilea război mondial care excluse, datorită existenţei unor preocupări concrete impuse de desfăşurarea evenimentelor, orice posibilitate de reluare a negocierilor. Spre sfîrşitul războiului, situaţia evoluă însă de asemenea natură încît independenţa celor două ţări va deveni de actualitate, realizîndu-se în Scurt timp, nu însă fără noi şi întortocheate manevre diplomatice ale puterilor mandatare, acţiuni represive şi chiar vărsări de sînge şi bombardamente aşa cum se va întîmpla în cazul Siriei, în mai 1945, imediat după încheierea ostilităţilor din Europa ale celui de-al doilea război mondial.

încurcăturile politicii colonialiste

în primăvara lui 1919, cînd emirul Feisal, decepţionat de eşecurile sale la Conferinţa de pace, se

hotărîse să părăsească Parisul, reîntorcîndu-se la Damasc, Lawrence, care îl însoţise permanent în ultimii doi ani, se despărţi de prinţul arab, îndreptîndu-se spre Anglia. La Oxford, îşi găsi casa aproape pustie. Tatăl său decedase de curînd.

Familia purta încă doliu, după cei doi fraţi ai lui Thomas Edward, dispăruţi în timpul războiului. Mama, arborînd un stoicism îngheţat, se pregătea să plece în Extremul Orient, împreună cu fiul mai mare, medicul, intenţionînd să se consacre, acolo, ca misionară, religiei şi operelor de caritate.

Colonelul Lawrence nu va rămîne nici el, mult timp, în Anglia. Dintr-o dorinţă personală sau poate la ordin, pentru a îndeplini o misiune, Thomas Edward decise, pe neaşteptate, să se îndrepte spre Cairo. In acel moment, Egiptul se afla în plină efervescenţă după gravele tulburări din martie, o adevărată revoltă populară ce cuprinsese, cu flăcările ei, întreaga ţară *a* Nilului şi care fusese reprimată cu brutalitate de englezi.

Politica colonialistă britanică trecea atunci prin mari dificultăţi, nu numai în Egipt dar pretutindeni în Orientul Mijlociu, popoarele scăpate de sub jugul stăpînirii otomane revendicîndu-şi drepturile lor la libertate şi independenţă naţională. Se contura, tot mai mult, un paralelism evident între necazurile întîmpinate de francezi în Levant şi cele ale englezilor în restul ţărilor arabe, desprinse din Imperiul otoman şi ocupate de trupele acestora. în Mesopotamia, administrată cu metode dure, coloniale, de colonelul A.T. Wilson, care vroia să aplice aici aceleaşi principii de guvernare ca şi în Indii, ocupaţia britanică costa treizeci de milioane de lire sterline pe an, iar 50 000 de soldaţi, ce aşteptau să fie lăsaţi la vatră, rămîneau pe loc pentru a face faţă valului de răzmeriţe ale populaţiei. în nord, pe Eufrat, trupele britanice erau hărţuite continuu de triburile beduine care pătrundeau cu îndrăzneală în diverse localităţi, incendiind birourile administraţiei colonialiste şi atacînd posturile militare. Pe linia ferată a Bagdadului, un tren fusese aruncat în aer, iar în regiunea locurilor sfinte ale şiiţilor, de la Kerbela-Najaf, întreaga populaţie se găsea în stare de revoltă. Kurzii se agitau şi ei solicitînd autonomia promisă. Mişcarea naţionalistă arabă se manifesta puternic în însăşi capitala ţării, Bagdad. Şefii politici şi religioşi autohtoni îşi dădeau mîna în lupta împotriva noii stăpîniri străine. înaltul comisar britanic, Percy Cox, fusese însărcinat să potolească insurecţia, cu sprijinul trupelor trimise pentru întărire, din India, dar flacăra, stinsă într-un loc, se aprindea repede, în altul, cu şi mai multă furie.

în Persia, părăsită de trupele ruseşti după Revoluţia din Octombrie, Anglia se grăbise să umple golul, semnînd, la 9 august 1919, un tratat cu şahul şi impunînd, prin acest act, un adevărat protectorat al său. Foarte curînd, politica britanică în Persia va trebui să facă faţă valului naţionalist, mai cu seamă după ce Armata Roşie reîncepu luptele împotriva trupelor britanice, ştăpîne pînă atunci pe Caucaz. Pentru a remedia situaţia, agenţii britanici se opriră asupra unui ofiţer autohton, care făcuse carieră într-o brigadă persană de cavalerie. El se angajase în armată cu 20 de ani în urmă, pornind de la gradul de soldat. Acest ofiţer, pe nume Riza Khan, va fi pus în fruntea armatei şahului, englezii dîndu-i sprijin militar şi financiar. Dar Persia, în care Riza Khan devenise personajul principal militar şi -politic, va încheia, în februarie 1921, un acord cu Rusia Sovietică, abrogînd tratatele anterioare şi privilegiile străine. Noul regim persan va denunţa, la scurt timp, şi tratatul cu Anglia din 1919, liberîndu-se astfel de servitutile internaţionale. Ministru de război în 1923, şef de stat provizoriu după o lovitură militară care îl detrona pe şah, Riza Khan se proclamă, pînă la urmă, suveran ereditar, întemeind dinastia Pahlevi, care va rămîne pe tron pînă la revoluţia islamică din 1979.

Situaţia nu era mai roză pentru politica colonială britanică nici în .Afganistan sau în Peninsula Arabică unde regele Hussein al Hedjazului, înfuriat de încălcarea promisiunilor primite în timpul războiului, se îndepărta vizibil de sfera de influenţă britanică, iar Abdel Aziz, conducătorul Nedjdului, avusese deja unele ciocniri cu interesele Angliei în zonă, soldate cu exterminarea unui detaşament al armatei sale beduine, de către Royal Air Force. Atmosfera se vădea sumbră şi în Palestina unde se înregistrau primele tulburări legate de punerea în aplicare a Declaraţiei Balfour. în acele momente tulburi pentru Anglia Thomas Edward va pleca în Egipt, însărcinat probabil, ca specialist în probleme arabe, să se informeze la faţa locului despre posibilităţile găsirii unei ieşiri convenabile din si- 'tuaţia încurcată în care se afla politica guvernului de la Londra privind această regiune.

. Colonelul Lawrence îşi alese, pentru a ajunge cît mai repede la Cairo, o cale rapidă dar care se va dovedi pînă la urmă nu prea inspirată, călătoria fiind la un pas să se încheie tragic pentru el. Aflând că două escadrile

de bombardiere grele „Handley Page“ urmează să fie trimise de urgenţă în Egipt, pentru a ajuta la reprimarea insurecţiilor care izbucneau peste tot, Thomas Edward fiind, se pare, extrem de grăbit, se gîndi că la bordul unuia dintre aceste avioane va reuşi să ajungă mult mai repede decît dacă ar fi călătorit cu o navă maritimă. Lawrence cunoştea acest tip de avion, cel mai puternic aflat în dotarea R.A.F., din ultima parte a războiului, cînd un astfel de aparat îi fusese trimis, în septembrie 1918, să aprovizioneze detaşamentul său care ataca calea ferată a Hedjazului în sudul Siriei. Era singurul „Handley Page“ de care dispunea atunci armata britanică din Egipt şi apariţia sa făcuse o impresie extraordinară în rîndul luptătorilor arabi, scena fiind descrisă, de Lawrence, în cartea sa „Cei şapte stîlpi ai înţelepciunii", în modul următor : „Maşina noastră se avîntă din nou spre miazănoapte. La 20 de mile de Um el Surah zărirăm un beduin, alergînd singur spre miazăzi, foarte tulburat, cu păru-i cărunt în vîrit şi cămaşa umflată în spate. îşi schimbă direcţia trecînd pe lîngă noi şi strigîn- du-ne, în timp ce-şi ridica spre cer braţele osoase : «Cel mai mare aeroplan din lume». Apoi o porni iarăşi spre miazăzi pentru a răspîndi vestea cea mare printre corturi. La Um el Surah, avionul „Handley" stătea măreţ pe iarbă, iar aparatele „Bristol" şi „9 A" arătau ca nişte pui, adă-postiţi sub aripile sale întinse. Arabii încremeniseră în jur de admiraţie, spunînd «într-adevăr, ne-au trimis, în sfîrşit, aeroplanul faţă de care celelalte sînt nişte mînji». înainte de a se înnopta, zvonul resurselor lui Feisal străbătea tot Djebelul Druz, răspîndindu-se şi peste cîmpia Hauranului şi arătînd, tuturor, că balanţa înclinase în favoarea noastră".

Faima căpătată în cursul războiului nu le era însă de prea mare ajutor bătrînelor „Handley Page", uzate de folosire îndelungată şi aparatul în care se afla colonelul Lawrence, după o scurtă escală în Franţa, ajunse cu mare greutate pînă la Roma, unde încercînd să aterizeze, în amurg, la Centocelle, se zdrobi într-o carieră de piatră, din vecinătate. Cei doi piloţi îşi pierdură viaţa, iar Thomas Edward se trezi într-un spital italian, de unde ieşi, după cîteva zile, cu pieptul prins într-un corset de gips şi cu braţul în eşarfă, pentru a lua un alt avion al escadrilelor „Handley Page" ce se îndreptau spre Cairo. După o escală la Tarento, aparatele engleze zburară în direcţia Albaniei, aterizînd la Vlora iar de aici ajunseră la Atena, unde defec-

ţiunile tehnice le obligă la un popas fortuit de cîteva săptămîni. Ceea ce rămăsese din escadrile, 'ajungea, cu chiu cu vai, în Insula Creta, de unde cîteva aparate refuzară să mai decoleze, datorită gradului ridicat.de uzură. Atingînd continentul african, în dreptul coastei libiene, primele „Handley Page“ aterizară, în sfîrşit, la Cairo, rămăşiţele celor două escadrile adunîndu-se, cu toate, în Egipt, abia după încă cîteva săptămîni.

Vizita lui Lawrence în Egipt a rămas destul de misterioasă, statul-major de la Cairo nefiind încunoştinţat de sosirea sa şi de misiunea ce urma s-o îndeplinească. După o dispariţie de cîteva zile, timp în care fu căutat peste tot fără a fi găsit, Thomas Edward apăru surîzător şi enigmatic în saloanele hotelului „Shepard’s** de pe malul Nilului, pentru a lua, o săptămînă mai tîrziu, vaporul spre Anglia.

Va urma perioada de glorie naţională a colonelului Lawrence, despre care, pînă atunci, în ciuda isprăvilor sale din cursul războiului în Arabia, marele public nu ştia prea multe. Cel ce îl va face celebru, va fi un ziarist american, Lowell Thomas, cu care se întîlnise în 1918, cînd acesta, în calitatea sa de corespondent de război, ajunsese pe frontul din Palestina. Ronald Storrs, guvernator al Ierusalimului, proaspăt ocupat de armata britanică, i l-a prezentat ziaristului american, Lawrence aflîndu-se în trecere prin oraşul sfînt. Imaginea unui ofiţer britanic, îmbrăcat în vestminte de beduin, îl entuziasma pe american, aventurile acestui personaj pitoresc, despre care începuse să se povestească multe în cercurile ofiţereşti din Palestina, pro- miţîndu-i subiecte interesante pentru reportajele sale. Aşa că,[1] ziaristul american se grăbi să obţină de la statul major al lui Allenby un permis pentru a putea ajunge la Akaba, unde se afla în acel moment baza principală a lui Lawrence.

Lowell îşi cunoştea bine meseria pe care, însă, o exersa într-o manieră zgomotoasă, tipică presei de senzaţie americană, alergînd după poveşti fanteziste şi exagerînd realitatea, pentru a fi cît mai mult pe gustul marelui public. El petrecu cîteva săptămîni în Orient culegînd diverse în- tîmplări anecdotice pe .care le acomodă manierei proprii de a scrie, încurajat, în fabulaţiile sale, de însuşi Lawrence, acesta lăsîndu-se fotografiat, în atitudini pline de exotism, de Hary Chase, ce îl însoţea pe Lovell în călătoria sa pe frontul arab. După o excursie pe cămile la vestigiile arheo-

logice ale anticei capitale a regatului nabatheean de la Petra, unde realizară splendide clişee, ziaristul american şi fotograful său se întoarseră acasă, pregătindu-se să valo

rifice, cît mai profitabil, plimbarea întreprinsă, fără prea multe emoţii, în spatele, frontului din Arabia.

După terminarea războiului mondial, survenită la scurt timp, ziaristul american organiză, la New York, o serie de reprezentaţii, constînd din conferinţe urmate de proiecţii de fotografii şi scurte secvenţe de film, în care îşi povestea amintirile de pe fronturile aliate. Cele mai bine primite au fost relatările despre operaţiunile militare din Palestina şi Arabia, episoade romantice de care spectatorii n-auziseră vorbindu-se, prea mult, pînă atunci. Aceste reprezentaţii erau intitulate „Cu Allenby în Palestina şi cu Lawrence în Arabia", ziaristul american lăsînd să se înţeleagă că fusese confidentul celor două personaje celebre, în cursul operaţiunilor militare din Orient, participînd direct, alături de aceştia la diverse acţiuni. într-o scrisoare adresată, cu mulţi ani mai tîrziu, unui prieten, Lawrence va pune lucrurile la punct : „Lowell nu m-a însoţit în nici un raid şi în nici o operaţiune în Arabia. Nu ştiu exact cît timp a rămas în această ţară, deoarece el sosise tocmai cînd eu eram plecat într-o expediţie în interior şi am fost din nou plecat atunci cînd s-a reîmbarcat. Cred că a rămas, acolo, zece sau cinsprezece zile, în total, din care am fost împreună, la Akaba, probabil vreo trei zile". Dar în 1919, cînd Lowell îşi desfăşura circul său la New York şi apoi la Londra, micuţul colonel n-avea nici un interes să facă astfel de precizări ci, dimpotrivă.

Un impresar englez, văzînd unul din spectacole la New York, fu surprins să ia cunoştinţă, în America, de faptele de arme britanice din Orient, complet ignorate pînă atunci în Anglia. Aşa că se grăbi să-1 angajeze, imediat, pe ziaristul american, pentru o întreagă stagiune la Londra, care se va desfăşura, fără întrerupere, din septembrie 1919 pînă în ianuarie 1920, la „Covent Garden" şi apoi la „Albert Hali". Spectacolele, organizate în stil american, deschise de o fanfară ce executa arii militare, într-un decor de operetă, avură un succes enorm. întreaga Londră se precipită să le asculte şi să le vadă, la ele asistînd peste un milion de persoane, printre care miniştri, generali, toată protipendada.

Lawrence devenise, peste noapte, eroul naţional al Angliei, chipul „celebrului colonel" surîzînd enigmatic pe prima pagină a ziarelor, în timp ce pictori de prima mînă se înghesuiau să-i facă portretul, iar sculptorii să-i

cioplească bustul în diverse interpretări artistice. Era cău-

lat de politicieni, generali, exploratori, artişti şi scriitori, prietenia sa, de pildă, cu marele dramaturg Bernard Shaw dăinuind întreaga viaţă.

Lowell, plimbîndu-şi spectacolele, timp de patru ani, prin întregul Imperiu britanic, de pe urma cărora realiză o adevărată avere, îi va împrăştia, peste tot, faima. Americanul avea un real talent şi genul său de spectacol atrăgea, ca un magnet, mulţimile. El vorbea unui popor care fusese întotdeauna interesat de ţările exotice, de tot ce era. în legătură cu imperiul său colonial, prezentînd, reunite într-un singur individ, imaginile a două personaje tipice ale literaturii de ficţiune din ţările colonizatoare şi în special din Anglia. în prima imagine, era înfăţişat europeanul, prieten şi sprijinitor paternal al indigenilor primitivi, subjugaţi de prestigiul său dp om alb, de spiritul său justiţiar, de superioritatea cu care dă sfaturi suveranilor bruni sau negri, conducîndu-i spre civilizaţie. A doua imagine, tot atît de artificială şi de clasică, era aceea a agentului secret, a „Superspy[11], care vorbeşte şi se îmbracă ca un indigen, pentru a se putea amesteca în mulţimile exotice, spionul care reuşeşte întotdeauna să păcălească şi să ridiculizeze pe inamic. Un fel de superman alb, des întîlnit în romanele de aventuri răspîndite în lumea anglo- saxonă.

Lawrence nu l-a descurajat deloc pe Lowell în prezentarea fabulaţiilor sale, iar atunci cînd a avut -ocazia s-a grăbit să-1 încurajeze. Ziaristul american, pregătind o carte despre Lawrence, s-a văzut cu el, în mai multe rînduri, solicitîndu-i unele amănunte. Lawrence i-a citit unele pasaje din „Cei şapte stîlpi ai înţelepciunii[11], la care tocmai lucra şi cînd americanul şi-a exprimat îndoiala asupra autenticităţii anumitor întîmplări, i-a răspuns cu umor : „Merge, merge. Doar dumneavoastră ştiţi bine că istoria nu este făcută din adevăruri[11].

Ar mai fi de adăugat că succesul spectacolelor prezentate de ziaristul american se baza, într-o oarecare măsură, în afara senzaţionalului ieftin al aventurilor exotice, înflorite pe gustul publicului, şi pe situaţia politică din acel moment : rivalitatea anglo-franceză din Orient pasiona opinia publică britanică şi atrăgea atenţia asupra campaniei din Palestina, iar modul cum era prezentat rolul lui Lawrence flata pe englezul mijlociu în revendicările şi prejudecăţile sale.

îmbătat de gloria legendei ţesută în jurul persoanei sale, Lawrence petrecu aproape doi ani din viaţă departe

de scena politică, de activităţile secrete, care îşi puseseră atît de mult amprenta asupra destinului său, dedicîndu-se, între două banchete date în onoarea lui, redactării povestei marei revolte arabe în deşert — „Cei şapte stîlpi ai înţelepciunii**. Va reuşi să îşi încheie complet cartea la începutul anului 1921.

Scriindu-şi opera, Lawrence fu cuprins din nou de nostalgie după timpurile trăite în Orient şi aventurile ce-i aduseseră gloria, căutînd primul prilej pentru a se reîntoarce acolo. Acesta îi fu oferit, în februarie 1921, cînd vechea sa cunoştinţă din timpul Conferinţei de pace de la Paris, Winston Churchill, pe atunci subsecretar de stat la ministerul de război, a fost numit în fruntea lui Colonial Office.

Desemnarea lui Churchill ca ministru al coloniilor se datorase impasului grav în care se găsea politica colonială britanică, îndeosebi în Orient, unde situaţia continua să se înrăutăţească, iritînd numeroasele familii engleze ai căror fii continuau să-şi piardă viaţa în ţări ocupate din locuri îndepărtate, la aproape doi ani de la terminarea războiului mondial. Mulţimi compacte manifestau pe străzile Londrei, purtînd pancarte ce exprimau dorinţa întregii naţiuni : „Aduceţi-ne înapoi băieţii !“. Contribuabilii, împovăraţi de impozitele necesitate de acoperirea cheltuielilor militare, cereau guvernului să reducă, la maximum, aruncarea banilor lor, în gura nesăţioasă a politicii de cuceriri coloniale şi să se retragă, cît mai curînd posibil, din teritoriile străine şi îrţ primul rînd din Orient. Fiind cunoscute calităţile politice ale lui Churchill, marile sale disponibilităţi de a se descurca în situaţii limită, capacitatea sa de adaptare şi manevrare, toate acestea dublate de puterea sa rapidă de decizie, de fermitatea conducerii precum şi de devotamentul intransigent faţă de interesele coroanei britanice, alegerea se oprise asupra persoanei sale în ceasul al doisprezecelea.

• Luîndu-şi postul în primire, Churchill înfiinţă un departament al Orientului Mijlociu, înco'njurîndu-se de specialişti ca Meinertzhagen, fostul colaborator al lui Allenby în Palestina, Clayton, fostul şef al Intelligence Service-u- lui de la Cairo, Hubert Young, fostul adjunct al lui Lawrence în Arabia. El îi ceru, de asemeni, lui Lawrence, să intre în serviciul său, în calitate de „consilier politic[1]*. Tînărul colonel, denumit, datorită legendei create în jurul său, „regele neîncoronat al Arabiei**, acceptă imediat,

condiţionîndu-şi de la început prezenţa la Colonial Office, de o largă libertate de acţiune, de luarea în considerare a ideilor sale privind relaţiile cu ţările arabe.

După cum arăta situaţia existentă în momentul respectiv, Anglia nu putea nici să ocupe, nici să guverneze aceste ţări, în pofida enormelor cheltuieli militare şi a prezenţei unui mare număr de trupe britanice la faţa locului. Atunci, de ce n-ar fi însărcinat ea pe suveranii indigeni să administreze regiunea, în interesul politicii guvernului de la Londra ? Marea Britanie ar fi continuat astfel, prin persoane interpuse, să acţioneze din punct de vedere politic şi economic în aceste ţări. Totul era să-şi aleagă oamenii de încredere.

în această privinţă, Lawrence, expunîndu-şi ideile sale privind rezolvarea crizei, continua să-i estimeze, ca fiind cei mai convenabili, pe haşemiţi. El considera că datorită relaţiilor sale cu prinţul Feisal, cu fraţii acestuia şi cu tatăl lor, regele Hussein al Hedjazului, va reuşi să-i manevreze lesne. Haşemiţii, după părerea sa, ofereau toate garanţiile. Nu le promisese oare englezii, încă din octombrie 1915, teritoriile situate între Egipt şi linia Alep-Mossul-Bagdad- Bassra ? Lawrence opina ca Feisal să fie numit rege al Irakului şi Siriei (ocupată, între timp, de francezi) iar Abdallah, rege al Transiordaniei, formînd împreună cu Hedjazul o confederaţie statală prezidată de regele Hussein. Cum acesta era şi mare şerif la Mecca, ar fi fost uşor să-1 proclame Calif al Islamului. Desigur, înalta funcţie religioasă de şef suprem al credincioşilor musulmani mai era, încă, deţinută de sultanul de la Istanbul, dar puterea acestuia se prezenta atît de slabă, încît n-ar fi fost o problemă dificilă să fie deposedat de titlul de calif, care urma să revină, după patru sute de ani, din nou unui arab, în persoana regelui Hussein. Considerînd că asupra acestuia s-ar putea exercita o influenţă directă, dirijîndu-i-se deciziile — şi Lawrence asigura că Hussein se va arăta suplu şi comprehensiv — se crea un avantaj deosebit pentru interesele britanice, deoarece puterea califului se întindea pînă în Malaysia şi în Indii, unde trăia o populaţie de peste o sută de milioane de musulmani.

Prima decizie mai importantă a lui Churchill, în calitatea sa de şef al lui Colonial Office, a fost de a organiza o conferinţă menită să ia hotărîri privind soluţionarea problemelor Orientului Arab, în conformitate cu

interesele

politicii britanice. El reuni, în jurul aceleiaşi rnese rotunde, în martie 1921, la Cairo, pe toţi specialiştii în problemele arabe de care dispunea : Sir Percy Cox, guvernatorul Mesopotamiei, Clayton, Cornwalis, Youpg, protagoniştii lui Arab Bureau din timpul războiului mondial, Trenchard, mareşal de aviaţie, Gertrude Bell, celebra călătoare şi spioană care trăia de peste douăzeci de ani în Orientul Mijlociu, Jaf far Paşa, fost colonel otoman şi apoi şeful de stat-major al armatei, arabe şi bineînţeles, nu putea să lipsească, vechea noastră cunoştinţă, colonelul Lawrence.

La acea dată, atmosfera în capitala'egipteană era oare-, cum mai calmă, după furtunosul an 1919, autorităţile britanice reprimind între timp, cu fermitate, mişcarea naţionalistă care cerea independenţa deplină a ţării. în cursul lungilor ani de război, cu toate că Egiptul nu era parte beligerantă, locuitorii săi avuseseră mult de suferit, fiind obligaţi să furnizeze cereale, furaje, animale şi să execute diverse corvezi penttu necesităţile frontului. Mulţi egipteni, îndeosebi felahi (ţărani), fuseseră înrolaţi cu forţa în unităţile de „voluntari", trimise să lupte în Arabia sau Palestina.

Imediat după armistiţiu, un fost ministru, Saad Zaghlul Paşa, în fruntea unei „delegaţii" formată din membri ai parlamentului suspendat din octombrie 1914, se duse' la Reginald Wingate, înaltul comisar britanic, pentru a-i cere permisiunea să meargă la Londra în vederea discutării problemei independenţei egiptene. Fiind refuzat, Zaghlul formă „partidul delegaţiei" (Wafd), întreprinzînd o acţiune largă de mobilizare a poporului în lupta menită să obţină libertatea ţării. Autorităţile britanice îl arestară pe Zaghlul, împreună cu alţi lideri al Wafd-ului, depor- tîndu-1 în insula Malta. Datorită mişcării de masă din Egipt, au fost însă nevoite să-1 elibereze, la mai puţin de o lună, Zaghlul plecînd imediat la Paris, unde se desfăşura Conferinţa de pace, pentru a-şi susţine cauza. Dar aici găsi toate porţile închise pentru independenţa egipteană. Preşedintele american Wilson, în care Zaghlul, ca şi alţi lideri arabi naţionalişti îşi puneau multe speranţe, tocmai recunoscuse public legitimitatea protectoratului britanic asupra

Egiptului.

Saad Zaghlul se deplasă, în 1920, la Londra, continuînd tratativele cu reprezentanţii guvernului britanic în vederea încheierii unui acord privind independenţa egipteană.

Dar tot fără rezultat. Reîntors în Egipt şi continuîndu-şi activitatea politică în vederea eliberării ţării, Zaghlul va fi din nou arestat de autorităţile britanice şi deportat în insulele Seychelles, la 23 decembrie 1921. Pentru a linişti spiritele, mareşalul Allenby, sosit de la Londra, în februarie 1922, va proclama încetarea protectoratului^ britanic asupra Egiptului, permiţîndu-i-se suveranului ţării, ce purta titlu de sultan, să devină rege sub numele de Fuad I. Declaraţia britanică conţinea însă patru puncte care, în fapt, limitau substanţial aşa-numita independenţă egipteană. Astfel Marea Britanie îşi rezerva toate drepturile privind : securitatea comunicaţiilor Imperiului britanic în Egipt ; apărarea Egiptului împotriva oricărei agresiuni sau ingerinţe străine ; protejarea intereselor străine în Egipt şi a minorităţilor ; Sudanul devenea un condominium anglo-egiptean. >

Alegerile parlamentare, de la sfîrşitul tenului 1923, consemna victoria triumfală a partidului Wafd care obţinea 188 de locuri din totalul de 212, regele Fuad fiind determinat astfel să-l însărcineze, în ianuarie 1924, pe Saad Zaghlul cu formarea noului guvern. Zaghlul, menţinîndu-se pe linia revendicării deplinei independenţe a Egiptului, va fi la scurt timp înlocuit ca urmare a presiunilor directe ale autorităţilor militare britanice rămase în ţară sub comanda mareşalului Allenby. După moartea lui Zaghlul, survenită în 1927, succesorii săi la conducerea Wafd-ului vor continua lupta reuşind, în 1936, să cîştige din nou alegerile. Prin tratatul încheiat cu Egiptul, la 26 august 1936, Anglia va recunoaşte, în sfîrşit, independenţa acestei ţări, care va deveni, în mai 1937, membră a Societăţii Naţiunilor. Dar printr-un tratat pe termen de 20 de ani, sub pretextul cooperării militare, Marea Britanie îşi va păstra, in continuare, trupe proprii pe Canalul Suez şi în portul Alexandria, permiţîndu-i-se astfel ca în cursul celui de-al doilea război mondial să transforme Egiptul, la fel ca şi în prima conflagraţie mondială, în principala sa bază strategică şi logistică din Orientul Mijlociu.

în momentul începerii conferinţei de la Cairo, în martie 1921, organizată la iniţiativa lui Churchill, între bri-

tanici şi Wafd continuau negocieri sterile, acestea-fiind însă detaşate de contextul activităţii diplomatice privind rezolvarea problemelor Orientului Arab. Pe ordinea de â a reuniunii figura, în primul rînd, situaţia Irakului şi a regiunii de la est de rîul Iordan, cunoscută sub denumirea de Transiordania. Pentru Irak, se găsi ca soluţie transformarea sa într-un regat constituţional şi numirea ca suveran a lui Feisal, fostul rege al Siriei din 1920, detronat de francezi, care sosise, la Cairo, în timpul conferinţei. De aici, sub aripa protectoare a coroanei britanice, Feisal va debarca, la sfîrşitul lui iunie 1921, în portul irakian Bas- sra. Trei săptămîni mai tîrziu, consiliul de miniştri irakian îl proclamă rege, fiind confirmat printr-un referendum la care locuitorii ţării, în mare parte analfbeţi, fuseseră chemaţi să voteze noua formă de guvernămînt şi constituţia ţării. Marea Britanie încheie, la scurt timp, un tratat cu regatul irakian, mandatul englez fiind fixat pentru Un termen de douăzeci de ani.

Mai rămînea de rezolvat doar problema securităţii in-terne, tulburările de tot felul conti'nuînd să fixeze zeci de mii de militari britanici supuşi unor atacuri permanente din partea triburilor beduine. Se hotărî ca trupele britanice să fie retrase cît mai repede, însărcinîndu-se aviaţia să îndeplinească, în locul lor, rolul de poliţie. Probabil că această idee pornise de la Lawrence, care cunoştea foarte bine posibilităţile aviaţiei în condiţiile deşertului. Cele 20 de escadrile ale R.A.F., disiminate în Irak şi în alte zone între Mediterană şi Eufrat, se dovediră mult mai eficace decît numeroasa armată terestră britanică care staţiona în diverse puncte ale Orientului Mijlociu. Şi, în- plus, mult mai convenabile pentru bugetul cheltuielilor militare, permiţînd ca o mare parte a trupelor britanice din Orient, formate, îndeosebi, din australieni, neozeelandezi şi indieni, să se întoarcă acasă.

în 1922, Marea Britanie semna cu Irakul un tratat, care, menţinînd dispoziţiile mandatului, dădea un aspect contractual relaţiilor dintre cele două ţări. înaltul comisar, ajutat de Un corp de administratori, britanici, păstra drep? tul de supervizare a politicii interne şi externe, iar regele împărţea puterea legislativă cu un parlament format din- tr-o cameră a deputaţilor. şi un senat numit de suveran, în ceea ce priveşte puterea executivă, ea era exercitată de un guvern condus de un

prim ministru desemnat tot de rege.

Anglia se va îngriji, în continuare, să-şi exercite controlul asupra altor teritorii rezolvînd în favoarea sa „problema Mossul“, a regiunii în care se descoperise între timp mari zăcăminte de petrol. Iniţial, în cadrul acordului Sy- kes-Picot, se prevedea ca teritoriul vilaetului otoman Mos- sul să treacă, la încheierea primului război mondial, în zona de influenţă franceză. Ulterior, printr-un nou tîrg colonialist, Lloyd George obţinea din partea lui Clemenceau, renunţarea Franţei la regiunea Mossul, primind în schimb încuviinţarea de a administra direct teritoriile interioare ale Siriei. Dar regiunea Mossul va fi revendicată, după încetarea ostilităţilor din Asia Mică, şi de noua Turcie a lui Mustafa Kemal aşa că, între anii 1923—1925, are loc un adevărat proces jdentru stăpînirea fostuldi vilaet otoman, acesta fiind atribuit, pînă la urmă, printr-o hotărîre a Societăţii Naţiunilor, din octombrie 1925, Irakului, aflat sub mandat britanic. Exploatarea „aurului negru“ irakian va fi preluată de vechea societate „Turkish Petroleum[1]' datînd dinaintea primului război mondial, cu participarea lui „Anglo-Persian“, „Royal Dutch Shell" şi „Deutsche Bank", sfertul de acţiuni aparţinînd părţii germane tre- cînd ulterior în patrimoniul capitalurilor franceze. Rebo- tezată „Irak Petroleum Co.“, această societate, dominată de englezi, va exploata petrolul irakian pînă în 1972 cînd a fost complet naţionalizată.

Transformarea Irakului într-o monarhie condusă de regele Feisal n-a pus capăt mişcărilor antibritanice, escadrilele R.A.F. intervenind în repetate rînduri pentru a înăbuşi revoltele kurzilor, asirienilor, şiiţilor, care izbucneau în diverse locuri. Modificîndu-şi din nou tactica, Marea Britanie va consimţi în 1930 — prin acordul încheiat cu guvernul irakian al lui Nuri Said, omul de încredere al regelui Feisal încă din timpul războiului din Hedjaz — să recunoască de jure independenţa Irakului, păstrîndu-şi însă importante privilegii pe o perioadă de 25 de ani, inclusiv bazele aeriene deja Habbaniya şi Suiba, lîngă Bagdad şi Bassra, care vor fi evacuate abia după victoria revoluţiei republicane din 1958.

La conferinţa de la Cairo din primăvara anului 1921, o altă problemă ce rămînea de rezolvat era aceea

a teritoriului de la est de rîul Iordan, regiune cunoscută sub numele de Transiordania. Ocupată în cursul războiului mondial de trupele britanice, în partea de nord, şi de armata arabă, în sud, în zona Golfului Akaba, această regiune slab populată şi cu resurse economice extrem de sărace rămăsese, după încheierea ostilităţilor, oarecum în părăsire, Anglia concentrîndu~şi forţele armate din Orientul Mijlociu în Irak şi Egip^ unde trebuia să facă faţă situaţiei tulbure

f>unctată de repetate revolte şi răzmeriţe ale populaţiei, n Transiordania, ofiţeri ai Intelligence-ului puseseră pe pi- ■ cioare fantomatice administraţii locale, în cele cîteva tîr- guşoare existente atunci în ţară, foste reşedinţe ale unor garnizoane otomane, îndeosebi pe linia ferată a Hedjazu- lui, care străbatea întreaga regiune de la frontiera siriană pînă la Medina.

în noiembrie 1920, emirul Abdallah, fiul regelui Hussein al Hedjazului, avînd intenţia de a merge spre Damasc pentru a-1 ajuta pe fratele său Feisal să-şi recapete tronul ce-i fusese luat, nu de mult, de francezi, ajunse în fruntea unui detaşament de beduini la Maan, puţin mai la nord de Golful Akaba, localitate şi gară importantă pe calea ferată a Peninsulei Arabice, unde rămase circa o lună şi jumătate pentru a-şi organiza forţele. La începutul anului următor, a sosit la Karak, o altă localitate, mai la nord, în apropiere de Marea Moartă. Aici se găsea cu titlul de consilier al guvernămîntului din provincia Moab, căpitanul englez Kirkbride, viitor rezident britanic în emiratul Transiordaniei. La apariţia detaşamentului beduin, administraţia fantomă din Moab, ce avea sub ordinele sale doar 50 de poliţişti, s-a destrămat imediat, Abdallah formînd un nou guvernămînt local şi luînd titlul de emir al Karakului. între timp, guvernămîntul mandatar, stabilit la Amman, difuza un afiş în care se menţiona : „Guvernămîntul britanic a fost informat că un mic grup a venit din Hedjaz, pentru a combate Franţa în Siria, pretinzînd că ar avea sprijin britanic. Guvernămîntul britanic nu ia în considerare pe nici una din persoanele aparţinînd acestui grup şi avertizează populaţia să nu i se alăture".

Dar, după cît se pare, afişul respectiv nu era decît **o** simplă diversiune faţă de aliaţii francezi, deoarece Abdallah care s-a dus cu trenul, la Amman, va fi foarte bine primit de acelaşi guvernămînt britanic care îl dezavuase doar cu .cîteva zile mai înainte. Plecînd mai departe, la Ierusalim, Abdallah îl va întîlni pe ministrul coloniilor, Winston Churchill, în trecere prin oraş. După mai multe întrevederi, dintre care cea mai^importantă a avut loc la 27 martie 1921, cu participarea lui Herbert Samuel, înaltul comisar britanic în Palestina şi a consilierului lui Churchill pentru probleme arabe, colonelul Lawrence, englezii au hotărît să-i încredinţeze Transiordania lui Abdallah, pentru a stabili ordinea.

-z în aprilie 1921, Abdallah s-a instalat, intr-un cort imens,' pe locul unde se află astăzi palatul regal din Amman, for- mînd un singur guvernămînt pentru întreaga Transiorda- nie. Anul următor, la invitaţia lui Churchill, emirul Abdallah s-a deplasat la Londra pentru a stabili o reglementare definitivă în vederea independenţei noului stat. Cu această ocazie s-au delimitat şi frontierele ţării : o linie convenţională la vest de Iordan trecînd prin mijlocul Mării Moarte, la sud, şi pe rîul Yarmuk, la nord. în 1925, Abdallah a hotărît să înglobeze, cu sprijinul englezilor, Maan şi Akaba care făceau parte din vechile vilaete otomane Hedjaz şi Siria. Frontiera cu. Irakul a fost fixată în' 1932, printr-un schimb de scrisori cu primul ministru, din acel timp, de la Bagdad, Nuri Said. între timp, încă din mai 1923, Marea Britanie recunoscuse independenţa administrativă a Transiordaniei, sub rezerva avizării ei de către Societatea Naţiunilor şi stabilirea unui guvern constituţional.

în perioada dintre cele două războaie mondiale, Marea Britanie a fost implicată direct şi extrem de puternic în acest emirat, trimiţînd în prima perioadă, ca rezidenţi la Amman, două personaje celebre din istoria modernă a Orientului Mijlociu — colonelul Lawrence şi maiorul Harry St. John Philby şi punînd pe picioare o unitate militară autohtonă de elită, „Legiunea arabă", comandată mai întîi- de căpitanul Peake iar apoi de maiorul John Bagot Glubb, cunoscut timp de un sfert de veac sub numele de Glubb Paşa. Totodată R.A.F. şi-a stabilit la Amman o importantă bază aeriană păzită de o companie de tancuri şi un esca- dron de cavalerie britanice, intervenind, îndeosebi în prima parte a existenţei emiratului, împotriva incursiunilor călăreţilor wahabiţi peste hotarele Transiordaniei. Mandatul britanic în această ţară va înceta abia după al doilea război mondial, în anul 1946. Emiratul se va transforma atunci în Regatul Haşemit al Iordaniei pe al cărui tron a rămas pînă în 1951, cînd a fost asasinat de un fanatic, pe treptele moscheii Al Aksa din Ierusalim, regele Abdallah, bunicul actualului suveran Hussein Ibn Talaal.

Misiunea colonelului Lawrence la Amman, în calitate de „Chief British Representative" a fost efemeră, durînd doar cîteva luni, pînă la sfîrşitul anului 1921, detaliile exacte ale" acesteia rămînînd greu de desluşit pentru biografii lui Edward Thomas. „L-am trimis în Transiordania — menţiona mai tîrziu Churchill

— unde grave dificultăţi

' "■ 186 se produseseră. El avea depline puteri şi servindu-se de acestea cu vechea sa energie, înlocui ofiţeri, făcu uz de forţă, restabili complet ordinea".

Există unele supoziţii că, în realitate, Lawrence a folosit şederea sa în înalta funcţie încredinţată în Transior- dania pentru a instiga şi sprijini tulburările din sudul Siriei ocupate de francezi, îndeosebi în zona Djebelului Druz unde, cîţiva ani mai tîrziu, va izbucni o puternică şi lungă revoltă împotriva autorităţilor mandatare. Funcţionarii francezi ce au lucrat în acele vremuri în Siria considerau că Lawrence a acţionat, în cursul prezenţei sale la Amman, împotriva intereselor Franţei atît printr-o campanie de propagandă în rîndurile populaţiei druze cît şi prin trimiterea masivă de arme în regiunea respectivă. După părerea lor, insurecţia ce a urmat a fost susţinută şi finanţată de la început prin Transiordania, unde ^ultan Al Atraş şi partizanii săi au găsit arme, bani şi refugiu, ia Amman şi Azrak, luptele încetînd abiâ atunci cînd Comandamentul francez din Siria a obţinut ca militarii englezi ce-1 înconjurau pe Abdallah să nu-i mai aprovizioneze pe insurgenţi.

Aici se va încheia activitatea colonelului Lawrence în Orientul Mijlociu, la sfîrşitul 'anului 1921 acesta plecînd în Anglia pentru a nu se mai reîntoarce niciodată în ţările arabe. Din motive neclarificate de nici unul din biografii săi, Lawrence, părăsind în iulie 1922 Colonial Office, se va angaja, o lună mai tîrziu, ca simplu, soldat în Royal Air Force sub numele de John Hume Ross, iar apoi cu acelaşi grad în Tank Corp, purtînd numele de Shaw. Revenit în R.A.F. la sfîrşitul kii 1924, tot cu gradul de soldat, fostul colonel va rămîne în aviaţie, timp de încă unsprezece ani, servind în diverse garnizoane fie în metropolă, fie în Lahore, la graniţa cu Afganistanul, sau la baza aeriană de lu Karachi. Cu toate insistenţele şefilor săi ierarhici de a purta gradul său de colonel, Lawrence nu va accepta să fie altceva decît un simplu soldat.

Au fost avansate, desigur, multe ipoteze în legătură cu atitudinea sa : neînţelegeri grave cu Intelligence Service, nemulţumire faţă de politica britanică în privinţa familiei haşemiţilor căruia el dorea să-i fie acordat rolul principal în lumea arabă din Orientul Mijlociu, o răbufnire a orgoliului pornind de la supraaprecierea meritelor sale privind interesele Angliei în această zonă, depresiune psihică provenită din suprasolicitarea nervoasă de pe urma aventurilor trăite în Arabia etc. Dar nici una din aceste ipoteze

n-a reuşit să fie probată cu fapte concrete pînă la capăt, misterul rămînîrid să subziste în continuare aşa cum el l-a înconjurat mai tot timpul, chiar de la începutul activităţii sale în Orient. Viaţa „regelui neîncoronat al Arabiei“ se va stinge, în mai 1935, la o lună după încetarea angajamentului său în aviaţie, în urma unui stupid accident de motocicletă. Vroind să evite doi copii care îi tăiau drumul, Thomas Edward s-a răsturnat în plină viteză, fracturîn- du-şi baza craniului şi decedînd după o agonie de şase zile. Lawrence avea atunci 47 de ani.

Umbra sa va continua însă să plutească deasupra politicii Angliei la est de Suez, alţi şi alţi Lawrence urcînd pe scenă sub diverse nume şi acţionînd în slujba multiplelor interese ale politicii britanice în această parte a lumii unde descoperirea masivelor zăcăminte petroliere dubla, tripla şi înzecea valoarea strategică a regiunii, iar lupta pentru dominaţie şi zone de influenţă devenea tot mai aprigă, mai ramificată, mai dură, diplomaţia şi spionajul dîndu-şi mîna pentru a-şi juca cît mai eficient rolurile atribuite.

Secretul şeicului Abdullah

Pelerinajul anual de la Mecca se afla în plină desfăşurare. O mulţime imensă de credincioşi, sporind neîncetat, ca un fluviu ce-şi umflă apele primăvara, se aduna de prin toate colţurile lumii musulmane, după lungi şi extenuante călătorii întinse pe parcursul a săptămîni şi luni. Caravane nesfîrşite soseau de pe vechile meleaguri ale Persiei şi Mesopotamiei, din emiratul Transiordaniei sau din zona marelui Golf mărginaş al Peninsulei Arabice, după ce străbătuseră întinderi inospitaliere de deşert, sărace în apă şi hrană, bîntuite adeseori de briganzi ce jefuiau, fără milă, pe călătorii rămaşi mai în urmă. Corăbii după corăbii acos- tau în micile porturi de la Marea Roşie, debarcînd pelerini din Egipt, Sudan, din ţările Maghrebului.

în ultimii ani, după ce Ikwanul „fraţilor în credinţă" wahabiţi ocupase Hadjazul, întronînd ordinea şi stîrpind în modul cel mai dur tîlhăria şi furtul, numărul pelerinilor crescuse substanţial. Drumurile erau

vegheate de patrule ale' armatei wahabite ce scurtau de cap, fără prea multă vorbă, pe oricine ar fi avut poftă de tîlhărie şi, conform dreptului coranic, tăiau mîna celui care era prins furînd cel mai mic lucru. Se ajunsese pînă acolo, încît dacă cineva

pierdea un obiect pe un drum oarecare, chiar într-o zonă pustie, îl găsea în acelaşi loc după săptămîni şi săptămîni, trecătorii ocolindu-1 cu grjă pentru a nu fi cumva bănuiţi că ar fi dorit să-1 însuşească. Se povestea că într-un sat un locuitor găsind în mijlocul uliţei un sac cu orez s-a prezentat la primul post al Ikwan-ului pentru a-1 anunţa. întrebat dacă ştie ce se afla în sac şi răspunzînd afirmativ, pentru simpla vină de a-1 fi desfăcut spre a-i cunoaşte conţinutul, omul respectiv a fost pedepsit cu tăierea unui deget.

Cîmpia plată Arafa, înconjurată de un şir de coline stîncoase, în mijlocul căreia se înălţa „Jabal er Rahma“ (Muntele Clemenţei), prezenta aspectul unui indescriptibil furnicar uman numărînd şaizeci-optzeci de mii de suflete, mişcîndu-se, cu greutate, în jurul corturilor de toate formele, culorile şi mărimile, printre animale de povară şi bagaje lăsate în drum, fiecare aşteptîndu-şi cu răbdare rîndul pentru a ajunge la piatra sfîntă Kaaba şi a îndeplini ritualurile credinţei.

Prin forfota mulţimii, îşi făcea loc, într-una din acele zile ale pelerinajului anului 1930, un notabil arab, după cum îl indica îmbrăcămintea. Purta o pelerină subţire de mătase maron, tivită cu fir de aur, atîrnîndu-i pe umeri iar keffiehul îi era prins pe cap cu şnururi groase aurite. îl însoţeau doi servitori urmîndu-1 respectuos, la mică distanţă, cu palmele strînse pe mînerele sidefate ale pumnalelor curbe purtate la brîu. Personajul, cu o bărbiţă blond-roşcată, mai puţin obişnuită prin acele locuri, se vădea de rang înalt. Purta titlul de şeic şi lua parte, adeseori, la consiliile de coroană ale regelui Abdel Aziz Ibn Saud, suveranul Hedjazului, Nedjdului şi al altor teritorii din Peninsula Arabică.

Şeicul Abdullah, cum se numea personajul descris mai sus, participa, în acel an 1930, pentru prima oară la un pelerinaj la Mecca, îndeplinind, astfel, una din îndatoririle de bază ale unui credincios fervent. Deşi se afla de mulţi ani în regiune, nu călcase niciodată pînă atunci în „haram“, teritoriu sacru, ale cărui limite urmau, conform tradiţiei musulmane, punctele unde se opriseră demonii speriaţi de strălucirea focului aprins de Abraham pe muntele Abu Qubais de deasupra oraşului sfînt. Aceste limite, marcate prin grămezi de pietre şi, ulterior, prin stîlpi şi coloane, erau strict interzise de a fi trecute de către nemusulmani.

Şeicul Abdullah se convertise însă la islamism de dată recentă ceea ce explica reţinerile sale de pînă atunci de a vizita locurile sfinte ale religiei întemeiate de profetul Mahomed.

Şeicul Abdullah se născuse, cu 45 de ani în urmă (îp 1885), la Badulla, în Insula Ceylon (Sri Lanka), unde tatăl său Saint-John Bridger Philby era funcţionar în administraţia britanică şi, în acelaşi ijmp, mare plantator de ceai, descinzînd dintr-o veche familie engleză de negustori, marinari şi ofiţeri ai regelui. Mama sa făcea parte şi ea dintr-o onorabilă familie britanică fiind fiică de general. Viitorul şgic urmase cursurile primare la „Westminster School" din Londra, unde se făcuse remarcat în calitate de căpitan al echipei şcolare de crichet. Mai tîrziu, studiase latina, franceza şi araba literară, pe care o vorbea curent, luîndu-şi licenţa la Universitatea din Cambridge. Tînărul Harry St. John Bridger Philby, membru al distinsului club londonez „Atheneum" se căsătorise cu Dora Johnson, fiica unui inginer englez şi la vîrsta de 23 de ani se angaja ca funcţionar la „India Office'[1], legîndu-şi apoi întreaga viaţă de Orient. La începutul primului război mondial, avînd gradul de maior al armatei britanice, Harry Philby va intra în serviciul secret fiind afiliat branşei Intelligence Ser- vice-ului de la Bombay, care depindea de guvernul In- diilor şi, prin urmare, avea o orientare diferită decît a lui Arab Bureau din Cairo, în ceea ce priveşte politica engleză în Peninsula Arabică.

Maiorul Harry St. John Bridger Philby, viitorul şeic Abdullah, fusese trimis în Peninsula Arabică să-1 secondeze pe rezidentul englez din Mesopotamia, colonelul Percy Cox, în activitatea sa şi în această calitate se întîlnise pentru prima oară, în noiembrie 1916, la Oqair, pe coasta marelui Golf, cu emirul Nedjdului şi al Hassei, Abdel Aziz Ibn Saud, cei doi reprezentanţi britanici încheind cu monarhul'arab un acord privind neutralitatea teritorilor sale faţă de conflictul armat ce se desfăşura în Orient, între im- periile otoman şi. britanic. Un an mai tîrziu, Harry Philby este afectat permanent pe lîngă Abdel Aziz cu misiunea de a tempera vrăjmăşia şi acţiunile acestuia împotriva suveranului Hedjazului, Hussein, care

sprijinit de englezi ridicase steagul revoltei împotriva stăpînirii otomane. între cele două monarhii arabe, avuseseră deja loc mici incidente, ameninţînd să degenereze într-un conflict major.

La un moment dat, oaza Kurma, un important tîrg de animale la hotarul Hedjazului cu provincia Ataiyba de sub suzeranitatea lui Abdel Aziz, fusese ocupată de trupele Hedjazului. Populaţia, de credinţă wahabită, aparţinînd tribului Ataiyba, luptîndu-se cu vitejie, reuşise să-i alunge pe invadatori de trei ori şi solicita în continuare sprijin din partea lui Abdel Aziz pentru a-şi întări apărarea. O intervenţie directă a acestuia ar fi putut însă conduce la un război direct între Nedjd şi Hedjaz, paralizînd marea revoltă arabă antiotomană care se desfăşura în acel timp cu succes. Comandanţii Ikwanului şi prelaţii wahabiţi îl împingeau pe Abdel Aziz la o operaţie militară aventuroasă, iar de la Kurma, emisarii populaţiei îi aduceau mesaje disperate : „Dacă pentru a păstra rîul de aur murdar cu care te adapă străinii, tu nu vii în ajutorul nostru, atunci spunene-o Ibn Saud ! Noi te vom scuză fiindcă ştim cît este omul de slab în faţa tentaţiei. Ţi-am trimis războinici pentru a-ţi descrie nenorocirile noastre. Data viitoare vom trimite pe mamele şi soţiile noastre. Ele vor ridica întregul Nedjd. Căci, dacă, în ceea ce te priveşte, inima ta de piatră rămîne surdă la chemările noastre, inima generoasă a poporului tău va auzi strigătul nostru de disperare" — se spunea în mesajul întocmit, în pitorescul limbaj beduin, de către locuitorii din Kurma.

Reţinerea de care dădea dovadă Abdel Aziz, înţelegînd consecinţele grave ale unui conflict direct cu Anglia, făcea ca popularitatea acestuia să fie în descreştere vizibilă, f-ăzboinicii săi din Ikwan manifestîndu-şi tot mai deschis nemulţumirea. Dar suveranul wahabit nu se va lăsa tîrît de curent şi cu dezvoltata sa perspicacitate politică va acţiona de o manieră adecvată pentru a linişti spiritele înfierbântate. El ştia foarte bine că trimiţîndu-şi armata împotriva Hedjazului şi încâlcind astfel acordul de la Oqair va provoca reacţia militară imediată a englezilor şi Ikwanul ar fi fost nimicit. Adunîndu-i pe toţi şefii armatei sale la o consfătuire, în oaza Shaqra, Abdel Azîz le explică fără menajamente situaţia.

Maiorul Philby, care îl însoţea peste tot, îl sfătuise să canalizeze pornirile războinice ale comandanţilor Ikwanului împotriva vechiului inamic al wahabiţilor, Mohammed Ibn Rashid, conducătorul triburiloi shammare din provincia Hail şi aliat al otomanilor, promiţîndu-i bani şi arme. Dealtfel, prin acordul de la Oqair, în schimbul angajamentului de a nu ataca pe aliaţii englezi, Abdel Aziz

primea din partea acestora o rentă anuală de 60 000 lire sterline-aur. „în ce priveşte pe Mohammed Ibn Rashid — le va spune Abdel Aziz comandanţilor săi la consfătuirea de la Shaqra — este adevărat că englezii mă presează să-1 atac. De ce v-aş ascunde-o ? Dar nu numai englezii vor fi aceia care vor culege cîştigurile. Ei îmi vor furniza muniţii şi arme şi noi vom fi astfel într-o situaţie mai bună pentru a încheia socotelile cu Hussein“.

O lună mai tîrziu', în toamna lui 1918, conducînd el însuşi avangarda Ikwanului, va intra în provincia Hail a triburilor shammare, asediind capitala acesteia şi dînd, în împrejurimile ei, bătălia decisivă cu forţele duşmane pe care le zdrobi luînd o importantă pradă de război : 1 500 de cămile, numeroase turme de oi şi capre, o mare cantitate de arme şi muniţii. Bătrînul său inamic fugi în Irak, în vreme ce Abdel Aziz urmărind rămăşiţele înfrînte ale triburilor beduinilor shammari, ajunse în extremitatea de nord a provinciei Hail, unde se întâlni cu maiorul Philby, care îl solicită ca, în continuare, să atace forţele otomane din sudul Siriei. Dar peste douăzeci de zile, frontul otoman se va prăbuşi, trupele aliate ocupînd Damascul. Războiul mondial lua sfîrşit,' în continuare urmînd împărţirea Orientului Arab între învingători.

La întoarcerea sa la Riad, populaţia îi făcu o primire triumfală, în aceeaşi zi fiind proclamat, în cadrul unei ceremonii desfăşurate la marea moschee a oraşului, sultan al Nedjdului şi al tuturor teritoriilor dependente. Hailul cucerit de la familia Rashid, fusese alipit Nedjdului, Abdel Aziz fiind primul membru al dinastiei saudite care guverna şi această provincie.

La încheierea primul război mondial, problema oazei Kurma fu pusă din nou pe tapet. Experţii englezi, trimişi de la Cairo pentru a stabili hotarele noilor state şi teritorii ce aparţinuseră Imperiului otoman, fără prea multe cunoştinţe geografice şi istorice asupra regiunii şi condu- cîndu-se îndeosebi după considerente politice conjunctu- rale, atribuiră oaza Kurma lui Hussein. Acesta îl trimise imediat pe fiul său, emirul Abdallah, în fruntea a 4 000 de infanterişti şi a 10 000 de călăreţi să o ia în stăpînire.

Englezii îl sfătuiră, din nou, pe suveranul Nedjdului să nu se amestece. Dar de data aceasta, Abdel Aziz, profitând de încurcăturile politicii britanice în celelalte regiuni ale Orientului Arab, nu le mai dădu ascultare şi

expedie în cea mai mare taină, un puternic detaşament al Ikwanu-

lui, în sprijinul tribului Ataiyba. în ciuda inferiorităţii numerice şi a armamentului, războinicii wahabiţi obţinură o victorie neaşteptat de uşoară. Căzînd prin surprindere, în noaptea de 25 mai 1919, asupra armatei emirului Abdallah, cantonată în tîrguşorul Turaba şi în împrejurimile acestuia, ei provocară o panică teribilă ucigînd şi împrăştiind forţele inamice. Fiul regelui din Hedjaz abia reuşi să scape cu viaţă printr-o adevărată minune. Drumul spre capitala lui Hussein era liber, dar Abdel Aziz apreciind just situaţia îşi dădu seama că n-a venit încă momentul decisiv şi pentru a nu provoca o reacţie a englezilor dădu dovadă, din nou, cu multă înţelepciune, de reţinerea cuvenită.

Victoria excepţională de la Turaba îl impuse pe Abdel Aziz şi englezii îl invitară la Londra pentru discuţii în vederea soluţionării definitive a diferendului. Ambiguitatea politicii colonialiste britanice îl făcu însă să decline invitaţia personală scuzîndu-se că în acel moment îi era imposibil să părăsească Arabia. Pentru a nu rupe toate punţile se mulţumi să-1 desemneze, pentru a-1 reprezenta în capitala britanică, pe fiul său Feisal, în vîrstă de 14 ani (viitorul rege al Arabiei Saudite între 1984—1975). în calitate de consilieri ai acestuia îi trimise pe Ahmad al Tuna- /— yan al Saud, o rudă apropiată a sa, care trăise mulţi ani la Istanbul, cunoscător perfect al limbilor turcă şi franceză, şi pe un negustor bogat Abdallah al Qusaibi, proprietarul unei firme comerciale în Bahrein, vorbind curent limba engleză. împreună cu ei se îmbarcă pe acelaşi vapor, într-un mic port din Golf, şi şeicul Ahmed al Jabir al Sabah, nepotul şi moştenitorul emirului Kuweitului, care-1 reprezenta pe unchiul său în cadrul unei invitaţii asemănătoare ce-i fusese făcută acestuia de a vizita Londra.

După mai multe săptămîni de călătorie pe mare, cei doi prinţi arabi şi suitele lor, debarcară în portul Plymouth unde-i aştepta Harry St. John Philby, cu misiunea de a-i călăuzi pe teritoriul englez. Feisal împreună cu persoanele care-1 însoţeau, coborîră în gara Paddington fiind conduşi de Philby la „Queen’s Hotel Uper Norwod“ unde li se reţinuseră apartamente. Dar chiar a doua zi se petrecu un incindent grav. Patronul hotelului, care avea vederi rasiste şi nu dorea să-i vadă pe arabi plimbîndu-se în costumele lor insolite prin saloanele sale elegante, le spuse că rezervarea fusese valabilă doar pentru o singură noapte aşa că voi' trebui să-şi găsească cazare în alt loc. La Londra, hotelurile, cit de cît acceptabile, erau pline ochi, toate insistenţele lui Philby dovedindu-se zadarnice. Situaţia devenise mai mult decît penibilă, oaspeţii arabi de marcă riscînd să rămînă peste

noapte în stradă. Cu mare greutate, la intervenţia directă a conducerii lui „India Office*', se găsiră în sfîrşit cîteva camere, la Casa ofiţerilor indieni ai regelui, fiind evitat astfel un deznodămînt neplăcut.

La sfîrşitul lunii octombrie 1919, prinţul saudit, împreună cu consilierii săi, fură primiţi, la Buckingham Palace, de regele George al V-lea. Prinţul Feisal îi oferi suveranului britanic, din partea lui Abdel Aziz, două splendide săbii de Damasc. Oficial, misiunea prinţului Feisal în Europa era de a transmite Marii Britanii şi aliaţilor, din partea tatălui său, felicitări pentru victoria obţinută împotriva Puterilor Centrale (Reichul german, Austro-Un- garia, Imperiul otoman). Dar englezii doreau să definească, cu acest prilej, odată pentru totdeauna, comportamentul lui Abdel Aziz Ibn Saud faţă de adversarul său haşemit, regele Hussein, precum şi frontierele dintre cele două monarhii arabe — Nedjd şi Hedjaz. Guvernul britanic se arăta dispus, ca în cazul unei înţelegeri, în termenii solicitaţi, să reînnoiască acordul încheiat în 1916, la Oqair, de colonelul Percy Cox şi maiorul Philby, privind totodată favorabil o creştere substanţială a ajutorului financiar acordat suveranului de la Riad. Cel puţin aşa îi lăsă Philby să înţeleagă pe oaspeţii arabi în discuţiile neoficiale avute cu ei pe parcursul călătoriei în Anglia.

La întîlnirea cu delegaţia Nedjdului. condusă de un prinţ de 14 ani, lordul Curzon, ministrul de externe britanic, îi trată pe oaspeţi, de sus, ca pe nişte simpli beduini din deşert, vorbindu-Ie pe un ton de intolerabilă aroganţă,, cu accente ultimative. întorşi acasă şi povcstindu-i lui Abdel Aziz despre atitudinea oficialilor britanici, acesta înţelese şi mai bine jocul duplicitar al politicii engleze în Orient ceea ce îl va face să tragă, pentru viitor, concluziile de rigoare, manevrînd cu dibăcie spre a nu fi prins în cursele acesteia dar rămînînd, totodată, ancorat, atîta timp cît va avea nevoie, de sacii cu aur ai vistieriei britanice. Arabia era încă departe de era petrolului, cu venituri anuale depăşind o sută de miliarde de dolari, aşa că cele, cinci mii de lire sterline lunare constituiau atunci o sub- sidie absolut indispensabilă pentru Abdel Aziz.

Neînfricatul războinic al deşertului, care nu ezita să şarjeze cu sabia în mînă în fruntea călăreţilor săi, în toiul bătăliilor, a căutat întotdeauna ca în relaţiile sale politice să nu depăşească limitele, retrăgîhdu-se in carapacea sa ori de cite ori s-a aflat într-o situaţie nefavorabilă. Ţelul politic major al vieţii sale a fost reunificarea Arabiei, ideal, mai mult sau mai puţin declarat cu care se născuse însăşi mişcarea'

wahabită, fiind realizat, la începutul secolului trecut, pentru scurt timp, de un străbun de al său, Saud cel Mare. Învăţînd, din propria experienţă, că „politica este arta posibilului[11], Abdel Aziz, cu un dezvoltat simţ diplomatic, a ştiut să înainteze, pas cu pas, profitînd de orice ocazie favorabilă pentru a-şi lărgi teritoriile stăpînite de el şi a-şi întări puterea.

După cucerirea Hail-ului şi pacificarea triburilor shammare din nord-vestul peninsulei, privirile sale s-au îndreptat spre provincia Asir din sud, situată de-a lungul litoralului asiatic al Mării Roşii, între Hedjaz şi Yemen.

Zona de coastă a acestei provincii era stîncoasă, aridă, puţin ospitalieră. în schimb, pantele munţilor şi văile mănoase constituiau pentru nomazii deşertului, în trecere, un adevărat popas paradisiac. Populaţia sedentarizată îngrijea livezi bogate de piersici, caişi, meri, mandarini ; din loc în loc se întindeau plantaţii de cafea şi bumbac ; viile produceau struguri dulci şi parfumaţi ; grădinile de legume înconjurau satele. Alături de Yemen, Asirul se înfăţişa, în acele timpuri, ca regiunea cea mai fertilă, cea mai bogată din întreaga Peninsulă Arabică.

Asirul se constituise într-un stat teocratic sub conducerea imamului Sayed Mohammad Idrissi, în 1914, aflîndu-se însă sub suzeranitatea Imperiului otoman care întreţinea o garnizoană în orăşelul montan Adha, capitala provinciei. El se formase din două regiuni vecine, Ayedh şi Idrissi, dar triburile din Ayedh tolerau greu autoritatea imamului şi în 1920 cerură sprijin lui Abdel Aziz pentru a se elibera. Acesta trimise un detaşament al Ikwanului, în ajutor, care înfrînse armata lui Idrissi în cîmpia Tihamat, luînd în stăpînire Ayedhul. Triburile din Ayedh nu doreau însă să schimbe un stăpîn cu altul şi se răsculară din nou, de data asta împotriva saudiţilor şi acestora din urmă le vor trebui patru ani ca să pacifice regiunea. Mai tîrziu, saudiţii vor fi chemaţi în ajutor atît de Idrissi cît şi de urmaşii săi Aii şi Al-Hassan pentru.,a-i apăra de intenţiile acaparatoare ale imamului din Yemen, Assirul devenind cu timpul (în 1933) o provincie a regatului saudit.

Continuînd acţiunea de cucerire a unor noi teritorii în Peninsula Arabică, Abdel Aziz se va ciocni în mai multe rînduri de interesele britanice, ştiind de fiecare dată să se oprească la timp în faţa primejdiei unui conflict armat generalizat cu forţa militară a Angliei şi înaintînd- doar atunci cînd situaţia îi va deveni propice. Prima din aceste. ciocniri avu loc chiar în perioada de formare a emiratului Transiordaniei, cînd ţara era guvernată direct de autorităţile militare britanice.

La nord-vest de Hail, se afla un fel de „ţară a nimănui" unde triburile shammare îşi păşteau, în transhumanţă, turmele de oi şi capre. Abdel Aziz trimise, în această zonă de la graniţa Transiordaniei, o unitate a Ikwanului care ocupă regiunea, în general pustie, fără a întîmpina nici o rezistenţă. Apoi aşteptă reacţia englezilor. Dar aceştia nu reacţionară. îmbătaţi de succes, războinicii wahabiţi înaintară în interiorul Transiordaniei ocupînd oaza Jauf, un important punct comercial prin care treceau caravanele de la Bagdad spre Cairo. Englezii cerură, atunci, suveranului Nedjdului să vină în capitala egipteană pentru a lua parte la conferinţa pe problemele Orientului Mijlociu ce tocmai se desfăşura în oraşul de pe malurile Nilului. Abdel Aziz acceptă, începînd negocieri cu plenipotenţiarii britanici în vederea evacuării oazei Jauf, cu speranţa că va obţine, în schimb, alte concesii teritoriale şi financiare. Dar un incident neprevăzut întrerupse negocierile aducînd relaţiile cu englezii la o limită explozivă.

Un alt detaşament al Ikwanului, numărînd 1 500 de războinici, traversă 600 km de deşert şi, depăşind frontierele Transiordaniei într-un punct mai nordic, atacă satul Turaif situat la mai puţin de 100 km de Amman, noua capitală a emiratului. Britanicii ripostară de data aceasta precipitat şi necruţător. O coloană de automitraliere trimisă de la Amman şi susţinută din aer de trei escadrile de bombardament ale R.A.F., decolate de la Ierusalim, surprinse detaşamentul Ikwanului în preajma ruinelor fu- megînde ale satului Turaif şi în cîteva ore, de sub ploaia de bombe şi rafalele de mitralieră, scăpară cu viaţă doar opt războinici din 1 500. Dar pentru scurt timp, deoarece ajunşi în faţa lui Abdel Aziz şi povestindu-i nenorocirea, acesta dădu ordin să li se taie capul ca un avertisment pentru toţi acei ce ar fi acţionat încălcîndu-i ordinele.

Revenind la Conferinţa de la Cairo, după distrugerea detaşamentului Ikwanului de bombardierele şi auto-

mitralierele britanice, Abdel Aziz se trezi tratat cu sarcasm de interlocutorii englezi care îl considerau acum drept o cantitate neglijabilă dispunînd de o forţă militară fără valoare în faţa mijloacelor moderne de luptă. „Da, este adevărat că eu am fost prietenul englezilor — le replică suveranul wahabit. Dai' mi-am propus să nu merg cu ei mai departe decît mi-ar permite onoarea, religia şi mîn- dria mea. Or, onoarea, religia şi mîndria mea au ajuns la capăt. Veţi regreta într-o zi de a mă fi tratat în acest mod !“ Şi zicînd acestea, se înfăşură în lunga sa pelerină albă, ieşind din sala de conferinţe fără a mai adăuga un singur cuvînt.

întors la Riad, Abdel Aziz se gîndi să încerce rezistenţa angrenajului jpritanic din Orientul Arab într-o direcţie geografică diametral opusă, trimiţîndu-şi războinicii să pătrundă în emiratul' Kuweit din extremitatea de nord-est a marelui Golf.

în noiembrie 1920, un detaşament al Ikwanului comandat de Feisal al Dawish, învingătorul de la Turba al haşemiţilor, ajunse în marginea oazei Jahra situată la circa 30 km de capitala kuweitiană. Aici îi ieşi în întîmpinare o forţă armată a emiratului care rezistă cu greu asaltului războinicilor wahabiţi în timp ce populaţia capitalei muncind fără întrerupere, de la mic la mare, ridica febril un zid de pămînt în jurul oraşului, din care se mai văd şi astăzi urme păstrate ca relicve de muzeu. Populaţia Kuweitului, a portului de pescari, negustori şi meseriaşi, cît şi a oazelor din împrejurimi, nu depăşea cîteva zeci de mii de locuitori dar emiratul se afla sub protectorat britanic îndrumat permanent, începînd din 1904, de un ofiţer englez cu titlu de agent politic. în faţa atacului wahabit, maiorul J.C. More, care era în acel moment agent politic în Kuweit, făcu apel la flota britanică din portul irakian Bassra de unde au fost trimise, imediat, trei nave de război să patruleze în apele teritoriale kuweitiene, în vreme ce avioanele lui Royal Air Force survolau ameninţătoare trupele lui Dawish.

Abdel Aziz va ceda, din nou, în faţa ameninţării militare britanice încheind cu emirul Kuweitului, în 1921, un acord prin care se stabileau frontierele dintre ţările respective şi o zonă neutră unde triburile din cele două

ţări puteau să-şi ducă liber la păscut turmele. Mediind această înţelegere, englezii acceptară să sporească subsidia anuală acordată lui Abdel Aziz, prin tratatul de la Oqair, din 1916, de la 60 000 la 75 000 lire sterline de aur.

Urmară alte încercări ale lui Abdel Aziz de a înainta pe teritoriul irakian în direcţia Kerbela şi Najaf sau în sultanatul Oman, dar de fiecare dată .detaşamentele Ikwanului se întîlniră cu blindatele britanice şi avioanele de bombardament ale R.A.F. fiind repede împrăştiate de aces- tea. Pînă la urmă, datorită diplomaţiei suveranului waha- bit, lucrurile se aranjară acesta înţelegînd, odată mai mult, că crice încercare de a ocupa vreun teritoriu aflat sub protecţia Angliei nu se poate sfîrşi decît într-un mod primejdios pentru războinicii săi. Aşa că, în următorii ani, va înceta să mai pună la încercare dispozitivul britanic din Peninsula Arabică, aşteptînd liniştit şi consolidîndu-şi forţele armate de care dispunea.

Visul lui Abdel Aziz rămînea Hedjazul, cu locurile sfinte ale Islamului şi va aştepta, în continuare, cu multă răbdare, momentul prielnic pentru a-şi îndeplini ţelul. Orice pas înainte în această direcţie depindea în cea mai mare măsură de relaţiile dintre englezi şi regele Hussein, deoarece, atîta timp cît acesta se bucura de sprijinul lor, era intangibil. Spre bucuria adversarilor săi, Hussein, îmbătrînit timpuriu, începuse să dea semne de megalomanie, vădind o atitudine tot mai potrivnică faţă de englezi, despre care spunea, pe bună dreptate, la toate ocaziile^că l-au înşelat continuu determinîndu-1 să se angajeze în lupta antioto- rhană, fără a-şi mai respecta ulterior promisiunile. în iulie 1921, cînd Lawrence se duse la Djeddah pentru a-1 împăca, regele Hedjazului avu un acces de furie, fiind gata să-l arunce pe scările palatului : „Afară de aici, imediat ! Nu eşti decît un şarlatan şi un agent provocator ! M-ai antrenat în această aventură stupidă (revolta antiotomană) cu promisiuni infame ! N-ai încetat să mă înşeli din prima zi de cînd te-am văzut !". In acelaşi an, făcînd o vizită fiului său Abdallah, care devenise suveranul Transiordaniei, îi alungă din reşedinţa acestuia, cu cravaşa în mînă, pe ofiţerii britanici din anturajul emirului.

Cu trecerea timpului, purtarea tot mai extravagantă a regelui Hedjazului începu să plictisească pe sprijinitorii săi englezi, aceştia părăsindu-1, pînă la urmă, în momentul decisiv pentru păstrarea tronului său. Politica britanică în Orientul Arab mizase o bună bucată de vreme pe familia haşemită de la Mecca, principalul stîlp al acestei orientări fiind colonelul Lawrence. Cu ajutorul său, doi din fiii regelui

din Hedjaz deveniseră monarhi — Feisal, mai întîi rege al Siriei iar apoi al Irakului, şi Abdallah, emir al Transiordaniei.

Familiei saudite, iniţial, nu i se dăduse preţuirea cuvenită. Doar „Oficiul Indiilor" şi maiorul Philby, ataşat pe lingă Abdel Aziz, considera că politica britanică în Orient ar fi trebuit să se sprijine pe Riad şi nu pe Mecca. La Conferinţa de la Cairo, teza lui Lawrence ieşise din nou învingătoare, dar după părăsirea bruscă a scenei de către faimosul colonel, regele Hussein se va găsi tot mai izolat.

Greşeala cea mai gravă, care umplu paharul, va fi săvîrşită de regele Hedjazului în primăvara anului 1924. în luna martie a acelui an, Adunarea Naţională a Republicii Turcia decreta abolirea califatului şi expulză pe ultimul calif otoman, Abdul Medjid, din Istanbul. Hussein, care era nu numai rege al Hedjazului dar şi mare şerif al locurilor sffhte, consideră că înaltul titlu deţinut pînă atunci de otomani i se cuvenea de drept persoanei sale şi fără să mai stea mult pe gînduri se proclamă, la Mecca, calif al întregii lumi musulmane. O asemenea hotărîre, luată fără consultări prealabile, nu putea fi pe placul politicii engleze,.ţinînd seama şi de orientarea inamicală, din ultimul timp, a lui Hussein. Recunoaşterea sa de calif al lumii musulmane, din care o parte importantă se afla sub stăpînirea colonială britanică — în Asia ca şi în Africa — ar fi putut da naştere la complicaţii de nedorit pentru interesele Angliei.

Cîntărind bine situaţia creată, Abdel Aziz înţelese că pornind împotriva lui Hussein, va avea foc verde din partea englezilor, dezinteresaţi să-1 mai sprijine pe'recalcitrantul* monarh de la Mecca. Şi, fără să mai ezite, Abdel Aziz îşi îndreptă războinicii spre frontierele Hedjazului la sfîrşitul lui august 1924. Alături de el apăruse, în acel moment, şi maiorul Philby, rămînînd împreună pe parcursul întregii campanii pentru cucerirea Hedjazului. Philby, care se despărţise de Abdel Aziz la sfîrşitul războiului mondial acţionase, între timp, în Transiordania, ca adjunct al colonelului Lawrence, în perioada cît acesta fusese principalul reprezentant politic britanic pe lîngă emirul Abdallah (1921—1922). Apoi preluînd funcţia acestuia rămăsese încă doi ani la Amman, pînă cînd va fi retras pentru a fi trimis pe lîngă Abdel Aziz spre a urmări acţiunea acestuia în Hedjaz.

Regele Hussein, autoproclamat calif al Islamului, nu dispunea de forţe armate capabile să facă faţă Ikwanului lui

Abdel Aziz. De fapt nici nu prea se interesase de a-şi crea o armată în adevăratul înţeles al cuvîntului, care ar fi necesitat anumite cheltuieli. Deşi relaţiile sale cu englezii se deterioraseră, el continua să creadă că, în cazul unui atac împotriva sa, aceştia se vor grăbi să-i sară în ajutor, ca în trecut. Dar în momentul în care armata waha- bită trecea frontiera Hedjazului, va constata, cu amărăciune, că vechii săi aliaţi l-au uitat lăsîndu-1 să se descurce singur, cum va putea. Răspunsul acestora fusese fără echivoc : „Disputa este de ordin religios şi ea are ca obiect reglementarea unor litigii provocate de succesiunea la ca- lifat. Ar fi contrar tradiţiilor britanice de a se amesteca în acest gen de afaceri".

Intrat în panică, Hussein, al cărui tezaur ajunsese la fund în urma tăierii subvenţiilor de către englezi, nu reuşi să strîngă decît o mică oştire pentru a o opune armatei wahabite. în fruntea unei mîini de beduini rămaşi credincioşi familiei haşemite, prinţul Aii, fiul lui Hussein, ieşi în calea adversarilor întîmpinîndu-i în apropierea oraşului montan Taif. De aici, o pistă şerpuind pe pantele munţilor şi prin văile adînci dintre ei conducea direct la Mecca. Rezultatul bătăliei se dovedi dezastruos pentru armata haşe- mită şi Aii abia scăpă cu fuga. Drumul spre Mecca era deschis şi populaţia capitalei Hedjazului aştepta cu groază apariţia wahabiţilor, mai cu seamă că de la Taif ajunsese vestea făptuirii unor excese sîngeroase împotriva locuitorilor oraşului ocupat. •

Complet dezorientat şi presat de mulţimea speriată ce se strînsese în jurul palatului, Hussein renunţă la luptă şi la 3 octombrie 1924 abdică în favoarea fiului său Aii. în Hedjaz. existau pe atunci doar douăsprezece automobile, toate proprietate a regelui. Hussein îşi încarcă în ele bagajele şi familia, îndreptîndu-se spre Marea Roşie însoţit de o mică escortă. în portul Djeddah se va îmbarca pe yachtul primit cadou de la englezi, cu ani în urmă, luînd astfel drumul pribegiei. Ulterior, se va stabili în Cipru cunoscînd, în ultimii săi ani de viaţă, un trai destul de auster. Mort în 1931, va fi înhumat la ierusalim, prin grija fiului său Abdallah, emirul Transiordaniei şi mai tîrziu primul rege al Iordaniei.

Rămas singur, noul rege al Hedjazului, Aii, încercă să negocieze cu Abdel Aziz dar acesta îi răspunse cu fermi

tate că nu va lăsa sabia din mină pînă ce ultimul membru al familiei haşemite nu va părăsi Hedjazul. Armata waha- bită va pătrunde, fără luptă, în Mecca, regele Aii retră- gîndu-se la Djeddah care dispunea de fortificaţii puternice rămase din timpul ocupaţiei otomane. Garnizoana rezistă mai bine de trei luni asaltului asediatorilor dar lipsa de apă, alimente, muniţii se făcea tot mai simţită şi nici un posibil ajutor nu se zărea la orizont. între timp, căzuse atît Medina cît şi portul Yambo. Ajuns la capătul puterilor, regele Aii ceru ca un reprezentant britanic să discute cu Abdel Aziz problema încetării războiului. învingătorul dictă condiţiile : Aii va abdica şi va părăsi Hedjazul, lu- îndu-şi cu el bunurile personale, dar predînd, armele- şi muniţia, inclusiv tunurile, cele cîteva automitraliere şi avioane demodate pe care armata Hedjazului le avea din timpul războiului mondial. Abdel Aziz garanta, în schimb, viaţa şi bunurile celorlalţi membri ai familiei haşemite, precum şi ale locuitorilor civili şi militari din oraşul Djeddah. O amnistie generală urma să fie proclamată imediat iar soldaţilor, care doreau să se întoarcă acasă, li se va da o sumă de bani pentru drum, cuantumul fiind mai ridicat în cazul ofiţerilor.

Aii aprobă condiţiile. El va părăsi Djeddah la bordul unui crucişător englez şi după o scurtă escală în Aden, debarcă la Bassra, în Irak, unde era rege fratele său Feisal, rămînînd în continuare la curtea acestuia.

Războiul pentru cucerirea Hedjazului luase sfîrşit. Abdel Aziz Ibn Saud reuşind să pună bazele viitorului Tstat al Arabiei Saudite. La 8 ianuarie 1926, notabilii marilor oraşe ale ţării cucerite, îl proclamară rege al Hedjazului, noul suveran făcîndu-şi intrarea solemnă la Mecca, aclamat de mulţime şi salutat prin 101 lovituri de tun.

Rămînînd mai mult timp în Hedjaz, pentru a reorganiza administraţia, Abdel Aziz primi veşti îngrijorătoare din Nedjd unde marii comandanţi ai Ikwanului, Faysal al Dawish, emirul tribului Mutairilor şi Ibn Hitlain, şeicul Aj manilor, împreună cu prelaţii wahabiţi, se agitau ce- rînd reforme imediate în sensul codului moral al Islamului ortodox şi

chemînd la război împotriva Irakului, condus de un membru al familiei haşemite, fără să ţină seama că o agresiune împotriva ţării de pe Tigru şi Eufrat ar fi însemnat război direct cu Marea Britanie, puterea protectoare. (Cei doi comandanţi militari vor intra ulterior în

rebeliune făţişă împotriva lui Abdel Aziz sfîrşind pînă la urmă în fundul temniţei).

în ianuarie 1927, întorcîndu-se la Riad, Abdel Aziz îi convocă pe şefii politici şi religioşi ai tuturor triburilor, la 0 reuniune sub zidurile capitalei Nedjdului. Peste 3 000 de şefi de trib, emiri, şeici, prelaţi şi judecători islamici, se strînseră la un mare ospăţ în grădinile palatului, etalîndu-şi pitoreştile lor costume şi purtînd la brîu pumnale cu minere de aur iar pe umăr puşti împodobite cu ţinte de argint. Sclavii purtau platouri cu tot felul de bucate : ' berbeci fripţi, pilaf cu legume, castraveţi şi roşii proaspete, plăcinte şi alte prăjituri puternic însiropate, coşuri cu fructe diferitecurmale de Hufuf, pere, mere şi piersici, mandarine din Asir. Amfore cu apă proaspătă treceau din mînă în mînă şi ceştile se umpleau neîncetat cu ceai parfumat şi cafea aromatizată cu cardmoniu.

Aşezaţi pe covoare scumpe, ei ascultară un expozeu complet din partea lui Abdel Aziz asupra scopului acţiunilor sale şi intenţiile de viitor privind unificarea Arabiei. La sfîrşitul dezbaterilor, Abdel Aziz Ibn Saud, rege al Hedjazului avea să fie proclamat, în acea zi de 27 ianuarie 1927, şi rege al Nedjdului şi al teritoriilor dependente. Statul saudit devenise un fapt împlinit fiind recunoscut la scurt timp de puterile europene. începînd din 1932, după unificarea completă a tuturor provinciilor sale, el va lua denumirea de Arabia Saudită pe care o va purta, în continuare, pînă în zilele noastre.

Arabia Saudită era primul stat arab independent recunoscut ca atare pe plan internaţional. Abdel Aziz, care îl făcuse pe fiul său Feisal, ministru al afacerilor externe, începind din 1930, îl va trimite, doi ani mai tîrziu, într-o lungă călătorie în Europa pentru a întări relaţiile internaţionale ale noului stat. Feisal, viitor rege al Arabiei Saudite, seva opri, mai întîi, la Londra, pentru a discuta problemele în suspensie dintre cele două state ; va face un scurt popas la Paris; va străbate Germania şi Polonia, vizitând în continuare Uniunea Sovietică ce fusese prima ţară care a recunoscut independenţa regatului saudit. La Moscova, a fost primit de însuşi Stalin şi a avut îndelungi convorbiri cu Molotov. întorcîndu-se acasă, a trecut prin Turcia luînd cunoştinţă de realizările regimului lui Kemal Atatiirk.

Guvernul de la Londra urmărea cu atenţie dezvoltarea politică a noului stat al Arabiei Saudite, primii paşi pe arena internaţională, continuînd să considere că întreaga Peninsulă-Arabă, înconjurată de

bazele sale militare de la Bahrein la Aden, din Irak şi Transiordania, făcea parte din sfera de influenţă britanică. Nu întîmplător îi fusese trimis lui /Xbdel Aziz, în cursul campaniei din Hedjaz, unul din cei mai buni agenţi specializaţi în problemele arabe, de care dispunea imperiul în acea vreme, în persoana lui Harry Phjlby, vechea cunoştinţă a suveranului wahabit. Acesta îl însoţise permanent în cursul războiului din Hedjaz, inclusiv la asediul portului fortificat Djeddah de la Marea Roşie, peripeţiile trăite povestin- du-le în cartea „Patruzeci de ani în deşert. Asediul Djeddahului" pe care o va publica la Londra puţin înainte de sfîrşitul vieţii sale. Este de notat că în negocierile privind capitularea oraşului Djeddah şi abdicarea regelui Aii, Philby a jucat un rol deosebit determinînd încetarea rezistenţei haşemite.

După victoria lui Abdel Aziz, maiorul Philby va rămîne definitiv in Arabia, pe lîngă suveranul saudit, convertin- du-se, dintr-o revelaţie proprie sau poate din ordin superior, la religia islamică, împrumutînd pentru o lungă perioadă de viaţă, modul de trai, îmbrăcămintea, tradiţiile arabe. Colonelul Lawrence, se retrăsese brusc'din activitate, în anul 1922, părăsind vestmintele arabe şi refugiin- du-se, sub un alt nume, în uniforma albastră de simplu soldat a lui Royal Air Force, pe care o va păstra, cu respectivul grad inferior, pînă aproape de sfîrşitul vieţii sale. Henrry Philby îşi schimbase uniforma de maior britanic cu haine arăbeşti şi, la fel ca Lawrence, îşi luase un alt nume. Un nume arab — Abdullah, căruia prietenul său, regele Abdel Aziz îi adăugase titlul de şeic şi înalta funcţie de membru al consiliului de coroană. Suveranul saudit îi va dărui, de asemeni, în proprietate, două locuinţe — una la Mecca şi alta la Riad. Conducîndu-se după preceptele Coranului, proaspătul şeic musulman Abdullah, alias Harry Saint-John Bridger Philby, se gîndi, pentru a intra complet în noul său rol, să-şi cumpere o sclavă la tîrgul jdin Riad şi in continuare să-şi mai ia o nevastă arăboaică, o rudă a regelui, pe lîngă prima sa soţie, englezoaica, care trăia la Londra împreună cu fiul său Kim Philby, devenit ulterior, un personaj al lumii spionajului mai cunoscut chiar decît faimosul său tată.

Ca şi în cazul retragerii lui Lawrence, biografii lui Harry Philby n-au reuşit să-i descifreze cu exactitate mo

tivele arabizării sale subite şi ale trecerii la religia islamică, numeroasele supoziţii făcute rămînînd doar simple ipoteze, neconfirmate de documente autentice. Activităţile secrete, chiar şi atunci cînd sînt dezvăluite după ani şi ani, rămîn înconjurate mai întotdeauna într-un nimb de mister şi din necesităţi publicitare dar îndeosebi datorită izurilor neplăcute pe care le pot degaja astfel de poveşti atunci cînd se ajunge la baza lor, la interesele politice ce au stat în spatele cutărei sau cutărei acţiuni. Şi, în cazul concret al politicii colonialiste din Orientul Mijlociu, concentrarea de lucruri urîte a avut întotdeauna o densitate rar întîlnită.

Activitatea maiorului Harry Philby, după ce a îmbrăţişat credinţa islamică, a fost plină de fapte contradictorii care îi încurcă şi mai mult pe cercetătorii istorici. Şeicul Abdullah a rămas mai departe urr agent al serviciilor secrete britanice sau a trecut cu arme şi bagaje în slujba completă a regelui Abdel Aziz Ibn Saud ? Sau care au fost relaţiile sale cu americanii, din momentul cînd strălucirea ,,aurului negru", descoperit sub nisipurile deşertului, a început să atragă marile societăţi petroliere de dincolo de Ocean, Arabia Saudită ieşind treptat din sfera de influenţă britanică şi cantonîndu-se în anii premergători celui de-al doilea război mondial, şi în cursul acestuia, în sfera intereselor americane ? Cearta cu autorităţile britanice în 1940, arestarea sa în timpul unei călătorii în India şi internarea temporară într-un lagăr pentru persoane cu vederi pro-naziste au avut într-adevăr baze reale sau au servit doar ca o perdea de fum, ca multele de acest gen lansate în decursul istoriei serviciilor secrete britanice ? Pasiunea sa pentru arheologie şi călătoriile sale în zonele necunoscute de deşert ale Peninsulei Arabice au constituit un simplu hobby sau întocmirea primelor hărţi ale regiunilor neumblate s-a făcut în serviciu comandat ? Cînd societăţile petroliere de peste Ocean, supralicitînd, au înlăturat concurenţa britanicei „Irak Petroleum Company", obţinînd concesiuni întinse pentru prospectare, şeicul Abdullah care susţinuse pînă atunci interesele lui I.P.C. a avut oare vreun rol în organizarea de atacuri ale triburilor beduine împotriva instalaţiilor americane din deşert ?

Iată o serie de întrebări, puse de diverşi autori ai studiilor întîmplărilor istorice din Arabia anilor în care Harry Philby a trăit pe acele meleaguri şi cărora nici unul n-a reuşit să le găsească un răspuns explicit, pînă la capăt.

După cel de-al doilea război mondial, cînd în urma întîlnirii dintre preşedintele american Roosevelt şi regele Abdel Aziz Ibn Saud, din 14 februarie 1945 pe crucişătorul „Quincy“ al lui U. S. Nawy, ancorat pe Canalul Suez, la intrarea în Marea Roşie, Anglia a pierdut cu totul partida în Arabia Saudită, şeicul Abdullah’ părăsea pito- reştile uliţi ale Riadului şi Meccăi, precum şi vestmintele sale arăbeşti, pentru ca, întorcîndu-se la Londra, să îmbrace fracul şi jobenul, ţinută obligatorie a distinsului club din care făcea parte. Motivul, să zicem oficial, l-a constituit o neînţelegere cu viitorul rege Saud care-i urmase, în 1953, tatălui său Abdel Aziz.

în Anglia, şeicul Abdullah, redevenit Harry Philby, era des întîlnit în saloanele aristocratice, invitat la banchete, curtat de protipendadă. La un moment dat a candidat chiar şi pentru un loc în Camera Comunelor, dar fără succes. Reîmpăcat cu regele Saud, în ultimii ani ai vieţii s-a reîntors în Arabia. A murit în 1960, la vîrsta de 75 de ani, în cursul unei escale la Beirut, între Londra şi Riad,'fiind înmormîntat într-un cimitir musulman din capitala libaneză. Fiul său Kim Philby, care locuia, în acel moment, la Beirut, în calitate de corespondent al publicaţiilor engleze „Observer*' şi „Economist", dar în realitate agent dublu al serviciilor secrete britanic şi sovietic, i-a aşezat pe mormînt o stelă funerară cu o inscripţie simplă : „Aici odihneşte cel mai mare din exploratorii Arabiei..."

Divide et impera

Arthur-James- conte Balfour, născut la Wittenghame, în Scoţia, se apropia de şaptezeci de ani, cînd, în plin război mondial, fusese însărcinat cu conducerea diplomaţiei britanice după ce, cu un an mai înainte, în 1915, îi succedase în funcţia de prim-lord al Amiralităţii (ministrul marinei) lui Winston Churchill, trecut la War Office (Ministerul de război). Lordul Balfour era cunoscut, în acea vreme, ca un personaj de prim rang al scenei politice engleze pe care urcase încă din tinereţe făcînd o carieră excepţională. Terminîndu-şi studiile la Eton şi Cambridge, devenise secretarul particular al unchiului său, Robert Cecil, marchiz de Salisbury însoţindu-1 la Congresul de Ia Berlin din 1878, unde acesta reprezenta Anglia în calita

tea sa de prim-ministru. Deputat, în 1880, din partea partidului conservator, in fruntea căruia se va găsi timp de o jumătate de veac, pînă la stingerea sa din viaţă în 1930, lordul Balfour a ocupat, rînd pe rînd, diverse posturi ministeriale, inclusiv pe acela de şef al guvernului. Dar numele său va rămîne în istoria politică a secolului XX, îndeosebi datorită unei simple foi de hîrtie cu antetul lui Foreign Office conţinînd doar şaisprezece rînduri dactilografiate în limba engleză, o scrisoare cu caracter oficial adresată baronului Lionel de Rothschild, unul din sprijinitorii de bază ai organizaţiei evreieşti sioniste, document intrat în paginile diplomaţiei internaţionale sub denumirea de „Declaraţia Balfour'[4].

Textul declaraţiei propriu-zise, numărînd 67 de cuvinte, fusese dezbătut îndelung în reuniuni succesive ale cabinetului britanic, cu opinii pro şi contra, formulările iniţiale fiind modificate pe parcurs, în raport cu observaţiile aduse. Pînă la urmă, se ajunsese la decizia ca afirmarea poziţiei guvernului să fie prezentată sub forma unei scrisori semnată de ministrul afacerilor externe, lordul Balfour. Datată 2 noiembrie 1917, scrisoarea respectivă suna astfel :

Dragă Lord Rothschild,

Am onoarea de a vă adresa, din partea Guvernului Majestăţii Sale, următoarea declaraţie care exprimă simpatia faţă de aspiraţiile sioniste ale evreilor, declaraţie care a fost supusă cabinetului şi a primit aprobarea sa : „Guvernul Majestăţii Sale va privi favorabil stabilirea în Palestina a unui Cămin Naţional pentru poporul evreu şi va depune toate eforturile pentru a-i facilita realizarea, fiind de la sine înţeles că nu se va întreprinde nimic ce ar putea prejudicia drepturile civile şi religioase ale colectivităţilor neevreieşti existente în Palestina şi nici drepturile şi statutul politic de care se bucură evreii în orice altă ţară[44].

V-aş rămîne recunoscător dacă aţi aduce această declaraţie la cunoştinţa Federaţiei sioniste.

(semnat) Arthur James Balfour

în noiembrie 1917, cînd lordul Rothschild primea scrisoarea lordului Balfour privind sprijinirea de către guvernul britanic a creării unui cămin naţional evreiesc, teritoriul amintit făcea încă parte din Imperiul otoman, ia*

Palestina, ca entitate politico-administrativă, nu exista, pe locul respectiv fiinţînd trei sandjakuri (districte) : două aparţinînd de vilaietele (guvernoratele) Beirut şi Damasc, iar al treilea, cel al Ierusalimului, cu un statut autonom, depinzînd direct de Istanbul. Iar în ceea ce priveşte populaţia acestor trei sandjakuri, din totalul de 700 000 de locuitori 58 000 erau evrei', restul fiind arabi musulmani sau creştini. '

în primele zile, scrisoarea şefului diplomaţiei britanice trecuse aproape neobservată, presa din Anglia inserînd ştirea pierdută,undeva în coloanele paginilor de pe la mijlocul ziarelor, abia peste o săptămînă. Iar atunci cînd totuşi se va afla de ea şi la Mecca, englezii se grăbiră, la începutul lui ianuarie 1918, să-1 trimită la regele Hussein pe maiorul arheolog Hogarth, aparţinînd lui Arab Bureau din’ Cairo, pentru a-1 linişti. Acesta îi preciza suveranului haşe- mit că guvernul britanic va sprijini imigrarea evreiască în Palestina doar dacă ea va fi „compatibilă cu libertatea economică şi politică a populaţiei existente".

în iunie 1918, autorităţile britanice din Cairo dădură noi asigurări, unui grup de şapte notabili arabi veniţi în capitala de pe Nil, pentru lămuriri : populaţia regiunilor ocupate de aliaţi (în acel moment sudul Palestinei, inclusiv Ierusalimul, pînă la linia frontului : Jaffa—Jericho—Salt) va decide singură asupra destinului său. Regiunile aflate sub control otoman (nordul Palestinei, Siria şi Liban) vor fi independente ; lă fel şi regiunile arabe deja independente înainte de război ca şi cele ce vor fi eliberate de către arabi. Astfel, independenţa arabă era promisă din nou, cu excepţia sudului Palestinei unde populaţia urma să hotărască. Ţinînd seama că în această regiune populaţia arabă atingea un procent de peste 90 ia sută, rezultatul autodeterminării nu prezenta nici o îndoială.

Imediat după prăbuşirea frontului otoman din Orient, o declaraţie franco-britanică, datată 7 noiembrie 1918, va fi larg difuzată în toate oraşele şi satele ocupate de armatele aliate, fiind afişată în locuri publice sau tipărită în ziare. Prin această declaraţie, guvernele francez şi britanic afirmau că „obiectivul urmărit de Franţa şi Marea Britanie, în cursul războiului din Orient, este de a elibera populaţiile oprimate timp atît de îndelungat de turci şi de a stabili guvernări şi administraţii naţionale care vor deţine iniţiativa şi vor asigura libera opţiune a populaţiilor indigene",

Intre vorbele şi faptele politicii colonialiste în Orient, ca şi pretutindeni, exista însă o crasă discrepanţă. Soarta fostelor teritorii ale Imperiului otoman locuite de arabi fusese hotărîtă anticipat, în secret, cu doi ani şi jumătate înaintea încheierii războiului mondial, prin faimosul acord Sykes-Picot, partajarea între Anglia şi Franţa aşteptînd doar sfîrşitul victorios al ostilităţilor. în ceea ce priveşte Palestina, prevederile acordului amintit erau cît se poate de precise : acest teritoriu urma să intre în sfera de dominaţie britanică, clauză ce va fi, dealtfel, confirmată ulterior prin toate deciziile luate de conferinţele puterilor aliate din anii imediat postbelici, inclusiv prin mandatul acordat Angliei în 1922 de Societatea Naţiunilor pentru a administra regiunea. Cît despre cartea favorizării imigrării şi colonizării evreieşti în Palestina, pusă în joc de Anglia prin Declaraţia Balfour, ea nu urmărea altceva, după cum se va vedea,'decît realizarea unei contraponderi naţionalismului arab şi aspiraţiilor sale spre independenţă naţională.

Palestina, nume de origine greacă semnificînd „ţara filistinilor", fusese atribuit teritoriului dintre Marea Medi- terană şi rîul Iordan de istoricii antici ai perioadei elenistice, fiind apoi preluat şi de romani. Acest străvechi coridor de trecere dintre Asia şi Africa, prin care se perindase în decursul mileniilor, sumedenie de neamuri şi popoare şi se aflase sub stăpînirea diverselor imperii ale antichităţii şi Evului Mediu, era cunoscut sub denumirea de „Canaan“ sau ţara canaaneenilor, cum li se zicea primilor locuitori ai acestor meleaguri consemnaţi de izvoarele istorice. Noţiunea geografică de Canaan cuprindea însă o arie deva mai întinsă referindu-se, în general, la întreaga zonă a litoralului mediteranean al Asiei de vest.

în majoritatea sa de origine semită, comună celei mai mari părţi a locuitorilor din Peninsula Arabică, Mesopotamia şi ulterior Siria, populaţia Palestinei se ocupa parte cu păstoritul, parte cu agricultura, trăind în aşezări întărite şi folosind unelte de aramă. Cercetările arheologice indică existenţa anterioară, pe aceste meleaguri, a unei populaţii nesemitice, peste care au năvălit, ulterior, diverse triburi de păstori din Arabia şi Mesopotamia care, în scurgerea timpului, migrau în valuri căutînd ţinuturi mai propice existenţei şi odată ajunşi în Canaan se amestecau cu autohtonii stabilindu-se şi trecînd la lucratul pămîntului.

Pe lîngă triburile semite de păstori, apăreau şi noi

elemente etnice ca mitanii Sau hitiţii de origine indo-eu-

ropeană. Iar cu trei milenii şi ceva în urmă cînd întreaga zonă a litoralului Mediteranei de răsărit suferea invazia „popoarelor mării“ — triburi războinice nesemite din insulele Egeei şi de pe litoralul Asiei Mici — o ramură a acestora, filistinii, şe vor stabili pe meleagurile respective, de pe urma lor rămînîd noua denumire a ţârii de Palestina.

Cam în aceeaşi perioadă cu venirea filistinilor, în regiunile din interior ale Canaanului năvăleau triburi semite de păstori, întorcîndu-se din robia faraonilor egipteni, pentru a se aşeza şi a-şi crea 0 organizare statală. Prima menţiune a acestora sub denumirea de Israel, datează din anul 1230 î.e.n. fiind găsită în textul de pe o stelă egipteană din timpul domniej faraonului Menephtah, fiul lui Ramses al II-lea, plasată în Templul de la Teba şi cunoscută sub numele de „Stela lui Israel'*.

Procesul de cucerire a interiorului ţării Canaan de către triburile israelite, precum şi alungarea sau asimilarea populaţiei autohtone de către acestea au durat mai multe secole, pînă la întemeierea regatului condus de Saul din tribul Benjamin, în anul 1030 î.e.n. Două decenii mai tîr- ziu, regele David din tribul Iuda ocupă Ierusalimul şi face din străvechiul oraş capitala regatului său. Urmează domnia lui Solomon, în cursul căreia noul stat va cunoaşte o perioadă deosebită de prosperitate economică şi dezvoltare culturală, pe atunci fiind construit marele templu al lui Yahve de la Ierusalim, rămas ca simbolul religios şi naţional al evreilor în scurgerea vremii. După moartea regelui Solomon, triburile din nord se separară formînd un regat distinct — Israel — iar triburile din sud, rămînînd fidele dinastiei lui David — regatul lui Iuda (sau Iudeea) cu capitala la Ierusalim, cele două state găsindu-se aproape permanent în neîncetată duşmănie atît între ele cît şi cu organizaţia statală a filistinilor de pe litoralul mediteranean.

în continuare, se succede invazia asirienilor. Regele acestora, Salmanasar III, înfrînse, în anul 853 î.e.n., pe malul fluviului Orante, oştile reunite a doisprezece regi siro-palestinieni, printre care regele Damascului, cel al Israelului şi un şeic arab (cea mai veche menţionare istorică a numelui de arab). După asirieni, ce stăpîniseră nordul Israelului timp de trei secole, scena politică a Orientului va fi dominată de babilonieni, regele Nabucodonosor ocupînd, la 587 î.e.n., Ierusalimul,

distrugînd templul lui Solomon şi ducîndu-i în robie pe evrei, în capitala sa de

pe Eufrat. Înfrîngerea babilonienilor de către perşi va pune capăt exodului forţat al evreilor, regele Cyrus permiţîn- du-le să se întoarcă în Canaan, să reconstruiască Ierusalimul şi un nou templu în anul 515 î.e.n. Stăpînirea perşilor va dura şi ea aproximativ trei secole după care a urmat perioada elenistică cînd monarhiile greco-macedonene domneau peste Orientul Mijlociu, iar cultura greacă amestecată cu elemente autohtone exercita o influenţă considerabilă, în sfera sa intrînd întreaga Palestină, locuită de o populaţie extrem de eterogenă.

Locul dinastiilor greceşti va fi luat, cu două mii de ani în urmă, de romani, aceştia trecînd întreaga Palestină în stăpînirea lor. Răscoalele locuitorilor evrei ai Palestinei împotriva dominaţiei romane au dus la distrugerea în anul 70 e.n. a marelui templu de la Ierusalim, care fusese reconstruit între timp, şi apoi la o represiune generală (anul 135 e.n.), culminînd cu alungarea unei bune părţi a populaţiei evreieşti din Palestina şi împrăştierea ei în diverse colţuri ale Imperiului roman.

Noi persecuţii cunoscură cei rămaşi în timpul dominaţiei bizantine ; împăratul Heraclius, anticipîndu-1 pe Hitler, preconiza exterminarea totală a evreilor. După ce bizantinii fură învinşi de arabi şi Palestina trecu sub stăpînirea califilor, populaţia locală — creştină, israilită sau de alte credinţe — se va bucura de libertate de conştiinţă şi situaţia ei economică se'va îmbunătăţi, ceea ce explică sprijinul pe care locuitorii ţării îl vor da noilor stăpînitori. încă din momentul în care romanii îşi stabileau dominaţia lor asupra Palestinei, un număr important de arabi se aflau instalaţi aici cu şase secole mai înainte. Ei precedaseră pe arabii nabateeni care, în secolul IV î.e.n.. fondaseră un regat înfloritor cu capitala la Petra. în sudul Iordaniei de azi. Inscripţii greceşti din timpul romanilor indică în această regiune că majoritatea locuitorilor erau arabi şi populaţia sedentară continua să crească datorită afluenţei triburilor nomade venite din deşert. Arabii musulmani din timpul cuceririi islamice îi vor numi pe agricultorii de limbă arabă, găsiţi de ei pe malurile Iordanului, — nabateeni.

In primul secol al acestui mileniu, alţi cuceritori de peste ţări şi mări călcară zbuciumatul pămînt al Palestinei. Ocuparea Ierusalimului de către cruciaţi în anul

1099, însemnă pe răbojul istoriei unul din numeroasele măceluri cunoscute de omenire în decursul existenţei sale : mii

şi mii de locuitori musulmani fură trecuţi prin ascuţişul săbiilor iar evreii, refugiaţi în sinagogă, pieriră, cu toţii, în flăcările aprinse de pioşii invadatori veniţi, aici, tocmai din Apusul Europei. în perioada dominaţiei cruciate a aşa- numitului regat latin, populaţia evreiască, fiind supusă la sălbatice persecuţii religioase, se diminuase continuu. Palestina era locuită atunci de un amestec extraordinar de rase : ţărani musulmani şi arabi nomazi ; descen- denţi ai hitiţilor, amorrhee’nilor şi nabateenilor, vorbind vechea limbă arameeană ; greco-sirieni de limbă arabă şi de religie creştină ortodoxă ; elemente din mai toate ţările Europei ajunse în Orient sub stindardele crucii.

După căderea regatului latin, Palestina va intra sub dominaţia Imperiului mamelucilor — sclavii-soldaţi, de origine turcomană şi circaziană, care deveniseră stăpîni la Cairo unde se afla atunci capitala califatului. Apoi patru secole încheiate (1516—1918) va face parte din Imperiul otoman, trecînd, dypâ destrămarea acestuia, sub administraţie britanică.

Din epoca dominaţiei romane şi pînă în a doua jumătate a secolului al XX-lea, populaţia evreiască din Palestina a fost minoritară. în Evul mediu au existat doar cîteva comunităţi evreieşti la Ierusalim, Safed, Tiberia, Hebron, masa locuitorilor ţării constituind-o populaţia eterogenă de limbă arabă — musulmani şi creştini.— stabilită aici fie după cucerirea islamică, fie urmaşă a diverselor neamuri semite sau nesemite ce trăiau pe acest pămînt încă din antichitate.

împrăştierea vechii populaţii evreieşti în lume începuse, de fapt, încă înaintea erei noastre, ajungînd la punctul său culminant după represiunile drastice din vremurile stăpînirii romane. Cauzele dispersării nu'constau numai în persecuţiile de ordin naţional-religios pe care evreii le suferiseră în decursul timpului din partea egiptenilor, babilonienilor, romanilor, bizantinilor, chiar dacă ele erau, în general, primordiale. A existat din totdeauna şi o determinantă economică, resursele ţării nereuşind să asigure constant şi în întregime subzistenţa locuitorilor ei. Dealtfel, atît în

antichitate cît şi în Evul Mediu, transhumanta a constituit o trăsătură dominantă a istoriei, în condiţiile în care producţia nu era capabilă să satisfacă, peste tot, necesităţile de consum. Aşa se face că numărul evreilor răspîndiţi în lume va.ajunge, în ultimele două milenii, infinit. mai mare decît al celor din Palestina rămînînd aşa, în

continuare, pînă în zilele noastre, inclusiv şi după crearea statului Israel care înglobează, în prezent, mai puţin de 20 la sută din numărul total al coreligionarilor ce trăiesc pe Mapamond.

Cele două mari direcţii de dispersare a evreilor din antichitate au fost: pe cale maritimă, de jur împrejurul Mediteranei ; prin Caucaz spre sudul şi vestul Rusiei pînă în Galiţia. Pe ţărmul sudic al Franţei de azi, coloniile evreieşti sînt semnalate înaintea creării statului franc. La Roma, în timpul împăratului Tiberiu, trăiau circa 60 000 de evrei la o populaţie totală de 800 000 de suflete iar în marele port egiptean Alexandria, din perioada romană, o optime din locuitori erau evrei. O colonie evreiască fiinţa la Damasc înaintea erei noastre. într-o sală a Muzeului Naţional din Damasc poate fi văzută o sinagogă din secolul al II-lea reconstruită în întregime, cu pereţi pictaţi înfăţişînd scene din Vechiul Testament, vestigii găsite la Dura-Europos, pe Eufrat, în nordul Siriei. Cum religia a constituit în general, în toate timpurile, liantul principal al comunităţilor evreieşti, este de notat că în transhumanta lor în diverse părţi ale lumii s-a produs şi un proces de convertire a unor neamuri ce nu aparţineau rasei semite. Dacă regii yemeniţi trecuţi la cultul israelit în secolele V—VI erau, atît ei cît şi supuşii lor, de origine semită, la fel ca şi ceilalţi arabi din peninsulă, nu acelaşi lucru s-ar putea spune despre kazarii ce formau un regat înfloritor;_______ între Volga şi Don, în secolele VIII—IX, popor turco-mongol ce a fost convertit, în frunte cu suveranul lor, la religia ebraică. Nici falasii negri din Etiopia, de credinţă israelită, nu erau semiţi iar cînd au imigrat, nu de mult în Israel, s-au arătat foarte miraţi constatînd că există şi evrei... albi !

în Europa feudală, bigotă şi conservatoare, comunităţile evreieşti au avut de suferit de-a Kîngul secolelor numeroase valuri de prigoană mergînd pînă la creştinarea cu forţa sau alungarea în întregul lor aşa cum s-a întîm- plat în Spania Inchiziţiei chiar în anul cînd Christofor Co- lumb descoperea America. Persecuţiile, de ordin religios, s-au împletit în Evul Mediu cu anumite interese economice ale feudalilor : fie neplata împrumuturilor primite de la cămătarii evrei, fie pur şi simplu pentru a jefui, în umbra crucii, bunurile unei comunităţi pe care avuseseră grijă să o menţină moral la periferia societăţii. Izgoniţi din Peninsula Iberică şi prigoniţi în alte ţări europene, mulţi

evrei şi-au găsit adeseori refugiu între hotarele Imperiului otoman, unde au putut să-şi practice în mod liber religia şi să-şi dezvolte colonii prospere într-o serie de oraşe, inclusiv la Istanbul. Şi, la fel ca şi în Imperiul arab anterior ascendentei puterii otomane, o serie de persoane de origine evreiască au ajuns la funcţii înalte în stat şi în societate.

în timpul Imperiului otoman un număr de evrei veniţi din diverse părţi ale lumii, îndeosebi de pe ţărmul Africii de nord şi din Yemen, au sporit comunitatea existentă în Palestina car'e, conform datelor apărute în publicaţii oficiale din Israelul de azi (Facts About Israel, 1978), ajunsese la începutul secolului al XIX-lea la 10 000 de oameni din- tr-o populaţie totală de aproape 300'000 de locuitori, ce cuprindea 250 000 de musulmani şi 25 000 de creştini. La mijlocul secolului trecut, populaţia evreiască din Palestina se ridica la 12 000 de locuitori, iar în 1880, înaintea începerii primului val de imigrare din Europa răsăriteană, numărul total al evreilor din această tară — conform surselor citate mai sus — era de circa 20 000—25 000, două treimi trăind în Ierusalim şi restul în cîteva comunităţi mai mici din Safed (4 000), Tiberia (2 500), Jaffa (1 000), Hebron (800), Haifa (300). Populaţia totală a Palestinei se apropia în acel timp de o jumătate milion de locuitori.

Comunităţile evreieşti grupate în oraşe, se înţelege că nu se ocupau cu agricultura. Componenţii lor erau meşteşugari sau mici negustori. Dat fiind posibilităţile economice reduse, cei mai mulţi dintre evreii palestinieni trăiau din donaţii anuale trimise de comunităţile din alte ţări. La sefarzii (vechile comunităţi evreieşti din Palestina) aceşti bani erau împărţiţi de şefii comunităţii şi din fondurile respective erau întreţinute şcolile talmudice, văduvele şi orfanii (vezi Encyclopaedia Judaica — Ierusalim).

Colonizarea evreilor europeni în Palestina a fost inaugurată în jurul anului 1880 de mişcarea ce se dezvolta în Rusia şi care era numită, în general, „Adoratorii Sionului" (Sion — colină stîncoasă din preajma Ierusalimului luată ca un sinonim al „oraşului sfînt"). Prima colonie agricolă a unor imigranţi din Rusia se înfiinţează în vara anului 1882 pe drumul dintre Iaffa şi Ierusalim ; aceasta, denu-

mită Rişon le Zion, va fi urmată la scurt timp de alte

cîteva aşezări asemănătoare, cu cîteva sute de colonişti, amplasate pe terenuri cultivabile ce nu depăşeau două mii de hectare. Evreilor autohtoni din Palestina, imigranţii europeni le erau cu totul străini, deosebindu-se diametral de ei şi vorbind limbi necunoscute lor (limbile specifice evreilor din,afara Palestinei erau idişul — pentru cei din răsăritul Europei şi ladino — pentru cei din bazinul mediteranean). Aceste prime colonii agricole vor cunoaşte la început o gravă criză, nereuşind să-şi hrănească membrii! Ele vor fi salvate in extremis de baronul filantrop Edmond Rothschild care le va lua sub protecţia sa financiară. Speranţele, puse într-o colonizare mai largă au fost însă destrămate, încă din primul moment, de marile greutăţi întîmpinate la faţa locului unde lucrările de amenajări necesitau fonduri importante şi mînă de lucru calificată. în anul 1900, „coloniile Rothschild" au fost transferate lui „Jewish Colonisation Association" dirijată de un alt filantrop evreu, baronul Maurice de Hirsch, dar imigrarea continua să bată pasul pe loc descurajată de greutăţile economice întîmpinate la faţa locului. Insistenţele mişcării sioniste vor determina însă ca imigraţia, îndeosebi din Europa răsăriteană, să continue fiind înfiinţate noi colonii agricole.

Spre sfîrşitul secolului trecut, curentul antisemit ce se făcea simţit în unele ţări din Europa (de exemplu în Franţa în urma aşa-numitului caz Dreyfus) va grăbi transformarea sionismului într-o mişcare politică bine structurată. Iniţiatorul şi fondatorul acesteia a fost Theodor Herzl, un cunoscut ziarist austriac de origine evreiască. Aflîndu-se la Paris şi asistînd întîmplător la degradarea publică a căpitanului Dreyfus, ziaristul austriac a fost zguduit de reacţia publicului într-o ţară unde cu o sută de ani mai înainte fusese decretată emanciparea completă a evreilor, de către marea revoluţie franceză. El va dezvolta

bazele teoretice ale mişcării sioniste într-o broşură scrisă în 1896 şi intitulată „Der Judenstaat" (Statul evreiesc). Un an mai tîrziu, are loc, la Basel, în Elveţia, primul congres al mişcării sioniste mondiale, care localizează viitorul stat evreiesc prin această formulă înscrisă în programul său : „Sionismul are ca scop să creeze, în Palestina, pentru poporul evreu, o patrie garantată de dreptul public". La congresele următoare problema amplasării „căminului naţional evreiesc" va fi dezbătută din nou, între timp, (în 1903) guvernul britanic oferind. în mod oficial, pentru colonizare

Uganda (în Africa Orientală) şi existînd şi alte locuri avute în vedere pentru acest scop, ca Argentina, Congo, Cipru, zona El Arish de pe ţărmul mediteranean al Peninsulei Sinai etc. Dar opţiunea congreselor sioniste, după dezbateri furtunoase, va râmîne fermă asupra Palestinei, motivaţia pornind de la existenţa pe acest pămînt, cu trei mii de ani în urmă, a unui stat evreiesc. Dar la sfîrşitul veacului trecut atunci, cînd mişcarea sionistă hotăra statornicirea unei patrii evreieşti în Palestina, numărul evreilor din această ţară era' de circa 40 000 şi dintre aceştia 23 000 se stabiliseră acolo între anii 1882—1895. Doar 3 000 trăiau în colonii agricole iar terenurile aflate în posesia lor nu depăşeau cu mult 20 000 de hectare.

Pînă la primul război mondial, numărul imigranţilor a crescut în proporţii nesemnificative şi în cursul ostilităţilor populaţia evreiască s-a diminuat, o parte părăsind Palestina ca urmare a măsurilor represive luate de Djemal Paşa — membru al triumviratului de la putere din Imperiul otoman şi guvernator cu puteri depline asupra Siriei — împotriva locuitorilor evrei ca şi împotriva arabilor, suspectaţi de simpatie faţă de aliaţii anglo-francezi. La sfîrşitul războiului, populaţia evreiască din Palestina era de 56 000 de locuitori. îri primele luni după instaurarea administraţiei britanice, peste 10 000 de noi imigranţi s-au instalat în această ţară, în următorul deceniu numărul populaţiei evreieşti dublîndu-se. Recensămînturile efectuate de autorităţile britanice în 1922 şi 1931 dau o imagine concludentă a proporţiilor imigrării evreieşti în răstimp de zece ani. în 1922, în Palestina, din totalul populaţiei de 752 000 locuitori, 83 790 au fost recenzaţi ca aparţinînd comunităţii evreieşti; în 1931 numărul evreilor ajunsese la 174 606, reprezentînd 17 la sută din întreaga populaţie de 1 033 314 locuitori şi aceasta în ciuda gravei crize economice care a făcut ca din cauza lipsei de locuri de muncă, după 1927, emigrarea să depăşească cuantumul imigrării. Odată cu ascensiunea fascismului în Europa, se va înregistra o creştere a imigrării : 9 500 în 1932, 30 000 în 1933, 42 000 în 1934, 64 00(T în 1935, an în care numărul evreilor din Palestina se apropie* de o treime

din populaţie (443 000 dintr-un total de 1 500 000 locuitori). Dacă, pînă atunci, imigranţii proveneau din păturile în general neînstărite ale comunităţilor evreieşti din Europa, printre noii veniţi sînt de data aceasta şi oameni mai bogaţi, îndeosebi cei sosiţi din Germania, care au adus cu ei capitaluri consi

derabile contribuind la dezvoltarea zonelor din Palestina locuite de conaţionalii lor.

Imigrarea evreiască a fost privită la început cu indiferenţă sau chiai’ cu oarecare bunăvoinţă de. masa populaţiei autohtone din Palestina. Dar pînă la urmă, atunci cînd ea va deveni masivă, a început să provoace resentimente grave şi să conducă la confruntări. Pentru a încuraja imigrarea, mişcarea sionistă lansase lozinca : „Un pămînt fără popor pentru un popor fără pămînt“. Pămîntul Palestinei era însă lucrat de multe secole de populaţia locală.

Este adevărat că nu în toate cazurile, începînd din a doua jumătate a secolului trecut, pămîntul aparţinea juridic celor ce-1 lucrau din moşi-strămoşi. Pînă în 1860, pămîntul cultivabil era distribuit între comunităţile săteşti la fiecare doi ini, prin rotaţie, după un sistem ce fiinţa pe aceste meleaguri din timpurile biblice. în 1858, autorităţile otomane au promulgat „codul proprietăţii funciare*' care obliga pe proprietarii de pămînt să se înregistreze pentru a plăti taxe şi impozite. Marea majoritate a ţăranilor s-au eschivat fie din necunoaşterea consecinţelor, fie din obişnuinţă sau chiar pentru a nu achita taxele de înregistrare destul de ridicate. Conform acestei legi, pămînturile „fără proprietari" au fost declarate „domeniu al statului" fiind vîndute pe preţuri derizorii unor mari proprietari locuind la Beirut, Damasc sau Cairo. Astfel, numai o singură familie, Soursok, poseda 23 000 ha în timp ce majoritatea populaţiei rurale din Palestina se trezise lipsită de proprietate asupra pămîntului ce-1 muncea. La începutul secolului al XX-lea. 250 de familii bogate stăpîneau 414 300 ha, echivalînd cu întreaga suprafaţă a proprietăţii ţărăneşti. De la aceşti mari proprietari avea să cumpere organizaţia' sionistă mondială terenurile pentru coloniile agricole pe care le înfiinţa în Palestina. De la 2 500 ha cît reprezenta întreaga proprietate agricolă evreiască în 1882, ea a ajuns la 65 000 ha în 1920 şi 120 000 ha în 1931 în condiţiile în care circa 30 .la sută din populaţia rurală arabă din Palestina era complet lipsită de pămînt. Situaţia a devenit şi mai gravă atunci cînd organizaţiile sioniste au lansat cuvînt de ordine ca întreprinderile colective sau particulare evreieşti să nu folosească forţa de muncă autohtonă şi populaţia evreiască să nu cumpere mărfuri decît de la comercianţii evrei creîndu-se astfel o diviziune pe plan economic, ceea ce va amplifica resentimentele populaţiei arabe.

Primele luări de poziţii arabe faţă de consecinţele colonizării evreieşti datează din 1891 cînd notabilii din Ierusalim au adresat o telegramă Sublimei Porţi de la Istanbul cerînd publicarea unui firman care să interzică evreilor din afara Palestinei de a intra şi a cumpăra pămînt în această regiune. Autorităţile otomane au dat dreptate doleanţei notabililor arabi dar la intervenţia expresă a Angliei firmanul Sublimei Porţi va rămîne' fără efect.

După primul război mondial, în februarie 1919, se ţine la Ierusalim primul congres palestinian marcînd debutul unui deceniu de luptă politică infructuoasă împotriva mandatului britanic şi imigraţiei evreieşti. Programul adoptat de acest prim congres, urmat de alte şase în decurs de zece ani, subliniază că Palestina nu este clecît partea meridională a Siriei de' care ea este ataşată prin legături naţionale, religioase, lingvistice şi economice şi militează pentru independenţa naţională a întregii regiuni istorice de la Alep, din nord, pînă la Golful Akaba, în sud. Congresul va trimite o telegramă Conferinţei de pace de la Paris expri- mînd refuzul delegaţilor de a accepta stabilirea în Palestina a unui cămin naţional evreiesc şi cerînd totodată ’ca nici un fel de decizie privitoare la ţara lor să nu fie luată fără consultarea prealabilă a locuitorilor. între timp, la Ierusalim şi Jaffa, au fost difuzate manifeste chemînd pe arabi ,,să reziste" împotriva colonizării evreieşti.

în chip de răspuns, generalul Louis Bols, şeful administraţiei militare britanice din Palestina, publică, la 27 februarie 1920, o notă a guvernului său anunţînd intenţia de a aplica Declaraţia Balfour. Manifestaţii de protest ale populaţiei arabe se înregistrară imediat la Ierusalim, Jaffa şi Haifa. La 4 aprilie, în acelaşi an, pe parcursul unei procesiuni prilejuită de celebrarea, atît de evrei cît şi de arabi, a sărbătoririi profetului Moise, o ceartă între grupuri ale celor două comunităţi a degenerat în incidente grave soldate cu moartea a şase arabi şi a şase evrei, în momentul intervenţiei forţelor britanice pentru a restabili ordinea. Peste puţin timp, generalul Bols cedă locul unei administraţii civile britanice condusă de un înalt comisar, în persoana lui sir Herbert Samuel, evreu de origine dar care va păstra distanţă faţă de mişcarea sionistă îngrădind imigraţia.

Atmosfera în Palestina devenea tot mai încordată şi în mai 1921, plecîndu-se de la un incident minor petrecut la Jaffa, în cursul unei manifestaţii sindicale evreieşti, se

ajunse la confruntări sîngeroase înregistrîndu-se un bilanţ extrem de tragic : 47 de morţi şi 146 de răniţi din rîndu- rile populaţiei evreieşti, 48 de morţi şi 73 de răniţi din rîn- durile arabilor, cei mai mulţi căzînd sub gloanţele trupelor britanice trimise să pună capăt ciocnirilor. în continuare guvernul britanic îl va însărcina pe sir Thomas Haycraft, judecătorul suprem al Palestinei, să ancheteze, în fruntea unei comisii, cauzele dezlănţuirii pasiunilor ce au condus la un număr aşa de mare de morţi şi răniţi. Comisia de anchetă ajunse la concluzia că incidentele au izbucnit fără premeditare. Ea a citat ca motivare, cauze politice şi economice, implicit intensificarea imigrării. Drept consecinţă imediată, înaltul comisar britanic Herbert Samuel a dispus suspendarea pe loc a imigrării evreieşti, ceea ce a provocat un puternic scandal în Anglia, presa şi unele cercuri politice incriminînd această atitudine. După o pauză de două luni, imigrarea va fi reluată, în proporţii ce ar fi urmat să fie temperate de „capacitatea economică de absorbţie a Palestinei", această idee fiind subliniată şi în „Cartea Albă din 1922" a guvernului britanic.

Tensiunea ce domnea în continuare în Palestina va determina puterea mandatară să se exprime mai clar asupra viitorului acestei ţări. Winston Churchill, ministrul lui Colonial Office, a făcut la 30 iunie 1922 un expozeu larg al politicii guvernului său faţă de Palestina, intrat în analele diplomatice sub denumirea de „Cartea Albă din 1922“. Churchill afirma cu acel prilej că contrar „temerilor manifestate de Comitetul Executiv Arab (organism al autohtonilor) guvernul britanic nu s-a gîndit niciodată la dispariţia sau subordonarea populaţiei de limbă sau cultură arabă din Palestina'[1] atrăgînd atenţia „asupra faptului că termenii Declaraţiei (Balfour) nu prevăd că Palestina întreagă va deveni un cămin naţional evreiesc, dar că un astfel de cămin va fi fondat în Palestina![1].

în ce-i priveşte pe evrei „Caîrtea Albă din 1922“ sublinia **că** „este esenţial ca această comunitate să ştie că ea este **de** drept în Palestina şi nu prin toleranţă”

completînd însă **că** imigraţia evreiască „nu poate să depăşească capacita**tea** economică de absorbţie a ţării“. Definind, într-o perspectivă mai generală politica britanică, Winston Churchill declara atunci : „La întrebarea ce ar trebui să se aştepte de la dezvoltarea căminului naţional evreiesc în Palestina, s-ar putea răspunde că nu este vorba de impunerea unei naţio-nalităţi evreieşti locuitorilor Palestinei întregi, ci continua

rea dezvoltării comunităţii evreieşti existente, cu ajutorul evreilor din alte regiuni ale lumii, astfel ca ea să devină un centru, de care poporul evreu, în întregime, să poată, in ceea ce priveşte rasa şi religia, să se intereseze şi de care să fie mîndru".

La scurt timp (24 iulie 1922), Societatea Naţiunilor acordă Marii Britanii mandatul administrării Palestinei, definind scopurile şi sarcinile acestuia conform sugestiilor făcute, în prealabil, de guvernul de la Londra. în preambulul acestui document se menţiona : „Mandatarul.va fi responsabil de aducerea la îndeplinire a executării declaraţiei originale făcută la 2 noiembrie 1917 (Declaraţia Balfour) de guvernul britanic şi adoptată de principalele puteri aliate, în favoarea stabilirii în Palestina a unui cămin naţional pentru poporul evreu, ţinînd seama ca să nu se întreprindă nimic ce ar putea prejudicia drepturile civile şi religioase ale comunităţilor neevreieşti din Palestina". în continuare se sublinia : „Această declaraţie comportă recunoaşterea legăturilor istorice ale poporului evreu cu Palestina şi raţiunea reconstruirii căminului său naţional în această ţară".

Termenii mandatului erau fără echivoc : „Mandatarul îşi va asuma responsabilitatea instituirii în ţară a unei situaţii politice, administrative şi economice de natură să asigure stabilirea unui cămin naţional pentru poporul evreu." (Art. 2). „Un organism evreiesc convenabil va fi recunoscut oficial şi va avea dreptul de a da avize administraţiei Palestinei şi de a coopera cu ea în toate problemele economice, sociale şi altele, susceptibile de a afecta stabilirea căminului naţional evreiesc[1]' (Art. 4)... „Veghind ca aceasta să nu aducă prejudicii drepturilor şi situaţiei altei părţi a populaţiei, administraţia Palestinei va facilita imigraţia evreiască în condiţii convenabile şi de acord cu organismul evreiesc şi va încuraja stabilirea intensivă a evreilor pe pămîntul ţării, înţelegîndu-se prin aceasta terenurile statului şi loturile necultivate". (Art. 6). „O lege asupra naţionalităţii va fi decretată facilitînd evreilor să se stabilească în Palestina, în mod permanent, şi să dobîndească naţionalitatea palestiniană". (Art. 7).

Pe măsura creşterii numărului imigranţilor evrei, a achiziţionării de noi terenuri şi a izolaţionismului lor economic, fricţiunile cu populaţia arabă autohtonă majoritară vor deveni tot mai acute conducînd la noi incidente sîngeroase.

La începutul lui august 1929, o nouă explozie de violenţă zguduia întreaga ţară, în cîteva zile fiind ucişi 133 de evrei şi alţi 339 răniţi, în timp ce din rîndurile populaţiei arabe se numărau 116 morţi şi 232 de răniţi. Mulţi dintre aceştia au fost ucişi sau răniţi atunci cînd poliţia britanică depăşită de amploarea incidentelor a deschis foc direct împotriva unor manifestaţii de masă. 27 de persoane — arabi şi evrei — au fost condamnate la moarte.

Au urmat noi anchete încredinţate unor comisii britanice cu aceeaşi sarcină de a depista cauza incidentelor şi a desemna vinovăţii. Comisia Shaw, notînd proporţiile imigraţiei din anii 1925—26, cita printre factorii care au favorizat violenţele, teama arabilor faţă de avalanşa noilor sosiţi, subliniind că ţăranul îndepărtat de pe terenul ce-1 muncea din moşi-strămoşi n-are unde să se ducă şi, în consecinţă, „o clasă de ţărani frustraţi, fără pămînt, este pe cale să fie creată*[1]. Raportul comisiei Simpson arăta că prin cumpărarea de pămînturi s-a format treptat o enclavă, evreiască din care arabii sînt excluşi definitiv. „Rezultatul cumpărării de pămînturi în Palestina de Fondul Naţional Evreiesc este că acestea sînt acum într-o situaţie de extra- teritorialitate. Ele au încetat de a mai fi pămînturile de unde arabii ar putea ^ă-şi mai tragă, azi sau mîine, o oarecare subzistenţă[1]*. Lordul Passfield, analizînd rapoartele celor două comisii anterioare într-o nouă „Carte Albă[1]*, sublinia, în octombrie 1930 : „Sprijinindu-ne pe concluziile lui Sir John Hope Simpson, considerăm că ţinînd cont de metodele de cultivare a pămînturilor de ţărani arabi, nu mai există astăzi teren liber pentru crearea de colonii agricole pentru noi imigranţi, cu excepţia pămînturilor necultivate pe care agenţiile evreieşti je păstrează în rezervă[11]. „Cartea Albă[11] a comisiei Passfield provocă o nouă campanie de protest în presă şi în parlamentul britanic unde guvernul laburist al lui James Ramsay Mac Donald dispunea de o majoritate redusă. Guvernul fu nevoit să bată în retragere şi, la 13 februarie 1931, Mac Donald adresă conducătorului sionist, dr. Weizmann, o scrisoare prin care afirma eă Marea Britanie este angajată în continuare în termenii mandatului.

în scrisoarea sa, Mac Donald menţiona că mandatul

este o problemă care interesează „poporul evreiesc şi nu doar populaţia evreiască din Palestina**. Premierul britanic remarca în continuare că în beea ce priveşte „consecinţele politicii de imigrare şi instalare de colonii asupra situaţiei

economice a comunităţii neevreieşti nu trebuie luate în considerare" subliniind că ultima „Carte Albă" nu conţine „nici interdicţii, nici intenţia de a interzice achiziţionarea de noi terenuri de către evrei Fragmentul cel mai neliniştitor pentru arabi din această scrisoare era acela în care se aborda problema locurilor de muncă în Palestina, redactat în termenii următori : „Guvernul britanic n-a propus niciodată ca.imigrarea evreiască să fie întreruptă atîta timp cît ea împiedică pe un arab să-şi găsească de lucru“. Principiul capacităţii de absorbţie a economiei Palestinei, enunţat de Churchill în 1922, fusese abandonat, consacrîndu-se existenţa a două ‘comunităţi distincte, a două entităţi economice separate şi legalizîndu-se refuzul întreprinderilor evreieşti de a folosi mînă de lucru arabă.

Comunitatea evreiască din Palestina se izola tot mai mult de populaţia arabă autohtonă, dezvoltînd o structură social-economică proprie — industrii, bănci, sindicate, şcoli şi spitale. Centrala sindicală evreiască Histraduth-ui interzicea aderarea arabilor şi boicota orice întreprindere particulară evreiască care ar fi folosit mîna de lucru arabă, recidiviştii fiind taxaţi drept trădători. Gospodinele erau obligate să nu se aprovizioneze de la arabi, grupuri extremiste aruncîndu-le coşurile cu cumpărături, vărsînd petrol pe legume sau spărgîndu-le ouăle, în cazul în care încălcau interdicţia.

Aceste acţiuni discriminatorii nu putea să nu conducă la accentuarea animozităţilor dintre cele două comunităţi, la rîndul lor arabii atacînd aşezări evreieşti şi persoane individuale. în acelaşi timp, populaţia arabă îşi manifesta tot mai violent protestul împotriva administraţiei mandatare britanice. Formarea unui Comitet Executiv Arab, în 1933, cu participarea a diverselor partide şi grupuri politice palestiniene, făcu ca acţiunile antibritanice să se intensifice. Comitetul Executiv ţinea în acel an, în martie, o reuniune la Jaffa chemind populaţia arabă să boicoteze mărfurile englezeşti şi evreieşti. în octombrie, Comitetul Executiv Arab organiză o manifestaţie la Ierusalim, în pofida interdicţiei guvernămîntului britanic, înregistrîndu-se ciocniri grave cu poliţia. Două săptămîni mai tîrziu, a fost organizată o nouă manifestaţie la Jaffa. Poliţia deschise focul,

27 de arabi fiind ucişi şi 200 răniţi printre care şi bătrînul lider palestinian Moussa Kazem ăl Husseini, în vîrstă de 80 de ani, fost primar al Ierusalimului. Evenimentele de la Jaffa provocară noi tulburări la Nablus şi Haifa, înre-

gistrîndu-se greve generale ale populaţiei. Este de notat că revoltele din toamna anului. 1933 erau, pentru prima oară, îndreptate împotriva autorităţilor mandatare care pînă atunci îşi atribuise rolul de arbitru în incidentele dintre arabi şi evrei.

- în 1935, un şeic arab, Ezzedin al-Qassam — născut cu 40 de ani în urmă, în satul sirian Jabla, din aprppierea portului Lattakia, care după ce fusese condamnat la moarte în 1921 de autorităţile franceze pentru împotrivire cu arma în mînă, se stabilise în Palestina, — organiză grupe de luptă împotriva Ocupaţiei britanice. El strînse, în jurul său, felahi deposedaţi de pămînt şi muncitori, îndeosebi din cartierele sărace ale Haifei, acţiunea lui ba- zîndu-se pe cinci principii esenţiale : formarea de cadre pentru revoluţie ; lansarea unei revoluţii armate, singurul mijloc de a pune capăt mandatului britanic şi de a împiedica crearea unui stat evreiesc în Palestina ; mobilizarea poporului pentru a susţine această revoluţie şi a participa la ea ; inamicul principal este Marea Britanie legată organic de mişcarea sionistă. Grupul lui Al Qassam s-a manifestat, pentru prima oară, în decembrie 1932, atacînd colonia evreiască Nahalal din apropiere de Haifa. însoţit de 25 de oameni, el îşi va instala cartierul general în nişte peşteri din zona muntoasă împădurită Djenine, în nordul Palestinei. în toamna: anului 1935, cu prilejul aniversării Declaraţiei Balfour, şeicul Al Qassam hotărî să declanşeze **o** acţiune insurecţională chemîndu-i la revoltă pe ţăranii din regiune. Dar forţele sale nu numărau, la începerea insurecţiei armate, decît 88 de partizani. La 29 noiembrie, 600 de soldaţi britanici îl înconjurară într-un sat din regiunea Djenine. în cursul bătăliei inegale, Ezzedin al-Qassam a fost ucis şi funeraliile sale desfăşurate la Haifa pri- lejuiră o importantă manifestaţie populară naţionalistă, rămînînd în conştiinţa poporului palestinian ca un prim simbol al luptei sale armate pentru independenţă. Despre el, ziarul „Al Fatah“ avea să scrie, 34 de ani mai tîrziu, în noiembrie 1969 : „Astăzi, cu principiile şi idealurile lui al-Qassam în inimile noastre, ale mişcării de eliberare Fatah, noi ne amintim de el ca de primul combatant palestinian pentru libertate şi unul dintre cei mai nobili şi mai devotaţi revoluţionari din această parte a lumii*.

Ezzedin al-Qassam era mort dar partizani ai mişcării

armate organizate de el, care s-a extins ulterior, vor continua să acţioneze. în noaptea de 15 aprilie 1936, un grup

dintre aceştia atacă un convoi de vehicule evreieşti pe şoseaua Nablus-Tulkarem ucigîndu-1 pe loc pe unul dintre pasageri şi rănindu-1 grav pe un altul care va înceta din viaţă la scurt timp. Ziua următoare doi muncitori arabi de pe o livadă de portocali din apropiere de Jaffa au fost asasinaţi. Fitilul bombei fusese aprins şi explozia se va produce foarte repede tulburînd întreaga viaţă a ţării vreme de trei ani şi provocînd mii de victime omeneşti. Dezordinile se vor accentua, pînă la 19 aprilie, fiind înregistraţi 11 morţi. Chiar în acea seară, autorităţile britanice instaurară starea de urgenţă, cu deschiderea focului fără somaţie, la Jaffa şi Tel-Aviv.

Dar a doua zi, pala de ulei se întinse, în fiecare localitate arabă fiind creat un „comitet naţional de grevă". Toate' aceste comitete vor fi coordonate de un înalt Comitet Arab, format la 25 aprilie, la care participau toate cele şase partide. palestiniene existente, sub preşedinţia marelui muftiu al Ierusalimului. Acest înalt Comitet Arab după ce primi lista revendicărilor din. partea comitetelor locale, elaboră un program naţional care conţinea următoarele puncte : limitarea imigrării, reglementarea vînzărilor de terenuri şi instalarea unui guvern autonom al Palestinei.

La 7 mai, toate zonele din Palestina locuite de arabi se aflau în grevă în timp ce reprezentanţii diverselor comitete se reuniseră, la Ierusalim, împreună cu înaltul Comitet Arab, pentru a redacta un memorandum spre a fi adresat înaltului comisar britanic şi în care se menţionaGreva va continua pînă cînd guvernul britanic va modifica radical politica actuală oprind imigrarea evreiască ; palestinienii vor refuza să plătească impozitele începînd de la 15 mai dacă guvernul britanic nu-şi va revizui politica.

Revolta se amplifica în continuare. Numeroase petiţii cereau anularea vînzărilor de terenuri din ultimii cinci ani şi eliberarea prizonierilor politici. Greva se prelungea şi violenţa creştea. Se înregistrară atacuri împotriva soldaţilor britanici, posturilor de poliţie, aşezărilor evreieşti. Autorităţile britanice luară măsuri drastice. Sute de arabi au fost arestaţi, amenzi colective loviră sate şi oraşe întregi acuzate de „rezistenţă". La Jaffa, punctul forte al mişcării greviste, un cartier întreg va fi dinamitat pentru a permite

„construirea de noi bulevarde". în realitate era vorba de o operaţie destinată să faciliteze pătrunderea forţelor de securitate în acest bastion al rezistenţei arabe.

în vederea contracarării mişcării de rezistenţă a arabilor palestinieni, autorităţile mandatare au început să coopereze pe scară largă cu conducerea comunităţii evreieşti, creînd o forţă auxiliară de poliţie formată din 2 800 de evrei, în mare parte membri ai organizaţiei militare clandestine „Haganah", armata britanică solicitînd, de asemenea, călăuze evreieşti care cunoşteau ţara şi limba arabă. După cum relata,. în Memoriile publicate înainte de decesul său, sub titlul ..Povestea vieţii mele“, cunoscutul general şi om politic Moshe Dayan, care în acea perioadă a făcut parte din poliţia auxiliară evreiască cu grad de sergent : „Cooperarea dintre guvernul mandatar şi autorităţile evreieşti au deschis mari posibilităţi pentru a îmbunătăţi şi lărgi instrucţia noastră militară. Deoarece eram comandantul unei unităţi mobile de patrulare şi purtam uniformă îmi venea mai uşor, ca şi altora, să ne îndeplinim activităţile clandestine din cadrul Haganei... în 1938 am fost instructor, al Haganei la Nahalal şi am predat şi un curs pentru comandanţi de secţie la o altă bază a Haganei. în aceste cursuri am încercat să cristalizez o metodă de instrucţie care să depăşească exerciţiile tradiţionale, de rutină, cu armamentul. Am scris un manual despre importanţa cunoaşterii terenului şi exploatării tactice corecte a trăsăturilor lui. Manualul conţinea instrucţiuni cu privire la infiltraţii, ambuscade, supraveghere şi alte lucruri «minore» ca de pildă cum să faci spărturi în garduri".

Se poate spune că armata clandestină evreiască „Haganah“ s-a organizat şi structurat în perioada 1936—1939, cu sprijinul tacit al autorităţilor mandatare britanice care avea nevoie de cooperarea ei în combaterea mişcării naţionaliste arabe. Ulterior după ce situaţia s-a calmat, autorităţile britanice au schimbat jocul luînd măsuri împotriva colaboratorilor de pînă atunci. Fostul sergent Moshe Dayan, din poliţia auxiliară evreiască, surprins de o patrulă engleză într-o tabără secretă de pregătire a Haganei, a fost arestat alegîndu-se cu o condamnare de zece ani închisoare. Povestind despre perioada petrecută In închisoarea de la Acra (aproape trei ani) Moshe *Dayan menţiona că aici în afară de activiştii evrei erau întemniţaţi şi cîteva sute de naţionalişti arabi, condamnaţi pe viaţă. „Relaţiile dintre noi erau prieteneşti şi marcate de respect reciproc. în definitiv exista o bază comună pentru închiderea

noastră. Am fost călăuziţi de idealuri naţionale şi

ne-am riscat libertatea şi noi şi ei, pentru popoarele noastre. Ne invitau la ei în celulă la sărbătorile musulmane şi ne ofereau mîncăruri orientale, iar noi, le întorceam ospitalitatea cu ocazia sărbătorilor evreieşti".

în cursul celui de-al doilea război mondial autorităţile britanice au colaborat din nou cu organizaţia militară evre-iască pentru ca apoi, în perioada dinaintea încetării man-datului, să-i sprijine cînd pe evrei, cînd pe arabi, după cum se profilau interesele şi uneori pe ambele comunităţi, si-multan, în încăierările ce deveneau tot mai dese. După cum remarca în Memoriile sale un alt om politic israelian, fostul premier Ben Gurion : „Englezii au aplicat întotdeauna regula «dezbină pentru a domni» în scopul protejării intereselor în teritoriile pe care le guvernau. Cînd devenise evident că Palestina mergea spre independenţă, ei încurajau în toate ocaziile fricţiunile între evrei şi arabi, cum făcuseră între musulmani şi hinduşi în India".

t *Greva* generală declanşată de arabi. în 1936, a durat aproape şase luni, mai exact 174 de zile, totul fiind închis: fabrici, pieţe, prăvălii. Nu circulau nici camioanele, nici taxiurile. Funcţionarii publici sau particularii, muncitorii, studenţii şi elevii rămîneau acasă. Doar spitalele funcţionau dar chiar şi ambulanţele aveau nevoie de o autorizaţie specială din partea comitetului local de grevă pentru a se putea deplasa. întreaga activitate a satelor şi oraşelor era x paralizată.

La 8 octombrie 1936, suveranii Irak-ului, Arabiei Sau-dite, Transiordaniei şi Yemenului, garantînd „pentru bunele intenţii ale prietenei lor Marea Britanie" cerură palestinienilor să pună capăt rebeliunii şi să înceteze greva. Conducerea înaltului Comitet Arab, convinsă că suveranii arabi n-ar fi lansat acest apel dacă n-ar fi primit asigurări precise, acceptă, la 11 octombrie, după trei zile de deliberări, să răspundă pozitiv cererii ce i se adresase. Din surse oficiale, se aprecia că evenimentele anului 1936 provocaseră moartea a 275 de persoane şi rănirea a 1 112 persoane, dar comisia regală trimisă să ancheteze va estima numărul morţilor la 1 000.

Ulterior, comisia de anchetă condusă de lordul Peel publică, la 7 iulie 1937, un raport realist precizînd cauzele tulburărilor care au agitat mandatul de la instaurarea sa. Astfel, se menţiona că atît în ce priveşte dezordinele din 1920, 1921, 1929, 1933 ca şi cele din 1936, cauzele erau

două : dorinţa arabilor de a se bucura de independenţă naţională şi ostilitatea lor faţă de stabilirea in Palestina a unui cămin naţional evreiesc. Remarcînd faptul că „Declaraţia Balfour şi mandatul sub care ea trebuia să fie aplicată, comportă, din plecare, refuzul independenţei naţionale", raportul comisiei de anchetă sublinia, totodată, că dacă căminul naţional evreiesc continuă să se dezvolte, la sfîrşitul mandatului independenţa Palestinei ar putea conduce spre un guvern autonom al unei majorităţi devenită evreiască. Raportul Peel arăta că în cazul în care Palestina devine un s,tat evreiesc împotriva voinţei arabilor „aceasta va constitui o violare evidentă a spiritului şi literei mandatului" adăugind că „recunoaşterea internaţională a dreptului_evreilor de a reveni în vechea lor patrie nu implică recunoaşterea dreptului evreilor de a-i guverna pe arabi împotriva voinţei acestora". In continuare raportul nota că : „Un conflict latent care este imposibil de a fi stăpînit s-a ivit între două comunităţi naţionale în interiorul frontierelor înguste a unei mici ţări. Aproape un milion de arabi sînt în luptă împotriva a 400 000 de evrei şi nu există nici un punct comun între ei".

Concluziile raportului Peel sugerau partajarea Palestinei urmînd să fie creat un stat evreu care să cuprindă Galileea. valea Jezreel şi cîmpia litoralului mediteranean, pînă la jumătatea drumului dintre Jaffa şi Gaza, aproximativ 20 la sută din teritoriul Palestinei sub mandat iar restul suprafeţei să fie alipit Transiordaniei. Sdttorul Ierusalim şi Bethleem şi un coridor legînd aceste oraşe cu ţărmul Mării Mediteranc ar fi urmat să rămînă sub mandat britanic. Cel de-al 20-lea congres sionist, care s-a ţinut în august 1937 la Zurich, n-a respins principiul partajării dar n-a acceptat frontierele propuse de comisia Peel. De partea arabă refuzul a fost categoric şi o conferinţă pan- arabă reunită la Bloudane în Siria, la 8

septembrie, va declara că „Palestina este arabă şi nici una din regiunile sale nu poate fi detaşată de la naţiunea arabă“.

Rebeliunea recîştigă în intensitate după respingerea propunerilor comisiei Peel şi prima victimă va fi Lewis Andrews, comisarul districtului Galileea, asasinat la Nazaret. Reacţia'britanică se dezlănţui imediat : înaltul Comitet Arab cît şi comitetele de grevă au fost ^dizolvate. Membrii înaltului Comitet — cu excepţia muftiului Haj Amine al Husseini şi a vărului său Jamal al Husseini, care

reuşiră să scape, unul la Beirut, altul la Cairo — vor fi deportaţi în insulele Seychelles, Alţi responsabili arabi au fost arestaţi. Dar aceste măsuri drastice n-avură darul să pună capăt rebeliunii ci dimpotrivă o accentua atingînd punctul maxim al violenţei în decursul anului 1938 şi de- terminînd întărirea puternică a dispozitivului militar britanic. Pînă în 1937, forţele armate britanice din Palestina nu cuprindeau decît două brigăzi de infanterie. în iulie 1938, fuseseră întărite cu două batalioane de infanterie, două escadrile ale lui Royal Air Force, o unitate de blindate şi alta de cavalerie, un crucişător de bătălie. La sfîrşitul lui octombrie 1938 se aflau în Palestina : 18 batalioane de infanterie, două regimente de cavalerie, o baterie de obuziere, unităţi de blindate — în total 20 000 de oameni plus aproape 3 000 de poliţişti auxiliari. Pentru a împiedica sprijinirea din afară a forţelor arabe de gherilă, de-a lungul frontierelor libaneze, siriene şi transior- daniene a fost instalat un gard de sîrmă ghimpată, botezat „linia Teggard“. Tribunalele militare pronunţară 58 de condamnări la moarte numai pînă la sfîrşitul anului 1938, plus nenumărate condamnări la închisoare pe viaţă. Rebeliunea nu se stinse decît în 1939 şi bilanţul celor trei ani de violenţă se ridică la 3 000 de arabi şi 300 de evrei ucişi.

La 17 mai 1939, guvernul britanic dădu publicităţii o nouă „Carte Albă“ privind problema Palestinei. în acest document-program se anunţa că în decurs de’ zece ani Pa- lestina va deveni un stat independent, în întregul ei, fără a mai fi partajată. Un stat unitar, în care arabii şi evreii urmau să participe la guvernare astfel ca interesele ambe- lor comunităţi să fie salvgardate. Pînă la' independenţă, ţara va fi guvernată de Marea Britanie» şi în această pe-

rioadă de tranziţie „poporul Palestinei va participa în mod crescînd la guvernarea ţării sale.“ Imigrarea evre- iească era limitată la 75 000 de persoane în următorii cinci ani astfel ca să nu depăşească o treime din totalul populaţiei. Dincolo de această perioadă imigrarea se va opri definitiv dacă arabii nu o vor mai accepta.

Promisiunile făcute de englezi erau de data aceasta mai convenabile pentru arabi, dar aceştia, după trei ani de luptă erau epuizaţi iar şefii lor lipseau fiind în exil sau arestaţi. Mişcarea naţională palestiniană avea nevoie să se reconstituie. Declanşarea celui de-al doilea război mondial

şi apariţia pericolului unei operaţiuni hitleriste in zona Orientului Mijlociu. îndeosebi după intrarea în acţiune a lui Afrikakorps în deşertul libian, avu darul să liniştească pentru moment spiritele, toată atenţia fiind concentrată în vederea cîştigării bătăliei pentru Levant care se contura la orizont. Problema Palestinei va fi reluată la sfîrşitul războiului, de pe alte poziţii, dar violenţa va răscoli din nou tulburatul pămînt al acestei ţări, perpetuînd o lungă stare de tensiune asupra întregii regiuni a Orientului Mijlociu.

Capitolul al VI-lea

BĂTĂLIA PENTRU LEVANT

Neaşteptata descoperire a unui avion de recunoaştere

De două săptămîni, pe linia nedefinită a frontului din zona El Agheila domnea acalmia, nefiind nimic deosebit de semnalat în afara unor schimburi sporadice de focuri în'deşert între patrulele de cercetare ale celor două părţi beligerante.

Aici, la El Aghfeila — localitate plasată în extremitatea sudică a Golfului Sirta, unde deşertul se află în cel mai apropiat punct al său faţă de mare, de pe întreaga lungime de 1 800 km a litoralului libian al Mediteranei — se oprise, la 9 februarie 1941, înaintarea coloanelor motorizate ale generalului Archibald Wavell, comandantul şef al trupelor britanice din Orientul Mijlociu, după ce ele fugăriseră timp de două luni, fără întrerupere, rămăşiţele nefericitei armate a mareşalului italian Graziani pe care o zdrobise, în lupte succesive, pe parcursul acestei scurte campanii.

Atacul britanic fusese declanşat în noaptea de 7 spre, 8 decembrie 1940 din dreptul lui Sidi Barrani, localitate situată pe ţărmul mediteranean, la 80 km în interiorul Egiptului, unde italienii ajunseseră, în septembrie acelaşi an, la începutul războiului din Africa, cînd în zona de frontieră nu se aflau decît unităţi subţiri de acoperire.

„Armata Nilului'', comandată de Wavell, dispunînd, în momentul contraofensivei din decembrie, de 30 000 de combatanţi şi 225 de blindate, era într-o vădită inferioritate numerică faţă de armata mareşalului Graziani cu un efectiv de 200 000 de oameni. Dar pregătirea militară a britanicilor se va dovedi net superioară atît în privinţa instruirii trupei cît şi a Calităţii comandamentului iar tancurile de tip „Valentine", „Mathilda" şi „Crusader", cu tunuri în turele mobile, vor surclasa, pur şi simplu, carele de luptă uşoare M 33 şi M 11 ale italienilor, armate doar cu mitraliere grele în turele fixe.

După opt zile de ofensivă, britanicii atingeau frontiera libiană, avansînd, apoi, într-o lună şi jumătate, peste 800 km în adîncime, de-a lungul litoralului, cucerind, rînd pe rînd, porturile Tobruk, Derna, Benghazi şi măturînd din calea lor întreaga concentrare de trupe inamice. Italienii pierduseră, în acest scurt răstimp, 130 000 de oameni, 400 de tancuri, 1 200 de tunuri, în timp ce forţele britanice nu înregistraseră decît un bilanţ negativ insignifiant — 2 000 de morţi, răniţi şi dispăruţi.

Marşul triumfal al „Armatei Nilului" trebuise, pînă la urmă, să ia o pauză pentru refacere şi aprovizionare, liniile sale de comunicaţii depărtindu-se extrem de mult de bazele din Egipt. Continuarea ofensivei generalului Wavell necesita pregătiri adecvate şi acestea odată terminate, forţele destrămate ale italienilor, ajunse la capătul puterilor, ar fi putut cu greu să menţină ce mai rămăsese din posesiunile lor de pe ţărmul african al Medi- teranei. în tabăra britanică, părerea dominantă era că vicîoria totală în Libia se contura cu tot mai multă siguranţă şi n-avea cum să-i scape. Dar, la 21 februarie 1941, un avion britanic de recunoaştere, efectuînd o misiune de rutină deasupra deşertului, în apropiere de El Agheila, va face o descoperire neaşteptată mareînd o etapă cu totul nouă în războiul ce se desfăşura de opt luni, în Africa de Nord, între englezi şi italieni.

în momentul în care pilotul tocmai vira aparatul, pentru a se reîntoarce la baza de decolare, observatorul i-a cerut să facă încă un tur pentru a lua cîteva fotografii de la o altitudine mai mică. Pe o pistă, folosită obişnuit de caravanele de cămile, şerpuind, printre dunele de nisip, observatorul zărise, rulînd, un vehicul neobişnuit ce nu semăna cu niciunul din mijloacele auto ale armatei

italiene : un transportor de trupe cu opt roţi aflat doar

în dotarea Wehrmachtului hitlerist. Developarea clişeului, la baza aeriană britanică, va confirma, cu precizie, identitatea acestui vehicul, crucea germană de pe portiere distingîndu-se destul de clar.

Cîteva zile mai tîrziu, agenţii britanici din Tripoli semnalau, centralei lor de informaţii de la Cairo, că în portul libian debarcase o unitate de care blindate cam de efectivul unui regiment, aparţinînd diviziei a 5-a uşoare a Wehrmachtului ce avea să se afle, foarte curînd, în întregime, pe solul african. La scurtă vreme vor sosi alte două divizii hitleriste Panzer echipate cu tancuri Mark IV, dispunînd de un tun de 75 m/m şi un blindaj apreciabil, mult superioare tuturor maşinilor de luptă aflate în dotarea armatei britanice din nordul Africii. La 8 martie, agentura engleză de la Tripoli comunica numele comandantului noii grupări militare hitleriste botezată „Afrika- korps" : generalul Erwin Ronrmel, în vîrstă de 50 de ani, care se remarcase pe parcursul campaniilor din Polonia şi Franţa în fruntea celei de a 7-a Panzerdivision. Sfîrşitul lui februarie 1941 consemna, astfel, începutul intervenţiei lui Hitler în Africa, Wehrmachtul fiind prezent, pentru prima oară de la declanşarea celui de7al doilea război mondial, dincolo de graniţele continentului european. Al Ill-lea Reich intra acum direct în bătălia pentru Levant, zonă geografică cuprinzînd bazinul răsăritean al Mării Mediterane cunoscută mai mult sub denumirea englezească de Middle East (Orientul Mijlociu).

în accepţiunea strategică generală privind desfăşurarea războiului, noţiunea respectivă se referea la ansamblul geopolitic format din : Egipt, Libia, insulele greceşti, Siria, Liban, Transiordania, Palestina, Irak, Peninsula Arabică şi Iran, denumirea de Orientul Mijlociu fiind tot mai des uzitată în limbajul comunicatelor militare şi al acţiunilor politico-diplomatice întreprinse de puterile beligerante în această parte a lumii.

Levantul — care interesase atît de mult Reichul kaiserului Wilhelm al II-lea înaintea şi în timpul primului război mondial, cînd cohorte întregi de spioni şi ofiţeri instructori germani împînziseră regiunea aflată atunci sub stăpînirea Imperiului otoman — nu s-a plasat în sfera preocupărilor regimului hitlerist în primii ani de la venirea la putere, nefiind deloc inclus în planurile sale po-

litico-militare. Fusese neglijat, de asemenea, şi în „Mein

Kampf" a lui Hitler, biblia orientării strategico-militare a nazismului.

Primele semne de interes în această direcţie au început să se manifeste, debil, începînd din 1936, cînd la universităţile din Berlin, Hamburg, Gottingen, Leipzig, Bonn, Miinchen fusese înfiinţată o reţea de „cursuri coloniale[1] cu un număr apreciabil de profesori specializaţi în probleme arabe. Mai tîrziu, guvernul hitlerist, în încercarea de a-şi face prozeliţi, avea să ofere burse studenţilor egipteni, sirieni, irakieni, palestinieni pentru a se înscrie la şcolile tehnice din Darmstadt, Brunschvveig, Stuttgart şi va crea o serie de asociaţii şi cercuri de studii, în diverse oraşe universitare, sub denumiri semnificative : „Deutscher Orient Verein“ (Uniunea germană pentru Orient) sau „Deutscher Kolonial Dientst" (Serviciul colonial german).’în acelaşi timp geologii şi arheologii germani erau cuprinşi, subit,’de pasiunea pentru săpături în Orient — cale comodă, uzitată, încă de la începutul secolului, de serviciile de spionaj ale diverselor puteri pentru a-şi implanta agenţi în zonă. Abwehrul amiralului Canaris va acţiona astfel, din vreme, creîndu-şi agenturi în punctele cheie din Orient şi lâsîndu-le în conservare pînă la momentul potrivit.

Urmează la rînd o serie de firme si bănci germane care îşi instalează filiale la Cairo, Alexandria, Bagdad şi Ierusalim. Cam în aceeaşi perioadă, Baldur von Schirach, şeful Hitlerjugend-ului, întreprinde un' turneu de propagandă în Orienţul Mijlociu fiind reperat la Cairo, Damasc, . Bagdad, Teheran, unde ţine numeroase discursuri pe tema „asemănării dintre renaşterea panarabă şi deşteptarea germană[11]. Ciracii lui Goebbels nu se lasă nici ei mai prejos şi împînzesc bazarele Orientului cu ediţii populare, în limba arabă, ale cărţii „Mein Kampf“ şi portrete ale lui Hitler, subvenţionează ziare locale, plătesc emisiuni radiofonice, creează societăţi sportive şi invită tineri egipteni, sirieni şi libanezi să asiste la congresele de la Nurnberg ale partidului nazist.

Dificultăţile britanice din Palestina sub mandat — în special în perioada 1936—1939, cînd incidentele dintre populaţia arabă şi cea evreiască se întind luînd proporţii — facilitează pătrunderea spionilor germani, care năpădesc regiunea încefcînd să pescuiască în apă tulbure. La 15 ianuarie 1933, ziarul englez „Manchester

Guardian[11]

publica documente revelatoare descoperite întîmplător, în Spania, de unul din trimişii săi speciali. Acestea menţionau prezenţa unor spioni hitlerişti la Ierusalim şi Jaffa, cu sarcina de a distribui în Palestina broşuri antibritanice şi antievreieşti, subsidii şi arme. Era clar că noile planuri naziste aveau în vedere slăbirea Imperiului britanic în zona Canalului Suez şi în Peninsula Arabică, visurile Germaniei împăratului Wilhelm de implantare în Orientul Mijlociu fiind nutrite acum, cu şi mai multă asiduitate, de Reich-ul hitlerist, ţinînd seama şi de faptul că, în răstimp, mirosul petrolului ţîşnit în cantităţi sporite, în diverse puncte ale regiunii, ar fi putut deveni foarte ademenitor pentru ţelurile de dominaţie mondială ale dictatorului de la Berlin.

Declanşarea războiului în Europa, campaniile din Polonia, Norvegia, Danemarca, Belgia, Olanda, Luxemburg şi Franţa, plasează, deocamdată, pe un loc secundar preocupările lui Hitler pentru regiunile din afara Europei. După încheierea, în vara lui 1940, a operaţiunilor militare în vestul continentului, Wermachtul şi Luftwaffe pregătesc din ordinul lui Hitler invazia insulelor britanice.

La 8 august 1940, Luftwaffe începea bătălia aeriană împotriva Angliei în timp ce Wermachtul executa exerciţii de desant pe coasta Mării Nordului şi Canalului Mî- necii în porturile cărora se adunase o adevărată Armada de debarcare formată din mii de nave de toate mărimile. Rămînea doar ca aviaţia lui Goering să nimicească apărarea antiaeriană engleză, aşa după cum lăudărosul mareşal a promis că o va face, într-un timp extrem de scurt, pentru ca invazia să pornească. Dar leul britanic, care în campania din Franţa s-a ales cu răni serioase pierzînd pe plăjile de la Dunkerque un preţios material de război, reuşind totuşi să reîmbarce şi să salveze 337 000 de oameni (225 000 englezi şi 112 000 francezi) nu înţelegea să se dea bătut. într-un timp record se efectuează ample lucrări de apărare de-a lungul întregii coaste a insulei şi, alături de trupele regulate, 1 200 000 de luptători impro-

vizaţi ai lui Home Guard — înarmaţi cu tot ce-i posibil de la armament obişnuit aflat în dotarea trupelor de infanterie şi pînă la puşti de vînătoare sau arme de muzeu '•— sînt gata să-i întîmpine aşa cum se cuvine, pe invadatorii hitlerişti. Iar în aer, avionul de Vînătoare „Spitfire", cu o viteză de 585 km la oră şi Opt mitraliere

instalate în aripi, se dovede.şte superior lui „Messer- schmitt-109“ cu 530 km la oră şi numai patru mitraliere la bordul de atac. Introducerea în luptă albimotoiului „Messerschmîtt-110" cu -două tunuri, patru mitra[1]iere şi aceeaşi viteză ca a rapidului aparat de vînătoare britanic monomdtor, dar mult mai puţin manevrabil decît acesta, nu reuşeşte să-i aducă Luftwaffe-ului superioritatea necesară. Bilanţul celor patru faze succesive ale marei bătălii aeriene, desfăşurată între 8 august şi 31 octombrie, este net defavorabil aviatorilor hitlerişti. Royal Air Force a pierdut, în unsprezece săptămîni, 733 de aparate (dar numai 375 piloţi) iar Luftwaffe — 1 733 avioane, exact cu o mie mai mult, şi foarte'puţini piloţi şi membri ai echipajelor sale au mai putut fi recuperaţi. în acelaşi timp bimotoa- rele şi cvadrimotoarele lui „Bomber Command*[1] au scufundat sau împrăştiat, în mare parte, concentrările hiţle- riste de cargouri, remorchere, şlepuri, vedete rapide din Le Havre, Rotterdam şi celelalte ponturi de pe continent, de unde urma să pornească invazia.

La 17 septembrie — după ce, cu două zile înainte, din 500 de avioane germane care atacaseră Londra, 56, adică mai mult de o zecime, nu se mai întorseseră la bazele > lor — Hitler hotăra amînarea „sine die“ a invaziei în Anglia, corul propagandei lui Goebbels grăbindu-se să dea vina pe „timpul nefavorabil". Fuhrerul înţelesese însă că tactica blitzkrieg-ului era inadecvată împotriva insulelor britanice apărate de o flotă puternică şi de o aviaţie ieşită întărită din apriga confruntare.

Prin urmare, Imperiul britanic trebuia să fie lovit în altă parte şi alegerea lui Hitler se oprise, în continuare, asupra stîncii Gibraltarului ce controla trecerea în Me- diterană şi asupra insulelor din largul coastei africane a Atlanticului, pentru a închide această cale maritimă de legătură cu posesiunile Angliei din Africa şi Asia. La 12 noiembrie 1940, Hitler va semna directiva nr. 18 care fixa linia generală de a duce în continuare războiul, pre- văzînd atacul Gibraltarului. Numită în cod operaţiunea „Felix“, directiva specifica următoarele : ,„a) Gibraltarul va fi

ocupat şi strîmtoarea închisă ; b) Se va interzice englezilor să stabilească un cap de pod în Peninsula Iberică şi în insulele Atlanticului ; c) Insulele din Atlantic, şi în primul rînd Canarele şi. cele ale Capului Verde, vor avea o mare importanţă după ocuparea Gibraltarului. Comandanţii şefi ai marinei şi aviaţiei trebuie să studieze mij-

loaeele de a întări apărarea spaniolă a Canarelor şi posibilitatea de a ocupa pe cele ale Capului Verde. Problema ocupării Maderei şi Azorelor (portugheze — n.n.) trebuie, de asemenea, să fie studiată ; rezultatul acestor studii îmi vor fi supuse cit mai repede posibil...”.

După cum se poate vedea din această directivă, Hitler nu dădea nici două parale pe neutralitatea Portugaliei pe care intenţiona s-o încalce fără nici cel mai mic scrupul, în caz de necesitate pentru planurile sale, nu numai în Madera, Azore şi Capul Verde dar chiar şi pe continent (conform altor documente germane).

Atacul Gibraltarului urma să fie întreprins cu concursul Spaniei frănchiste, acesteia rezervîndu-i-se doar un rol secundar. Rolul principal îi era atribuit aviaţiei şi trupelor de paraşutişti germane. în paralel, planul tactic prevedea o puternică concentrare de submarine în jurul Gibraltarului cu misiunea de a torpila navele britanice în cursul evacuării portului. Pentru cucerirea insulelor Capului Verde, amiralul Raeder, comandantul şef al marinei hitleriste din acea vreme, considera indispensabil să obţină utilizarea portului Dakar din Senegal, aflat sub stăpînirea autorităţilor franceze de la Vichy.

Şase zile după semnarea directivei de război ,,Felix”, Hitler convocă la reşedinţa sa de la Berchtesgaden, din Alpii bavarezi, pe Serrano Suner,-ministrul de externe al Spaniei frănchiste. Şeful acestuia, generalul Franco, îl întîlnise pe Hitler cu trei săptămîni mai înainte, la poalele Pirineilor, în staţiunea balneară franceză Hendaye, de la frontiera cu Spania. Cu acest prilej, Franco promisese că va intra în război alături de puterile Axei, fără însă a preciza data şi emiţînd o serie de pretenţii pe care Hitler le-a considerat excesive. înaintea plecării lui Suner la Berchtesgaden, acesta împreună cu Franco, ţinuse o conferinţă cu toţi şefii, militari spanioli. Participanţii fuseseră, cu toţii, de acord ca şeful diplomaţiei frănchiste să facă tot ce-i va sta în putinţă pentru a evita intrarea Spaniei în război.

în cursul întrevederii de la Berchtesgaden, Hitler l-a anunţat pe ministrul spaniol că are de gînd să atace Gibraltarul : ..Operaţiunea este pregătită cu minuţiozitate. Din 230 de divizii germane, 186 sînt în acest moment inactive”. Ameninţarea era prea străvezie ca să nu fie pricepută de Suner. Dar conform consemnului primit la ple

carea din Madrid, ministrul spaniol replică câ ocuparea Gibraltarului ar fi inoportună pînă ce Axa nu va cuceri Canalul Suez, menţionînd totodată că Spania nu este pregătită de război.

, La 7 decembrie 1940, amiralul Canaris, şeful Abwehrului, poposi la Madrid într-o nouă încercare de a-1 convinge pe Franco. Dar dictatorul spaniol se eschivă din nou. De-abia teşit dintr-un război civil ce durase trei ani şi cu o opoziţie în rîndul populaţiei pe care o înăbuşise temporar doar pe calea alinelor, Franco se temea să transforme din nou Spania în cîmp de luptă, mai cu seamă că avea în vedere o posibilă intrare în conflictul mondial şi a Statelor Unite. După cît se pare, vizita făcută la Madrid de un trimis al lui Roosevelt, colonelul Donovan, care va deveni curînd şeful serviciilor secrete americane, jucase un anumit rol în ezitările lui Franco.

La 11 decembrie, conform instrucţiunilor date de Hitler, generalul Keitel, şeful O.K.W. semna următorul ordin : „Operaţiunea Felix nu va mai fi întreprinsă deocamdată, condiţiile politice dorite nefiind încă îndeplinite. Studiile vor continua... Pregătirea va fi amînată". La 31 decembrie, Hitler îi scria lui Mussolini : „Toate dispoziţiile noastre erau date pentru a fi intrat în Spania la 10 ianuarie şi a ataca Gibraltarul la începutul lui februarie. Sînt foarte afectat de decizia lui Franco care nu corespunde deloc ajutorului pe care' noi — dumneavoastră Duce şi eu — i l-am dat cînd se găsea în dificultate" (în timpul războiului civil — *n.a.).*

De ce a renunţat Hitler la operaţiunea ,,Felix" şi nu şi-a împins trupele, deja masate la Hendaye, dincolo, peste frontiera spaniolă, în ciuda esohivării lui Franco, rămîne junul din misterele istoriei. Scrupule faţă de un aliat ideologic ? Mai puţin de crezut dat fiind caracterul Fuhreru- lui. Conservarea unui potenţial aliat total la caz de nevoie ? Discutabil. Mai plauzibil ar fi că Hitler era influenţat, în acel moment, de necazurile prietenului său Mussolini a cărui armată abia îşi mai trăgea suflul printre nămeţii de zăpadă din munţii Albaniei şi în nisipurile deşertului libian, unde continua să sufere înfrîngere după înfrîngere,, una mai umilitoare decît alta, în faţa unor adversari cu mult inferiori numericeşte. Abandonînd planul ,,Felix" de ocupare a Gibraltarului, Hitler va hotărî să-şi trimită armatele în Balcani şi în Africa pentru a

salva cît de cît prestigiul terfelit al nevoiaşului său aliat, apropiindu-se astfel, totodată, de zo'na Orientului Mijlociu şi sperînd să poată da aici o lovitură nimicitoare Imperiului britanic.

II Duce avea nevoie de... nişte morţi !

Italia lui Mussolini intrase oficial în cel de-al doilea război mondial, la 10 iunie 1940, după multe ezitări şi tergiversări influenţate de şefii militari care considerau că nici armata şi nici ţara nu sînt pregătite pentru a participa la un conflict de asemenea proporţii. Generalii înţelegeau destul de bine că un. război modern era cu totul altceva decît măcelărirea soldaţilor desculţi ai Negusului cu ajutorul aviaţiei, tancurilor şi gazelor asfixiante sau decît debarcarea într-o mică ţară, ca Albania, în care regele ei, lipsit de o armată cît de cît, a luat-o la fugă, în momentul apariţiei în largul mării a primului crucişător italian, lăsînd cale liberă invadatorilor. Experienţa din Spania războiului civil se dovedise edificatoare : „Cămăşile negre“, unităţile de tancuri şi escadrilele de aviaţie italiene trimise în sprijinul lui Franco fuseseră decimate din primele zile, fiind puse pe fugă de armata şi miliţiile republicane mult mai slab înarmate.

Dar fostul institutor şi ziarist obscur, aflat la putere de optsprezece ani, — perioadă în care regimul său de teroare, dublat de extravaganţe ale grandomaniei în decor de operetă, adusese destule nenorociri poporului italian — se credea tot mai mult cuprins de chemarea geniului militar ce abia aştepta să se manifeste prin fapte de arme. în definitiv, cu ce ar fi fost el mai prejos decît caporalul de la Berlin, ajuns şef peste o cohortă de generali ai vechii şcoli de război prusace şi care obţinea succese după succese de la începutul celui de-al doilea război mondial ?

Gelos pe gloria Fiihrerului, il Duce ar fi dorit să aibă şi el o parte din ea, dar regele, generalii, însăşi anturajul său şi, în primul rînd, ginerele Ciano, căutau tot timpul să-1 tempereze încercînd a-1 face să înţeleagă că războiul . este contrar voinţei poporului şi urmările sale n-ar putea să fie decît catastrofale pentru Italia.

Ezitările sale se destrămau însă după fiecare campanie victorioasă a lui Hitler promiţîndu-i acestuia, de fie

care dată, intrarea grabnică în război. La 18 martie 1940, în cursul întrevederii sale cu Hitler la Brenner, Mussolini îi declara că va ataca „imediat după o primă victorie a Germaniei". La 11 aprilie, a doua /zi după invadarea Norvegiei de către armata nazistă, Ducele îi scria Fiihreru- lui : „Aprob complet decizia dvs... Vă confirm, că mîine 12 aprilie, flota italiană va fi în întregime pe picior de război şi voi accelera .timpul în ceea ce priveşte celelalte arme", adăugind „cu toate că poporul italian, ar dori să amine lucrurile pentru a se pregăti mai bine, el este acum convins că nu poate evita intrarea în conflict". Discutînd în aceeaşi zi cu ginerele său, Mussolini îi spunea : „Regele ar vrea ca noi să nu intervenim decît pentru a strînge cioburile. Esenţialul este ca să nu le spargem mai înainte pe capul nostru ; în afară de asta, este umilitor să rămîi cu mîinile în buzunar, în timp ce alţii scriu istoria".

La 2 mai, Mussolini îi comunica, din nou, lui Hitler : „Evenimentele din Norvegia ne umplu de entuziasm. Am chemat sub drapel contingentul 1916. Alte contingente vor fi chemate succesiv, astfel ca două milioane de oameni să fie pregătiţi pentru luptă, în cursul acestei veri". A doua zi Ciano nota în jurnalul său intim : „Noutăţile din Norvegia îl exaltă, pur şi simplu pe Duce, care afirmă, cu o energie crescîndă, certitudinea sa în victoria germană".

O săptămînă mai tîrziu, coloanele de tancuri hitleriste treceau frontiera olandeză, belgiană şi luxemburgheză, în timp ce trupele de paraşutişti ocupau punctele strategice din ţărîle invadate. Bătălia Franţei începuse. La 13 mai, Mussolini îi. menţiona lui Ciano : „De mai multe luni am , spus că aliaţii au pierdut victoria. Astăzi spun că ei au pierdut războiul. Noi, italienii, sîntem deja dezonoraţi. Orice întîrziere este de neconceput : n-avem timp de pier-dut. înainte de sfîrşitul lunii, declar război. Vom ataca Franţa şi Anglia pe mare şi în aer. Nu mă mai gîndesc la o acţiune împotriva Iugoslaviei, pentru că aceasta n-ar fi decît un expedient umilitor". (Iniţial Mussolini plănuise un atac împotriva Iugoslaviei dar fusese sfătuit de Hitler să

rămînă liniştit, deoarece acesta intenţiona s-o atragă în orbita sa — *n.a.).* în aceeaşi zi el va scrie lui Hitler : „Marina este gata şi la sfîrşitul lui mai vom avea două grupuri de armate pregătite, în vest şi în est, precum şi formaţii de aviaţie şi apărare antiaeriană'" Dar şi acum ezita să fixeze data intervenţiei sale.

în sfîrşit, la 26 mai, ducele convoca'pe mareşalii Pietro Badoglio şi Italo Balbo. Acesta din urmă, guvernator al Libiei şi mareşal al aviaţiei, ce avea să fie ucis o lună mai tîrziu la Tobruk, doborît, din greşeală, de propria anti-aeriană, preciză că armata de sub comanda sa nu este pre-gătită pentru o-confruntare în Africa de Nord. Mussolini le-a spus atunci răspicat celor doi mareşali : „Ieri, i-am trimis lui Hitler o declaraţie scrisă pentru a-1 înştiinţa că n-am intenţia să rămîn cu braţele încrucişate şi că în- cepînd de la 5 iunie, voi fi gata să declar război Angliei Răspunzînd, Badoglio a considerat că acest act „ar fi o sinucidere, deoarece Iţalia nu este încă pregătită”, Mussolini a ţinut să pună imediat punctul pe i : „în septembrie, totul va fi terminat şi am nevoie doar de cîteva mii de morţi pentru a mă aşeza, în calitate de beligerant, la masa păcii“.

Intrînd în război, Italia avea să înregistreze peste 400 000 de morţi şi nu doar cîteva mii cum preconiza Mussolini că i-ar fi fost necesari. Ea va pierde întregul imperiu colonial de care era atît de mîndru il Duce şi va suferi distrugeri grave în cursul operaţiunilor militare desfăşurate pe propriu-i teritoriu. Cît' despre Mussolini, în loc să se instaleze victorios într-un fotoliu confortabil la ospăţul de la masa păcii, el se va aşeza, docil, la un zid din satul Dongo, în regiunea lacului Como, pentru a primi o rafală de gloanţe din pistolul mitralieră al colonelului de partizani Valerio, care executa astfel sentinţa de con-damnare la moarte a dictatorului fascist pentru crimele săvîrşite împotriva poporului italian. Acest lucru avea să se petreacă însă cu aproape cinci ani mai tîrziu de la ho-tărîrea sa d.e a intra în război. Dar, să nu anticipăm...

în iunie 1940, ducele vedea încă viitorul în supra-roz, entuziasmat de succesele facile ale prietenului său Hitler, ale cărui armate blindate după ce ocupaseră Belgia, Olanda, Luxemburgul, înaintau fără stavile serioase pe pămîntul Franţei, derutată şi trădată de o conducere slabă, înfricoşată de puterea militară a adversarului, orientată mai mult spre capitulare, incapabilă să Organizeze o rezis-tenţă adecvată în calea invadaţorilot˙. Orice ezitare, după părerea sa, nu mai avea nici un rost acum.. Reunind pe şefii de stat major, în sala Mappemonde din Palazzo Ve-netto, la 29 mai, Ducele, în plină euforie, declamase cu obişnuita sa demagogie : „Astăzi două sentimente animă

poporul italian : primul, teama de a sosi prea tîrziu într-o situaţie care ar devaloriza intervenţia noastră ; al doilea, o anumită emulaţie eare îl stimulează şi îl incită să sară cu paraşuta, să tragă împotriva tancurilor... Este un lucru ce ne face plăcere, pentru că demonstrează stofa solidă din care este croit poporul italian

Hitler, sigur de victorie, şi fără sprijinul aliatului său de la Roma, cu care nu dorea deloc să-şi împartă laurii gloriei, îi scrie, la 1 iunie,' sfătuindu-1 să nu se grăbească şi să mai amîne cu cîteva zile intervenţia italiană. Mussolini, decepţionat, este nevoit să se supună, influenţat şi de generalii săi care îi aduceau mereu noi argumente demonstrînd că stadiul pregătirii armatei pentru a intra în război nu este încă corespunzător. Dar neastîmpărul său va eluda orice judecată de bun simţ şi la 10 iunie declara război Franţei.

Participarea Italiei Iui Mussolini la campania împotriva Franţei a fost'mai mult simbolică, în ciuda faptului că mobilizase, de-a lungul frontierei, 32 de divizii cărora generalul francez Olry le va face faţă cu succes dispunînd doar de efectivele a 6 divizii, în parte batalioane de vînători alpini însărcinate cu asigurarea apărării punctelor fortificate din munţi. Campania n-a durat decît patru zile şi s-a terminat printr-un eşec spectaculos al armatei italiene, aceasta nereuşind să depăşească în nici un punct frontiera franceză. Abia după ce Franţa a cerut armistiţiu Germaniei, grupul de armată al prinţului Umberto, cu o superioritate numerică zdrobitoare, a ajuns să ocupe două mici orăşele franceze de graniţă, Mondane şi Brianţon. Iar în extremitatea sudică a frontierei dintre cele două ţări, în cursul unei lupte de stradă în localitatea Menton, italienii, fiind respinşi, au lăsat pe teren 150 de mor ţi în timp ce francezii nu pierduseră nici un singur om. în rest, doar cîteva slabe atacuri ale aviaţiei italiene asupra porturilor Calvi şi Bastia din Corsica, la Tulon şi Marsilia şi împotriva bazei navale de la Bizerta (Tunisia), ceea ce a provocat drept represalii un bombardament al flotei franceze, la 14 iunie, în zona Genova, precum şi mai multe raiduri aeriene împotriva porturilor Savona, Genova, Livorno, Cagliari şi Palermo.

Armistiţiul cu Franţa — încheiat în seara de 24 iunie 1940 la Villa Incisa din Roma şi intrat în vigoare la miezul

nopţii, două zile după ce o delegaţie franceză, condusă de generalul Hunţziger, semnase la Rethondes, în regiunea Compiegne, acordul similar cu Germania nazistă — prevedea demilitarizarea unei zone largi de 50 km de la frontiera franceză spre interior, a cîtorva porturi din sudul metropolei şi nordul Africii, precum şi dreptul pentru Italia de a folosi liber portul Djibouti şi linia ferată cu Addis-Abeba. După cum se vede, Mussolini nu se alesese cu mare lucru de pe urma intervenţiei sale împotriva Franţei şi, în plus, reuşise să demonstreze concret incapacitatea armatei sale de a face faţă războiului. Dar dictatorul fascist, neţinînd seama de lecţia primită, se avîntă imediat spre noi aventuri, considerînd că este momentul să dea marea lovitură în Africa unde adversarul britanic, rămas singur în luptă, dispunea de forţe terestre reduse.

La sfîrşitul lui iunie 1940, cînd războiul încetase pe continent, Mussolini avea concentrată în 'Etiopia, cucerită în 1935—1936 şi încorporată imperiului colonial al Italiei, o forţă militară estimată la peste 200 000 de oameni, 400 de tunuri şi 200 de avioane. Alţi 200 000 de soldaţi italieni, sprijiniţi de cîteva sute de tancuri şi 400 avioane moderne' se aliniau, gata de luptă, la frontiera dintre Libia şi Egipt.

în faţa acestor mari grupări militare, generalul Archibald Wavell, comandantul şef al forţelor terestre'britanice din Orientul Mijlociu, al cărui stat major îşi avea* sediul la Cairo, dispunea doar de 82 000 de oameni îm- prăştiaţi într-o zonă uriaşă : de la frontiera libiană pînă în Zona Golfului, de la ţărmul Mediteranei la cel al Oceanului Indian. Unităţile sale din Egipt numărau 36 000 de oameni ; încă 27 000 staţionau în Palestina ; 9 000 în Sudan ; 8 500 în Kenya ; 1 500 în Somaliland. îi lipsea armamentul greu, nici-o formaţie n-avea echipament complet, apărarea antiaeriană şi antitanc era slabă, aviaţia se reducea la o sută de aparate de model perimat ; întăririle din metropolă soseau cu dificultate. Convoaiele de aprovizionare trebuiau să treacă prin Strîmtoarea Si- ciliei puternic minată de italieni, zonă primejdioasă şi datorită bombardierelor, amplasate pe aerodromurile din insulă, acestea avînd de parcurs o distanţă extrem de mică pentru a ataca. O bună bucată de timp, convoaiele de aprovizionare au fost nevoite să împrumute o altă cale de acces, ocolind întregul continent african, pentru a ajunge în Egipt. Distanţa Londra-Alexandria creştea astfel de la 3

097 mile, prin Gibraltar şi Mediterană, la 11 608 mile pe la Capul Bunei Speranţe. Ulterior, englezii au organizat o cale aeriană numită ,,Tokaradi“. Avioanele erau transportate din Anglia cu navele pînă la Tokaradi, în Coasta de Fildeş, unde erau montate, iar de aici, tăind continentul, cu escale la Accra, Lagos, Kano, Fort Lamy, Khartum, Wadi Half, ajungeau la Cairo.

Italienii au început atacul împotriva britanicilor mai întîi în Africa Orientală. în iulie 1940, trupele lui Mussolini din Eritreea au trecut în Sudan ocupînd cîteva posturi de frontieră dar s-au oprit repede din înaintarea programată spre Khartum, datorită apropierii sezonului ploios. Pentru a compensa acest prim insucces, 25 000 de soldaţi italieni au fost trimişi împotriva Somaliei britanice. Apărată de o garnizoană însumînd doar 2 000 de oameni, din ,,Somaliland Camel Corps", care nu puteau rezista prea mult unei asemenea superiorităţi numerice, Berbera, capitala coloniei,.va fi ocupată la 17 august de italieni, trupele şi materialul britanic fiind evacuat, fără mari pierderi. pe mare. Cu ocuparea Berberei s-au încheiat şi operaţiunile ofensive italiene din Africa Orientală, foarte curind avînd să urmeze contraofensiva britanică cafe a eliberat într-un timp destul de scurt toate posesiunile italiene din această parte a lumii : Eritreea, Somalia Italiană, Etiopia. întreaga campanie se încheia la 27 noiembrie 1941, cînd odată cu capitularea citadelei de la Gon- dar, în nordul Etiopiei, ultimii soldaţi italieni din Africa Orientală erau făcuţi prizonieri. Mussolini pierduse, în această regiune a continentului african pe parcursul a cîteva luni, 300 000 de oameni şi un imens material de război.

A doua linie strategică de atac a armatei italiene în Africa, a constituit-o litoralul mediteranean, în direcţia Egiptului, unde mareşalul Graziani, care îl înlocuise pe Italo Balbo, declanşa la 13 septembrie 1940 o ofensivă cu toate forţele de care dispunea, intrînd, trei zilei mai tîrziu, în Sidi El Barrani, prima localitate mai importantă de peste frontieră. Obiectivul următor era Marsa Matruh, unde ajungea calea ferată de la Alexandria (290 km). Dar trupele italiene n-au reuşit să treacă mai departe, conti- nuînd să bată pasul pe loc la Sidi El Barrani.

Hitler privea cu indiferenţă eforturile infructuoase ale aliatului său pe fronturile din Africa şi nu se gîndea deocamdată să intervină, lăsîndu-1 pe Mussolini să se descurce singur. într-o instrucţiune de război dată de dictatorul nazist, în noiembrie 1940, se specifica : „Intervenţia

forţelor germane nu se are în vedere decît după ajungerea italienilor la Marsa Matruh. Luftwaffe nu va fi folosită decît atunci cînd italienii vor pune la dispoziţia noastră bazele necesare. în vederea acţiunii germane Vor fi efectuate următoarele preparative. Armata : va ţine la dispoziţie o divizie blindată ; marina : echiparea navelor comerciale germane refugiate în Italia ; aviaţia : pregătirea atacării aeriene a Alexandriei şi Canalului Suez“.

Mussolini, atîta vreme cît acţiunile sale militare pe fronturile din Africa nu se transformaseră în catastrofă, nu se grăbea nici el să solicite intervenţia germană dorind ca sprijinul aliatului său să se limiteze îndeosebi la trimiterea de materiale şi echipament de război. „Dacă germanii vin la noi, ei nu vor mai pleca niciodată[11] spunea el şi, conform instrucţiunilor sale, mareşalul Badoglio avea să refuze oferta lui Keitel, şeful statului major al O.K.W. de a trimite în Africa unităţi germane constituite.

Ambiguităţile de acest gen între partenerii din Axă se manifestau în momentul cînd la Berlin tocmai se semnase (la 27 septembrie 1940) Pactul tripartit prin care Germania, Italia şi Japonia îşi împărţeau „sferele de influenţă[11] în Europa, Africa şi Asia. Sfera japoneză se întindea 'pînă în India ; sferele germane şi italiene îi veneau în întâmpinare traversînd Orientul Mijlociu. Deşi prin articolul 5, cele trei ţări declarau că pactul nu afectează statutul politic existent între fiecare din ele şi Uniunea Sovietică, Hitler anunţase generalilor săi, încă din iulie 1940, intenţia sa de a ataca în răsărit şi O.K.W.-ul începuse să elaboreze planul „Otto“, care va fi rebotezat „Fritz[11] apoi „Barbarossa[11], prevăzînd detaliile războiului antisovietic. Aplicarea lui va fi jiuţin întârziată datorită intervenţiei germane din primăvara anului 1941 în Balcani, unde, pe frontul grecesc, armata lui Mussolini suferea înfrîngeri umilitoare de mai multe luni.

în octombrie 1940, cînd ducele hotăra să dezlănţuie războiul împotriva Greciei, el nu se arătase deloc preocupat să se sfătuiască în prealabil cu Hitler. FuseSe o decizie personală luată într-un cadru restrîns. (Mareşalul Graziani care comanda frontul din Africa va declara că a auzit doar de la radio de invazia în Grecia). Campania avusese răgaz de’ pregătire numai două săptămîni de la adoptarea hotărîrii de război.

La 28 octombrie, ora 3 dimineaţa, ministrul plenipotenţiar italian la Atena, îl scula din somn pe generalul Metaxas, primul ministru şi omul forte' al regimului militar

ce conducea ţara, pentru a-i remite un ultimatum din partea lui Mussolini. Documentul respectiv aducea Grqciei acuzaţia că marina britanică se serveşte de porturile acesteia şi Intelligence Service s-a instalat pretutindeni în ţară. în consecinţă, pentru a fi sigură de neutralitatea grecească, Italia cerea să ocupe pe toată durata războiului, insulele Corfu şi Creta, Epirul şi portul Pireu. Metaxas a respins, fireşte, insolentul ultimatum, decretînd imediat mobilizarea generală. Două ore mai tîrziu, armatele a 9-a şi a 11-a italiene invadau teritoriul grecesc, în timp ce Salonic, Patras, Pireu şi alte oraşe erau supuse bombardamentelor aeriene. Dar euforia primului moment avea să dureze foarte puţin.

Armata greacă, luată la început prin surprindere, se regrupează, stăvileşte atacul şi, peste cîteva zile, respingîndu-i pe agresori, trece frontiera, în Albania, aplicîn- du-le o usturătoare corecţie. Aventura grecească a ducelui se transforma în catastrofă. într-o lungă scrisoare remisă la Viena lui Ciano, pentru socrul său, la 20 noiembrie, Hitler reproşează că „n-am fost informat decît vag“ despre atacul împotriva Greciei. Răspunzîndu-i, Mussolini încearcă să-şi justifice înfrîngerea : „înaintarea armatelor italiene în Grecia, care la început a fost rapidă şi încurajatoare, s-a oprit şi forţele greceşti au putut lua iniţiativa", în continuare dă vina pentru eşec pe „timpul urît“, cu ploi violente, ce i-au blocat în noroi diviziile motorizate ; pe bulgarii care „au permis gecilor să-şi retragă o parte din trupele aflate în Tracia“ ; pe „defecţiunea aproape totală a forţelor albaneze, care s-au răsculat împotriva unităţilor noastre". Hitler, cu o puternică doză de ironie, se arată mîhnit de păţaniile ducelui, manifestîndu-şi compasiunea, dar îl avertizează să nu se aştepte la o intervenţie germană în Balcani înainte de martie 1911.• Pînă atunci va trebui să se descurce singur. Noroc de căderile abundente de zăpadă din munţii Albaniei care încetinesc ofensiva grecească şi împiedică astfel aruncarea în mare a armatelor italiene...

Dar cum o nenorocire nu vine niciodată singură, în decembrie 1940, generalul Wavell, ce şi-a întărit între timp forţele, contraatacă pe frontul din Libia înaintînd vijelios de-a lungul litoralului mediteranean. Este momentul în care Hitler hotărăşte intervenţia directă în bazinul mediteranean, trimiţîndu-1 pe Rommel cu ,,Afrikakorps“ în Libia, în timp ce O.K.W. pregăteşte intens planul „Mariţa" de

invazie germană în Balcani.

Paraşutiştii atacă în Creta

La 6 ianuarie 1941, un convoi britanic, format din patru mari cargouri rapide, transportînd material de război şi întăriri pentru armata din Orientul Mijlociu, ridica ancora din Gibraltar în direcţia Malta şi Egipt, fiind escortat de forţa H : cuirasatele „Renown" şi „Malaya", portavionul „Ark Royal“, patru crucişătoare şi o flotilă de torpiloare. Forţa H, cu bază permanentă la Gibraltar, va conduce convoiul cam pînă la jumătatea drumului, în apropierea Maltei, de unde misiunea însoţirii îi revenea flotei din Mediterană cu baza la Alexandria. în seara de 9 ianuarie, cuirasatele şi portavionul^ forţei H se reîntorceau la Gibraltar lăsînd convoiul să-şi continue drumul escortat de crucişătoarele „Southampton", „Gloucester" şi „Bonaventure". De la intrarea în Mediterană şi pînă în momentul respectiv, în jurnalele de bord nu se înscrisese nimic demn de semnalat. în cursul nopţii, după depăşirea insulei Pantelleria, dintre Sicilia şi coasta tunisiană, două torpiloare italiene încercară să atace convoiul. Prins în cîmpul de tragere al tunurilor de pe crucişătorul „Bonaventure", unul din torpiloare, „Vega", avea să dispară, la scurt timp, în adîncul valurilor. Convoiul nu suferise nici cea mai mică pagubă.

Dimineaţa, la orizont, îşi făceau apariţia navele flotei de la Alexandria, preluînd, în continuare, paza celor patru mari vase de transport. La amiază, matrozii de cart sunară alarma aeriană. în zare, pe fundalul senin al cerului, se distingeau siluetele unor avioane cu care flota britanică din Mediterană nu mai avusese de-a face pînă atunci : pe aripi şi fuselaj, în locul fasciilor italiene acestea aveau pictate crucea germană şi zvastica. Atacul a 40 de „Junkers-87“, faimoasele „Stukas", monomotoare, de bombardament în picaj, însoţite de o puternică escortă de avioane de vînătoare, constituia prima acţiune de luptă întreprinsă de Luftwaffe în bazinul Mării Mediterane, de la începutul războiului.

Cel de-al X-lea corp aerian german, numit de italieni X.CAT (corpo aero tedesco) se instalase de curînd în Sicilia, pe aerodromurile de la Catania, Comiso, Trapani, Palermo şi în extremitatea sudică a peninsulei, la Reggio Calabria.

El avea în dotare bombardierele în picaj „Ju-87[1]*,. monomotoare şi „ju-88“ bimotoare, bombardiere rapide „Heinkel-111“, avioane de vînătoare „Messerschmitt-llO[1]*, in total aproape 500 de aparate. Aviatorii hitlerişti primiseră misiunea să apere comunicaţiile cu Libia, să interzică trecerea convoaielor britanice spre Orientul Mijlociu prin Mediterană şi să participe la atacul împotriva Maltei, bastion britanic care sta ca un spin în drumul navelor italiene spre porturile africane.

Acest prim atac .al aviaţiei gerpaane în Mediterană va provoca pierderi serioase britanicilor. Primul lovit a fost portavionul ,,Illustrious-* aparţinînd flotei de la Alexandria. O bombă de 500 kg, traversînd puntea blindată şi explodînd la pupă, i-a avariat grav cîrma, marea navă tîrîndu-se cu greu spre Malta şi primind, în drum, alte lovituri. Reparat aici provizoriu ..Illustrious.** a reuşit să ajungă cu dificultate, la 23 ianuarie, în rada de la Alexandria de unde va fi trimis, pentru reparaţii, în Statele Unite. Timp de cîteva luni, flota britanică din Mediterană va rămîne astfel fără nici un portavion, fapt atîrnînd greu în balanţă pe parcursul campaniei din Grecia şi a apărării Insulei Creta. în plus, convoaiele de aprovizionare trebuiră să renunţe, o bucată de vreme, la ruta prin Mediterană, tocmai cînd „Afrikakorps[11] a lui Rommel declanşa prima sa ofensivă pe frontul libian.

Ofensiva germană din Libia a început la 31 martie 1941 de la El Agheila, punctul limită unde ajunsese în februarie înaintarea armatei lui Wavell. Fără a cere permisiunea O.K.W-ului, care îl avertizase să nu rişte, Rommel atacă pe trei direcţii : de-a lungul.litoralului, cu o parte din divizia a 5-a uşoară şi divizia italiană Brescia ; prin zona înaltă Djebel Akdar, cu un regiment german de tancuri ; prin deşert, cu restul diviziei a 5-a uşoară şi divizia italiană Ariette. Comanda nominală a trupelor Axei în Libia o avea generalul Gariboldi care îl înlocuise pe mareşalul Graziani după înfrîngerea din decembrie-fe- bruarie, dar Rommel nu dădea prea multe parale pe părerile aliaţilor italieni şi acţiona după cum îl tăia capul, însăşi dezlănţuirea ofensivei condusese la controverse grave cu generalul italian Gariboldi ; acesta considerînd planul de atac o pură aventură ameninţase că îşi dă demisia.

în timp ce „Afrikakorps" se pregătea de atac, guvernul britanic ceruse lui Wavell să disloce o parte din unităţile sale în Grecia unde, conform estimării serviciilor de' informaţii, intervenţia hitleristă se profila ca foarte apro-

piată. Comandamentul de la Cairo al forţelor britanice din Orientul Mijlociu, neavînd în vedere o acţiune ofensivă imediată pe frontul libian, nu ridică obiecţii la această solicitare. La 4 martie, un corp expediţionar britanic începea să debarce la Pireu. El va fi format din două divizii neozeelandeze, o divizie australiană şi o brigadă poloneză, în totalul 58 000 oameni susţinuţi de 80 de avioane de vînătoare. Cum în Etiopia campania fusese încheiată în linii mari, rămînînd doar centre izolate de'rezistenţă ale italienilor (la 10 aprilie, generalul Cunningham, fratele amiralului comandant al flotei din Mediterană, venit din Kenya, va intra în fruntea trupelor sale în Addis-Abeba) Wavell considera că diviza a 4-a indiană şi o divizie sud-africană, care luase parte la războiul din Africa Orientală şi se aflau acum pe drum, vor avea tot timpul să ajungă— pe frontul libian înaintea' unei eventuale ofensive a lui Rommel. Dealtfel, generalul englez, informat probabil eronat despre potenţialul de luptă al lui „Afrikakorps-*, sosit numai cu o parte din efectiv în Libia şi acela considerat neexperimentat pentru războiul în deşert, nu îşi făcaa deloc griji. Atacul lui Rommel a reuşit în primele momente tocmai datorită surprizei. La 6 aprilie, după ce cu două zile mai înainte reocupase Benghazi, avangarda sa avea să surprindă trei generali englezi dormind în automobilele lor de campanie, care odată treziţi nu înţelegeau deloc cum au, ajuns prizonieri. în decurs de două săptămîni „Afrikakorps“ va atinge frontiera egipteană, unde armata engleză întărită, în sfîrşit, cu unităţile venite din Etiopia şi Palestina îi va bloca înaintarea, această a treia fază a „războiului din deşert-1 încheindu-se în acelaşi punct de unde, în septembrie 1940, începuse prima ofensivă italiană.

între timp, în bazinul mediteranean fusese deschis un nou front prin declanşarea, la 6 aprilie, a invaziei Wehrmachtului în Grecia, simultan cu atacul împotriva Iugoslaviei. Războiul din Balcani se va încheia în decurs de trei săptămîni prin ocuparea întregii Grecii continentale după ce mai înainte fusese înfrîntă rezistenţa armatei iugoslave. Royal Navy reuşise să reîmbarce cea mai mare parte a corpului expediţionar, amiralul Cunningham, comandantul flotei din Mediterană anunţînd, la 3 mai, că 43 000 de oameni din totalul de 58 000 au fost scoşi din Grecia. Dar britanicii pierduseră toate blindatele şi artileria corpului expediţionar. Ocupînd. în scurt timp, o parte din insulele arhipelagului grecesc, hitleriştii se pregăteau acum pentru un ultim atac menit să le întărească poziţiile lor în

Mediterana răsăriteană. Obiectivul îl constituia cea mai mare insulă grecească, Creta, situată la 320 km, în linie dreaptă, de coasta libiană şi constituind astfel un punct strategic important în contextul general al războiului ce se purta în Africa.

Ţinînd seama de prezenţa flotei britanice din Mediterană, care anihilase flota italiană în cursul bătăliei din Golful Tarento — 11 februarie 1940 (trei cuirasate şi două crucişătoare scoase din luptă) — şi de la Cap Matapan, în sudul Greciei continentale, la 28—29 martie 1941 (trei crucişătoare, scufundate şi un cuirasat avariat) pentru cucerirea Cretei comandamentul hitlerist a decis să întreprindă o operaţie bazată în special pe transportul aerian al trupelor de invazie.

Insula era apărată, în momentul atacului, de 32 000 de militari englezi, neozeelandezi, australieni şi 14 000 greci, tot acest dispozitiv, comandat de.generalul neozeelandez Froyberg, posedînd ca artilerie doar cinci baterii antiaeriene şi... două avioane „Hurricane", de vînătoare. Forţele naziste de debarcare aveau ca' susţinere aeriană : 280 de bombardiere şi 180 aparate de vînătoare, plus 530 avioane de transport, 40 de recunoaştere şi 100 de planoare. La 20 mai, în prima zi a atacului, trimotoarele grele „Ju-52“ deversară, în zona Golfului Sude, 3 000 de paraşutişti. Un transport maritim, de 1 500 de oameni, plecat în cursul nopţii din Insula Milos spre Creta, fusese surprins pe drum şi distrus complet de flota britanică. De asemenea, un alt transport de 4 000 de infanterişti germani acroşat de o escadră a flotei britanice a fost nevoit să se reîntoarcă în porturile de unde plecase. Dar alţi 3 000 de paraşutişti aterizară în aceeaşi zi în alte puncte ale Cretei, avînd că obiectiv principal ocuparea aerodroamelor, punctul cheie al apărării insulei. întărite cu un regiment de asalt şi o divizie de vînători alpini, ambele unităţi transportate în cea m'ai mare parte, pe calea aerului, forţele hitleriste, susţinute puternic de bombardiere şi de vînătoare, reuşiră să înainteze înfrîngînd rezistenţa dîrză a britanicilor în netă inferioritate tehnică.

Cucerirea Cretei se încheia la 31 mai, dar pierderile suferite de trupele hitleriste — peste 10 000 de oameni şi 170 de avioane — se dovediseră mai mari decît cele din întreaga campanie în Balcani. Cînd generalul Student, comandantul paraşutiştilor, chemat de Hitler să-i raporteze despre campania din Creta, propuse să se organizeze o nouă operaţie aeropurtată asupra Ciprului, fuhrerul

respinse cu brutalitate ideea subliniind că „era paraşu-tiştilor este terminată[11]. Iritarea sa apărea cu atît mai mare cu cît în acel moment tocmai eşuase operaţiunea din Irak, pe care contase mult pentru a întoarce şi a dezorganiza întregul dispozitiv britanic din regiunea Orientului Mijlociu.

„Careul de aur[11] pierde partida

Staţia de pompare H 4 — situată la extremitatea de nord-vest a emiratului Transiordaniei, pe traseul conductei lui „Irak Petroleum Company" (I.P.C.) ce lega, în acel timp, cîmpurile „aurului negru“ din Kirkuk de portul palestinian Haiffa — cunoştea, la începutul lui mai 1941, o animaţie puţin obişnuită pentru un asemenea punct izolat din deşert. Se adunaseră aici, de cîteva zile, subunităţi ale brigăzii motorizate britanice din Palestina, 350 de soldaţi ai „Legiunii arabe[11] (armata emiratului) sub comanda maiorului englez John Glubb, cunoscut, în zonă, mai mult sub numele de Glubb Paşa, iar pe aerodromul din vecinătatea staţiei de pompare debarcase o companie din regimentul 1 Essex, fiind adusă pe calea aerului pentru a grăbi pregătirile de constituire a coloanei de luptă şi a-i întări efectivul.

La 5 mai, coloana, comandată de generalul englez Kingstone, de unde şi denumirea codificată — Kingcol — porni la drum trecînd graniţa irakiană. Primul popas îl va constitui punctul Rutba, tot pe traseul pipe-line^ului I.P.C. în mod obişnuit, la Rutba se afla o mică garnizoană englezä. Ea fusese însă alungată, cu cîteva zile mai înainte, de elemente ale armatei irakiene. Dar oamenii lui Glubb > Paşa, plasaţi în- avangardă, restabiliră repede situaţia şi Kingcol îşi va continua înaintarea' pe traseul de circa

500 km **în** direcţia Habbaniya, **pe** Eufrat, şi mai departe spre capitala irakiană — Bagdad, de pe fluviul Tigru. Traversarea deşertului va dura două săptămîni, în condi-ţiile unei clime greu de suportat, cu temperaturi trecînd, în luna mai, de 40 grade Celsius, şi cu vîrtejuri de nisip ridicate de hamsin (vîntul celor cincizeci de zile) ce astu-pau respiraţia oamenilor şi blocau motoarele vehiculelor, lăsîndu-le în pană, unul după altul, la fiecare zece-două-zeci de kilometri parcurşi. între timp, la Habbaniya, baza militară britanică din apropierea Bagdadului, se dădeau

lupte înverşunate fiind folosite blindatele, artileria, aviaţia. La 16 mai, cu două zile înainte de sosirea coloanei Kingstone, deasupra aerodromului evoluase pentru prima oară, trei „Messerschmitt-109“, cu crucea germană pe fuselaj, atacînd de la mică înălţime poziţiile engleze.

„Afacerea irakiană'[1] — nume sub care sînt cunoscute, în istoria celui de-al doilea război mondial, evenimentele petrecute în primăvara lui 1941 pe teritoriul ţării dintre Tigru şi Eufrat — demarase la începutul lunii aprilie printr-o lovitură de stat condusă de patru colonei ai armatei irakiene formînd aşa-numitul „careu de aur" (organizaţie secretă cu caracter naţionalist). Aceştia oferiseră conducerea guvernului lui Raşid Aii Gaylani, de profesie avocat, în vîrstă de 49 de ani, vechi politician ce deţinuse în repetate rînduri portofolii ministeriale, iar în 1935 ocupase şi postul de prim ministru. între aprilie 1940 şi ianuarie 1941, Gaylani se aflase din nou în fruntea guvernului dar la presiunea britanicilor, nemulţumiţi de orientarea sa spre puterile Axei, fusese înlocuit rămînînd în opoziţie.

Conform tratatului încheiat la 30 iunie 1930 cu Marea . Britanie, care exercitase pînă atunci mandatul asupra acestei ţări, Irakul devenise, de la acea dată, stat independent, fiind primit peste doi ani, la 3 octombrie 1932, ca membru în Societatea Naţiunilor. Respectivul tratat, ce recunoaştea independenţa Irakului, o condiţiona de menţinerea pe o perioadă de 25 de ani a unor importante privilegii pentru Marea Britanie, printre care şi două baze militare, la Habbaniya, aproape de Bagdad, şi la Shuiba, în apropierea portului Bassra, pe Shatt El Arab.

Primul rege al Irakului, Feisal I, unul din eroii revoltei arabe antiotomane din timpul primului război mondial şi întemeietorul casei domnitoare haşemite de la Bagdad, decedase la 2 septembrie 1933 în urma unui atac de cord, în Elveţia, unde venise să asiste la lucrările Societăţii Naţiunilor. îi urmase, la tron, fiul său, Ghazi, în vîrstă de 21 ani, mort, şase ani mai tîrziu, într-un accident de automobil care suscitase anumite speculaţii privind participarea serviciilor secrete engleze, nemulţumite de orientarea prea independentă a tînărului rege. Noul suveran, Feisal al II-lea, avea în 1939 doar patru ani, regenţa fiind exercitată de fratele tatălui său, Abdulillah, cunoscut pentru atitudinea* sa probritanică şi al cărui om de bază era Nuri Said, personaj omnipotent în istoria tînărului stat irakian, fost, ca şi regele Feisal I, tovarăş de luptă şi prieten apropiat al celebrului colonel Lawrence, în timpul revoltei arabe

antiotomane. Ca urmare a loviturii de stat condusă de coloneii „careului de aur“, regentul, împreună cu micuţul rege şi întreaga camarilă filobritanică, trecuse în grabă graniţa, căutîndu-şi adăpost în Transiordania unde domnea o altă ramură haşemită, a emirului Abdallah, fratele primului monarh al Irakului.

Ajuns la putere, în primăvara anului 1941, cînd maşina de război hitleristă se apropiase ameninţător de regiunea Orientului Mijlociu, blindatele lui Rommel înaintînd prin deşertul libian spre frontiera egipteană iar steagul cu zvastica fîlfîind deasupra Acropolei, noul regim irakian al lui Raşid Aii Gaylani, influenţat şi de cohorta de agenţi nazişti infiltraţi în ţară, Va începe, la scurt timp, să-şi îndrepte privirile spre cel de-al treilea Reich cu ajutorul căruia spera să-i scoată complet din ţară pe englezi. în sprijinul lui Gaylani, venise şi fostul mare muftiu al Ierusalimului, Hadj Amin al-Husseini, intrat clandestin în Irak, înaintea loviturii de stat, personaj controversat cu orientare net antiengleză şi, ulterior, progermană (după lichidarea „afacerii irakiene" găsindu-şi refugiu la Berlin), acesta predicînd „războiul sfînt“ şi incitînd pe toate căile populaţia la revoltă împotriva englezilor.

în paralel cu evenimentele din Irak, în extremitatea estică a regiunii Orientului Mijlociu, britanicii se pomeniră confruntaţi cu o nouă defecţiune : Riza Şah Pahlevi, suveranul Iranului, decisese să abroge tratatele cu Anglia, în timp ce, la Teheran, agenţii serviciilor naziste de spionaj îşi făceau apariţia în număr tot mai mare.

Cam în aceeaşi perioadă serviciile de informaţii britanice lansau un semnal de alarmă privind o posibilă înţelegere între Berlin şi Vichy pe tema debarcării de trupe ale Axei în Siria şi Liban, teritorii aflate sub controlul regimului capitulard al mareşalului Petain. Nu era exclusă nici

ocuparea în prealabil a Insulei Cipru, aflată doar la 70 km de ţărmul sirian. Toate aceste- ipoteze, mai mult sau mai puţin reale, provocau o vădită îngrijorare guvernului britanic, confruntat astfel cu perspectiva sumbră de a-i fi întors întregul dispozitiv din Orientul Mijlociu, inclusiv cel de pe Canalul Suez pe direcţia căruia înaintau blindatele lui Rommel ajunse, în prima parte a lunii aprilie, la frontiera egipteană.

Istoricii celui de-al doilea război mondial sînt de părere că după încheierea campaniei din Balcani, Hitler n-a avut în vedere o invazie masiv^ şi deschiderea unui nou front in Orientul Mijlociu. Desigur, orice cap de pod stabilit în spatele dispozitivului britanic fără participarea efectivă a trupelor naziste, i-ar fi fost binevenit, mai cu seamă dacă s-ar fi întîmplat să fie-scoase castanele din foc cu mîinile altora.

Aceasta este dealtfel interpretarea ce ar putea fi dată dispoziţiilor cuprinse în directiva nr. 30, semnată de Hitler : ,.Orientul Mijlociu. Mişcarea de eliberare arabă este în Orientul Mijlociu aliata noastră firească împotriva Angliei. Din acest punct de vedere, este deosebit ele important să provocăm o rebeliune în Irak. Această rebeliune se va extinde dincolo de frontierele irakiene şi va avea drept efect să galvanizeze forţele ostile Angliei, să taie căile de comunicaţii britanice, în-detrimentul altoi[1] teatre de operaţiuni. Din aceste motive, am hotărît să înlesnesc dezvoltarea unor acţiuni în Orientul Mijlociu, printr-o intervenţie în favoarea Irakului. Oare ar fi posibil ca mai tîrziu,. şi în ce condiţii, să ruinăm definitiv poziţia Angliei între Mediterănă şi Golful Persic, printr-o ofensivă împotriva Canalului Suez ? Acesta este secretul zeilor... !“

Motivul principal al ezitării lui Hitler de a organiza o intervenţie masivă în Orientul Mijlociu îl constituia planul „Barbarossa”, de invazie împotriva Uniunii Sovietice, căruia O.K.W.-ul tocmai îi făcea ultimele retuşuri şi a cărui aplicare, dictatorul nazist nu dorea s-o întîrzie cu nimic peste data stabilită.

în plus, se pare că Hitler, în acel moment, nu lua în seamă cum trebuia importanţa deosebită a exploatărilor petroliere din Orientul Mijlociu, factor de bază în ducerea războiului motorizat, considerînd că polul mondial al aurului negru era regiunea Baku spre care s-a străduit cu

încăpăţînare să pătrundă în prima parte a campaniei din Uniunea Sovietică. El nutrea convingerea că odată ajuns

acolo întregul Orient Mijlociu îi va cădea în mînă ca un fruct copt, deschizîndu-i-se totodată drum liber spre India.

Aşa se explică faptul că odată încheiată campania din Balcani, trupele hitleriste, rămase disponibile, în loc să fie debarcate în Orientul Mijlociu, unde, dat fiind situaţia existentă, britanicii cu greu ar fi putut să stabilească o linie de rezistenţă, ele au fost transferate spre zonele de pornire a atacului împotriva Uniunii Sovietice.

Conducîndu-se după logica firească a strategiei războiului şi ignorînd planurile fanteziste ale caporalului de la Berlin, britanicii aveau toate motivele să se preocupe de lichidarea grabnică a defecţiunilor deja ivite sau posibile să apară în regiunea asiatică a Orientului Mijlociu.

Obiectivul prioritar, în această direcţie, l-a constituit, în. perioada aprilie-mai, rezolvarea neîntîrziată a „afacerii irakiene", ţinînd seama de faptul că petrolul din cîmpurile de la Kirkuk, transportat prin pipe-line-ul I.P.C. pînă în portul palestinian Haifa, aproviziona atît flota din Mediterană cît şi toate mijloacele motorizate britanice de pe frontul libian. în acest scop, Churchill dădea indicaţii comandamentului britanic din Orientul Mijlociu să ia toate măsurile adecvate, inclusiv de oydin militar, pentru a pune capăt defecţiunii irakiene. Generalul Wavell. conştient de lipsa rezervelor — în acele momente critice de pe frontul african şi în faţă cu perspectiva apropiatei invadări a Cretei de către nazişti — era înclinat mai mult spre o soluţionare paşnică. „Consider de datoria mea — îi transmitea el lui Churchill — de a vă avertiza în mod categoric, că după opinia proprie prelungirea luptei în Irak ai- compromite grav apărarea Palestinei şi Egiptului. Repercusiunile politice ar -fi incalculabile şi ar putea provoca ceea ce mă străduiesc să evit de aproape doi ani, producerea de serioase tulburări în interiorul ţărilor unde noi posedăm baze. în consecinţă, insist din nou, cu un ultim efort, pentru ca un aranjament să fie negociat cît mai curînd posibil".

Premierul britanic nu se lăsă însă impresionat de argumentele generalului Wavell şi ordonă măsuri energice pentru rezolvarea „afacerii irakiene". „îmi face impresia — îi spunea Churchill generalului Imay, şeful statului-major imperial — că el (Wavell) se lasă doborî t de oboseală". în consecinţă îl însărcină pe generalul Clark să ia în mînă dispozitivul de luptă al bazei de la Habbaniya, trimiţînd în grabă, ca întărire, cîteva escadrile de bombardiere „Wellington" şi ordonă generalului Auchinleck să debarce un

corp expediţionar din armata Indiilor în zona Shatt El Arab de unde să urce pe cursul fluviului spre Bagdad. De asemenea, dădu dispoziţie generalului Kingstone din Palestina să formeze o coloană motorizată cu care să pătrundă, prin Transiordania, în Irak, străbătînd deşertul în direcţia capitalei de pe Tigru.

Intre timp, primul ministru Raşid Aii Gaylani, care obţinuse puteri depline şi dizolvase parlamentul, hotărî să se opună cu forţa armelor, contînd şi pe faptul că intervenţia britanică va stîrni indignare atft în rîndul armatei cît şi al poporului irakian. Totodată, el apelă la cel de-al treilea. Reich pentru a-i veni în ajutor. Dar Hitler care nu avea în vedere, aşa cum menţionam anterior, să participe masiv la o operaţiune în zonă, se mulţumi să-i trimită — via Rhodos şi Alep — o unitate de aviaţie cuprinzînd circa 30 de aparate şi ceva armament din stocurile armatei franceze a Levantului, depozitate în Siria, după armistiţiul din iunie 1940, sub controlul unei comisii mixte germano- italiene.

La 2 mai, armata irakiană — care număra în total patru divizii de infanterie şi o brigadă motorizată, dispunînd de treizeci de care de luptă şi două batalioane autopurtate, precum şi de şaizeci de avioane — înconjura baza britanică de la Habbaniya, în timp ce unităţile diviziei a 10-a indiene, sub comanda generalului Auchinleck, debarcate în sudul Irakului la 18 aprilie, înaintau anevoios pe drumurile blocate de inundaţii, iar coloana^ Kingstone nu plecase încă din Transiordania. Lupte extrem de violente s-au dat la Habbaniya între 2—6 mai, tehnica superioară de luptă a englezilor şi în special aviaţia avînd să-şi spună un cuvînt decisiv, pierderile irakiene ridicîndu-se la 500 de morţi, 400 prizonieri, 72 de vehicule distruse. Iniţial, la Habbaniya se aflau 80' de avioane ale şcolii a "4-a de antrenament aerian, în general aparate de modele perimate; 18 autoblindate de tip vechi şi circa 1 000 de mercenari asirieiji (populaţie creştină din nordul Irakului) care asigurau paza bazei. După declanşarea ostilităţilor, dispozitivul britanic a fost întărit cu cîteva escadrile de bombardiere „Wellington[11], plus două batalioane aduse pe calea aerului : un batalion din regimentul 1 Essex şi un batalion din regimentul 4 Gurkhas (soldaţi profesionişti originari din Nepal): La 18 mai, brigada palestiniană făcea joncţiunea cu unităţile aflate la Habbaniya ceea ce a permis trecerea neîntîrziată la ofensivă împotriva Bagdadului.

întăririle aeriene hitleriste ajunse pe aerodromul de la Mossul, n-au reuşit să intre decît parţial în luptă, ma-

joritatea avioanelor avînd defecţiuni tehnice la motoare, iar maiorul Axel von Blomberg trimis să coordoneze operaţiunile acestei unităţi a Luftwaffe va fi ucis, la aterizare, de un proiectil tras, din eroare, de antiaeriana irakiană. La 2 iunie, un batalion Gurkhas aerotransport at ocupind prin surprindere aeroportul de la Mossul va captura, aici, mai mulţi piloţi germani împreună cu aparatele lor.

Brigada din Palestina şi celelalte întăriri britanice după ce au despresurat rapid baza de la Habbaniya vor determina, în continuare, dezorganizarea armatei irakiene şi încetarea oricărei acţiuni ofensive din partea ei. La 29 mai, o delegaţie formată din notabilităţi irakiene, cunoscute pentru sentimentele lor probritanice — fiul lui Nuri Said, un fost prim ministru şi aghiotantul regentului Abdulillah — sosiră la „Hotel Imperial Airways** din Habbaniya fiind primiţi de generalul Clark, pentru a solicita încheierea unui armistiţiu care odată acceptat va intra în vigoare la miezul nopţii. Bagdadul era evacuat la. 1 iunie de armata irakiană, securitatea oraşului urmînd să fie asigurată de patrule mixte de poliţie arabo-britanice. Un rol important în vederea încheierii ostilităţilor- îl jucase Glubb Paşa, comandantul Legiunii arabe, abilitat în. negocieri cu localnicii şi avînd ample legături printre personalităţile politice din regiune.

Regentul Abdulillah, împreună cu partizanii săi, va reintra a doua zi în capitală instalînd un noi^ guvern ce se va angaja să „faciliteze prin toate mijloacele[1]* activitatea armatei britanice în lupta ei împotriva Germaniei şi Italiei. Dar, ţinînd seama' de atmosfera din ţară, guvernul irakian, avînd acum în fruntea sa pe Nuri Paşa Said nu va declara război puterilor Axei decît la 13 ianuarie 1943.

Raşid Aii Gaylani, condamnat la moarte în contumacie, s-a refugiat, în iunie 1941, mai întîi în Turcia, apoi în Germania iar la sfîrşitul războiului în Arabia Saudită şi Egipt. El se va reîntoarce în Irak în toamna lui 1958. Acuzat de a fi pus la cale un complot, va fi arestat împreună cu dpi colaboratori ai săi şi condamnat la moarte. Dar sentinţa n-a fost executată fiind amnistiat patru ani mai tîrziu.

Cît despre „careul de aur“, care pierduse partida' în mai 1941, el va sfîrşi tragic. Cei patru colonei — Salah Eddin al Sabagh, Mahmud Salman, Fahmi Said şi Naji

Shahib — organizatorii loviturii de stat anti-britanice, refugiaţi în Iran după eşecul acţiunii lor, vor fi ulterior extrădaţi, traduşi în faţa unei curţi marţiale şi executaţi.

„Afacerea irakiană" se încheiase pînă la urmă în favoarea Angliei. Dar pericolul ce plana peste poziţiile britanice din Orientul Mijlociu nu era considerat ca fiind înlăturat. Va urma la rînd Siria, Libanul şi Iranul iar apoi bătălia victorioasă a deşertului pentru ca Londra să poată răsufla uşurată.

Un război fratricid

Sub aripile avionului cu însemnele lui Royal Air Force, coborînd la aterizare, se derula, impunătoare, panorama celui mai mare oraş de pe continentul african, cu sutele sale de minarete sfredelind albastrul obişnuit al cerului şi cu linia verde a Nilului purtîndu-şi molcom apele prin mijlocul vechilor cartiere ale ' bătrînului Cairo, în drum spre apropiata sa resfirare în braţele şi canalele celebrei Delte. în stînga, la marginea nordică a capitalei de pe Nil, grupul celor trei piramide de la Giza, ale lui Keops, Khefren, Mikerinos, străjuite de silueta monumentală a Sfinxului, în umbra căruia se bătuse cîndva armatele franceze de sub comanda lui Napoleon Bonaparte, sublinia măreţia civilizaţiilor antice ce împodobiseră cu nestematele lor nemuritoare, în multe locuri, străvechiul pămînt al Egiptului. «

în cabina avionului, sosit din direcţia Khartum, un general în uniforma armatei franceze aştepta cu nerăbdare întîlnirea cu capitala egipteană, unde, în acea vreme se concentrase firele conducătoare ale tuturor operaţiunilor militare aliate din zona Orientului Mijlociu. Generalul, de o statură impresionantă, comandase, la începutul celui de-al doilea război mondial, cu grad de colonel, mai întîi regimentul 507 tancuri, apoi divizia a 4-a blindată franceză care dăduse, în sectorul Abeville, o neaşteptată lovitură înaintării Wehrmacthului hitlerist, pînă atunci puţin stînjenit în rapidul său marş pe solul martirizat al Franţei. Ulterior, -cu puţin timp înainte de încheierea armistiţiului, proaspăt avansat general de brigadă, recunos- cîndu-i-se calităţile şi justeţea ideilor privind ducerea războiului modern, fusese numit — e adevărat, tardiv — subsecretar de stat la ministerul apărării din guvernul

Paul Reynaud, Iar în zilele sumbre ale lui iunie 1940, cînd negura deznădejdii se întindea cumplită peste Franţa trădată şi lăsată pradă cotropitorilor nazişti de spiritul capitulard al unei conduceri înspăimîntate şi debusolate, glasul acestui general, înalt de statură, răsunase pe calea undelor, de la Londra, ca un adevărat clopot al speranţei, chemîndu-i pe francezi să nu părăsească arm'ele şi să continue lupta oriunde s-ar fi aflat ei. Aşa se născuseră forţele combatante ale Franţei Libere în frunte cu generalul, atunci, în vîrstă de 50 de ani, ce purta numele Charles de Gaulle, devenit foarte curînd simbolul renaşterii franceze. Lui i se alăturaseră, la scurt timp de la istorica chemare, o serie de teritorii ale imperiului colonial francez : la 18 iulie 1940 şi-au dat adeziunea autorităţile din Noile Hebride, în 26 august — Ciad, la 27 august — Camerun, la 29 august — Congo Mijlociu (Brazzaville), la 30 august — Oubangui, la 31 august — Tahiti, la 9 septembrie — enclavele franceze din India (Pondichery, Kari- kall, Mahe, Chandernagor), la 24 septembrie — Noua Caledonie ; între 27 octombrie — 12 noiembrie 1940, forţele franceze libere au ocupat Gabonul,

Cea mai mare parte a autorităţilor imperiului continuau însă să dea ascultare regimului de la Vichy, resemnat cu ideea înfrângerii şi alunecînd treptat spre o ruşinoasă colaborare cu învingătorii hitlerişti. Deocamdată, forţele militare naziste nu apăruseră în teritoriile de dincolo de mări controlate de guvernul dd la Vichy. Dar un asemenea pericol începea să se contureze şi punctul nevralgic, spre jumătatea anului 1941, îl constituia regiunea Orientului Mijlociu, îndeosebi Siria şi Liban, unde hitle- riştii ajunşi în bazinul răsăritean al Mediteranei puteau orcînd să-şi instaleze un cap de pod. O astfel de perspectivă era extrem de gravă, aerodroamele de la Beirut, Ra- yak şi Damasc găsindu-se doar la o oră şi jumătate, două, de zborul unui bombardier, pînă la Canalul Şuez şi Cairo. O debarcare a Wehrmachtului pe litoralul siro-libanez, ar» fi prins între două focuri întregul dispozitiv militai’ britanic din Orientul Mijlociu, ducînd, mai mult ca sigur, la lichidarea sa rapidă.

„Zburam către complicatul Orient cu o idee limpede — mărturisea generalul de Gaulle în memoriile sale. Ştiam că aici, în vălmăşagul unor factori incîlciţi, se juca o partidă tare. Trebuia deci să luăm şi noi parte la ea. Ştiam că pentru aliaţi cheia acţiunii era Canalul Suez şi

că pierderea lui echivalează cu abandonarea Asiei Mici şi a Egiptului, pe mina Axei. Şi, dimpotrivă, deţinerea lor oferea aliaţilor posibilitatea de a acţiona într-o bună zi de la est spre vest, asupra Tunisiei, Italiei şi sudului Franţei[11].

De Gaulle sosea la Cairo în ziua de 1 aprilie 1941, cînd generalul .Archibald Wavell, commander in chief Middle East (comandantul şef al forţelor terestre din Orientul Mijlociu) nu-şi mai vedea capul de griji. Cu o zi înainte Rommel dezlănţuise prima sa ofensivă pe frontul din Libia; în Irak se produsese lovitura de stat anti-britanică a „careului de aur" ; antenele Intelligence Service-ului din Balcani anunţau concentrări masive de trupe germane la frontierele iugoslave şi greceşti şi iminenţa unei invazii naziste; bombardierele în picaj ale corpului 10 aerian al Luftwaffei, staţionate în Sicilia, atacau fără întrerupere Malta şi făceau aproape imposibilă trecerea oricărei nave britanice dinspre Gibraltar la Alexandria. Or, tocmai atunci, şeful Franţei Libere venea la el să discute un subiect complicat şi nu prea agreat nici de militarii şi nici de diplomaţii britanici : ralierea Levantului francez, aflat în acel moment sub controlul guvernului de la Vichy.

Comandamentul britanic de la Cairo, care avea şi aşa destule probleme greu de rezolvat, nu era deloc tentat de perspectiva deschiderii unui nou front în Orientul Mijlociu şi prefera să se arate cît mai îngăduitor faţă de autorităţile vichyste din Siria şi Liban, permiţînd trecerea navelor lor de aprovizionare spre porturile Beirut şţ Lattakia. Iar diplomaţia britanică, considerînd că prezenţa Franţei în Levant după destrămarea Imperiului otoman fusese doar urmarea nefericită a unor concesii de conjunctură făcute de Londra la sfîrşitul primului război mondial, nu avea deloc în vedere să accepte, în anul 1941, schimbarea unei administraţii franceze şubrede cu alta de aceeaşi naţionalitate avînd perspectiva de a dăinui la încheierea victorioasă a acestui război. Aşa că insistenţele lui de Gaulle, care venise la Cairo cu un plan detaliat de acţiune, se loviră aici de ezitări şi tergiversări vădite lăsînd să se desluşească intenţii nefavorabile orientărilor Franţei Libere, britanicii continuînd jocul cu autorităţile vichyste din Levant şi Djibouti (Somalia franceză).

întors la Brazaville, principalul centru al Franţei Libere pe continentul african, generalul de Gaulle ţinu să dea un

avertisment duplicităţii autorităţile»’ militaro-politice britanice, decizînd să retragă de la Cairo pe înaltul comisar

francez pentru Orient, generalul Catroux. Fermitatea de care a dat dovadă de Gaulle în această afacere este exprimată clar în telegrama sa adresată de la Brazaville, în 12 mai, delegaţiei Franţei Libere din capitala britanică : „Avînd în vedere politica negativă adoptată faţă de noi de englezi în ce priveşte Siria şi Djibouti, am hotărît că generalul Catroux va trebui să părăsească Cairo, unde prezenţa unui înalt Comisar nu mai este în prezent justificată".

Apropierea forţelor Reichului hitlerist de coastele Levantului, după încheierea campaniei din Balcani, şi spectrul unei eventuale debarcări germane în Siria şi Liban, au condus la reconsiderarea poziţiei Londrei în această regiune. Patru zile mai tîrziu, de Gaulle trimitea o nouă telegramă delegaţiei Franţei Libere : „Dat fiind schimbarea, satisfăcătoare de atitudine a aliaţilor noştri englezi în legătură cu Siria şi Djibouti, am amînat rechemarea generalului Catroux. Voi pleca în curînd la Cairo". Schimbarea fusese determinată de informaţia primită de centrala Intelligence Service-ului de la Cairo, conform căreia, la 12 mai, pe aerodromuri din Siria aterizaseră avioane ale Luftwaffe, în drum spre Bagdad unde „afacerea irakiană" nu fusese încă lichidată şi se afla chiar în plină efervescenţă In acelaşi timp, se primise informaţii că autorităţile vi- chyste din Levant, la cererea Berlinului, trimiteau material de război spre frontiera irakiană. Armele erau destinate, evident, protagoniştilor loviturii de stat anti-britanice. Ce- rîndu-li-se explicaţii de către, englezi, autorităţile franceze din Levant, dădură un răspuns evaziv fără a nega faptele, adăugind că dacă vor primi ordin de la Vichy de a lăsa trupele germane să debarce, se vor supune ordinului. Generalul de Gaulle va remarca, în Memoriile sale, că aceasta „echivala cu a spune că ordinul era deja dat", în plus aflîndu-se „că plajele pe care trebuia să debarce inamicul fuseseră dinainte stabilite".

Exacte sauTloar prezumţii, aceste ultime considerente ' *au determinat o cotitură bruscă în atitudinea guvernului de la Londra care se decise să adopte punctul de vedere al francezilor liberi pregătind acţiunea în Siria şi Liban. Un rol important în direcţia respectivă l-au jucat şi proaspetele concesii făcute lui Hitler de amiralul Darlan, şeful cabinetului de la Vichy, la întîlnirea cu dictatorul nazist, **de la**

Berchtesgaden, în cursul căreia se presupunea că a fost

abordată şi problema unei eventuale prezenţe germane pe teritoriile din Levant. Lucrurile luînd o întorsătură favorabilă, de Gaulle va sosi din nou în capitala egipteană, la 25 mai, pentru a pregăti şi urmări direct acţiunea.

înalt comisar al Vichy-ului pentru Levant era, în mai 1941, generalul Henri Dentz, în vîrstă de 60 de ani, fost guvernator militar al Parisului în momentul ocupării sale de către Wehrmachtul nazist. în decembrie 1940, mareşalul Petain numise în acest post pe Jean Chiappe, prefectul poliţiei din Paris, dar avionul care îl transporta spre Beirut fusese doborît în largul Insulei Creta, fără să se afle vreodată de cine. îi urmase generalul Dentz, admirator fervent al mareşalului Petain, un militar cu orizont mai îngust, fanatic al disciplinei faţă de autorităţile superioare. Ajuns în capitala libaneză, unde în corpul ofiţeresc şi în aparatul administrativ, spiritul ‚gaullist“ avea mulţi adepţi, Dentz se puse imediat pe treabă făcînd „ordine" şi expediind în Franţa sute de militari şi funcţionari ce nu se împăcau cu politica capitulardă a Vichy-ului. Fără să fie filo- german, Dentz, după toate aprecierile istoricilor, ar fi fost gata să deschidă porţile trupelor hitleriste dacă superiorii săi i-ar fi ordonat sau invers s-ar fi împotrivit cu toată fermitatea dacă i s-ar fi cerut aşa ceva. Forţele sale însumau 27 de batalioane, majoritatea militari de profesie — Legiunea străină, trupe coloniale, unităţi indigene etc. — în total peste 30 000 de oameni, susţinuţi de 84 de tunuri, 90 de care de luptă şi 90 de avioane de diferite tipuri. Suportul naval era însă insignifiant : două contratorpiloare şi trei submarine.

Generalul de Gaulle, sperînd ralierea cefei mai mari părţi a armatei lui Dentz în cursul acţiunii din Siria şi Liban, consideră însă că acest lucru nu se va produce decît în cazul în care Marea Britanie şi Franţa va alinia, încă de la început, forţe"? net superioare. Altfel existind riscul să se transforme într-un război sîngeros în care se vor înfrunta francezii, lui Dentz, francezii liberi şi britanicii. Ceea ce pînă la urmă s-a şi întîmplat.

Comanda militară a acţiunii a fost încredinţată generalului Wilson, şeful forţelor aliate din Palestina şi Transiordania, care dispunea pentru operaţiunea proiectată de divizia a 7-a australiană (cu două brigăzi), de brigada a 5-a indiană şi de divizia I uşoară a Franţei Libere, în total 15 batalioane, 40 de tunuri, 12 care de luptă, 70 de avioane.

În schimb, forţa navală de sprijin era net superioară (trei crucişătoare şi şase distrugătoare). Cu cîteva zile mai înainte, colonelul Collet venind din Siria, trecea frontiera emiratului Transiordaniei aducînd ca întărire diviziei I (ce număra 5 400 de oameni sub comanda generalului Legen- thilhomme) escadroanele sale de cerchezi (populaţie musulmană minoritară din Orientul Mijlociu, originară din Caucaz de unde a emigrat în secolul 19) — în total 36 de ofiţeri, 65 subofiţeri şi 352 cavalerişti, hotărîţi să se ralieze Franţei Libere.

La 8 iunie 1941, comandamentul forţelor franceze libere comunica din Cairo : „în cooperare cu aliaţii noştri britanici, trupele noastre au intrat, în această dimineaţă, în Siria şi Liban“. Totodată generalul Catroux, delegat al generalului de Gaulle pentru Orientul Mijlociu, dădea, în numele acestuia, o proclamaţie de independenţă a statelor din Levant — Siria şi Liban. Desfăşurînd o largă campanie propagandistică, radio Cairo transmitea apeluri după apeluri francezilor din Levant îndemnîndu-i să se alăture cauzei aliaţilor, iar aviaţia lansa nori de manifeste deasupra trupelor franceze din Siria şi Liban. Dar generalul Dentz şi ofiţerii de sub comanda sa, dînd o interpretare eronată disciplinei şi onoarei militare, hotărîră să rămînă credincioşi mareşalului Petain şi regimului său de la Vichy, conducînd astfel la o tragică confruntare între soldaţii francezi aflaţi în tabere diferite. Un război în toată regula începea în vara lui 1941, în Levant...

Generalul australian Lavarak, responsabilul operaţiunilor terestre, îşi împărţi forţele în două grupe : una franco-britanică (divizia I franceză şi brigada a 5-a indiană) urma să-şi desfăşoare acţiunea în Siria în timp ce brigăzile 21 •şi 25 australiene aveau ca misiune un atac pe două axuri în Liban, înaintarea începînd simultan în dimineaţa zilei de 8 iunie. De fapt, ostilităţile începuseră ceva mai înainte: de trei săptămîni, aviaţia britanică ataca aerodromurile din Siria şi Liban pe care staţionaseră, în pasaj, avioane ale Luftwaffe. Primii răniţi ai războiului din Levant au fost militarii francezi din trupele de întreţinere ale aerodromurilor şi servanţi de la antiaeriană ; primii morţi — membrii echipajului unui bombardier britanic interceptat în apro-

piere de Alep şi doborît de aviaţia de vînătoare franceză.

Între 8 şi 15 iunie, trupele aliate înaintară pe tot frontul întîmpinînd însă o rezistenţă care le întîrzia deplasarea. Brigada a 21-a australiană, ce avea ca misiune ocuparea

şoselei litoralului libanez, progresa extrem de lent; cu tot sprijinul primit prin tirul puternic al crucişătoarelor şi distrugătoarelor lui Royal Navy, brigăzii i-au trebuit 30 de zile ca să parcurgă 120 km, de la Haifa, de unde plecase, pînă la porţile Beirutului. Brigada a 25-a australiană fusese oprită în partea de mijloc a sudului Libanului, în zona Marjayoun—Nabatieh. în Siria, brigada a 5-a indiană şi divizia I uşoară a Franţei Libere înaintau dinspre sud si sud-vest pe’axurile şoselelor Deraa —Damasc (100 km) şi Kuneitra—Damasc (65 km) avînd ca prim obiectiv ocuparea capitalei siriene. Dar la 15 iunie, trupele generalului Dentz, susţinute de aviaţie, declanşară o contraofensivă pe tot frontul -sirian, provocînd pierderi însemnate aliaţilor. Cartierul general al diviziei I uşoare, suferi trei atacuri aeriene în aceeaşi zi şi însuşi generalul Legentilhomme fu rănit, continuînd însă să-şi conducă trupele. Conştienţi de pericolul situaţiei, britanicii îşi luară riscul să retragă brigada a 16-a australiană de pe frontul din Egipt — nici acolo lucrurile nu mergeau prea binepentru a o trimite în Siria, spre a evita o eventuală respingere dincolo de frontiere, de unde începuseră operaţiunile militare. La 21 iunie, „Legiunea arabă“ a lui Glubb Paşa şi elemente motorizate ale diviziei I de cavalerie britanică, venind din Irak, pătrundea în Siria, inaintînd pe direcţia Palmyra, la nord- est de Damasc şi ameninţînd astfel, din flanc, poziţiile trupelor vichyste care opuneau rezistenţă forţelor franceze libere ajunse în capitala siriană. (Un episod straniu l-a constituit, în acel moment, apariţia, nu se ştie de unde, a unui bombardier german, care a aruncat patru bombe, la • întîmplare, asupra Damascului). Ceva mai tîrziu, alte trupe britanice (divizia a 10-a indiană venită de la Bagdad.) ocu-

pau nordul Siriei, tăind retragerea armatei lui Dentz spre frontiera turcă. Acesta, dat fiind atacul concentric la care erau supuse trupele sale, a fost, silit să ceară armistiţiu.

în urma negocierilor desfăşurate între 9 şi 14 iulie, la Saint Jean d'Acre (Palestina), războiul din Levant lua sfîrşit. Generalul Dentz, care primise ordine exprese de la Vichy de a nu trata cu forţele Franţei Libere, transmise Marii Britanii mandatul asupra ţărilor din Levant, obţinînd repatrierea militarilor şi civililor de sub comanda sa, în Franţa, pe navele franceze ce le avea la dispoziţie. în scurt timp, 37 563 de oameni, militari şi funcţionari civili, . părăseau Levantul îndreptîndu-se spre porturile franceze din metropolă. Printre ei se afla şi generalul Henri Dentz

a cărui obtuzitate condusese la vărsarea sîngelui francez de către francezi. Judecat în 1945 şi condamnat la moarte, pedeapsă preschimbată în detenţiune pe viaţă, Dentz avea să decedeze, la scurt timp, în închisoarea Fresnes din Paris.

Politica britanică nutrind de mult timp dorinţa de a-şi exercita dominaţia şi asupra Siriei şi Libanului, consideră că facilitînd repatrierea membrilor fostei autorităţi militare şi civile franceze va lipsi pe generalul de Gaulle de personalul calificat necesar viitoarei administraţii. Dar era clar că acordul de la Accra şi modul său de aplicare nu putea fi acceptat de generalul de Gaulle şi britanicii trebuiră, pînă la sfîrşit, să semneze, împreună cu francezii liberi, la 25 iulie, un act interpretativ care reglementa relaţiile franco-britanice în Levant. Utilizînd personalul pe care-1 avea la dispoziţie, generalul de Gaulle şi-a asumat toate responsabilităţile mandatului privind Siria şi Liban, executarea sa încredinţînd-o generalului Catroux, delegat al său pentru Orientul'Mijlociu.

Pînă la urmă, 127 de ofiţeri şi 6 000 subofiţeri şi trupă din fosta armată a Iui Dentz (a cincea partea a efectivului) se alăturau generalului de Gaulle. De asemenea, la scurt timp au fost reconstituite unităţi siriene şi libaneze totalizînd 290 de ofiţeri şi 14 000 soldaţi.

Bătălia pentru Levant luase sfîrşit prin victoria aliaţilor care, operînd rapid, îi împiedicase pe hitlerişti să intervină şi să se instaleze în regiune, cu sprijinul regimului de la Vichy, să transforme Siria şi Libanul într-un eventual cap de pod pentru planurile lor expansioniste de viitor. Dar acest război de 36 de zile, în care francezii luptaseră împotriva francezilor, provocase pierderi sîngeroase de o parte şi de alta : trupele de sub comanda lui Dentz aveau 1 066 de morţi şi 5 400 de răniţi ; numărul morţilor şi răniţilor din rîndurile trupelor aliate se ridica la 3 740, dintre care 1 160 australieni, 1 900 englezi şi indieni şi 650 francezi liberi. La 14 iulie, în momentul încheierii operaţiunilor militare din Siria şi Liban, generalul de Gaulle, vorbind despre participarea noii armate a Franţei Libere pe cîmpurile de bătălie din Africa şi Levant, declara : „în Siria, această armată a susţinut lupte nu mai puţin dure, dar infinit mai dureroase. Echivocul creat de Vichy a trebuit să fie tranşat cu sabia. Lupta nemiloasă care ne-a fost impusă era necesară. Dar noi nu putem să ne bucurăm de succesul obţinut împotriva fraţilor noştri. Chiar şi după .victorie, vom continua să purtăm /doliu pentru cei ce

au

căzut în Siria, fie că aceştia au luptat în rîndurile noastre, fie în cele ale adversarilor, victime ale trădării cîtorva oameni care au sacrificat Franţa pentru a servi mai bine pe Hitler".

Trupele aliate au rămas în Siria şi Liban pînă la sfîrşitul eelui de-al doilea război mondial întărind flancul frontului din Africa de Nord, unde operaţiunile militare se vor încheia, în mai 1943, prin zdrobirea completă a armatelor fasciste germano-italiene de pe acest continent ; în continuare dispozitivul anglo-francez din Orientul Mijlociu va asigura pînă la izgonirea hitleriştilor din Balcani şi insulele greceşti, controlul bazinului răsăritean al Mediteranei. Evacuarea ultimilor soldaţi aliaţi din această regiune se va produce abia în 1946, consfinţind atunci independenţa completa a tinerelor state din Levant — Siria şi Liban.

Ultima rundă din deşertul libian

în vara anului 1941, după lichidarea „afacerii irakiene" şi încheierea campaniei din Siria şi Liban, poziţiile britanice din Orientul Mijlociu se întăriseră considerabil permiţînd concentrarea forţelor pe frontul din Africa de Nord. Rămăsese încă de rezolvat defecţiunea iraniană care se agrava tot mai serios printr-o adevărată invazie de agenţi nazişti la Teheran şi atitudini tot mai inamicale ale guvernului şahului faţă de Anglia. Defecţiunea iraniană căpătase proporţii deosebite în condiţiile războiului declanşat de Hitler împotriva Uniunii Sovietice şi a înaintării armatelor sale spre Caucaz. Ea punea, astfel, în mare primejdie legătura dintre sovietici şi aliaţii lor britanici în zona Orientului Mijlociu împiedicînd transporturile de echipament militar destinate Uniunii Sovietice prin Oceanul Indian, Golf şi pe calea ferată Transiraniană—Caspica.

De comun acord britanicii şi sovieticii hotărîră să pătrundă simultan în Iran, pentru a pune capăt activităţilor îndreptate împotriva lor. Ei prezentară şahului, la 5 august, o notă cerîndu-i expulzarea agenţilor germani, închiderea oficiilor diplomatice ale puterilor Axei, încetarea activităţilor împotriva aliaţilor. Neprimind un răspuns satisfăcător, guvernul sovietic, bazîndu-se pe tratatul de alianţă încheiat în 1921, care-i dădea posibilitatea să intervină în cazul în care această ţară n-ar fi putut să-şi apere singură

neutralitatea, trimise trupe pe teritoriul Iranului. Două coloane motorizate sovietice, sub comanda generalului Novikov, înaintară din nord — una de-a lungul ţărmului Mării Caspice, de la Lekoran spre portul Pahlevi, cealaltă din dreptul frontierei turce spre Urmia şi Tabriz. Concomitent, din sud, două coloane britanice, pătrunzînd în Iran, sub comanda generalului Quinan, ocupară porturile de la Golf şi regiunea petrolieră, în continuare îndreptîndu-se spre Teheran. La sfîrşitul lui august, începutul lui septembrie, sovieticii şi englezii făcură prima joncţiune mai importantă la Kazvin. Două săptămîni mai tîrziu, şahul abdica în favoarea fiului său Mahomed Reza Pahlevi; ultimul monarh iranian, izgonit de pe tron de revoluţia islamică din 1979. Un tratat anglo-sovietic-irahian fu atunci negociat, stabilind condiţiile prezenţei armatelor aliate pe teritoriul Iranului în tot decursul războiului.

Ocuparea militară a Iranului permise aliaţilor să evite dificultăţile din această regiune atît de importantă în strategia generală a războiului. Porturile iraniene de la Golf : Abadan, Bender Shapur, Bushir fură modernizate ; o şosea asfaltată a fost construită între Bushir şi Teheran ; Transiranianul va fi reechipat în întregime cu vagoane şi locomotive, toate acestea permiţînd ca aprovizionarea Uniunii Sovietice prin sud, cu material de război, să poată funcţiona din plin.

Dar pericolul potenţial al infiltrării hitleriste, ce planase în toată această perioadă peste poziţiile britanice din Oriehtul Mijlociu, nu era complet înlăturat, după cum va arăta, în vara următoare, a anului 1942, ultima ofensivă de. anvergură a lui Rommel ce şi-a adus blindatele pînă la o sută de kilometri de Alexandria făcînd ca statele majore din Cairo să se grăbească să împacheteze arhivele pentru cazul în care Panzerdivisionen n-ar fi putut fi stopate.

După prima ofensivă a lui Rommel, din aprilie 1941, oprită de britanici la frontiera libiano-egipteană, stabilindu-se pe linia Sollum-Sidi Omar, cele două tabere au căutat

să-şi întărească cît mai rapid dispozitivele şi aprovizionarea în vederea unor noi acţiuni de atac. Dar Hitler, angrenat în pregătirea şi declanşarea agresiunii împotriva Uniunii Sovietice, va lăsa pe planul doi războiul din Africa, ocuparea Canalului Suez şi destrămarea poziţiilor aliate din Orientul Mijlociu. El nu înţelesese, după cum remarcă mulţi istorici, nici importanţa strategică excepţională a Canalului şi nici a cîmpurilor petroliere din Pen

insula Arabică pentru ducerea războiului. Deci în vara lui 1941, Rommel rămăsese să se descurce singur cu efectivele pe care le avea La dispoziţie „Afrikakorps" : două divizii blindate şi o divizie de infanterie uşoară, la care se adăugau şapte divizii ale aliaţilor italieni. El dispunea în total de : 412 tancuri, 194 tunuri anticar şi aproape 900 de avioane. în faţa sa, generalul britanic Cunningham, proaspătul învingător din Etiopia, alinia două corpuri de armată, plus circa 30 000 de oameni care rezistau la Tobruk, înconjuraţi într-o enclavă rămasă în spatele frontului inamic, în cursul ofensivei germano-italiene din primăvara acelui an. Tehnica de luptă britanică însuma pe frontul din Africa 455 de tancuri inferioare lui „Mark IV“ german în ce priveşte distanţa eficace a tunurilor cu care erau echipate (800 metri faţă de 1 500 metri). Cît despre artileria anticar, numărul pieselor din dotarea trupelor britanice era doar de 72. Timp de peste şapte luni linia frontului rămase aproape nemişcată la frontiera dintre Egipt şi Libia.

Noua rundă a bătăliei din deşertul libian începu la 18 noiembrie 1941, printr-un atac surpriză al diviziei a 7-a britanică, în diredţia nord-vest, urmată de angajarea imediat^ a corpului 13 de armată. Două zile mai tîrziu, britanicii capturară aeroportul de la Sidi-Razegh şi garnizoana asediată la Tobruk organiză o ieşire puternică ajungînd la porturile Gambut şi Bardia de pe litoralul mediteranean, în sfîrşit, divizia a 4-a indiană, ocupînd Sidi Omar, se va infiltra în spatele diviziei italiene Ariette tâindu-i retragerea. După patru zile de încleştare, cîmpul de luptă prezenta o dezordine greu de descris. La 100 km de coastă, în deşertul învolburat de puternice furtuni de nisip, se desfăşurau o multitudine de mici bătălii între unităţi adverse, care, şi unele şi altele, nu mai ţineau legătura cu statele majore. Generalul Cunningham pierduse controlul operaţiunilor, blindatele sale dispersîndu-se pe diverse tronsoane de atac. în acel moment, Rommel procedă la o concentrare a forţelor sale blindate intenţionînd să nimicească pe rînd

brigăzile engleze şi să înainteze spre est dincolo de frontiera egipteană pentru a tăia comunicaţiile şi aprovizionarea armatei britanice. Şi dacă planul îndrăzneţ al lui Rommel nu va reuşi, aceasta se va datora în primul rînd lui Royal Air Force, avioanele sale atacînd fără întrerupere blindatele hitleriste şi forţîndu-le, la rîndul lor, să se dis

perseze, să se fragmenteze. Pierzînd un mare număr de tancuri fără rezultat, Rommel va bate în retragere ; englezii vor reuşi să facă joncţiunea cu garnizoana To- bruk-ului şi să stabilească un coridor de-a lungul litoralului libian, pe o distanţă de circa 150 km de la frontiera egipteană. Ei vor încercui garnizoanele inamice din Bardia, Gambut, Halfaya, Solum ce se vor. preda rînd pe rînd. După o nouă încercare eşuată de contraofensivă, Rommel hotărî să se retragă în adîncime, pe o distanţă mai mare, pentru a-şi putea reface liniile de aprovizionare şi a putea relua atacul în condiţii favorabile, la momentul oportun. Englezii înaintară din nou pînă la El Agheila de unde por- n;se în primăvară contraofensiva germano-italiană ; ei străbătuseră în decurs de o lună circa 900 km, luînd 36 000 de prizonieri şi ocupînd numeroase porturi de aprovizionare pe litoralul libian. Ofensiva lor se încheie la începutul anului 1942 pentru o pauză de aprovizionare.

în timp ce armata britanică îşi refăcea rîndurile şi liniile de comunicaţii, OKW-ul speriat de retragerea precipitată a lui „Afrikakorps“ îi trimise întăriri substanţiale* prin Tripoli astfel ca în a doua jumătate a lui. ianuarie 1942, Rommel era din nou în stare să preia iniţiativa. Sprijinit de flota aeriană a mareşalului Kesserling, instalată în Sicilia, el forţă pe englezi să se retragă, reocupînd unul după altul oraşele de pe şoseaua litoralului mediteranean şi împingîndu-i înapoi pe britanici cîteva sute de kilometri. După două săptămîni armata a 8-a britanică, cum se numea acum principala forţă de luptă de pe frontul libian, reuşi să reglementeze situaţia oprind noua ofensivă inamică pe linia Gazala-Bir Hakeim, în apropierea portului Tobruk. Operaţiunile se vor întrerupe din nou pentru cîteva luni. Cele două armate aflate faţă în faţă erau de forţe aproape egale : 100 000 de oameni fiecare. Britanicii aveau o oarecare superioritate aeriană ; germanii dispuneau de tancuri cu performanţe mai bune decît cele aflate în

dotarea adversarilor. Gruparea trupelor Axei, comandată de Rommel, cuprindea „Afrikakorps“ (două divizii blindate şi o divizie de infanterie uşoară) plus şase divihii de infanterie şi două de blindate italiene. Armata a 8-a britanică era formată din două divizii sud-africane, o divizie engleză, o divizie indiană, o divizie a forţelor franceze libere, două alte divizii blindate şi cîteva regimente independente.

în ultima săptămînă a lui mai 1942, cînd se pregăteau ei înşişi de ofensivă, britanicii primiră informaţii, prin agenţii din spatele frontului inamic şi de la zborurile de recunoaştere ale aviaţiei, privind iminenţa unui atac al armatei comandate de Rommel. Dealtfel, de o lună, Insula Malta care constituia punctul principal de sprijin şi aprovizionare al frontului african, fusese supusă unor bombardamente masive şi permanente ale aviaţiei hitleriste urmărindu-se anihilarea ei completă, înainte de declanşarea noii ofensive a lui ,,Afrikakorps".

Atacul blindatelor lui Rommel începu la 27 mai, pe o căldură de plus 60 de grade Celsius, în sectorul Bir Hakeim apăraţ de divizia de infanterie franceză comandată de generalul Koenig. Dispuşi pe o suprafaţă de 16 km^2 cei 5 500 de soldaţi francezi trebuiră să facă faţă, din prima zi, avalanşei a 100 de tancuri din care distruseră 40.

în următoarele două zile ei mai scoaseră din lupta 15 tancuri inamice şi luară 200 de prizonieri. Hitleriştii concentrară împotriva eroicilor apărători ai poziţiilor de la Bir Hakeim piese de artilerie de 155 şi 220 mm, în timp ce bombardierele „Junkers" atacau, de patru-cinci ori pe zi, în grupuri de cîte 100 de aparate. La 3 iunie, Rommel adresă un ultimatum luptătorilor francezi de a depune armele „căci altfel vor fi nimiciţi ca brigăzile engleze de la Got-el-Skerab". Francezii continuau să reziste cu toate că, la 7 iunie, Bir Hakeim era complet încercuit şi două divizii inamice sprijinite de 20 de baterii de artilerie şi peste 100 de tancuri se pregăteau de asaltul final. La 11 iunie, divizia generalului Koenig încercă o străpungere reuşind - să se desprindă de inamic. După 14 zile de luptă, din cei 5 500 de oameni, ce se aflaseră la Bir Hakeim, 1 109 lipseau la apel fiind ucişi, răniţi sau dispăruţi. Sacrificiul lor permise armatei britajiice epuizate, care nu mai dispunea decît de 70 de tancuri intacte, să se retragă organizat scă- pînd din cleştele ofensivei inamice. Comandamentul britanic hotărî însă să păstreze Tobrukul, considerînd că garnizoana acestui port fortificat, bine aprovizionată şi susţinută de artileria flotei va reuşi să reziste cu succes aşa cum făcuse şi mai înainte cînd rămăsese izolată. Dar previziunile optimiste se dovediră de data- aceasta neîntemeiate. La 21 iunie, după numai două zile de luptă, generalul sud-african Klopper şi cei 30 000 de oameni de sub comanda sa capitulară. Rommel pusese acum stăpînire nu

numai pe un port excelent dar şi pe o mare cantitate de muniţii şi tot felul de bunuri necesare aprovizionării unei armate. Căderea rapidă a Tobrukului provocă mare emoţie în Anglia şi Churchill va pronunţa, cu această ocazie, un discurs explicativ în Camera Comunelor la sfîrşitul căruia deputăţii îi vor reînnoi întreaga lor încredere.

Generalul Ritchie, care comanda" armata 8-a britanică, hotărî după căderea Tobrukului să continue retragerea dincolo de frontiera egipteană pentru a se putea instala pe o linie de apărare mai solidă, pregătită din timp. Dar Rommel, în ciuda pierderilor provocate de neîncetatele atacuri ale aviaţiei britanice, trecu linia frontierei la 24 iunie, căutînd sa-şi valorifice avantajul obţinut pînă atunci. Generalul Auchinleck, comandantul şef al armatei britanice din Grientul Mijlociu hotărî să-1 înlocuiască pe generalul Ritchie luînd el însuşi în mînă, direct, conducerea operaţiunilor. La 26 iunie, o nouă bătălie de blindate avu loc la Marsa Matruh ; germanii, dispunînd încă de circa 200 de tancuri ^Mark-IV*[1], reuşiră să-şi impună avantajul. Nevrînd să rişte distrugerea armatei a 8-a, generalul Auchinleck o retrase pe ultima linie de apărare a Egiptului : poziţia El Alamein, situată la 104 km de marele port Alexandria şi la circa 200 km, în linie dreaptă, de Cairo. Totul părea pierdut şi propaganda hitleristă anunţa deja intrarea blindatelor lui Rommel în capitala egipteană, iar Mussolini îşi comandase o uniformă de paradă pentru festivităţile ocupării oraşului de pe Nil.

Situaţia nu era însă aşa de gravă cum apărea la prima vedere. Retragerea armatei a 8-a nu se dovedise o fugă ci o acţiune destul de bine organizată. întărită cu o brigadă neozeelandeză şi sprijinită din aer de o puternică aviaţie, ea se va instala pe un front de 65 kilometri, în istmul care separă mica localitate El Alamein, de pe ţărmul Mediteranei, de depresiunea sărată El Quettara, de necirculat pentru tancuri şi imposibil de întors prin sud, datorită terenului impracticabil şi distanţei de parcurs. în cursul lunii iulie, poziţiile engleze au fost substanţial întărite, frontul fiind ţinut de opt divizii contra a şapte divizii inamice în timp ce R.A.F. devenise stăpîn absolut al cerului. La 21 iulie, generalul Auchinleck, dădu la rîndul său semnalul unei ofensive generale precedată de un pu-

ternic baraj de artilerie. Atacul dură cinci zile fără rezul-
tate palpabile, blindatele britanice neputînd să străbată

prin cîmpurile de mine şi tragerile artileriei anticar germane. Peste cîteva zile, se operă o nouă schimbare în conducerea frontului britanic. Generalul Alexander — eroul retragerilor de la Dunkerque şi din Birmania — fusese numit comandant şef în locul lui Auchinleck, iar generalul Montgomery va lua conducerea armatei a 8-a.

La 30 august, Montgomery respinse un ultim atac de anvergură al lui Rommel care aruncase în luptă 600 de tancuri, din totalul cărora va pierde, pînă la 3 septembrie, jumătate. Marşul spre Cairo luase sfîrşit. în curînd, se va derula, în sens invers, marşul spre Tunis, care se va încheia, cîteva luni mai tîrziu. Războiul de pe continentul african şi pregătirea lui va începe prin acţiunea conjugată a forţei R.A.F. comandată de mareşalul aerului A.W. Tedder şi a 9-a Air Force americană a generalului Lewis Brereton, împotriva porturilor de aprovizionare ale lui Rommel: Tripoli. Benghazi şi Tobruk, care vor fi bombardate sistematic, fără întrerupere.

Armata a 8-a, comandată de Montgomery, primise între timp noi întăriri, ajungînd să numere 195 000 de oameni şi un corp de rezervă compus din două divizii blindate şi o divizie de' infanterie neozeelandeză, unităţi antrenate special pentru marşuri rapide, de-urmărire, în deşert. Trupele Axei „aflate în faţa sa pe linia frontului de la El Alamein aveau un efectiv total de 104 000 oameni din care 50 000 germani şi 54 000 de italieni. în ceea ce priveşte materialul de război din dotare, Rommel opunea 489 de tancuri, 1 219 tunuri şi 350 de avioane la 1 029 tancuri, 2 311 tunuri şi 530 de avioane cît dispunea Montgomery.

Marea ofensivă britanică va fi dezlănţuită, prin surprindere, în seara de 23 octombrie 1942, în lipsa lui Rommel care se afla într-o permisie în Germania. Peste trei zile cînd acesta se întoarse, armata sa suferise deja pierderi ireparabile, fiind nevoită să se retragă precipitat spre frontiera libiană care fu atinsă de avangarda armatei a 8-a la 11 noiembrie. în mai puţin de trei săptămîni „Afrikakorps“ şl aiiaţii săi italieni pierduseră 59 000 de oameni în timp ce pierderile britanice nu se ridicau decît la 13 600 de oameni. în continuare se va desfăşura o cursă de urmărire de-a lungul întregului litoral libian pînă dincolo de frontiera tunisiană ; în 80 de zile, armata a 8-a va străbate nu mai puţin de 2 800 km. Pierderile totale germano-ita-

liene pe parcursul acestei retrageri dezordonate se ridicase la 80 000 morţi, răniţi şi prizonieri. La 13 noiembrie, bri- tancii ocupaseră Tobrukul, urmînd unul după altul, în decurs de şase zile, porturile Bardia, Derna, Benghazi. La 23 ianuarie 1943, Montgomery intra în capitala libiană Tripoli. Trei zile mai tîrziu, bătălia pentru Libia era terminată, rămăşiţele armatei lui Rommel făcînd joncţiunea în Tunisia cu trupele generalului von Arnim ce comanda trupele germane din singurul loc pe care-1 mai deţineau pe continentul african.

Cu două luni în urmă, la 8 noiembrie 1942,. aliaţii anglo- americani declanşaseră operaţiunea „Torch" debarcînd în Maroc şi Algeria. Această acţiune va avea două consecinţe imediate. La 10 noiembrie, Hitler dădu ordin să se execute operaţiunea ,,Attila" : invadarea zonei încă libere de pe teritoriul francez ; în aceeaşi zi, dictatorul nazist decise stabilirea unui cap de pod în Tunisia. Dacă aliaţii ar fi debarcat în aceeaşi zi nu numai în Maroc şi Algeria ci şi în Tunisia, probabil că războiul din Africa s-ar fi scurtat cu cîteva luni evitîndu-se pierderi destul de substanţiale. Omiţînd Tunisia din planurile operaţionale imediate, comandamentul aliat a permis trimiterea şi stabilirea pe solul acestei ţări a unui puternic corp expediţionar german (în primele zile ritmul debarcării trupelor hitleriste a fost de 1 500 de oameni în 24 de ore) care unindu-se cu rămăşiţele armatei lui Rommel a opus apoi o dîrză rezistenţă americanilor şi englezilor sosiţi cu întîrziere. Luptele s-au prelungit pînă în mai 1943, cînd, surclasat de superioritatea zdrobitoare aeriană şi în tancuri a aliaţilor, întregul angrenaj hitlerist din Tunisia s-a prăbuşit, fiind luaţi prizonieri 252 000 de oameni — germani şi italieni — dintre care 16 generali germani, inclusiv von Arnim ce avea comanda supremă după rechemarea lui Rommel în Germania, precum şi zece generali italieni. Războiul din Africa se încheiase definitiv, pe parcursul desfăşurării sale, pierderile armatelor Axei însumînd 827 000 morţi, răniţi şi prizonieri faţă de 227 000 cît au pierdut aliaţii.

Victoria completă în Africa înlătura definitiv orice pe- ricol pentru poziţiile aliate din Orientul Mijlociu. Germania

hitleristă încetase să mai aibă vreun soldat dincolo de hotarele continentului european unde începea acum ultima rundă a celui de-al doilea război mondial, conducînd la prăbuşirea totală a Reichului nazist.

Zorile independenţei arabe

La 22 noiembrie 1943, spre orele prînzului, un impresionant cortegiu de automobile părăsea piaţa centrală a localităţii Rachaya, din sud-estul Libanului, îndreptîndu-se cale de optzeci de kilometri, spre Beirut, unde întregul oraş, ieşit în stradă, îi aştepta sosirea într-o atmosferă entuziastă, de mare sărbătoare. în prima maşină — peste care flutura noul "drapel libanez roşu-alb-roşu, în benzi orizontale cu un cedru verde în mijloc, ce fusese instituit, cu cîteva zile mai înainte, de parlamentul ţării întrunit clandestin într-o casă particulară — se afla Bechara El-Khoury, preşedintele republicii, împreună cu delegatul francez pe lîngă guvernul libanez, fiind urmaţi de primul ministru Riad Solh şi de alţi membri ai guvernului.

Rachaya, aşezare de druzi, creştini şi musulmani,•cultivatori de viţă de vie şi măslini, la poalele muntelui Hermon, profilat în spate ca un uriaş ecran înalt de aproape trei mii de metri, a fost în Evul Mediu, reşedinţa emirilor Chehab, aceştia ocîrmuind de acolo, începînd din secolul al XI-lea, regiunea văii numită, în arabă, Wadi Taym. Mai tîrziu, spre sfîrşitul'secolului al XVII-lea, după stingerea ultimului emir din familia adversă a Maanilor, Che- habii au ajuns să guverneze întregul Liban autonom din cadrul Imperiului otoman. De pe urma familiei Chehab, în fieful lor din Wadi Taym, la Rachaya, a rămas o puternică' fortificaţie medievală, citadelă ocupată, rînd pe rînd, de garnizoane militare ale emirilor libanezi, sultanilor otomani şi apoi de trupe ale autorităţilor regimului mandatar. De această citadelă, cu profundă rezonanţă în istoria Libanului, este legat şi ultimul episod al luptei pentru dobîndirea independenţei sale de stat, aici fiind purtate negocierile între preşedintele republicii şi membrii guvernului, reţinuţi ca ostateci de autorităţile mandatare, şi generalul Catroux, trimis al Comitetului de Eliberare Fran**cez** de la Alger, pentru a soluţiona o situaţie ce devenise explozivă, datorită atitudinii arogante şi metodelor de tip colonialist ale delegatului general francez în Levant, Hel- **leu.** Printr-o acţiune de forţă acesta provocase o gravă încordare între autorităţile sale şi cercurile politice autoh**tone** sprijinite de întreaga populaţie a ţării.

Problema independenţei statelor din Levant, aflate sub mandatul francez acordat de Societatea Naţiunilor după primul război mondial, dăinuia încă din 1936, cînd guvernul Frontului Popular de la Paris hotărîse sâ recunoască .existenţa suverană a Siriei şi Libanului încheind cu aceste ţări tratate bilaterale. în virtutea tratatelor amintite, Franţa acorda indepedenţă celor două state şi promitea să recomande admiterea lor ca membre ale Societăţii Naţiunilor după o perioadă pregătitoare de trei ani. Siria şi Libanul deveneau aliate ale Franţei „atît în timp de pace cît şi în timp de război" şi misiunile diplomatice franceze din străinătate trebuiau să se ocupe de interesele libanezilor şi sirienilor oriunde ar fi fost ele. Se preconiza, totodată, să se procedeze la organizarea armatelor libaneză şi siriană cu ajutorul Franţei, acordul cuprinzînd şi alte provederi complimentare privind regimul monetar, drepturile străinilor, privilegiile instituţiilor străine etc. încheierea acestor acorduri fuşese determinată în mare măsură de mişcările populare anterioare : greva generală siriană, din ianuarie-februarie 1936, cerînd încheierea unui tratat cu Franţa care să confirme independenţa- ţării ; petiţiile libaneze din martie acelaşi an, solicitau negocieri analoge.

Datorită presiunilor şi agitaţiei cercurilor politice de dreapta din Franţa, ratificarea tratatelor de către puterea mandatară trena, în timp ce ele primiseră, imediat, asentimentul unanim al forurilor parlamentare sirian.şi libanez. Tergiversarea a durat pînă la declanşarea celui de-al doilea război mondial cînd Franţa, care nu ratificase tratatele, a amînat executarea prevederilor acestora pentru o dată nedeterminată. Dealtfel, chiar din a doua jumătate **a** anului 1939, Gabriel Puaux, înaltul comisar francez în Levant, suspendase constituţiile libaneză şi siriană, moti- vînd acest act prin situaţia deosebită existentă. Se înţelege că după capitularea Franţei, cele două tratate fuseseră complet îngheţate pe tot parcursul stăpînirii vichyste, profilîndu-se, în plus, şi pericolul ca în cele două ţări să debarce trupe germane pentru a le transforma într-o posibilă bază a agresiunii hitleriste în Orientul Mijlociu.

Acţiunea militară aliată din vara anului 1941 a avut darul să dejoace astfel de planuri ; în Liban ca şi în Siria s-au instalat trupe britanice şi ale Franţei Libere, după

lupte sîngeroase cu armata vichystă, încheiate prin capitularea acesteia. Odată cu intrarea trupelor lor în Siria şi Liban, aliaţii au anunţat, prin declaraţii repetate la postul de radio Cairo şi in manifestele împrăştiate de aviaţia britanică deasupra ţărilor în cauză, acordarea imediată a independenţei lor naţionale.

La 26 noiembrie 1941, generalul Georges Catroux, fostul guvernator general al Indochinei, care se raliase, din primul moment, acţiunii generalului de Gaulle de a continua lupta împotriva Germaniei naziste, proclama solemn — în. calitatea sa de proaspăt delegat general al Franţei Libere în Levant — independenţa Libanului. O declaraţie similară fusese făcută, încă din luna septembrie a aceluiaşi an, cu privire la independenţa Siriei. Două zile mai tîrziu, generalul de Gaulle, încunoştinţa pe secretarul general al Societăţii Naţiunilor precum şi guvernele Statelor Unite şi ale altor ţări, de hotărîrile Franţei Libere de a acorda independenţa ţărilor din Levant. Primul care l-a felicitat pe preşedintele de atunci al republicii libaneze, Alfred Naccache, pentru independenţa obţinută, a fost regele George al VI-lea al Angliei, urmat imediat de Statele Unite ce au delegat un ministru plenipotenţiar pe lingă guvernul libanez, de Uniunea Sovietică, de ţările arabe şi asiatice.

Independenţa rămînînd, în continuare, pur formală, reprezentanţii opoziţiei naţionaliste libaneze întruniţi în ziua Crăciunului lui 1941, la reşedinţa patriarhatului maronii de la Bkerke, în apropierea Beirutului, au cerut în mod ferm reîntoarcerea la viaţa constituţională şi în acest sens organizarea neîntîrziată de alegeri parlamentare, forul legislativ desemnat de scrutinul popular urmînd să aleagă preşedintele republicii şi să stabilească, în deplină libertate şi în spirit de egalitate, viitoarele raporturi dintre Liban şi Franţa. .

Dar intenţia noii administraţii franceze era de a face cît mai puţin posibil pentru a se achita de promisiunile anterioare, încercînd să păstreze ansamblul drepturilor, instituţiilor şi privilegiilor Franţei, să garanteze continuarea lor în viitor ; să transfere astfel, pînă după război, rezolvarea problemei, căutînd un moment propice pentru realizarea unui compromis care să-i salvgardeze interesele. Tensiunea creştea şi, în vara lui 1942, generalul de Gaulle

sosi în Liban, unde rămase două luni, încercînd să

ralieze populaţia la punctul său de vedere ce preconiza, la fel, amînarea discutării problemei relaţiilor franco- libaneze şi franco-siriene pînă după sfîrşitul războiului, înşelat de unele elemente francofile şi de funcţionarii administraţiei franceze, de Gaulle ţinu un discurs, la clubul „Uniunii Franceze'[4] din Beirut, afirmînd că independenţa Libanului şi a Siriei era o afacere pur franceză şi nici o putere străină n-avea dreptul să intervină în această problemă. El sublinia, de asemenea, că momentul alegerilor legislative nu sosise, încheind prin a afirma că Franţa îşi va „păstra" drepturile sale în Liban şi Siria. Se crea astfel un echivoc, generalul considerînd mandatul francez ca fiind valabil în continuare.

De Gaulle, făcînd respectiva declaraţie, ce a provocat o vie agitaţie în rîndurile naţionaliştilor' libanezi, îşi exprima, în acest mod, şi iritarea faţă de manevrele diplomaţiei britanice care ar fi vrut să dea satisfacţie elementelor naţionaliste atît din considerente de ordin tactic (situaţia nefavorabilă, în acel moment, de pe cîmpul de operaţiuni din Africa de Nord solicita asigurarea spatelui frontului) dar şi din dorinţa de a elimina Franţa din Levant pentru a-i lua locul.. Va urma o înverşunată bătălie diplomatică între cei doi aliaţi, precedînd independenţa Libanului şi a Siriei, bătălie continuată, o bună bucată de vreme, şi după încheierea celui de-al doilea război mondial.

Principalul pion al politicii britanice în Levant a fost, în acei ani, generalul Edward Spears, omul care, încă din primele zile ale acţiunii generalului de Gaulle, în 1940, fusese repartizat ca ofiţer de legătură pe lîngă viitorul conducător al Franţei Libere pentru ca mai tîrziu să fie numit în punctul cel mai spinos al relaţiilor anglo-franceze, ca trimis extraordinar al Marii Britanii la Beirut şi Damasc. De Gaulle îl caracteriza în „memoriile" sale astfel : „Ierarhia conformistă nu se încredea în această persoană care, în calitatea sa de membru al parlamentului, ofiţer, om de afaceri, diplomat şi scriitor făcea parte în 'acelaşi timp din mai multe categorii, fără a se clasa în nici una... în

ciuda a tot ce a făcut, la început, să ne ajute, generalul - Spears avea să se îndepărteze într-o zi de mişcarea noastră şi să o combată. în pasiunea cu care s-a ridicat împotriva ei nu era oare regretul că nu putuse să o conducă el. precum şi tristeţea de a o fi părăsit ?"

Spears a jucat un rol important în determinarea cursului evenimentelor din acea perioadă în Liban şi Siria, sprijinind, mai mult sau mai puţin deschis, direct sau subteran, lupta forţelor naţionaliste din cele două ţări pentru dobîndirea independenţei, în detrimentul intereselor pe care aliaţii francezi considerau că le aveau, de drept, în Levant. Diplomaţia britanică a fost sprijinită în această bătălie şi de prezenţa în regiune a trupelor sale, mult mai numeroase decît ale Franţei Libere, precum şi de faptul că din punct de vedere operaţional comanda armatelor aliate din Orientul Mijlociu, inclusiv din Siria şi Liban, aparţinea englezilor.

Pentru a potoli manifestaţiile antifranceze ale populaţiei libaneze, tot mai frecvente, delegatul Franţei Libere în Levant, generalul Catroux, a admis pînă la urmă, în primăvara lui 1943, revenirea la viaţa ’ parlamentară. El a încercat, în primul moment fără succes, să restabilească parlamentul libanez ce ratificase acordul cu Franţa în 1936 şi care fusese dizolvat la începutul războiului de Gabriel Puaux. Generalul Catroux spera probabil ca acest parlament să reconducă, pur şi simplu la reînvierea vechiului tratat.

Dar intervenţiile sale eşuară, naţionaliştii libanezi declarînd că. parlamentul din 1936 a fosţ dizolvat cu mulţi ani în urmă de însuşi reprezentantul guvernului francez şi că, dealtfel, nici nu era reprezentativ, deoarece o treime din membrii săi (21 de deputaţi) nu fuseseră aleşi ci numiţi de autorităţile mandatare. Catroux cedă atunci, eli- berîndu-1 din funcţie pe preşedintele republicii, Alfred Naccache şi numindu-1 pe Ayoub Tabet ca şef de stat însărcinat să organizeze alegeri legislative în decurs de trei luni. Acesta, fidel unei politici confesionale desuete, răsturnă. printr-un decret-lege (17 iunie 1943), echilibrul confesional din compunerea parlamentului hotărînd ca din totalul de 54 deputaţi, 32 de mandate să aparţină comunităţilor creştine şi doar 22 celor musulmane. Datorită protestelor cercurilor politice musulmane, Ayoub Tabet **a** fost înlocuit, pînă la urmă, din funcţia de şef al statului, în locul său fiind numit Pedro Trad, care a anulat decre- tul-lege al predecesorului său, a stabilit o repartiţie a mandatelor ceva" mai apropiată de raportul numeric real dintre comunităţile libaneze (30 de locuri pentru creştini şi

25 pentru musulmani) şi a fixat ţinerea scrutinului la 29 august şi 5 septembrie 1943, desfăşurarea sa fiind urmărită, îndeaproape, de ofiţeri francezi şi englezi îmbrăcaţi civil.

Noul parlament a ales, la 21 septembrie 1943, în funcţia de preşedinte al republicii libaneze pe Bechara El-Khoury, jurist, financiar şi om politic, lider creştin al partidului constituţional, adversar al regimului mandatului. Acesta însărcină cu formarea guvernului pe Riad Solh, personalitate politică musulmană, vechi luptător pentru independenţa arabă încă din timpul Imperiului otoman, şi el adversar deschis al mandatului francez, atitudinea sa aducîndu-i în anii dominaţiei străine exilul şi o condamnare la moarte în contumacie. Prima sarcină a guvernului de uniune naţională prezidat de Riad Solh a fost consolidarea pe plan intern şi extern a independenţei libaneze, lichidarea, în acest scop, a prerogativelor ce le aveau autorităţile mandatului : suspendarea constituţiei, dizolvarea parlamentului, revocarea preşedintelui republicii şi a miniştrilor. Toate aceste prerogative acordate unei puteri străine şi care erau prevăzute în vechea constituţie, trunchiau independenţa, ultimul cuvînt în stat avîn- du-1 înaltul comisar francez.

Pregătind proclamarea independenţei reale, Riad Solh anunţă, în prima sa conferinţă de presă ţinută în calitate de premier, că Libanul trecea ,,într-o nouă etapă în lupta sa pentru suveranitate'* repetînd apoi, la toate ocaziile, că un „sătuc independent valorează mai mult decît un imperiu dominat**. Prima acţiune de frondă faţă de autorităţile mandatare a constituit-o faptul că noul prim-mi- nistru nu s-a dus să-i facă o vizită protocolară delegatului general francez, cum se obişnuise pînă atunci, ci a considerat că acesta, în calitate de ambasador, trebuie să aibă iniţiativa de a Veni să-1 felicite, la sediul guvernului, la fel cu ceilalţi diplomaţi străini acreditaţi la Beirut. Atitudinea guvernului era larg sprijinită de toate forţele politice naţionaliste şi se bucura de adeziunea maselor ce aşteptau proclamarea neîntîrziată a independenţei şi suveranităţii totale a Libanului.

La 7 octombrie 1943, Riad Solh, prezentînd parlamentului programul guvernului său, dădu citire cu acest prilej unei adevărate Carte a independenţei libaneze în aplauzele deputaţilor cu ochii împăienjeniţi de lacrimile bucuriei. „Cunoaşteţi că în Constituţia libaneză se găsesc

dispoziţiuni care sînt în contradicţie cu suveranitatea na

ţională ; unele dintre ele recunosc altora decît poporului libanez şi reprezentanţilor săi legali, dreptul de a gira treburile ţării. Guvernul a decis, pentru a face să înceteze această contradicţie, de a cere onorabilei dv. Adunări să modifice Constituţia şi s-o epureze de restricţiile pe care le conţine la adresa suveranităţii noastre, astfel ca ea să devină legea fundamentală a unui stat pe deplin independent". în continuare. Riad Solh a cerut remiterea în miinile autorităţilor libaneze a serviciilor vamale, siguranţei generale, radiodifuziunii şi a altor servicii deţinute şi controlate, pînă atunci, de autorităţile mandatare.

Comitetul de la Alger al Franţei Libere nu se arăta însă prea grăbit de a accepta aceste cereri. El solicita, în prealabil, semnarea unui tratat menit să recunoască „drepturile" Franţei în Liban. Guvernul libanez a replicat că modificarea Constituţiei n-avea ca scop decît eliberarea Libanului de echivocul în care se găsea, dispoziţiunile constituţionale existente pînă atunci acordînd reprezentantului unei ţări străine puteri care normal trebuiau să revină preşedintelui republicii, ceea ce încălca suveranitatea naţională. Cît priveşte solicitarea remiterii unor servicii administraţiei libaneze, aceasta se făcea tocmai în scopul afirmării suveranităţii ţării.

Comitetul de la Alger continuînd să tergiverseze, guvernul şi parlamentul libanez hotărîră să acţioneze procedînd conform regulilor unui stat suveran. Lâ 8 noiembrie 1943, într-un entuziasm general, cu 48 de voturi pentru şi nici unul contra, Camera deputaţilor modifică Constituţia suprimînd articolele care se refereau la puterile şi prerogativele înaltului comisar al mandatului. Preşedintele republicii devenea şeful executiv,- deţinînd întreaga putere constituţională rezervată pînă atunci înaltului comisar, în timp ce parlamentului îi revenea, singur, puterea legislativă. Limba arabă.era recunoscută ca limbă oficială a ţării. Independenţa .ţării devenea astfel un fapt împlinit, populaţia capitalei libaneze sărbătorind cu un entuziasm de nedescris istorica hotărîre srtît de mult aşteptată. Dar bucuria libanezilor a fost de scurtă durată. Autorităţile mandatului, ignorînd voinţa forţelor politice libaneze şi ale poporului, întreprinseră o sălbatică lovitură de fqrţă încercînd, astfel, să-şi perpetueze dominaţia.

în acel moment, delegat al Franţei în Levant era, de puţin timp, Jean Helleu. (Generalul Catroux fusese che-

mat la Alger spre a îndeplini sarcini ministeriale in cadrul Comitetului Naţional de Eliberare). Helleu, care se aflase la Alger pentru consultări, se reîntorsese precipitat, chiar a doua zi după ce Parlamentul libanez decisese modificarea Constituţiei. Intrat în. panică, delegatul general trecu imediat la măsuri drastice în vederea înăbuşirii nesupunerii autohtonilor.

La 11 noiembrie, locuitorii capitalei libaneze, ascultînd ştirile programului de dimineaţă al postului de radio local, aflară cu stupoare că preşedintele republicii, primul-ministru şi’alţi membri ai guvernului fuseseră arestaţi, Constituţia suspendată şi Parlamentul revocat. Lovitura de forţă avusese loc în cursul nopţii, detaşamente franceze şi ale trupelor coloniale senagaleze, înconjurînd domiciliile înalţilor demnitari libanezi, ridicîndu-i şi în- temniţîndu-i în citadela de la Rachaya, în celălalt capăt al ţării. Această veste neaşteptată tulbură profund masele populare care ieşiră cu curaj în stradă cerînd eliberarea imediată a celor arestaţi şi nerecunoscînd autoritatea noului preşedinte de republică, Emile Edde, om politic filo-francez, ce mai ocupase în trecut aceaştă funcţie (între 1936—1941) numit, acum, de autorităţile mandatului, ca şef al statului libanez lipsit de independenţă reală. O adevărată stare de revoltă începu să domnească la Beirut. Fracţiunile, divizarea, separatismul pe care guvernul otoman şi apoi autorităţile mandatare le cultivase eu constanţă şi rafinament, dispărură ca prin minune. Unitatea poporului .libanez devenise o realitate determinantă în faţa noii primejdii ce-i ameninţa libertatea. Emile Edde se dovedi incapabil să formeze un nou guvern. înalţii funcţionari libanezi refuzară să colaboreze cu el. Presa, comercianţii, intrară în grevă. Rezistenţa se organiza, jurnale clandestine fiind imprimate şi distribuite în toată ţara.

Deputăţii încercară să se întrunească în clădirea Parlamentului dar fură expulzaţi' cu forţa. Populaţia, manifestînd şi încercînd să-i sprijine, se trezi sub focul trupelor mandatului înregistrîndu-se, cu acest prilej, mai multe victime. întruniţi în clădirea lui College de la Sagesse şi apoi la reşedinţa familiei Salam, deputăţii exprimară întreaga lor dezaprobare faţă de lovitura de forţă a autorităţilor mandatului, proclamară solidaritatea cu guvernul

legal şi adoptară un nou drapel naţional, acela al Libanului independent. Doi miniştri scăpaţi nearestaţi, Habib

Abichala şi Magici Arslan, se refugiată în satul Bchamoun din zona muntoasă de la sud-est de Beirut unde, sub protecţia a o mie de războinici druzi, formară un guvern provizoriu proclamîndu-1 deţinător al autorităţii legale în stat atîta vreme cît preşedintele republicii şi primul ministru se vor afla în detenţie. Deasupra satului Bchamoun fu înălţat, pentru prima oară, noul drapel al independenţei libaneze.

între timp, englezii — înţelegînd că marea greşeală a delegatului general francez care întreprinsese nesocotită lovitură de forţă nu făcea decît să aducă apă la moara politicii lor în Levant — începură să se agite grăbindu-se să apară în postura de sprijinitori ai independenţei libaneze. La 11 noiembrie, adică la cîteva ore de la arestarea demnitarilor libanezi, generalul Edward Spears adresă o scrisoare delegatului general francez în^termeni ultimativi :

„Ministrul de stat din Cairo (reprezentantul permanent al Marii Britanii în Orientul Mijlociu pe perioada războiului — *n.a.)* cu care am luat legătura, mi-a dat instrucţiuni să vă informez că a aflat, cu extremă nelinişte şi cu puternică indignare, de măsurile întreprinse de autorităţile franceze în primele ore ale dimineţii... Amintesc- Excelenţei Voastre că nu mai tîrziu de miezul nopţii trecute, insistam asupra importanţei vitale de a evita tot ceea ce ar putea fi susceptibil de a tulbura ordinea publică. Mi-aţi dat cuvîntul dv. de onoare, repetînd ceea ce aţi spus în numeroase rînduri : că nu se avea în vedere nici o măsură care ar fi fost susceptibilă de a tulbura ordinea publică sau de a jena în vreun mod efortul de război...

Sînt nevoit să las altora grija de a judeca interpretarea ce trebuie dată acţiunii dv. de a face această promisiune cu cîteva ore înainte de a întreprinde ce s-a întreprins. Este greu de imaginat măsuri mai aparte să tulbure ordinea şi să împiedice efortul de război în aceste ţări decît ceea ce dv. aţi făcut...

Deja, conform informaţiilor ce mi-au parvenit, cel puţin trei persoane au fost ucise, printre care şi un copil, în cursul manifestaţiilor care au avut loc în faţa clădirii Parlamentului. Nu numai că aceste acţiuni ale subordonaţilor dv. au provocat cea mai profundă indignare în rîndurile populaţiilor acestor state, dar ele vor antrena, inevitabil, consternarea şi mînia întregii lumi arabe. Indig

narea şefilor religioşi, creştini cît şi musulmani, mi-a fost deja exprimată, mie şi colegilor mei, în termenii cei mai aspri posibili...

Vă las să vă imaginaţi efectul pe care aceste măsuri dictatoriale şi inadmisibile, luate împotriva unui mic popor fără apărare, îl va avea asupra opiniei publice luminate de marile democraţii care au declarat public că ţelul lor este tocmai de a combate ferm asemenea măsuri".

Spears încheia scrisoarea prin a preciza că autorităţile sale superioare îşi rezervă întreaga libertate de acţiune în legătură cu situaţia creată.

Lucrurile luînd o întorsătură dramatică, Comitetul Francez de Eliberare Naţională de la Alger, hotărî să-l trimită la Beirut pe generalul Catroux pentru a găsi o soluţie onorabilă, misiunea sa fiind inspirată atît de solicitările guvernului britanic cît şi ale celui american. Ajungînd în capitala libaneză, generalul Catroux traversă un oraş mort, cu toate prăvăliile închise, fără pic de animaţie, pe străzi nevăzîndu-se decît patrule ale armatei franceze şi jandarmeriei. De pe ziduri, doar portretele lui Churdhill nu fuseseră rupte.

în cartea sa „în bătălia Mediteranei", apărută la Paris după război, Catroux povesteşte pe larg întîmplările trăite în acele zile în Liban, descriindu-le cu mult realism:

„Am sosit la Beirut, în ziua de 16 noiembrie, dimineaţa, fiind primit la aeroport de dl. Jean Helleu, înconjurat de colaboratorii săi civili şi militari, care, în cea mai mare parte, fuseseră şi ai mei. Aceştia, oricare ar fi fost sentimentele lor personale faţă de mine, nu le făcea acum nici o plăcere să mă revadă, căci majoritatea Jpr îl aproba pe dl. Helleu. Era aceeaşi atitudine, în general ca a coloniei franceze şi o astfel de stare de spirit nu mă şoca, fiind foarte explicabilă. Toţi aceşti oameni păstrau nostalgia Mandatului şi a autorităţii lor. Le era penibil să se desisteze, în favoarea libanezilor, de prerogativele pe care le exercitaseră iar maniera dezinvoltă şi pe undeva oarecum insolentă în care guvernul lui Riad Solh marcase schimbarea regimului le era foarte dureroasă. La fel cu dl. Helleu, ei o considerase ca un fel de sfidare la adresa Franţei, cerînd o ripostă răsunătoare. Martori direcţi sau indirecţi ai intervenţiilor lipsite de scrupule ale lui Spears, ei le considerau la originea crizei şi nu i le puteau ierta. Antibritanismul îi stăpînea, Judecata lor era orbită de **acest** spirit dominant care le voala realităţile şi necesita-

ţile. Doar cîţiva francezi cu capul limpede rezistau acestui curent general de opinie şi măsurau exact pericolele pe care iniţiativa delegatului general le provocase intereselor Franţei

Catroux întreprinse, fără întîrziere, consultări, ajungînd la concluzia că actele delegatului general Helleu constituiseră, pur şi simplu, un ultragiu la demnitatea naţională a libanezilor, indiferent de confesiune, fapt ce-1 va nota astfel : „Sub efectul acestei ofense, libanezii divizaţi prin rivalităţi confesionale s-au simţit solidari cu preşedintele republicii şi cu instituţiile lor constituţionale. Paradoxal, într-o noapte, Franţa realizase împotriva ei această unificare a Libanului în acelaşi sentiment naţional pe care ea îl căutase timp de douăzeci de ani pentru a crea temelia poziţiei sale în Levant. Libanul devenise o naţiune care refuza să cedeze constrîngerii şi purta la inimă independenţa sa“.

La 17 noiembrie, a doua zi după sosirea sa la Beirut, generalul Catroux se întîlni cu colegul său britanic Spears, cu care avu o discuţie destul de neplăcută acesta cerînd în numele guvernului său rechemarea lui Helleu şi restabilirea vechiului guvern : „Spears mi-a spus atunci că se vede obligat să-mi ceară permisiunea de a-i putea vizita pe membrii întemniţaţi ai guvernului legitim pe lîngă care era acreditat. I-am opus un refuz pe care l-am justificat prin motive de convenienţă şi juridice, acest guvern încetînd de a mai fi legal după deciziile Delegatului General. Spears s-a angajat atunci într-o discuţie privind drepturile noastre în această direcţie, ceea ce mi-a permis să-i opun precedentele britanice din Egipt, Bir- mania şi India, precum şi legea suspecţilor în vigoare acum în ţara sa“.

Observaţiile generalului Catroux referitoare la politica . colonialistă britanică erau fără îndoială judicioase, în India. Birmania, Egipt, aflîndu-se, intr-adevăr, numai trupe britanice. în timp ce în Levant situaţia era cu totul alta, pe lîngă francezi fiind prezenţi, din vara lui 1941, şi englezii. cu contingente mai numeroase decît ale aliaţilor lor, iar comandamentul tuturor trupelor din regiune le aparţinea.

Incercînd să deblocheze situaţia dificilă ce fusese creată, generalul Catroux îl’ vizită pe Bechara El-Khoury, la citadela de la Rachaya unde era închis, încercînd să-1 disocieze de membrii guvernului. Dai- preşedintele republicii

refuză compromisul şi comportîndu-se ca un şef de stat constituţional respinse orice amestec străin în treburile interne, declarîndu-se solidar cu primul ministru şi guvernul său. Catroux înţelese atunci că partida era pierdută şi singura modalitate de a găsi o ieşire din situaţia dată ar fi fost aceea de a recunoaşte faptul împlinit al independenţei complete a Libanului. El telegrafie în acest sens la Alger, explicînd că decizia lui Helleu „a creat un spirit comun în oraşul Beirut şi a unit omul de pe stradă cu intelectualii şi tineretul. Ea a jignit pînă şi pe oamenii de **la** ţară şi a creat un climat de protest care are ca simptomuri închiderea oraşelor şi apariţia, în interior, de mici centre de efervescenţă. Libanezii se simt umiliţi şi înşişi amicii noştri mărturisesc că împărtăşesc acest sentiment[14].

între timp, la Beirut a sosit şi Casey, ministrul de stat britanic rezident la Cairo, care a înmînat un aide-m'emoire generalului Catroux cerînd înlocuirea lui Helleu şi eliberarea imediată a demnitarilor libanezi de la Rachaya. Tonul ultimativ era mult mai direct şi ferm. Reprezentantul Franţei Libere era încunoştinţat că dacă pînă la 22 noiembrie, ora 10, cererile britanice nu vor fi satisfăcute, ministrul rezident în Orientul Mijlociu are ordin din partea guvernului de la Londra să instituie de urgenţă legea marţială în Liban „din motive de necesităţi militare[11]. Aplicarea legii marţiale comporta preluarea .guvernării militare **a** ţării de generalul comandant-şef al forţelor britanice din Orientul Mijlociu sau de comandantul armatei a 9-a britanică (din Levant) acţionînd ca delegat al său. Se mai specifica, totodată, că în cazul în care, preşedintele republicii şi ceilalţi miniştri nu vor fi eliberaţi pînă la data stabilită, trupele britanice vor efectua ele această operaţie. Pentru **a** îndulci totuşi puţin gravitatea ultimatumului, Casey adăuga : „Ţinem să precizăm din partea guvernului britanic că dacă va fi necesar să proclamăm legea marţială în condiţiile indicate mai sus, această măsură nu va antrena nici o consecinţă de ordin politic şi, în particular, nu trebuie să fie considerată ca reprezentind dorinţa sau intenţia guvernului Maiestăţii Sale de a substitui în Levant influenţa Angliei celei a Franţei[11].

Catroux, lecturînd documentul, îi menţiona lui Casey că numai Comitetul de Eliberare Naţională de la Alger poate să dea un răspuns. Interpreted „spiritul documentului[11], generalul francez remarcă că el reînvie epoca Faşhodei[11] (punct din sudul Sudanului ocupat în 1895 de **o**

expediţie militară franceză care s-a aflat faţă în faţă cu arnlata britanică ce tocmai întreprindea cucerirea regiunii, episod ce era să dezlănţuie un război colonial între Anglia şi Franţa). Casey, care nu-şi amintea sau poate nu vrea să-şi amintească acest episod neplăcut al istoriei relaţiilor anglo-franceze, s-a întors spre Spears întrebîndu-1 ce a vrut să spună generalul Catroux prin „epoca Faşhodei". Remarca reprezentantului francez n-a avut însă deloc darul să slăbească fermitatea atitudinii englezilor care se simţeau în Levant tot mai stăpîni pe situaţie.

La 20 noiembrie, Catroux încunoştinţă Comitetul Francez de Eliberare Naţională de desfăşurarea evenimentelor. Răspunsul veni a doua zi noaptea, cînd postul de radio Alger anunţă hotărîrea autorităţilor Franţei Libere de a elibera pe preşedintele republicii libaneze şi pe mem- .brii guvernului închişi în fortăreaţa de la Rachaya şi repunerea lor în toate drepturile, act ce echivala cu recunoaşterea de facto a deplinei independenţe a Libanului. A doua zi, liderii libanezi de la Rachaya plecară spre Beirut pentru a-şi relua posturile.

Iată cum descrie un publicist libanez ziua de 22 noiembrie 1943, care a marcat etapa finală a luptei seculare desfăşurate de poporul libanez pentru cucerirea independenţei sale naţionale :

„Dimineaţa devreme, dl. David, delegatul francez, s-a prezentat la fortăreaţa din Rachaya, împreună cu colonelul Naufal, comandantul jandarmeriei libaneze, comunicînd şeicului Bechara El-Khoury şi tovarăşilor săi hotărîrea conducătorilor Franţei Libere. Liderii eliberaţi s-au adunat în curtea interioară a citadelei şi au intonat împreună, cu emoţie nedisimulată, imnul naţional al ţărfi lor independente. La ora 13, cortegiul oficial părăsea Rachaya îndreptîndu-se spre Beirut. Pe automobilul în care luase loc preşedintele El-Khoury, flutura noul drapel libanez. Atunci cînd cortegiul a ajuns în piaţa centrală din Rachaya, clopotele bisericilor au început să bată, în timp ce sătenii — druzi, creştini şi musulmani — intr-un singur glas, îl întîmpinau cu aclamaţii delirante. Această scenă s-a repetat de o sută de ori de-a lungul parcursului dintre cîmpia Bekaa şi capitală. Ştirea trecerii cortegiului triumfal

s-a răspîndit, cu iuţeala fulgerului, de la o localitate la alta. La Wadi Hammana, şeicul Bechara l-a rugat pe dl. David, care îl însoţea în maşină, să-i cedeze locul primului mi

nistru Riad Solh. Şi, astfel, într-un automobil deschis, unul lingă altul, cei doi lideri libanezi îşi făcură intrarea în capitală, prin mijlocul unei adevărate maree umane, într-un entuziasm de nedescris“.

Deasupra clădirii guvernului, de la balconul căreia liderii libanezi salutară mulţimea imensă, fîlfîia învingător noul drapel de stat, cu cedru simbolic imprimat la mijloc, subliniind continuitatea istorică a luptei pentru libertatea, independenţa şi suveranitatea naţională purtată de Liban, - cînd repetate ingerinţe străine, profilate pe fundalul luptei pentru dominaţie şi sfere de influenţă, au perpetuat tot felul de primejdii pentru unitatea ţării, încercînd s-o dezmembreze spre a o stăpîni mai bine. Această neuitată zi de 22 noiembrie 1943, va fi proclamată sărbătoarea naţională a Libanului fiind cinstită, de atunci, ca atare, în fiecare an.

Reocupîndu-şi locul, guvernul Riad Solh negocie, în continuare, cu autorităţile franceze, transferul serviciilor naţionale autorităţilor libaneze precum şi evacuarea trupelor staţionate în Liban. Aceste negocieri făcură ca siguranţa generală, vama, radiodifuziunea, serviciul antichităţilor, oficiul de schimburi, P.T.T. şi alte servicii să fie remise competenţei autorităţilor libaneze.

în *Siria,* unde alegerile parlamentare din iulie 1943, consacraseră victoria forţelor naţionaliste, ca preşedinte al republicii fiind ales, la scurt timp, liderul acestora Choukri Al-Kouatly, guvernul manifestase o atitudine de expectativă rezervată faţă de evenimentele din Liban, iar tonul moderat al presei din Damasc contrastase vizibil comparativ cu virulenţa limbajului ziarelor de la Cairo. Cercurile naţionaliste, satisfăcute de faptul că autorităţile franceze âdmiseseră revenirea la un regim constituţional, nutreau speranţa că transferul puterii se va desfăşura fără dificultăţi. Blocul Naţional, care cîştigase alegerile, revendicase toate atributele suveranităţii naţionale şi autorităţile franceze după evenimentele din Liban se arătaseră comprehensive satisfăcînd solicitările siriene, fără una esenţială : armata. Primul conflict se manifestă în problema „trupelor speciale", unităţi compuse din soldaţii sirieni şi libanezi, pînă atunci făcînd parte integrantă din forţele franceze din Levant şi care ar fi trebuit să devină, după ce ar fi fost plasate sub autoritatea guvernelor sirian şi libanez, nucleele viitoarelor două armate naţionale. Un alt punct de dezacord îl constituia problemele securităţii

interne, ex-puterea mandatară dorind să păstreze responsabilitatea acesteia pînă la sfîrşitul războiului şi al perioadei de transfer complet de atribuţii. în plus, Franţa considera eă Siria ca şi Libanul trebuie să fie legate prin acorduri particulare privind „interese comune[1]* în domeniul economic. De fapt; francezii sperau ca sfîrşitul efectiv **al** mandatului exercitat în regiune să fie marcat de semnarea unui tratat între Siria şi Franţa care să-i ofere acesteia din urmă anumite privilegii. Siria susţinută de Liga Arabă nou creată în martie 1945 (cu participarea Egiptului, Arabiei Saudite, Irakului, Transiordaniei, Siriei, Libanului iar din luna mai şi a Yemenului) refuză o_ astfel de perspectivă.

Generalul Beynet, care îi succedase lui Helleu în funcţia de delegat general şi plenipotenţiar al Franţei Libere în Levant, începu tratative, la Beirut, eu ministrul de externe libanez Henry Pharaon şi la Damasc cu primul ministru sirian Djimil Mardam Bey, în mai 1945, în vederea rezolvării problemelor în suspensie. Dar sosirea, în Levant, chiar în acele zile, a unor trupe franceze, produse o vădită îngrijorare deşi, pentru a linişti spiritele, se menţiona că scopul acestei prezenţe inoportune îl constituia' crearea, aici, a unei „zone de etapă" pentru participarea Franţei la războiul împotriva Japoniei. Noi incidente avură loc la Beirut între trupele franceze şi libanezi, mai mulţi manifestanţi fiind ucişi. în semn de protest, o grevă generală fu declanşată imediat în Liban ca şi în Siria, cele două guverne întrerupînd şi ele negocierile cu generalul Beynet.

Situaţia se calmă rapid în Liban unde începuse conflictul, pentru a se agrava în Siria, fiind semnalate ciocniri armate cu trupele franceze. Starea de încordare fusese provocată de ordinul de zi dat, la 22 mai, de generalul Oliva Roger, comandantul unităţilor franceze din-regiunea Damasc, prin care dispunea ca trupele sale : să lichideze toate elementele „subversive" ce acţionau pentru eliminarea Franţei de pe teritoriul sirian ; să ocupe clădirile oficiale ale guvernului sirian : să întrerupă orice contact între Siria şi ţările arabe vec.ine ; să interzică portul de arme de către civili, inclusiv cuţite şi pumnale ; să supună autorităţile locale jurisdicţiei guvernatorului militar

francez.

Aceste măsuri arbitrare, împotriva autorităţilor şi populaţiei unui stat independent, prin care se încerca să se

întoarcă, cu mult înapoi, roata istoriei, nu puteau să suscite decît o ripostă firească din partea sirienilor hotărîţi să-şi apere libertatea. Grupurilor armate ale populaţiei li se alătură şi poliţia siriană. La 29 mai 1945, adică la trei săptămâni după încheierea războiului în Europa, la Damasc şi în întreaga Sirie se desfăşurară lupte sîngeroase. în capitala siriană, un atac de anvergură a fost declanşat împotriva clădirii.parlamentului, considerat ca un bastion al mişcării de eliberare naţională. Un martor ocular, sergentul Ibrahim Shallah, descria astfel atacul dezlănţuit de trupele franceze :

„Comandantul francez al Damascului adresă un avertisment, în seara de 29 mai. detaşamentului de jandarmi ce păzea Parlamentul, cerîndu-i să se predea şi să ridice drapelul francez deasupra clădirii. Detaşamentul de jandarmi sirieni refuzînd să se supună, forţele de ocupaţie, susţinute de tancuri, trecură la atac. După un schimb de focuri, care a durat o oră şi jumătate, întregul detaşament a fost nimicit cu o singură excepţie : persoana mea. în continuare, forţele de atac întreprinseTă distrugerea bazarului Sarouja şi bambardară citadela oraşului (sediul jandarmeriei siriene). Se trăgea chiar şi asupra ambulanţelor : un medic, Mousalem Baroudi îşi găsi moartea în momentul cînd tocmai venea să îngrijească răniţii ce zăceau pe străzile oraşului"'.

Şi alte oraşe siriene avură de suferit de pe urma unor acte asemănătoare de agresiune. La Deir-Ez-Zor, artileria franceză, bombardînd oraşul, provocă numeroase pierderi în rindurile populaţiei civile. La Hama, se desfăşurară lupte extrem de violente, oraşul fiind bombardat de aviaţie. Două avioane franceze fură doborîte şi şase tancuri capturate de forţele de rezistenţă. La Alep, ofiţerii şi soldaţii sirieni părăsiră cazărmile pentru a se ralia cu forţele jandarmeriei naţionale în vederea apărării concetăţenilor lor. La Deraa, în sudul ţării, toate poziţiile cheie căzură în mîinile luptătorilor naţionalişti după lupte înverşunate cu forţele franceze.

Acţiunile militare franceze din Siria produseră o pu-

ternică indignare în lumea arabă şi dezaprobarea întregii opinii publice internaţionale. Marea Britanie interveni din nou împotriva aliaţilor francezi ca şi în cursul evenimentelor din noiembrie 1943, în Liban. La 30 mai 1945, guvernul britanic ceru guvernului francez să" dispună încetarea ne-

întîrziată a focului şi transmiterea comandamentului din Siria şi Liban forţelor armate britanice. Ordinul de încetare a focului va fi adus la îndeplinire la 31 mai. în aceeaşi zi, la orele 16 şi 30 de minute, generalul de Gaulle primi un mesaj din partea lui Churchill. „în vederea evitării unei coliziuni dintre forţele britanice şi franceze'*, de Gaulle era invitat să ordone trupelor franceze din Siria să se retragă în cazărmile lor. Guvernul francez se văzu nevoit să cedeze ultimatumului englez.

La 21 iunie, guvernele sirian şi libanez publicară la Damasc un comunicat comun prin care anunţau hotărîrea de a concedia funcţionarii francezi din serviciile administraţiilor celor două ţări, de a obţine plecarea tuturor trupelor franceze şi de a trece sub autoritatea lor „trupele speciale din Levant** recrutate din rîndurile autohtonilor şi supuse pînă. atunci comandamentului francez.

Cîteva zile mai tîrziu, Foreign Office declară că „intervenţia trupelor britanice devenise indispensabilă deoarece evenimentele locale din Siria şi Liban ar fi putut să tulbure întregul Orient Mijlociu şi să prejudicieze efortul de război aliat**. în continuare ministerul afacerilor externe de la Londra găsea necesar să dezmintă, din nou, a priori, orice posibilă interpretare a acţiunii britanice în Levant : „Trebuie să se înţeleagă clar- că intervenţia trupelor britanice nu implică intenţia, din partea britanică, de a înlocui pe francezi în Siria şi Liban'*. Se pare că o astfel de precizare apărea ca foarte oportună pentru diplomaţia engleză în momentul cînd se făceau auzite tot mai numeroase voci afirmînd că guvernul britanic, urmînd sfaturile generalului Spears, prietenul personal al lui Churchill, profita de slăbiciunea Franţei pentru a o exclude din Orientul Mijlociu. Ceea ce, la drept vorbind, hu era chiar aşa departe de adevăr.

La 8 iulie, guvernul francez anunţa că „trupele speciale'*, vor fi transferate în termen de patruzeci şi cinci de zile autorităţii guvernelor sirian şi libanez. Relaţiile franco-britanice vor cunoaşte, în continuare, o ameliorare, după ce în Anglia victoria în alegerile parlamentare adusese la conducerea ţării partidul laburist şi Churchill părăsise scena puterii. La 13 decembrie 1945, va fi realizat un acord

anglo-francez privind evacuarea trupelor franceze şi engleze din Levant, prevăzînd că, în aşteptarea asigurării securităţii în regiune, acestea se vor regrupa în anumite zone stabilite.

Siria şi Libanul adresară, la 5 februarie 1946, o scrisoare Consiliului de Securitate al O.N.U. prin care protestau împotriva încetinelii evacuării şi cereau retragerea imediată a tuturor trupelor străine de pe teritoriile lor. Plîn- gerea lor va fi susţinută de U.R.S.S. şi alte ţări membre dar Consiliul de Securitate nu luă nici o hotărîre imediată. Pînă la urmă, trupele străine fură retrase din Siria la 17 aprilie 1 §46 — dată sărbătorită de atunci ca Ziua Naţională a acestei ţări — şi la 31 decembrie în acelaşi an, ultimii militari francezi părăsiră Libanul. Aşa se încheia o etapă dramatică din istoria luptei de eliberare a popoarelor din Orientul Mijlociu. După secole de stăpînire străină, sirienii şi libanezii reuşiseră să-şi dobîndească independenţa naţională.

Premisele unor noi zile fierbinţi

Franţa care deţinuse, o bună bucată de vreme, unul din rolurile principale în acerba competiţie pentru acapararea de sfere de influenţă şi dominaţie în Orientul 'Mijlociu, fusese eliminată din joc, într-o anumită măsură, după cum am văzut, şi datorită sprijinului binevoitor al aliaţilor britanici. Anglia va continua să păstreze, o bună perioadă după cel de-al doilea război mondial, importante poziţii în această regiune mehţinînd baze militare în Transiordania, Palestina, Aden, Irak, Oman, în emiratele de pe coasta răsăriteană a Peninsulei Arabice. Dar treptat, pe măsura dezintegrării imperiului, odată cu prăbuşirea generală a vechiului sistem colonial, cînd metodele de guvernare de pînă atunci deveniseră falimentare în faţa uriaşului avînt al luptei de eliberare a popoarelor, britanicii vor fi nevoiţi să renunţe definitiv la tradiţionala lor politică de ,.la est de Suez“.

Desistarea nu s-a produs imediat şi simultan. Încercînd să prelungească anacronica dominaţie colonialistă, diplomaţia engleză s-a bizuit, în continuare, fie pe baionetele trupelor sale rămase încă în mai multe puncte strategice ale regiunii, fie pe vechea politică de încurajare şi adeseori chiar de finanţare a animozităţilor interne, de ordin etnic, comunitar, religios sau politic.

Administraţia britanică mandatară a purtat un adevărat război în Palestina anilor 1946—1947, combătînd deopotrivă pe naţionaliştii arabi şi organizaţiile clandestine

sioniste, nu numai prin spînzurători şi întemniţări, dar şi prin alimentarea perfidă a disensiunilor, inclusiv cu arme, dintre cele două comunităţi aflate într-un conflict acerb, creat şi el artificial, de mai multă vreme, de acelaşi cunoscut principiu al politicii colonialiste : dezbină şi stăpîneşte ! Iar în 1948, odată cu retragerea trupelor britanice din Palestina, au' rămas plantate în urmă, nenumărate bombe cu explozie întîrziată, ce au stat, în mare, măsură, la baza prelungitei tensiuni care avea să zdruncine încă multă vreme viaţa popoarelor din această parte a lumii.

Mai bine de un deceniu, autorităţile coloniale britanice s-au confruntat cu gherila din Aden luţnd cele mai drastice măsuri împotriva populaţiei din această veche posesiune a Angliei, în încercarea de a stăvili mişcarea de eliberare naţională. Dar toate strădaniile englezilor, de a păstra importantul punct strategic, pe care îl deţineau-de aproape 130 de ani, s-au dovedit sterile, poporul Yemenului de sud reuşind să-şi cucerească în 1967, independenţa, naţională.

Contenciosul egiptean, cu toate presiunile şi acţiunile de forţă întreprinse de politica britanică în anii imediaţi de după cel de-al doilea război mondial, s-a încheiat deficitar, Anglia fiind nevoită să părăsească pînă la urmă, în întregime, teritoriul ţării Nilului ; ultimii săi soldaţi retrăgîndu-se din zona Canalului Suez în 1956.

Transiordania, vechi bastion al politicii britanice în Orientul Mijlociu şi-a dobîndit şi ea independenţa de stat în mai 1946, transformîndu-se în Regatul Haşemit al Iordaniei. Zece ani mai tîrziu, tînărul rege Hussein avea să elibereze Iordania de ultimele sechele ale trecutului colonial, concediindu-i pe faimosul Glubb Paşa şi pe ceilalţi ofiţeri britanici aflaţi la comanda Legiunii Arabe, care constituise, multă vreme, principala forţă armată a ţării.

A urmat apoi părăsirea zonei emiratelor arabe de pe ţărmul marelui Golf al petrolului cînd, în 1971, prin proclamarea independenţei acestora şi evacuarea ultimilor soldaţi britanici din Peninsula Arabică avea să ia sfîrşit, în mod oficial, politica engleză „la est de Suez“. Din punct de vedere militar şi politic, Marea Britanie îşi înceta prezenţa sa activă în Orientul Mijlociu succedînd astfel Franţei pe care o ajutase, la timpul său, să-şi piardă poziţiile din

Levant. Pe scenă îşi vor face apariţia alţi pre- tendenţi la rolurile principale pentru dominarea regiunii, pentru acapararea sferelor de influenţă.

Anglia îşi pierduse nu numai poziţiile politico-militare dar în continuare le va pierde şi pe cele economice, îndeosebi din domeniul petrolului, marea bogăţie naturală care avea să plaseze Zona Golfului, în perioada postbelică, pe primul plan al interesului mondial. Pe acest teren, Anglia a întîlnit un adversar de joc dotat nu numai cu forţă militară dar şi cu resurse financiare net superioare. Acest adversar acţionînd brutal, fără prea multe scrupule (chiar şi faţă de prieteni sau aliaţi), a reuşit să se implanteze temeinic în regiune şi în mod special în exploatarea zăcămintelor petroliere, contribuind la îndepărtarea concurenţiloi' şi în primul rînd a celor britanici ; influenţa sa în regiune, sprijinită şi de tunurile şi portavioânele celei de a 6-a flote a lui U.S. Navy, va deveni, la un moment dat, determinantă.

Americanii, pentru că despre ei este vorba, şi-au făcut apariţia pe terenurile de vînătoare ale intereselor britanice în Orient, la scurt timp după încheierea prunului război mondial.

în perioada respectivă, scăpînd de concurenţa germană, Marea Britanie deţinea toate atuurile în domeniul prospectării şi exploatării petrolului nu numai în Orientul Mijlociu dar aproape în întreaga lume. După cum menţiona bancherul Edward Mackay Edgar, specialist în afaceri petroliere : „poziţia britanică era inexpugnabilă, toate bazinele petroliere cunoscute, probabile sau posibile, în afara teritoriului Statelor Unite, fiind fie proprietate britanică, fie sub conducerea sau controlul britanic, fie finanţate de capitaluri britanice[11]. „Royal Dutch-Schell" controla exploatările din Indiile de Est (cum i se spunea Indoneziei) care erau primul producător petrolier asiatic ; aceeaşi societate, cu capital britanic, împărţea cu o altă societate engleză, „Anglo-Iranian", rezervele din Orientul Mijlociu şi Birmania ; ea era solid implantată în Mexic şi chiar şi în Statele Unite ; în asociaţie cu alte societăţi britanice era pe cale să achiziţioneze concesiuni în America Centrală şi în Columbia. Un mijloc comod de noi achiziţii coloniale, şi îndeosebi în Orientul Mijlociu, îl constituise „mandatele" acordate de Societatea Naţiunilor în teritoriile periferice ale fostului Imperiu otoman, adică tocmai acolo unde se descopereau, zi de zi, noi zăcăminte petroliere.

în această situaţie, cercurile financiare şi industriale americane începură să se agite solicitînd Administraţiei o politică de stat care să aibă în vedere o cît mai grabnică

expansiune, peste hotare, în domeniul petrolier. ..Tot ce ne- trebuie în prezent este' o politică externă americană agresivă” — declara A. C. Bedford, preşedintele marii societăţi petroliere „Standard Oil“ din New Jersey. Susţinînd această idee, Comisia federală a comerţului, recomanda la rîndul ei „întregul sprijin diplomatic convenabil pentru achiziţionarea şi exploatarea terenurilor petroliere” dincolo de hotarele S.U.A.

Cîmpurile petroliere din Orientul Mijlociu se aflau încă în stadiul prospectării. Singura regiune unde aurul negru văzuse lumina zilei înainte de primul război mondial era Masjid-i-Sulaiman, la poalele Munţilor Bakhtari, din sudul Persiei, în zona de influenţă britanică stabilită prin acordul încheiat în 1907 între Londra şi Petersburg pentru împărţirea dominaţiei în Orient. Prospecţiunea aparţinea lui „Burmah Oii”, o companie cu capital scoţian şi evenimentul se petrecuse la 26 mai 1908. Un an mai tîrziu, unirea drepturilor lui „Burmah Oii” cu ale unui întreprinzător canadian de origine franceză, Wiliam Knox d’Arcy, care obţinuse în 1901, din partea şahului, pentru o sumă modică, concesiunea pe şaizeci de ani a unei suprafeţe de 750 000 kilometri patraţi, va consfinţi naşterea lui „Anglo-Persian Oil Company”, viitoarea „Anglo-Iranian” (după ce în 1935 Persia îşi schimbase numele în Iran) şi apoi „British Petroleum” (B.P.) după naţionalizarea petrolului iranian în 1951. „Anglo-Pcrsian Oii Company” producea şi exporta deja în 1912 o cantitate de 43 000 tone petrol ; Marea Britanie n-avea decît să se felicite pentru neaşteptatul punct de aprovizionare cu lu- brifianţi în apropierea drumului maritim spre posesiunile sale din Peninsula Indiană şi sud-estul asiatic. Şi pentru a fi ia adăpost de surprize, guvernul de la Londra hotărăşte în 1913, anul în care era pusă în funcţiune rafinăria de la Abadan, să preia controlul companiei „Anglo-Persian Oii”, achiziţionînd un mare pachet de acţiuni,* decizie aprobată, în primăvara anului următor, de Camera Comunelor, cu o majoritate covîrşitoare de voturi. în acel an, producţia lui „Anglo-Persian” ajungea la 275 000 tone asigurînd în mare măsură necesarul consumului de război al armatei şi flotei britanice.

Miza cea mare, petrolul irakian, nu ajunsese încă la

suprafaţă pînă la declanşarea primului război mondial. Concesiunea prospecţiunilor aparţinea lui „Turkish Pe-

troleum Co." (T.P.C.), societate - înfiinţată din iniţiativa unui întreprinzător armean, cetăţean otoman, Kalust Sarkiz Gulbenkian, care pentru început deţinea, împreună cu Banca Naţională a Imperiului otoman, jumătate din acţiuni, în timp ce britanica ,,Royal Dutch-Schell" şi „Deutsche Bank", interesată în lucrările liniei ferate Istanbul—Bagdad, îşi împart cealaltă jumătate. Ulterior, la încheierea unei conferinţe care a reunit la Londra pe toţi cei interesaţi, în martie 1914, trei sferturi din capitalul lui T.P.C. feste preluat de englezi, „Deutsche Bank" rămînînd în continuare cu un sfert din acţiuni. Declanşarea războiului face inoperantă înţelegerea, capitalul aflîndu-se într-o tabără iar terenurile presupuse a conţine zăcăminte petroliere, în altă tabără. Afacerea va fi reluată la sfîrşitul războiului, în aceeaşi formaţie, minus „Deutsche Bank", partea acesteia trecînd în mîinile francezilor noi sosiţi în regiune. Forajele se desfăşoară pe scară ' largă, cu multă risipă de energie şi bani, dar de-abia în 1927, „Irak Petroleum Co". (I.P.C.), cum se numeşte acum societatea petrolieră prospectoare, dă în zona Kirkuk de un bogat zăcămînt. La festinul triumfal, americanii intraţi cam pe uşa de din dos, reuşesc să ocupe şi ei cîteva scaune, spre colţul mesei. Dar un picior fusese pus în marea aurului negru din regiune şi în anii următori avansul va continua devenind din ce în ce mai extins şi solid.

Imediat după primul război mondial, „Standard" din New Jersey şi „Socony“, marile societăţi petroliere americane, încercînd să se infiltreze în Orient, găsiseră porţile închise, refuzîndu-li-se pînă şi dreptul de a trimite echipe de prospecţiuni în Irak. Departamentul de Stat protestă, prin note diplomatice ferme, solicitînd libera intrare pentru capitalul american în teritoriile fostului Imperiu otoman. Foreign Office răspunse cu politeţă evazivă şi dilatoare. Americanii organizară, la scurt timp,

„Near East Developement Company" — (Societate pentru dezvoltarea Orientului Mijlociu), care reunea şapte din cele mai mari societăţi petroliere, în intenţia de a fi folosită ca un cal troian al penetraţiei în zonă. în 1922, cînd pentru englezi devenise clar că americanii nu vor accepta să rămînă persoane non grata în Orientul Mijlociu, Charles, Greenway, din partea lui „Anglo-Iranian", începu negocieri cu A.C. Bedford reprezentîhd interesele lui „Jersey" şi „So- cony“. După şase ani de manevre complicate se ajunse, în

fine, la un acord între cele două părţi, americanii primind o participare de 23,75 la sută în exploatarea petrolului irakian. Astfel „Irak Petroleum“ se afla în mîinile a cinci societăţi : două engleze, două americane şi una franceza.

Buna înţelegere din cadrul „confreriei internaţionale a negustorilor de petrol” va fi însă tulburată, în curînd, de disputele privind depăşirea aşa-numitei „linii roşii” ce despărţea Turcia propriu-zisă de'fostele posesiuni ale Imperiului otoman, dincolo de care membrii lui „Irak Petroleum Co" se angajase să nu obţină concesiuni, de unul singur. Or, prin 1927, o societate americană „Gulf” angajase o concesiune în insulele Bahrein. împotriva acesteia va fi dezlănţuit un adevărat război al nervilor determinînd-o pînă la urmă să adere la cartelul petrolier din Irak.

Pasul următor îl va constitui instalarea lui „Standard Oil“ din California, la începutul anilor ’30, pe ţărmul saudit al Golfului, compania americană obţinînd, din partea regelui Abdel Aziz Ibn Saud, o concesiune în regiunea Hassa pentru modesta sumă de 30 000 lire sterline-aur. în 1933, „Standard" formă împreună cu „Texas Oil“, ce dispunea deja de o reţea de comercializare a produselor petroliere în Indii, o nouă societate : „California Arabian Standard Oil Co.“ cunoscută sub numele de C.A.S.O.C. care, începînd din 1944, va lua numele de „Arabian American Oil Company” (Aramco).

Iniţial, englezii deţineau toate atuurile instalării lor >în Arabia Saudită pe care o susţineau financiar, este adevărat modest, de multă vreme. în plus agentul lor, maiorul John Philby, alias şeicul Abdullah, avea o influenţă determinantă la curtea regelui Abdel Aziz al cărui principal consilier devenise cu ani în urmă. Dar suveranul saudit, ne- putînd uita unele umilinţe ce le cunoscuse din partea arogantei politici colonialiste engleze în Peninsula Arabică, se arătă greu manevrabil. El îi prefera în locul englezilor, cu care mai avusese de-a face, pe americanii necunoscuţi, lipsiţi pe atunci, de orice sprijin politico-militar în regiune.

De-abia în cursul celui de-al doilea război mondial, americanii vor reuşi să se instaleze şi militar în regiunea Golfului, aeroportul lui „Aramco” din regiunea Hassa fiind transformat, cu asentimentul autorităţilor saudite şi contra unei plăţi substanţiale, într-o puternică bază aeriană a

Statelor Unite.

Cam în acelaşi timp, americanii puneau piciorul şi în Iran, stabilindu-şi puternice baze şi preluînd organizarea transporturilor de materii strategice şi armament, pentru frontul sovietic, prin teritoriul iranian. După cel de-al doilea război mondial cînd toate trupele străine au fost retrase din Iran, americanii au păstrat mult timp o influenţă puternică în această ţară furnizînd cantităţi uriaşe de arme şi intervenind subteran în anumite situaţii, de pildă la începutul anilor ’50 împotriva premierului Mossadegh care naţionalizase petrolul iranian.

Prezenţa americanilor în Orientul Mijlociu fusese stabilită solid la 14 februarie 1945 în cursul întâlnirii pe care preşedintele Roosevelt, întors de la Conferinţa ce se desfăşurase la Yalta, a avut-o cu regele Abdel Aziz al Arabici Saudite, la bordul crucişătorului „Quincy'[1], ancorat la ieşirea din Marea Roşie.

în cursul ultimei seri a conferinţei de la Yalta, Roosevelt îi spuse, printre altele, lui Churchill, că a doua zi va călători cu avionul pînă în Egipt, unde se va întîlni cu regele Abdel Aziz Ibn Saud al Arabiei Saudite şi cu împăratul Haile Selassie al Etiopiei pe care i-a invitat să se vadă cu el pentru a purta ronvorbiri. Churchill fu vizibil şocat la aflarea acestei informaţii sumare dar cum preşedintele american era înconjurat de o numeroasă asistenţă nu reuşi să găsească un moment propice pentru a-1 aborda şi a obţine amănunte asupra intenţiilor sale. Contactîndu-1 pe Harry Hopkins, eminenţa cenuşie a Casei Albe, şi întrebîndu-1 ce urmăreşte Roosevelt prin întîlnirile proiectate, acesta îi răspunse că este în totală necunoştinţă de cauză ceea ce-1 va face pe premierul britanic „să se convingă că noi urzim tenebroase comploturi, pentru a săpa Imperiul britanic în aceste regiuni" după cum va menţiona diplomatul american în Memoriile sale.

La întîlnirea de pe „Quincy", cei doi şefi de stat s-au înţeles asupra instalării militare a S.U.A. în zona Hassa pînă la sfîrşitul războiului (închirierea acestor terenuri armatei americane era făcută pe o perioadă de cinci ani) precum şi asupra monopolului american în domeniul exploatării petrolului saudit, obţinîndu-se ca Abdel Aziz Ibn Saud să accepte extinderea concesiunii lui „Aramco" pe un teritoriu de un milion şi jumătate de kilometri pătraţi, pînă în anul 2005. în acest fel, orice concurenţă era eliminată definitiv din Arabia Saudită.

în continuare, arnericanii vor căuta să preia întreaga '„moştenire" britanică din zona Orientului Mijlociu folosind, în noile condiţii istorice, diverse şi sofisticate metode de penetraţie în scopul stabilirii influenţei lor politico-economice şi a deschiderii unui larg cîmp de acţiune pe plan strategic general.

Vechile animozităţi de ordin comunitar, social şi politic — în bună parte urmare nefastă a lungii perioade de stă-pîniri şi dominaţii străine — speculate şi încurajate co-: pios din afară de cei interesaţi, au generat, în Orientul Mijlociu, după cel de-al doilea război mondial şi după con-stituirea statelor independente din zonă, o situaţie extrem de complicată marcată de permanente momente de ten-siune cu implicaţii grave în destinul popoarelor regiunii. Orientul Mijlociu a devenit, în ultimele patru decenii, un adevărat vulcan în neîntreruptă erupţie manifestată prin numeroase lovituri şi contralovituri de stat, sîngeroase confruntări interne şi distrugătoare războaie între statele din zonă. întortocheate manevre diplomatice şi uneltiri perfide ale serviciilor secrete, afl«enţa extraordinară de arme ultramoderne, în condiţiile ostilităţii crescînde dintre noul stat, Israel, creat în 1948 pe teritoriul Palestinei de sub mandat, şi ţările arabe vecine, conflictele armate, invaziile şi ocupaţiile militare, intervenţiile directe ale unor flote şi corpuri expediţionare străine au îngrămădit noi nori de furtună pe cerul Orientului, proliferînd o permanentă stare de insecuritate pentru toate ţările din zonă. Au urmat alte şi alte zile fierbinţi în volbura stîrnită adeseori de interese din afara regiunii dar a căror notă de plată a revenit popoarelor din Orientul Mijlociu, întreţi- nîndu-se astfel un focar de încordare şi conflict care din păcate dăinuieşte pînă în zilele noastre.

Experienţa istorică a celor patru decenii de încordare şi confruntări sîngeroase a demonstrat că dramaticul conflict din Orientul Mijlociu nu poate fi în nici un caz rezolvat pe calea armelor, vărsările de sînge provocînd noi vărsări de sînge, distrugerile continuîndu-se prin noi distrugeri. Singura modalitate viabilă de soluţionare a situaţiilor conflictuale din Orientul Mijlociu, ca dealtfel din întreaga lume, rămîne masa tratativelor ce îşi propun ca scop instaurarea unei păci juste şi durabile, în interesul tuturor popoarelor din regiune, al liniştei şi securităţii fie

căruia dintre ele. Desigur, complexitatea problemelor din această zonă a lumii face să subziste o serie de obstacole în calea unei astfel de păci. Bunăvoinţa reciprocă, respingerea ingerinţelor străine şi spiritul raţiunii pot determina însă ca orice obstacol să fie înlăturat făcînd să prevaleze înţelegerea, respectarea independenţei şi suveranităţii ţărilor Orientului Mijlociu şi favorizînd întronarea unui climat de pace propice dezvoltării tuturor popoarelor din acest colţ de lume.

Bibliografie

Jacques Ancei, *Manuel historique de la question d'Orient* (1792— 1923), Librairie Delagrave, Paris, 1923. *

Jean Wolf et Pierre Heim, Les ires *riches heure de la civilisation arabe,* Editions Cujas, Paris, 1972.

J.B. Duroselle, *Histoire diplomatique de 1648 â 1919,* Librairie Dalloz, Paris, 1959.

J.B. Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 ă nos jours,* Dalloz, 1966.

Histoire generale des civilisations, tome VI, tome VII, Presses Uni- versitaires de France, 1968, 1969.

Maxime Rodinson, *Marxlsme et monde musulmane,* Editions du Seuil, Paris, 1972.

Jacques Couland, *L'Eveil du monde arabe,* Editions Sociales, Paris, 1964.

■Guy de Bosschere, *Clefs pour Tiers Monde,* Editions Seghers, Paris, 1973.

Histoire universelle des pays et des peuples, tome VIII, Librairie Aristide Quillet, Paris, 1933.

Histoire universelle Larousse (1918—1947), Larousse. Paris, 1971.

Mustafa Ali Mehmed, *istoria Turcilor,* Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti. 1976.

Mehmet Aii Ekrem, *Atatiirk, făuritorul Turciei moderne,* Editura politică, Bucureşi. 1969.

Atatiirk — Vie et Oeuvre, Comission nationale Turque pour UNESCO, Ankara, 1981.

Paul Gentizon, *Mustafa Kemal ou l'Orient en marche,* Editions Bossard, Paris, 1929.

Georges Young, *Constantinopole depuis Ies oj-igines jusqu'ă nos jours,* Payot, Paris, 1934.

Yilmaz Oztuna, *Petite histoire de la Turquie,* Direction general de la Presse et de l'information Ankara, 1976.

Julien Huxley, *Splendeur et misere de l'Orient,* Arthaud, Paris,

1955.

A.M. Goichon, *Jordanie reelle,* tome I, Edition Desclee de Brouwer, Paris, 1967.

A.M. Goichon, *Jordanie reelle,* tome II, Edition G.P. Maisoneuve et Larose, Paris, 1972.

Isobel and John Fistere, *Jordan, The Holy Land,* Middle East Export Press Inc. Beirut, Lebanon.

Adel Ismail, Le *Liban — histoire d'un peuple,* Dar Al-Makchouf, Beirut, 1965.

Pierre Lyautey. *La Jordanie Nouvelle,* Editions Julliard, Paris, 1966.

Jaques Couland, Le *mouvement syndical ou Liban* (1919—1946), Editions Sociales, Paris, 1970.

Jean Salem, *Lc peuple libanais,* Librairie Samir, Beirut, 1968.

Philippe Rondot. La *Syrie,* Presse Universitaire de France, Paris,

1978.

Philippe Rondot, *LTrak,* Presse Universitaire de France, **Paris**

1979.

H.V.F. Winstone and Zahra Freeth — *Kuwait, Prospect and Reality,* Georges Allen Unwin Ltd., 1972.

Said Salah. *Arabian Gulf States,* The International Publications Agencies, Alkhobar — Saudi Arabia, 1972.

Alain Sainte Hilaire, *Fabuleaux royaumes d'Arabie,* Editions de la Peijsee Moderne, Paris, 1971.

Pierre Demeuse, L'Arabie *des Saoud, le royaume des sables et* ***du*** *vent...,* Louis Musin Editeur, Bruxelles, 1978.

Benoist Mechin, *Ibn Seoud,* Editions Albin Michel, Paris, 1955. Les Lieux saints, *Ministere de Tinformation,* Royaume de l'Arabie Seoudite, 1981. \

Rene Sedillot. *Istoria petrolului,* Editura politică, Bucureşti, 1973. *Relaţii internaţionale in perioada interbelică,* Editura politică, Bucureşti, 1980.

Jean Jacques Servan-Schreiber, *Sfidarea mondială,* Editura poli-; tică, Bucureşti, 1982.

Harvey O'Connor, *L'Empire du petrole,* Editions du Seuil, Paris,' 1958.

Bernard Simiot. *Suez, 50 de secole de istorie,* Editura politică, Bucureşti, 1979.

V.P. Borovicka, *Din culisele războiului secret,* Editura politică, Bucureşti, 1973.

Dr. A.S. Rappoport, *Histoire de la Palestine, des origines jusqu'ă nos jours,* Payot, Paris, 1932.

Xavier Baron, *Les Palestiniens, un peuple,* Le sycomore, Paris, 1984.

Jonathan Dimbley, Les *Palestiniens, un peuple, une terre.* Sub Editions, Tunis. 1979. A

Sami Hadawi, *Palestina — dossier del problema.* Oficina de lnfor- maciones de Ia Liga de los Estados Arabes, Madrid, 1972.

Origines et evolutions du probleme palestiniene, Premiere partie : 1917—1947. Nations Unies, New York, 1978.

La *question de Palestine — Aperţu Historique,* Nations Unies, New York, 1981.

Acquisition de terre en Palestine, Nations Unies, New York, 1979. *Israel poket library — History from 1880,* Keter Books Jerusalem, 1973.

Facts *about Israel — Israel Information Centre,* Jerusalem, 1978. David Ben Gourion, *Ben Gourion parle,* Stock, Paris, 1971.

Walter Laquef. *Histoire du sionisme,* Caiman Levy, Paris, 1973. Jean-Pierre Alem. *Juifs et Arabes, 3 000 Ans d'Histoire,* Grosset, Paris, 1968.

Dr. Th. Loewenstein, *Istoria mişcării şi organizaţiei sioniste,* Editura organizaţiei sioniste, Bucureşti, 1934.

Pierre Paraf, *Israel dans le Monde, Flammarion,* Editeur, Paris, 1947.

Glub Pacha — *A Soldier with The Arabs,* Hoddler and Stoughton, London, 1973.

Ratal Chambour — La *responsabilite de VOccident devant le danger de guerre,* Editions Mediterraneennes, 1970.

Pierre Dauzet. *Histoire de la guerre 1914—1918,* Librairie.Hacbette, Paris, 1919.

Colonel T.E. Lawrence, *Revoltă tn dejşert,* Fundaţia pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1935.

Colonel T.E. Lawrence, *Cei şapte stilpi ai înţelepciunii,* Fundaţia pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1937.

Jean Beraud Willars, *Le colonel Lawrence ou la recherche de l'absolu,* Editions Albin Michel, Paris, 1955.

General L.M. Chassin, *Histoire militaire de la seconde guerre mondiale;* 1939—1945, Payot, Paris, 1951.

jContre-Amiral R. de Belot (R), *La guerre aeronavale en Mediterranee* (1939—1945), Payot — Paris, 1949.

Charles de Gaulles, *Memorii de război. Chemarea. 1940—1942,* Editura politică. Bucureşti, 1969.

Albert Merglen, *La guerre de î'inattendu. Operations subversives, aeroportees et amphibies.* Arthaud, Paris, 1966.

Jacques de Launay, Les *grandes decisions de la deuxieme guerre mondiale. Tome I* (1939—1941), Tome II (1942—1943), Tome III (1944—1945), Editions Edito-Service.S.A. Geneve, 1973—1975.

„Larousse mensuelle", colecţia 1903—1936.

Revista „Flash de Damas", colecţia 1972—1976.

„La Revue du Liban", colecţia 1976—1977

Colecţia revistei „Liban", editată de ministerul informaţiilor de Ia Beirut.

Cu prins

Prefaţă J î 1 l î 5 ţ 7 *7* *7* **5**

Capitolul I
AMURGUL UNUI IMPERIU